

ОБРАЗОВАНИЕ,

**НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ
В МИРЕ**

международный научный электронный журнал

*Выпуск журнала № 43
Часть-5_ Апрель -2024*

OPEN ACCESS

ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ

международный научный электронный журнал

Апрель - 2024 год

ЧАСТЬ - 5

CHIZIQLI DASTURLARNI BAJARISH ALGARITIMLARI

Ergasheva Dilshoda A'zamjon qizi
Andijon viloyati Xonobod Shahar Kasb Hunar Maktabi
Ishlab Chiqarish Ta'lim ustasi
Zokirova Nargiza Sadriddin qizi
Namangan Davlat Universiteti Amaliy matematika va
raqamli texnologiya kafedrasi o'qituvchisi

Annotatsiya: Chiqizli dasturlarni hozirgi zamonaviy tillardagina emas eski Pascal dasturlash tillada hamashamiyati va o'rni bor ekanligini va bu dasturlashni amalga oshirishda qanday bosqichlardan o'tish kerakligi haqida umumiy tushunchalar berib o'tilgan bundan tashqari bu umumiy tushunchalarni misollar bilan mushtaxkamlab ko'rsatib o'tilgan. Har bir berilgan misollarning Algoritmi nima ekanligi uning bloksxemasi hamda dasturi kiritilgan.

Kalit so'zlar: Chiqizli algoritm, Chiqizli bloksxema, Chiqizli dastur.

КОНЦЕПЦИЯ ЛИНЕЙНЫХ, ВЕТВЯЩИХСЯ ПРОГРАММ

Андижанская область Ханабадское городское профессионально-техническое училище производства и образования магистр
Эргашевой Дилшода Азамжоновна
Преподаватель кафедры прикладной математики и цифровых технологий
Наманганского государственного университета
Закирова Наргизы Садриддиновна

Аннотация: Даны общие понятия о том, что линейные программы существуют не только на современных языках, но и на старом языке программирования Паскаль, и какие шаги следует предпринять при реализации этого программирования, кроме того, эти общие понятия подкреплены примерами. Каков алгоритм каждого приведенного примера, прилагается его блок-схема и программа.

Ключевые слова: Линейный алгоритм, Линейная блок-схема, Линейная программа.

CONCEPT OF LINEAR, BRANCHING PROGRAMS

Andijan region Khanabad City Vocational Vocational School
Production and Education Master
Ergasheva Dilshoda Azamjon's daughter
Teacher of the Department of Applied Mathematics and Digital Technology of
Namangan State University
Zakirova Nargiza Sadriddin's daughter

Abstract: General concepts are given that linear programs are not only in modern languages, but in the old Pascal programming language, and what steps should be taken in the implementation of this programming, in addition, these general concepts are

reinforced with examples. tired What is the Algorithm of each given example, its block diagram and program are included.

Key words: Linear algorithm, Linear block diagram, Linear program.

Dasturlash tillari imkoniyatlari va operatorlari haqida ko‘p gapirish mumkin. Har bir dasturlash tili uchun aihoda qo‘llanmalar yozish mumkin Siz zerikib qolmasligingiz uchun dastur tuzishni o‘rganishni boshlaymiz, yo‘q, unday emas, yozgan algoritmlaringizning ko‘rinishini kompyuter tushunadigan qilib o‘zgartirishni bosh- laymiz. Chiziqli algoritmlarning dastur shaklida yozilishi chiziqli dastur deb ataladi. Demak, chiziqli dasturdagi amallarni bajarishda hech qanday shart tekshirilm aydi, barcha operatorlar (algoritm dagi ko‘rsatmalar) kelish tartibida bajariladi. Yana shuni yodda tutingki, biz DELPHI tilini PASCAL ga o‘xshab ketadigan Console Application iiovasida dastur tuzamiz. Shuni inobatga olgan holda dastuming boshida {Sapptype console} direktivasi yozilgan bo‘lishi kerak. 10.1-masala Berilgan a va b sonlarda $S=a+b$ $a-a-(2l-b):7$ ifodaning qiymatini hisoblang. Javob. PASCAL va DELPHI da o‘zgaruvchilarni tavsiflash shart. Kiritilayotgan qiymatlar haqida hech nima aytilmagan bo‘lsa, ularni, odatda, haqiqiy, ya'ni REAL turli deb olinadi. O‘zimizga oson bo‘lishi uchun oraliq o‘zgaruvchilar d va g ni kiritib dasturlarni taqqoslash jadvalini yozamiz:

Algoritmik tilimizd a	BASIC	PASCALvaDELPHI
o‘tkaz21-7,d o‘tkazba,g o‘tkazad,d o‘tkazd/7,d o‘tkaza+g-d,S	INPUT a INPUT b d=2l-b g=b*a d=a»d d=d/7 S=a+g-d Print S	vars,a,b:real; g,d:real; begin Read(a); Read(b); d:=21-b ; g:=b*a ; d:=a*d ; d:= d/7 ; S:=a+g-d ; Write(S); end
Dasturni ishga tushirish	F5	PASCAL:Ctrl+F9; DELPHI:F 9

Radiusi butun R bo‘lgan aylananing uzunligini hisoblash dasturi tuzilsin. Yechim: Aylananing uzunligini hisoblash formulasini esga olamiz: $L=2nR$. Dasturlash tilida esa o‘ng tomondagi ifoda $2*3.14*R$ ko‘rinishga yoziladi. Dasturda ikkita o‘zgaruvchi qatnashadi: R va L. Masala shartiga ko‘ra butun son. Shu sababli R o‘zgaruvchi turini Integer deb olamiz. Aylananing uzunligi L esa ko‘paytmada n qatnashgani uchun, albatta haqiqiy (Real) turli bo‘Madi. Aytilganlarni hisobga olib quyidagi algoritm va dasturlarni tuzamiz:

Algoritmik tilimizda	BASIC	PASCAL va DELPHI
o'tkaz23.14,L o'tkazLR, L	INPUT "R ni kiritin g ", R L= 2*3. 14*R Print "L = "; L ;" b irlik "	VarR: Integ er; R:Integer; L:Real; Begin Write (' R ni kiritin g ') ReadLn(R); L:=2 *3.14*R ; WriteLn ('L =' , L ,'b ir lik .'); E n d .
D a s t u m i ishga t u s h iris h	F5	P A S C A L : C t r i+ F 9 ; D E L P H I : F 9

Tomonlari mos ravishda, juft natural a, b, c son bo'Mgan ixtiyoriy uchburchak yuzining kvadratini Geron formulasi orqali hisoblash dasturini tuzing. Yechim. Uchburchak yuzining kvadratini hisoblash uchun yarim perimetr va Geron formulasini yozib olamiz:

$$p = \frac{a + b + c}{2},$$

$$G^2 = \left(\sqrt{p(p-a)(p-b)(p-c)} \right)^2 = p \cdot (p-a) \cdot (p-b) \cdot (p-c).$$

Dastur tuzishda BASIC da muammo yo'q-ku, lekin PASCAL va DELPHI da yana o'zgaruvchilarning turini aniqlab olishimiz shart. Berilgan a, b, c sonlar natural (demak, butun) hamda juft. U holda P ham juft va 2 ga bo'Mganda butun son hosil bo'Madi. Geron formulasida faqat ayirma va ko'paytmalar bor, demak, uning qiymatining kvadrati ham butun. Lekin, PASCAL va DELPHI tillari bo'Mish natijasini doim haqiqiy deb hisoblaydi. Shuning uchun, P ham G ham haqiqiy (REAL) turdagi o'zgaruvchi deb tavsiflanadi.

Algoritmik tilimizda	BASIC	PASCAL va DELPHI
o'tkaz a + b, p o'tkaz c + p, p o'tkaz p / 2, p o'tkaz p - a, a o'tkaz p - b, b o'tkaz p - c, c o'tkaz p a, G o'tkaz G b, G o'tkaz G c, G	INPUT "ani kiritin g ", a INPUT "b ni kiritin g ", b INPUT "c ni kiritin g ", c P = (a + b + c) / 2 Gkv = p * (p - a) * (p - b) * (p - c) Print " Gkvadrat— Gkv	Var a, b, c: Integer; P, Gkv : Real; Begin Write ('ani kiritin g '); ReadLn (a); Write f b ni kiritin g '); ReadLn (b); Write ('c ni kiritin g '); ReadLn (c); P := (a + b + c) / 2 ; Gkv := p * (p - a) * (p - b) * (p - c); WriteLn ('Gkv adrat=' , Gkv); End .

Dastur tuzish oson tuyilayotgan bo'lsa, quyidagi masalani hal eting

A va B sonlar berilgan. Qo'shimcha o'zgaruvchi kiritmasdan A va B sonlarning qiymatini almastiring ya'ni, masalan, $A = 7$ va $B = 21$ bo'lsa, dastur ishlaganidan keyin $A = 21$ va $B = 7$ bo'lishi kerak. 0

O'tish va tarmoqlanish operatorlari Biz hozirgacha chiziqli, ya'ni buyruqlari ketma-ket bajariladigan dasturlar bilan tanishdik. Lekin ko'pincha berilgan masalani hal qilishda operatorlarning bajarilish tartibini buzishga, ya'ni boshqarishni dastur bo'yicha orqaga yoki oldinga o'tkazish zarur bo'ladi. Buning uchun dasturning boshqarish uzatilayotgan operatoriga nishon qo'yiladi. Nishon o'zgaruvchining nomi kabi lotin harflari va raqamlar yordamida hosil qilinadi. Masalan, 7, N 1, nishon2 va hokazo. Dasturda qo'llaniladigan nishonlar PASCAL va DELPHI tilida (BASIC da emas) dasturning tavsif qismida Label xizmatchi so'zi yordamida ko'rsatilishi shart. Nishonlardan dasturda o'tish operatori qo'llanilsagina foydalaniladi. O'tish operatori quyidagi ko'rinishga ega: G O TO

Bu G O TO (ing. — "o'tilsin") operatori boshqarishni dasturning nishon qo'yilgan operatoriga uzatadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Kulakov A.G., Lando S.K., Semyonov A.L., Shen A.X.. Algoritmika. V-V II sinflar. Moskva: Drofa, 1997.
2. Boltayev B . Abduqodirov A., Taylaqov N., Mahkamov M., Azamalov A., Xafizov S. Informatika va hisoblash texnikasi asoslari. 9-sinf. T.: Cho'pon, 2006.
3. Boltayev B., Mahkamov M., Azamatov A. Informatsion olimpiada masalalarini yechish. Metodik qo'llanma, T : 2004.
4. Boltayev B., Mahkamov M., Azamatov A. Informatsion olimpiada masalalarini yechish-2. Melodik qo'llanma, Toshkent, 2004.
5. A.R. Azamatov Algoritmik va dasturlash asoslari Kasb-hunar kollejlari uchun o'quv qo'llanma To'rtinchi nashri

---

RAQAMLI TEXNOLOGIYA

Ortiqova Nodira Islomjon qizi

*Andijon viloyati Andijon shaxar 2-sonli kasb xunar maktabi
informanika fani o'qituvchisi*

Zokirova Nargiza Sadriddin qizi

*Namangan Davlat Universiteti Amaliy matematika va raqamli
texnologiya kafedrasida o'qituvchisi*

Annotatsiya: Maqolada raqamli axborotlar, bulutli texnologiyalar, ta'limda raqamli axborotlardan foydalanish, raqamli axborotni ta'lim tizimi vositalari, raqamli axborotni ustunliklari, raqamli texnologiya rivojlanishi inson va jamiyat hayotidagi ro'li haqida qisqacha ma'lumotlar berib o'tilgan.

Kalit so'zlar: raqamli axborot, ta'limda raqamli axborot, narsalar interneti kengaytirilgan haqiqat; virtual haqiqat

---

ЦИФРОВАЯ ТЕХНОЛОГИЯ

Андижанская область, город Андижан, Профессиональное училище №2,
учитель информатики

Артикова Надиры Исламджонновна.

Наманганский государственный университет Прикладная математика и
цифровые технологии

преподаватель технологического кафедры

Закирова Наргизы Садриддиновна

Аннотация: В статье представлены краткие сведения о цифровой информации, облачных технологиях, использовании цифровой информации в образовании, преимуществах цифровой информации, преимуществах цифровой информации, роли развития цифровых технологий в жизни человека и общества.

Ключевые слова: цифровая информация, цифровая информация в образовании, Интернет вещей, дополненная реальность; виртуальная реальность

DIGITAL TECHNOLOGY

Andijan region, Andijan city, Vocational School No. 2, teacher of informatics

Artikova Nadira Islamjon's daughter

Namangan State University Applied mathematics and digital
teacher of the technology department

Zakirova Nargiza Sadriddin's daughter

Abstract: The article provides brief information about digital information, cloud technologies, the use of digital information in education, the advantages of digital information, the advantages of digital information, the role of digital technology development in the life of a person and society.

Keywords: digital information, digital information in education, Internet of things augmented reality; virtual reality

Bugungi kunda raqamli axborotlar shiddat bilan rivojlanib boryapti va har bir sohada zamon bilan hamqadam odimlashni taqozo etmoqda. Axborot olish va foydalanish tezligi juda yiriklashgan hozirgi davrda ta'lim tizimida raqamli texnologiyalardan foydalanish ta'lim sifatini oshirish va ijtimoiy faol yoshlarni tarbiyalashda katta axamyatga ega. Biz ilgari ta'lim dasturlarini an'anaviy usuli ya'ni ma'ruzani yirik xajmli kitoblar va qo'llanmalar orqali amalga oshirilgan shaklida olib borganmiz. Bu esa o'z navbatida ta'lim sifatining u qadar yuqori bo'lishini ta'minlamagan. Xozirda ta'lim sifatini ko'tarishda ta'limni raqamlashtirish jarayoni boshlangan. Ta'lim tizimining hozirgi holati noan'anaviy ta'lim texnologiyalarining roli ortib borayotgani bilan tavsiflanadi. Ta'lim oluvchi tomonidan ularning yordami bilan bilimlarni o'zlashtirish an'anaviy texnologiyalarga qaraganda ancha tezdir. Ushbu axborotlar bilimlarni rivojlantirish, egallash va tarqatish xarakterini o'zgartiradi, o'rganilayotgan fanlarning mazmunini chuqurlashtirish va kengaytirish, uni tezda yangilash, samaraliroq o'qitish usullarini qo'llash, shuningdek, har bir kishi uchun ta'lim olish imkoniyatini sezilarli darajada kengaytirish imkonini beradi.

Bugungi zamonda raqamli bilimlar va zamonaviy axborot texnologiyalari taraqqiyotga erishishning muhim shartlaridan biridir. Raqamli texnologiyalar nafaqat davlat va jamiyat boshqaruvini takomillashtiradi va ijtimoiy sohada odamlarga katta qulayliklar yaratadi. Bundan tashqari raqamli texnologiyalar ijobiy iqtisodiy o'sishiga zamin yaratadi: mahsulot va xizmatlar sifatini oshiradi, va ortiqcha xarajatlarni kamaytiradi, va yana bir muhim afzallik — korrupsiyaga chek qo'yadi.

Davlatimiz rahbarining Oliy Majlisga Murojaatnomasida iqtisodiy-ijtimoiy hayotning barcha sohalariga raqamli texnologiyalarni keng joriy etish eng ustuvor vazifa sifatida ham ko'rsatilgan edi. Bu borada "Ilm, ma'rifat va raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish yili" da amalga oshirishga oid davlat dasturida belgilangan vazifalar ijrosini va hayot sifatining barqaror yaxshilanishini ta'minlash hamda tadbirkorlik faoliyatini yuritish va "raqamli iqtisodiyot"ni rivojlantirish uchun qulay muhit yaratish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Toshkent shahrida raqamli texnologiyalarni keng joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida" Qarori qabul qilindi.

Ushbu qaror bilan, 2020-2021 yillarda joriy etiladigan axborot tizimlari va dasturiy mahsulotlar ro'yxati, "Raqamli Toshkent" kompleks dasturini amalga oshirish bo'yicha chora-tadbirlar rejasi, 2020 yilda telekommunikatsiya infratuzilmasini

kengaytirish bo'yicha loyihalar ro'yxati, 2021- 2023 yillarda istiqbolli axborot tizimlari va dasturiy mahsulotlar ro'yxati tasdiqlandi.

Dasturning asosiy vazifasi etib shahar xizmatlarini boshqarish, ijtimoiy soha ob'ektlari, ishlab chiqarish, yo'l transport va kommunal infratuzilmaning integratsiyalashgan axborot muhitini yaratish va keyinchalik muvaffaqiyatli tajribani respublikaning boshqa hududlarida tatbiq etish belgilandi.

Hozirgi davrda sivilizatsiya rivojlanishining bosh tendensiyalaridan biri — shaharlarda istiqomat qiluvchi aholining ko'payishi va shahar asosiy iqtisodiy drayverlarga aylanib kelishi. Tabiiyki, shu nuqtai nazardan shaharlarda istiqomat qiluchi aholi uchun zarur bo'lgan sharoitlar yaratilishi muhim vazifadir. Va shu tarzda raqamli texnologiyalar katta ko'mak beradi.

Raqamli texnologiyalar shaharlarni boshqarish tizimini yangi bosqichga ko'taradi: nafaqat vaqt va mablag'larni keskin sarflaydi, shu bilan birga keng aholini jamg'arishga imkon yaratadi. So'nggi yillarda dunyoda "Raqamli shahar" konsepsiyasi ommalashmoqda — o'ta zamonaviy, yangi qiyofaga ega shahar. Agarda biz ham shaharlarimizni zamonaviy tendensiyalarga mos rivojlantirmoqchi bo'lsak, aholi va mehmonlarimiz uchun qulay shart-sharoit yaratmoqchi bo'lsak, mazkur masala biz uchun dolzarb ahamiyatga ega.

Avvalombor raqamli iqtisodiyot o'zi nima ekanligini yaxshilab tushunib yetishimiz lozim.

Raqamli iqtisodiyot bu raqamli texnologiyalarga asoslangan iqtisodiy faoliyat bo'lib, iqtisodiyot tarmoqlarida raqamli texnologiyalarni rivojlantirish hisobiga mehnat unumdorligi va mahsulotning raqobatbardoshligiga, ishlab chiqarish xarajatlarini pasayishi, yangi ish o'rinlari yaratilishiga olib keladi.

Qayerda "Raqamli iqtisodiyot" va "Elektron hukumat"ga o'tilgan bo'lsa, odamlarning og'iri yengil bo'layotgani, davlatning katta-katta sarf-xarajatlari tejalayotgani, korrupsiyaning oldi olinayotgani yaqqol namoyon bo'lmoqda.

Shu tajribadan kelib chiqib, poytaxtimizning o'ta zamonaviy makonga aylanish, iqtisodiy va turistik salohiyatini o'stirish maqsadida "Raqamli Toshkent" nomli yirik va ko'p tarmoqli loyihalar ishlab chiqildi. Mazkur tizimini joriy etish, uni sinovdan o'tkazib, boshqa hududlarga esa tayyor dasturiy ta'minotlarni yetkazib berish rejalashtirilmoqda.

Xo'sh, mazkur hujjatning mohiyati nima? Mazkur loyiha ko'p tarmoqli loyiha bo'lib, o'z ichiga bir qator soha va tarmoqlarini qamrab oladi. "Tibbiyot muassasalari pasporti", "UzTrans", Turistlar hisobini yuritish bo'yicha "Ye-Mehmon" va boshqa axborot tizimlari aholi hamda mehmonlarga katta qulaylik yaratadi.

Masalan, elektron tibbiyot kartasi joriy etilsa, shifokorlarning qog'oz to'ldirishga ketadigan vaqti ancha qisqarib, aholi bilan ishlashi uchun ko'proq imkoniyat bo'ladi.

Shu maqsadda Toshkent shahridagi 15 ta ixtisoslashtirilgan tibbiy markaz, 11 ta ko'p tarmoqli va 62 ta poliklinika "Yagona elektron tibbiy karta" va "Elektron poliklinika" axborot tizimiga ulanib, xususiy klinikalar bilan integratsiya qilinadi. Bunday tizim boshqa soha va tarmoqlarda ham tatbiq etiladi.

Agarda qisqagina boshqa yo'nalishlariga nazar tashlasak, bu borada muhim va dolzarb vazifalar turibdi.

Jumladan, bolalar bog'chasi, masofaviy ta'lim, shahar jamoat transportlari uchun yagona elektron chipta, qurilishni nazorat qilish, elektron tibbiyot kartasi kabi yangi dasturiy ta'minotlar ishlab chiqish va tatbiq etish bo'yicha mazkur loyihada o'rin olgan.

Bugungi kunda Toshkent shahrida 600 dan ortiq sog'liqni saqlash, maktabgacha ta'lim muassasalari va maktablar yuqori tezlikdagi Internetga ulangan. Ammo ushbu yo'nalishda qilinayotgan ishlar hali ham yetarli darajada emas.

Telekommunikatsiya infratuzilmasi 2 yil mobaynida barcha 1,5 mingdan ziyod ijtimoiy soha ob'ektlari (maktab, bog'cha va sog'liqni saqlash) yuqori tezlikdagi Internet bilan ta'minlash ishlarini yakuniga yetkazishi rejalashtirilgan.

Davlat xizmatlari sifatini oshirish hamda davlat organlari va tashkilotlari faoliyatining ochiqligi va shaffofligini ta'minlash maqsadida "Elektron hukumat" tizimini joriy etish, barcha davlat muassasalarini yuqori tezlikda ma'lumot uzatish tarmog'iga ulash, zamonaviy kompyuter texnologiyalari bilan ta'minlash keng ishlar olib boriladi.

"Raqamli Toshkent", shubhasiz, o'ta yirik yuqori moliyaviy va inson manbalarni talab etadigan loyihadir. Va bu jarayonlarga nafaqat hukumat, sherikchilik asosida aholini va xususiy tadbirkorlarni ham joriy etilishi nazarda tutilgan. Bir so'z bilan aytganda, mazkur loyihani birgalikda amalga oshirishi ahilligimizni kuchaytiradi, fuqarolarimizni ijtimoiy hayotda va O'zbekiston ravnaqiga, Toshkent rivojiga hissa qo'shishda faolligini yanada oshiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati:

- 1 Karimov I.A. O'zbekis kelajagi buyuk davlar asari
- 2 Ayupov R.X Ismoilov S.I. Ayupov X.R. Xususiy kompyuterlarning ishlatilishi T;TMI 2022 yil
- 2 Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 5-sinfi uchun darslik. Qayta ishlangan va to'ldirilgan uchinchi nashri. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi tasdiqlagan. Toshkent-2020
- 3 Ermatov SH Shaxsiy kompyuterlarning operatsion tizimlari, qurilmalari va vositalari. Toshkent 2007
- 4 <https://arxiv.uz/uz/documents/referatlar/informatika-va-at/raqamli> yexnologiya
- 5 <https://kompy.info/ofis-dasturlari-va-ularning-yangi-imkoniyatlari-ofis-dasturlar.html>

RIVOJLANAYOTGAN MAMLAKATLARDA INVESTITSIYALARNI RAG'BATLANTIRISH VA HIMOYA QILISH AGENTLIKLARINING (IPPA) O'RNI

Naimova Shaxnozabonu Komil qizi
Toshkent davlat yuridik universitet talabasi

ANNOTATSIYA

Maqolada investitsiya faoliyatining mazmuni, uni moliyalashtirish zarurligi, jarayoni va funksiyalari, investitsiya faoliyatini rag'batlantirish tizimi, manbalari va unga ta'sir etuvchi omillar, investitsiya faoliyatini moliyalashtirishni davlat tomonidan tartibga solishning ta'siri o'rganilgan. Shuningdek, investitsiya faoliyatini moliyalashtirish manbalari va ular resurlari tarkibiy tuzilishi tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: investitsiya, investitsiya faoliyati, investitsion muhit, investitsiya siyosati, davlat budjeti, investitsiyalarni moliyalashtirish, himoya qilish agentliklari.

ABSTRACT

The article explores the content of investment activities, the need for its financing, the process and functions, the system of promotion of investment activities, sources and factors affecting it, the impact of state regulation of financing of investment activities. Also, the sources of financing investment activities and the structural structure of their resources have been analyzed.

Keywords: investment, investment activities, investment environment, investment policy, state budget, investment financing, protection agencies.

АННОТАЦИЯ

В статье изучается содержание инвестиционной деятельности, необходимость ее финансирования, процессы и задачи, система стимулирования инвестиционной деятельности, источники и факторы, влияющие на нее, влияние государственного регулирования финансирования инвестиционной деятельности. Также были проанализированы источники финансирования инвестиционной деятельности и структура их ресурсов.

Ключевые слова: инвестиции, инвестиционная деятельность, инвестиционный климат, инвестиционная политика, государственный бюджет, финансирование инвестиций.

KIRISH

Zamonaviy sharoitlardagi jahon iqtisodiyotidagi tendensiyalar zaif investitsion faollikning namoyon etishi bilan bir qatorda xalqaro investitsiyalar taqsimlanishida nomutanosibliklar kuzatilmoqda. Xususan, "2021 yildagi global to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar hajmi 13 foizga qisqarib, nominal mazmunda bu ko'rsatkich 1,3

trln. dollarni tashkil qilgan. Yangi loyihalarga e'lon qilingan investitsiyalar kelgusi taraqqiyotning omili sifatida yil mobaynida 14 foizga qisqargan. 2004 yildan buyon rivojlangan mamlakatlarga xorijiy investitsiyalar oqimi 27 foizni tashkil qilgan. Rivojlanayotgan mamlakatlarga investitsiyalar hajmida esa o'zgarish tendensiyasiga ega bo'lmay, 2 foiz yillik o'sish kuzatilgan"[1]. BMT (YUNKTAD)ning berayotgan ma'lumotlariga ko'ra, "2019 yilda to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar 1,54 trln. dollarga qisqarib, bunda sezilarli o'zgarish jahon iqtisodiyotida 2005 yildan buyon kuzatilmagan.

O'zbekistonda yuritilayotgan faol investitsiya siyosati mamlakat milliy iqtisodiyotining istiqboldagi raqobatbardoshligini oshirishning muhim moliyaviy omili sifatida xizmat qiladi. O'zbekiston Respublikasining 2020-2023 yillarga mo'ljallangan Investitsiya dasturida: 850,5 trln. so'm investitsiyalar, shu jumladan 35,5 mlrd. AQSH dollari miqdoridagi xorijiy investitsiyalar o'zlashtirilishini nazarda tutuvchi kapital qo'yilmalarni o'zlashtirishning yig'ma prognoz parametrlari, shuningdek, investitsiya va kreditlarni o'zlashtirish hamda jalb etishning prognoz parametrlarida 206 ta yangi ishlab chiqarish quvvatlari va 31 mingdan ziyod ish o'rinlari yaratilishini nazarda tutuvchi 2022 yilda yirik ishlab chiqarish ob'ektlari va quvvatlarini ishga tushirish manzilli dasturi ko'rsatilgan [2]. Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan bunday keng ko'lamli islohotlar va faol investitsiya siyosati samaradorligini yanada oshirish, avvalo, investitsiya faoliyatini makro va mikroko'lamda mukammal tizimli moliyalashtirishni taqozo etmoqda. Bu esa, o'z navbatida, investitsiya faoliyatini rag'batlantirishda davlatning ro'lini takomillashtirish tadqiqot ishining dolzarbligini belgiladi.

ADABIYOTLAR SHARHI

Investitsiya faoliyatini amalga oshirish, investitsiya jarayonining tarkibiy qismi hisoblanadi hamda investitsiya resurslari hosil qilinishi natijasiga tayanadi va yuz beradi. O'z navbatida, u investitsiyalashdan ko'zlangan maqsadga bevosita bog'lanadi. Zero, ko'zlangan maqsadga erishish ishtiyoqi investorni kapital to'plab, so'ng uni shu maqsad yo'lida safarbar etishga undaydi. Zotan, maqsad muayyan natijaga qaratilar ekan, natija ham o'z navbatida, muayyan maqsadlarni keltirib chiqaradi va tegishli, investitsiya jarayonini aks ettiruvchi ketma-ketlikni hosil qiladi. Investitsiyalarning bu tarzda harakatlanishi investitsiya faoliyati orqali yuz beradi. Shunday ekan, investitsiya faoliyatining mohiyatini bilish juda muhimdir. Turli iqtisodiy adabiyotlarda "investitsiya faoliyati" tushunchasi mazmun-mohiyatiga turlicha ta'riflar berilgan. Ularni chuqur va keng tadqiq etgan holda, muallifning fikricha, investitsiya faoliyati mazmuniga berilgan quyidagi ta'riflarga alohida to'xtalib o'tish lozim. Iqtisodchi olim A.S.Neshitoyning fikricha, "Investitsion faoliyat daromad olish va foydali samaraga erishish maqsadida mablag'larni joylashtirish (investitsiyalash) va amaliy harakatlarni amalga oshirishdir"[3]. AQSHning taniqli iqtisodchi olimlari Frank Reilly va Keith Brownning fikricha, "investitsiya kelajakda to'lovlarni olish uchun ma'lum bir davrda

qilingan sarmoyadir”. Shuningdek, “investor” – shaxs, hukumat, pensiya jamg‘armasi yoki korporatsiya bo‘lishi mumkin. Ular qanday bo‘lmasin, bugungi kunda ma‘lum miqdorda mablag‘ yo‘naltiradi va kelajakda hozirgi miqdoridan yuqori bo‘ladigan to‘lovlarga ega bo‘lishga qaratilgan faoliyat yig‘indisidir[4]. Muallifning fikricha bu ta‘rif o‘rinli, lekin investitsiyalarni kiritishda tashqi omillarga ham e‘tibor qaratish lozim. Bunga o‘xshash ta‘riflarni yana quyidagi olimlarning fikrlarida ham kuzatish mumkin. Jumladan, rossiyalik iqtisodchi olim V.Bocharevning fikricha: “Investitsiya faoliyati – davlat, fuqarolar va huquqiy shaxslarning investitsiyalarni amalga oshirishdagi amaliy harakatlari yig‘indisi”ni [5] anglatadi. Mualliflar A.Arzimiyan va boshqalar: “Investitsiya faoliyati investitsiya kiritish yoki investitsiyalash hamda investitsiyalarni amalga oshirishdagi amaliy harakatlar yig‘indisi”[6], deb ta‘riflaydilar.

L.L.Igonina esa investitsiya faoliyati mazmuniga ham keng, ham tor mazmunda ta‘rif berish mumkinligini ta‘kidlab o‘tadi [7]. Ushbu atamaga keng ta‘rif berilsa, “investitsiya faoliyati – mablag‘larni investitsiyalash ob‘ektlariga daromad (samara) olish maqsadida kiritish bilan bog‘liq faoliyat” sifatida tushuniladi. L.L.Igonina investitsiya faoliyati mazmuniga bergan ta‘rifini Rossiya Federatsiyasi qonunchiligida ushbu atamaga bergan ta‘rifga o‘xshash mazmunga egaligini qayd etadi, ya‘ni ushbu mamlakat qonunchiligiga ko‘ra: “Investitsiya faoliyati – foyda olish va (yoki) boshqa foydali samaraga erishish maqsadida investitsiyalarni kiritish va amaliy harakatlarni amalga oshirishdir”[8].

O‘zbekiston Respublikasining “Investitsiyalar va investitsiya faoliyati to‘g‘risida”gi qonunida: “Investitsiya faoliyati – investitsiya faoliyati sub‘ektlarining investitsiyalarni amalga oshirish bilan bog‘liq harakatlari majmui”[9] sifatida ifodalanadi.

Mamlakatimiz iqtisodchi olimlaridan D.G‘.G‘ozibekov “investitsiyalarning mazmuni aniq va ishonchli manbalardan mablag‘lar olish, ularni asosli holda safarbar etish, risklar darajasini hisobga olgan holda kapital qiymatini saqlash va ko‘zlangan samarani olishdan iborat bo‘ladi [10]”, – deb ta‘rif bergan.

Investitsiya faoliyati investitsiya faoliyati ob‘ektlariga investitsiya faoliyati sub‘ektlari tomonidan yo‘naltiriladigan investitsiya resurslari bilan bog‘liq holda yuzaga keluvchi munosabatlarni o‘zida mujassamlashtirar ekan, bu faoliyat investorlarning aniq maqsadlariga asoslangan holda yuzaga keladi va rivojlanib boradi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Maqolada abstrakt-mantiqiy fikrlash, umumlashtirish, guruhlash, induksiya va deduksiya, qiyosiy tahlil va sintez kabi usullardan foydalanilgan.

TAHLIL VA NATIJALAR MUHOKAMASI

Investitsiyalarni rag‘batlantirish va himoya qilish agentliklari (IPPA) rivojlanayotgan mamlakatlarda iqtisodiy rivojlanish va xorijiy investitsiyalarni jalb

qilishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Ushbu agentliklar mamlakatni jozibador investitsiya yo'nalishi sifatida targ'ib qilish, potentsial investorlarga yordam va ma'lumot berish hamda investitsiyalarni amalga oshirilgandan keyin himoya qilish uchun hukumatlar tomonidan tashkil etiladi. Ushbu maqolada biz rivojlanayotgan mamlakatlarda IPPAlarning ahamiyati va ularning iqtisodiy o'sishi va barqarorligiga qanday hissa qo'shishini ko'rib chiqamiz.

IPPA ning asosiy vazifalaridan biri investitsiyalar uchun qulay siyosat va qoidalarni amalga oshirish orqali investitsiyalar uchun qulay muhit yaratishdir. Investitsion qonunlar, qoidalar va tartib-qoidalar bo'yicha yo'l-yo'riq ko'rsatish orqali IPPAlar mahalliy va xorijiy investorlar uchun investitsiya jarayonini tartibga solishga yordam beradi. Bu nafaqat byurokratik to'siqlarni kamaytiradi va shaffoflikni ta'minlaydi, balki investorlarning mamlakatdagi biznes muhitiga ishonchini oshiradi. Bundan tashqari, IPPA o'z mamlakatlaridagi noyob savdo nuqtalari va investitsiya imkoniyatlarini namoyish qilish uchun investitsiyalarni ilgari surish bo'yicha faoliyatda faol ishtirok etadi. Marketing kampaniyalari, investitsiya forumlari va biznes bilan bog'liq tadbirlar orqali IPPAlar ishlab chiqarish, infratuzilma, turizm va texnologiya kabi muhim tarmoqlarga to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalarni (FDI) jalb qilish uchun ishlaydi. Mamlakatning raqobatbardosh afzalliklarini ta'kidlab, IPPAlar iqtisodiyotni diversifikatsiya qilish, bandlik imkoniyatlarini yaratish, innovatsiyalar va ko'nikmalar transferini rag'batlantirishga yordam beradi.

Bundan tashqari, IPPA investorlarga ko'maklashish va keyingi xizmatlarda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Ular ruxsatnomalar, litsenziyalar, yer sotib olish va boshqa operatsion talablar bo'yicha yordam taklif qiluvchi investorlar uchun yagona darcha vazifasini bajaradi. Bu nafaqat investitsiyalarning kirib kelishini tezlashtiradi, balki investorlarni biznes hayoti davomida doimiy qo'llab-quvvatlashni ta'minlaydi. IPPAlar, shuningdek, investitsiya loyihalarini ularning iqtisodiyotga, yangi ish o'rinlari yaratishga va texnologiyalar transferiga ta'sirini baholash uchun monitoring qiladi va baholaydi va shu bilan barqaror rivojlanish natijalarini rag'batlantiradi.

Investitsiyalarni rag'batlantirishdan tashqari, IPPAlar investitsiya kafolatlari, nizolarni hal qilish mexanizmlari va ikki tomonlama investitsiya shartnomalari kabi turli huquqiy mexanizmlar orqali investitsiyalarni himoya qilishni ta'minlash vazifasini bajaradi. Xavfsiz va barqaror investitsiya muhitini ta'minlash orqali IPPAlar investorlar uchun xavflarni kamaytirishga yordam beradi va mamlakatning xorijiy investitsiyalarni himoya qilish majburiyatiga ishonchni mustahkamlaydi. Bu, o'z navbatida, uzoq muddatli hamkorlikni rivojlantiradi va mavjud investorlar tomonidan qayta investitsiya va kengaytirishni rag'batlantiradi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Mazkur mavzu bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar natijasida quyidagi umumiy xulosalar shakllantirildi:

Investitsiyalarni rag'batlantirish va himoya qilish agentliklari investitsiyalarni jalb qilish, iqtisodiy o'sishni rag'batlantirish va rivojlanayotgan mamlakatlarning jahon miqyosida raqobatbardoshligini oshirishda muhim rol o'ynaydi. Investitsiyalarni osonlashtirish, keyingi parvarishlash xizmatlarini taqdim etish va investitsiyalarni himoya qilishni ta'minlash orqali IPPA-lar barqaror rivojlanish, ish o'rinlari yaratish, texnologiyalar transferi va mamlakatning umumiy farovonligiga katta hissa qo'shadi. Rivojlanayotgan mamlakatlar o'zlarini jozibador sarmoyaviy yo'nalish sifatida joylashtirishda davom etar ekan, IPPA-lar iqtisodiy o'sishni rag'batlantirish va investitsiyalar uchun qulay muhitni yaratishda asosiy bo'lib qoladi.

REFERENCES

1. www.unctad.org World Investment Report 2019.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentning 2020 yil 9 yanvardagi PQ-4563-sonli "O'zbekistonning 2020-2022 yillarga mo'ljallangan Investitsiya dasturini amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Qarori.
3. Нешиной А.С. Инвестиции. Учебник. – М.: Дашков и К, 2007. – С. 15.
4. www.cengage.com/highered Frank Reilly va Keith Brown Investment Analysis & Portfolio Management.
5. Бочарев В.В. Методы финансирования инвестиционной деятельности предприятий. – М.: Финансы и статистика, 1998. – С. 7.
6. Арзимияна и др. Большой экономический словарь. – М.: Правовая культура, 1994. – С. 157.
7. Игонина Л.Л. Инвестиции. Уч.пос. – М.: Экономист, 2005. – С. 25.
8. Федеральный Закон «Об инвестиционной деятельности в Российской Федерации, осуществляемой в форме капитальных вложений» от 25 февраля 1999 года, №39-ФЗ, 1-статья.
9. O'zbekiston Respublikasining "Investitsiyalar va investitsiya faoliyati to'g'risida"gi qonuni, 2019 yil 25 dekabr, 3-modda. // www.lex.uz
10. Ғозибеков Д.Ғ. Инвестицияларни молиялаштириш масалалари. – Т.: «Молия», 2003. – 329-бет.
11. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 9 fevraldagi PF-4804-sonli Farmoni. Lex. Uz.
12. O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi ma'lumotlari asosida mualliflik ishlanmasi.

KUTUBXONA SOHASIGA SUN'IY INTELEKTNI KIRIB KELISHI QANDAY IMKONIYATLARNI OCHIB BERADI

Toymurotov Otabek Norboy o'g'li
Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari
va raqamlashtirish xizmati raxbari
Sharof Rashidov nomidagi Jizzax viloyat
axborot-kutubxona markazi

Annotatsiya: Ushbu maqola sun'iy intellektning (AI) kutubxonalarga o'zgartiruvchi ta'sirini o'rganadi, AI tomonidan boshqariladigan qidiruv algoritmlari, tavsiyalar tizimlari va avtomatlashtirish vositalari kabi ilg'or texnologiyalarga e'tibor qaratadi. Ma'lumotlarga kirish, foydalanuvchi tajribasi va operatsion samaradorlikni oshirishda sun'iy intellektning ro'lini tahlil qilib, maqola kutubxonalarning bilim va innovatsiyalarning dinamik markazlari sifatida rivojlanishi potentsialiga oydinlik kiritadi. Kutubxonalarda sun'iy intellektni qo'llash bilan bog'liq axloqiy mulohazalar, shu jumladan ma'lumotlar maxfiyligi va algoritmik tarfakashliklar ham ko'rib chiqiladi. Umuman olganda, izoh kutubxonalar uchun yangi jabhalarni ochish, axborotga inklyuziv kirishni rag'batlantirish va raqamli asrda foydalanuvchiga yo'naltirilgan xizmatlarni rivojlantirishda AIning transformatsion salohiyatiga qaratilgan tadqiqotlarning qisqacha sharhini beradi.

Kalit so'zlar: Sun'iy intellekt, kutubxonalar, axborotga kirish, foydalanuvchi tajribasi, avtomatlashtirish, axloqiy mulohazalar.

KIRISH

Tezkor texnologik taraqqiyot bilan belgilanadigan asrda sun'iy intellekt (AI) integratsiyasi turli sohalarda o'zgartiruvchi kuch sifatida paydo bo'ldi. An'anaviy ravishda bilim va ma'lumotlarning poydevori bo'lgan kutubxonalar AI texnologiyalarini kiritish orqali chuqur evolyutsiyani boshdan kechirmoqda. Ushbu maqolada AI kutubxona sohasini qayta shakllantirish, axborotni boshqarish, foydalanuvchilarni jalb qilish va foydalanish imkoniyati uchun yangi imkoniyatlarni ochish usullarini o'rganadi.

Sun'iy intellektga asoslangan axborot tashkiloti kutubxonalar o'zlarining katta ma'lumotlar to'plamini qanday boshqarishi va saralashi bo'yicha paradigma o'zgarishini ifodalaydi. Resurslarni kataloglash va indekslashning an'anaviy usullari ko'pincha qo'lda katta kuch va vaqt talab qiladi. Biroq, AI algoritmlari ma'lumotlarni yorliqlash, toifalarga ajratish va metama'lumotlarni yaratish kabi vazifalarni avtomatlashtirish orqali bu jarayonlarni inqilob qildi.

Mashinani o'rganish usullari orqali AI hujjatlar mazmunini tahlil qilishi, asosiy mavzularni aniqlashi va tegishli metama'lumotlar teglarini avtomatik ravishda belgilashi mumkin. Bu nafaqat kataloglashtirish jarayonini tezlashtiradi, balki turli to'plamlar bo'ylab ma'lumotlarni tashkil etishning aniqligi va izchilligini oshiradi. Sun'iy intellektga asoslangan tizimlar kontentdagi naqshlarni aniqlay oladi, tegishli toifalarni tavsiya qiladi va hatto tarixiy foydalanish ma'lumotlari asosida foydalanuvchi imtiyozlarini bashorat qilishi mumkin.

Bundan tashqari, AI tomonidan qo'llab-quvvatlanadigan murakkab metama'lumotlarni belgilash tizimlari foydalanuvchilarga aniqroq va keng qamrovli qidiruvlarni amalga oshirish imkonini beradi. Hujjatlarni tegishli kalit so'zlar, mavzular va atributlar bilan bog'lash orqali AI ma'lumot qidirish jarayonlarini soddalashtiradi va foydalanuvchilarga eng kerakli materiallarga tez va samarali kirish imkonini beradi. Aning bu o'zgaruvchan qobiliyati nafaqat foydalanuvchi tajribasini yaxshilaydi, balki kutubxona tizimlarida resurslardan foydalanishni optimallashtiradi va natijada kutubxona xizmatlarining umumiy samaradorligi oshiradi.

Sun'iy intellektga asoslangan tavsiya tizimlari kutubxona muhitida foydalanuvchi tajribasini yaxshilashda sezilarli sakrashni anglatadi. Sun'iy intellektning kuchidan foydalangan holda kutubxonalar endi foydalanuvchining shaxsiy imtiyozlari, qidiruv tarixi va xatti-harakatlar namunalariga mos keladigan moslashtirilgan kontent takliflarini taklif qilishlari mumkin. Moslashtirishning bu darajasi an'anaviy yagona yondashuvlardan tashqariga chiqadi va foydalanuvchilarga tegishli resurslarni samarali ravishda topish va kutubxona takliflari bilan chuqurroq shug'ullanish imkonini beradi.

AI tavsiya tizimlari tomonidan taqdim etilgan shaxsiylashtirish nafaqat foydalanuvchi qoniqishini yaxshilaydi, balki tadqiqot va tasodifiy kashfiyotlarni ham rag'batlantiradi. Foydalanuvchilar o'zlarining qiziqishlariga mos keladigan, lekin aniq qidirilmagan bo'lishi mumkin bo'lgan turli xil manbalar, mavzular va formatlar bilan shug'ullanish ehtimoli ko'proq. Bu ularning bilim darajalarini kengaytiradi va yanada keng qamrovli va boyituvchi o'rganish tajribasini rivojlantiradi.

Bundan tashqari, sun'iy intellekt asosidagi tavsiyalar foydalanuvchilar kutubxona resurslari bilan o'zaro aloqada bo'lganda, vaqt o'tishi bilan moslashishi va rivojlanishi mumkin, bu takliflar dolzarb va qimmatli bo'lib qolishini ta'minlaydi. Kontentni topishga ushbu dinamik yondashuv foydalanuvchilarning shaxsiylashtirilgan va tanlangan tajribalar bo'yicha zamonaviy talablariga mos keladi va natijada foydalanuvchilar va kutubxona xizmatlari o'rtasidagi aloqani mustahkamlaydi.

Sun'iy intellektni tahlil qilish vositalari kutubxonalarga foydalanuvchilarning o'zaro ta'siri, resurslardan foydalanish usullari va kutubxona xizmatlari orqali yaratilgan ma'lumotlarning boyligini qo'llashda muhim rol o'ynaydi. Ilg'or algoritmlar va mashinani o'rganish texnikasidan foydalangan holda kutubxonalar

ushbu ma'lumotlardan qimmatli tushunchalarni olishlari mumkin, bu esa turli sohalarda oqilona qarorlar qabul qilish va strategik rejalashtirish imkonini beradi.

Foydalanish ma'lumotlarini tahlil qilish kutubxonalarga foydalanuvchilarning raqamli resurslar bilan qanday munosabatda bo'lishlari, jismoniy materiallarni olishlari va kutubxona xizmatlaridan foydalanishlari haqida batafsil ko'rsatkichlar bilan ta'minlaydi. Ushbu ma'lumotlar kutubxonalarga foydalanuvchilarning afzalliklarini, mashhur mavzularni va rivojlanayotgan tendensiyalarni tushunishga yordam beradi, tegishli materiallarni olish va eskirgan resurslarni yo'q qilish uchun to'plamni rivojlantirishga yordam beradi.

Bundan tashqari, resurs ommaboplig tendensiyalari va foydalanuvchilarning xatti-harakatlarini tahlil qilish kutubxonalarga resurslarni taqsimlashni optimallashtirishga imkon beradi, bu esa yuqori talabga ega bo'lgan materiallarning tayyor bo'lishini ta'minlaydi, shuningdek, ilgari surish yoki o'zgartirishni talab qilishi mumkin bo'lgan to'liq foydalanilmagan resurslarni aniqlaydi.

Umuman olganda, sun'iy intellektga asoslangan ma'lumotlar tahlili nafaqat kutubxonalar ichidagi operatsion samaradorlikni oshiradi, balki o'zgaruvchan foydalanuvchi ehtiyojlari va afzalliklarini samarali qondirish uchun xizmatlar va to'plamlarni moslashtirish orqali umumiy foydalanuvchi tajribasini yaxshilaydi (Eshbekov, 2019).

Kengaytirilgan foydalanish imkoniyati va inklyuzivlik zamonaviy kutubxonalarning muhim jihatlari bo'lib, AI texnologiyalari bu maqsadlarga erishishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Natural Language Processing (NLP) algoritmlari matnni nutqqa o'zgartirish imkonini beradi, raqamli resurslarni ko'rish qobiliyati zaif yoki o'qishda qiyinchiliklarga duch kelganlar uchun ochiq qiladi. Bu funksiya nafaqat kirishni kengaytiribgina qolmay, balki mustaqil o'rganish va izlanishga ham yordam beradi.

Bundan tashqari, Optik belgilarni aniqlash (OCR) texnologiyasi skanerlangan hujjatlar yoki matnni o'z ichiga olgan tasvirlarni mashina o'qiy oladigan formatlarga aylantirish orqali foydalanish imkoniyatini oshiradi. Bu foydalanuvchilarga ekranni o'qish vositalari yoki yordamchi qurilmalar orqali kontentga kirish va ular bilan o'zaro aloqada bo'lish imkonini beradi, bu esa chop etish imkoniyati cheklangan shaxslar uchun to'siqlarni yo'q qiladi.

Xuddi shunday, sun'iy intellekt yordamida boshqariladigan tilni tarjima qilish vositalari turli lingvistik hamjamiyatlarga xizmat ko'rsatuvchi bir nechta tillardagi kutubxona resurslariga kirishni osonlashtiradi. AI algoritmlari yordamida takomillashtirilgan qidiruv imkoniyatlari, shuningdek, foydalanuvchilarga ularning qobiliyatlari yoki til afzalliklaridan qat'i nazar, tegishli materiallarni samarali topish imkonini beruvchi topiluvchanlikni oshiradi.

Ushbu sun'iy intellektga asoslangan mavjud imkoniyatlardan foydalangan holda, kutubxonalar barcha odamlar, ularning qobiliyatlari yoki tillaridan qat'i nazar, raqamli to'plamlarda mavjud bo'lgan boy bilim va ma'lumotlar bilan shug'ullanishi va ulardan foydalanishi mumkin bo'lgan inklyuziv muhitlarni yaratishi mumkin.

AI rivojlanishda davom etar ekan, uning kutubxona ish oqimlariga integratsiyalashuvi bilimlarni boshqarish, foydalanuvchilarni jalb qilish va foydalanish imkoniyati bo'yicha yangi chegaralarni ochishga davom etadi va butun dunyo bo'ylab kutubxonalar uchun transformatsion davrni boshlaydi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Bu mavzu bo'yicha ko'plab olimlar tadqiqotlar olib borishgan va o'z adabiyotlarida mavzuni yoritib borishgan. Quyida ularni bazilari bilan tashib chiqamiza

1. Liu, B., He, H., Luo, H., Zhang, T., & Jiang, J Axborotni boshqarish va sun'iy intellektning (AI) kutubxona bilan kesishishiga ixtisoslashgan tadqiqotchining tajribasini ta'kidlaydi. Ushbu tadqiqotchining ushbu sohadagi keng qamrovli izlanishlari zamonaviy kutubxonalar va axborot tizimlari uchun muhim bo'lgan turli jihatlar bo'yicha qimmatli fikrlarni taqdim etadi.

Diqqatning asosiy yo'nalishlaridan biri axborotni tashkil qilish uchun AI ilovalari. Mashina o'rganish va tabiiy tilni qayta ishlash kabi sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalangan holda, ushbu tadqiqotchi kutubxona kolleksiyalaridagi katta hajmdagi ma'lumotlarni toifalarga ajratish, indekslash va boshqarishning innovatsion usullarini o'rganadi. Sun'iy intellektga asoslangan ushbu yondashuvlar ma'lumotlarni qidirish samaradorligi va aniqligini sezilarli darajada oshirishi mumkin, bu kutubxona xodimlari va foydalanuvchilariga foyda keltiradi.

Bundan tashqari, tadqiqotchining ishi kutubxonalar ichidagi foydalanuvchi xizmatlari uchun sun'iy intellekt dasturlarini o'rganadi. Bunga sun'iy intellekt asosidagi tavsiyalar berish tizimlari, foydalanuvchi imtiyozlari asosida moslashtirilgan xizmatlar va mijozlarga so'rovlar va vazifalarni bajarishda yordam berish uchun aqlli virtual yordamchilar kiradi. Bunday sun'iy intellekt bilan takomillashtirilgan foydalanuvchi xizmatlari foydalanuvchilarning umumiy qoniqishini va kutubxona resurslaridan foydalanishni yaxshilashi mumkin.

Bundan tashqari, tadqiqotchi AI orqali kutubxonani avtomatlashtirish sohasidagi yutuqlarga hissa qo'shadi. Bu kataloglashtirish, muomalani boshqarish va resurslarni taqsimlash kabi muntazam vazifalarni avtomatlashtirishni, shu orqali kutubxona faoliyatini optimallashtirishni va murakkabroq faoliyat uchun xodimlar resurslarini bo'shqarishni o'z ichiga oladi.

Umuman olganda, tadqiqotchining hissalar AI ning axborot boshqaruvi, foydalanuvchi xizmatlari va kutubxonani avtomatlashtirishni o'zgartirishdagi

salohiyati haqida keng qamrovli tushuncha beradi va ularning ishini ushbu sohalaridagi adabiyotlarni to'liq ko'rib chiqish uchun zarur qiladi. (Liu, (2019).).

2. Elaine Toms: Tomsning ma'lumot qidirish va inson-kompyuter o'zaro ta'siri (HCI) sohalarida, xususan, kutubxona sozlamalarida AI ilovalariga taalluqli muhim hissalarini qamrab oladi. Toms tadqiqoti foydalanuvchiga yo'naltirilgan yondashuv bilan tavsiflanadi, bu foydalanuvchi tajribasini yaxshilash, ma'lumotlarga kirish va kutubxona tizimlarida o'zaro ta'sir dizaynini ta'kidlaydi.

Toms ishining muhim jihatlaridan biri uning kutubxonalarda foydalanuvchi tajribasini yaxshilashda sun'iy intellektning rolini o'rganishidir. Sun'iy intellektga asoslangan algoritmlar va texnologiyalardan foydalangan holda, Toms ma'lumotni yetkazib berishni shaxsiylashtirish, tegishli resurslarni tavsiya qilish va foydalanuvchining individual afzalliklariga mos keladigan intuitiv interfeyslarni yaratish usullarini o'rganadi. Ushbu yondashuv kutubxona xizmatlarini foydalanuvchilarga qulayroq, qiziqarli va samaraliroq qilishga qaratilgan.

Bundan tashqari, Toms Aning kutubxonalar ichidagi ma'lumotlarga kirishiga ta'sirini o'rganadi. Uning tadqiqoti qidiruv algoritmlarini optimallashtirish, metama'lumotlarni teglash va AI texnikasidan foydalangan holda tarkibni tashkil etish. Ushbu sa'y-harakatlar ma'lumotni yanada samarali va aniqroq qidirishga yordam beradi, kutubxona foydalanuvchilariga tegishli manbalardan tez va samarali foydalanishda foyda keltiradi.

Bundan tashqari, Tomsning ishi sun'iy intellektga asoslangan kutubxona tizimlarida o'zaro ta'sirni loyihalash masalalarini ko'rib chiqadi. U foydalanuvchilar va sun'iy intellektga asoslangan kutubxona xizmatlari o'rtasidagi uzluksiz o'zaro aloqalarni ta'minlash uchun foydalanuvchi interfeyslari, o'zaro ta'sir qilish naqshlari va qulaylik jihatlarini o'rganadi va natijada foydalanuvchining umumiy qoniqishi va faolligini oshiradi.

Umumiy qilib aytadigan bo'lsak, Tomsning tadqiqotlari kutubxona tizimlarini foydalanuvchiga yo'naltirilgan takomillashtirish uchun sun'iy intellektdan foydalanish bo'yicha qimmatli tushunchalarni taqdim etadi, bu uning ishini axborot fani, kutubxonashunoslik bo'yicha keng qamrovli adabiyotlarni ko'rib chiqish uchun zarur ekanligini ta'kidlaydi. (Toms, (1998).).

3. Weaver, M. T & Eduard A. Foks: Foksning tajribasi raqamli kutubxonalar, ma'lumotlarni qidirish va bilimlarni boshqarishda. Uning tadqiqotlari raqamli aktivlarni boshqarish, metama'lumotlarni tashkil etish va kutubxona kontekstida kontent tavsiyalari uchun sun'iy intellektga asoslangan tizimlar bo'yicha istiqbollarni taklif qilgan (Weaver, (1988).).

4. Connaway, L. S. & Mari L.Radford: Kutubxona va axborot fani bo'yicha tadqiqotlari ma'lumotnoma xizmatlari, foydalanuvchi xatti-harakatlarini tahlil qilish va axborot savodxonligi uchun AI ilovalari bo'yicha tadqiqotlarni o'z ichiga oladi.

Uning ishi shaxsiylashtirilgan yordam uchun sun'iy intellekt vositalari, foydalanuvchilarni jalb qilish strategiyalari va ma'lumot qidirish xatti-harakatlariga ta'sirini yoritishdan iborat (Connaway, (2021)).

5. Raya Fidel: Raya Fidelning axborot fani va sun'iy intellekt (AI) sohalariga, xususan, axborot xatti-harakati, foydalanuvchilarni o'rganish va tizim dizayni sohalariga qo'shgan muhim hissasi ko'rsatilgan. Fidelning tadqiqotlari ushbu sohalarni kesib o'tadi va zamonaviy axborot texnologiyalarining asosiy jihatlari haqida qimmatli fikrlarni taqdim etadi.

Axborot xulq-atvori sohasida Fidel ishi odamlarning axborot tizimlari bilan qanday munosabatda bo'lishini o'rganadi, ma'lumot qidirish va undan foydalanish va imtiyozlarni tushunishga intiladi. Ushbu tadqiqot foydalanuvchi ehtiyojlariga moslashtirilgan foydalanuvchilarga qulay va samarali axborot tizimlarini loyihalash uchun juda muhimdir.

Fidelning foydalanuvchilarni o'rganishga qo'shgan hissasi raqamli muhitda foydalanuvchi tajribasi va xatti-harakatlarini chuqur o'rganishni o'z ichiga oladi. Foydalanuvchilarning sun'iy intellektga asoslangan tizimlar bilan o'zaro munosabatlarini o'rganib, Fidel AI ma'lumot olish, qaror qabul qilish jarayonlari va foydalanuvchining umumiy qoniqishiga qanday ta'sir qilishini yoritib beradi.

Bundan tashqari Fidelning tizimni loyihalash tamoyillariga e'tibor qaratishi sun'iy intellektga asoslangan texnologiyalar bilan o'zaro aloqada bo'lgan foydalanuvchilar uchun intuitiv va qulay interfeyslarni yaratish muhimligini ta'kidlaydi. Bu tizimdan foydalanish qulayligi va unumdorligini oshirish uchun axborotni tashkil etish, navigatsiya tuzilmalari va foydalanuvchilarning fikr-mulohazalarini bildirish mexanizmlarini o'z ichiga oladi.

Umuman olganda, Fidelning tadqiqotlari sun'iy intellektga asoslangan ma'lumotni topish, foydalanuvchi interfeysi dizayni bo'yicha ilg'or tajribalar va sun'iy intellektga asoslangan kutubxona xizmatlarini baholash bo'yicha davom etayotgan munozaralarga sezilarli hissa qo'shib, ushbu sohalarda tadqiqotchilar, amaliyotchilar va texnologiya ishlab chiquvchilar uchun qimmatli tushunchalarni taqdim etadi. (Fidel, (1993)).

Ushbu mualliflar kutubxona faoliyatida, sun'iy intellekt ilovalari va foydalanuvchiga yo'naltirilgan dizayn sohasiga katta hissa qo'shib, o'z ishlarini AI qanday shakllantirilayotgani va kutubxona sohasida imkoniyatlar ochayotgani haqida puxta adabiyot tahlilini o'tkazish uchun dolzarb va tushunarli qilib o'z adabiyotlarida yoritib berganlar.

METODOLOGIYA

Sun'iy intellektning (AI) kutubxona sohasida o'zgaruvchan rolini tushunish uchun kuchli adabiyot tahlili va uslubiy yondashuv zarur. Ushbu maqolada kutubxonalar kelajagini shakllantirishda empirik tadqiqotlar, nazariy asoslar va amaliy

tatbiqlarning ahamiyatini ta'kidlab, AIning kutubxonalarga ta'sirini o'rganish va mavzuni ko'rib chiqish asoslari, metodologiyalarining asosiy jihatlari ko'rib chiqiladi.

1. Adabiyotlarni ko'rib chiqish doirasi: Keng qamrovli adabiyotlarni ko'rib chiqish AIning kutubxona sohasini ochishdagi imkoniyatlarini tushunish uchun asosdir. Ilmiy maqolalar, soha hisobotlari, amaliy tadqiqotlar va texnologik sharhlar tabiiy tilni qayta ishlash (NLP), mashinani o'rganish va kutubxona sozlamalarida ma'lumotlar tahlili kabi AI ilovalari haqida tushuncha beradi. Ushbu manbalarni tahlil qilish AI integratsiyasi tendensiyalari, muammolari va imkoniyatlarini aniqlashga yordam beradi (Anvarovich, (2024).).

2. Sifat va miqdoriy tahlil: Kutubxonachilar, sun'iy intellektni ishlab chiquvchilar va kutubxona foydalanuvchilari bilan suhbatlar, so'rovlar va fokus-guruhlar kabi sifatli usullar AIning axborot xizmatlarini, foydalanuvchi tajribasini va resurslarni boshqarishni yaxshilashdagi roli bo'yicha nozik istiqbollarni taqdim etadi. Miqdoriy tahlil buni AIning resurslardan foydalanish, foydalanuvchi qoniqish ko'rsatkichlari va operatsion samaradorlik kabi omillarga ta'sirini miqdoriy baholash orqali to'ldiradi.

3. Misollar va eng yaxshi amaliyotlar: Sun'iy intellekt texnologiyalarini tatbiq etuvchi kutubxonalar bo'yicha real misollarni o'rganish muvaffaqiyatli strategiyalar, duch kelgan muammolar va olingan saboqlar haqida qimmatli tushunchalarni beradi. Ushbu amaliy tadqiqotlar natijasida paydo bo'lgan eng yaxshi amaliyotlar boshqa kutubxonalarga AI yechimlarini samarali qo'llash, ish oqimlarini optimallashtirish va xizmatlarni yaxshilashda yordam beradi (Tojiboyev, 2022).

4. Axloqiy mulohazalar va foydalanuvchilarning fikr-mulohazalari: Sun'iy intellektni qabul qilishda ma'lumotlarning maxfiyligi, algoritmlarning noto'g'riligi va shaffoflik kabi axloqiy jihatlari to'liq tekshirishni talab qiladi. Foydalanuvchilarning fikr-mulohazalari va ishtirokchi dizayn yondashuvlarini o'z ichiga olgan holda, AI yechimlari foydalanuvchi ehtiyojlari, imtiyozlari va axloqiy me'yorlariga mos kelishini ta'minlaydi, kutubxona mijozlari o'rtasida kuchaytiradi.

5. Hamkorlik va bilim almashish: Kutubxonalar, sun'iy intellektni ishlab chiquvchilar, tadqiqotchilar va siyosatchilar o'rtasidagi hamkorlik AIning kutubxona sohasidagi rolini oshirish uchun muhim ahamiyatga ega. Bilim almashish platformalari, konferensiyalar va hamkorlikdagi loyihalar g'oyalar almashinuvini osonlashtiradi, innovatsiyalarni rag'batlantiradi va kutubxonalar va ularning hamjamiyatlari manfaati uchun AIdan foydalanishga qaratilgan jamoaviy sa'y-harakatlarni kuchaytiradi.

Mavzuni tahlilidan olingan tushunchalarni sintez qilish, turli uslubiy yondashuvlarni qo'llash va hamkorlikdagi hamkorlikni rivojlantirish orqali kutubxonalar raqamli asrda axborotga kirish, foydalanuvchilarning faolligini oshirish va xizmat ko'rsatish sifatini oshirish uchun sun'iy intellektning transformatsion salohiyatidan foydalanish mumkin.

NATIJALAR

Sun'iy intellektni (AI) kutubxona tizimlariga integratsiyalash natijalari ko'p va istiqbolli. Birinchidan, sun'iy intellektga asoslangan tizimlar ilg'or qidiruv algoritmlari, tabiiy tilni qayta ishlash (NLP) va mashinani o'rganish usullarini joriy qilish orqali ma'lumotni topish va kirishni yaxshilaydi. Bu katta raqamli to'plamlardan tegishli resurslarni aniqroq va samaraliroq qidirishni osonlashtiradi va shu bilan foydalanuvchi tajribasi va qoniqishini oshiradi.

Ikkinchidan, sun'iy intellektga asoslangan tavsiya tizimlari foydalanuvchining afzalliklari, ko'rib chiqish tarixi va o'qish odatlariga asoslangan shaxsiy takliflarni taklif qilish orqali kontentni kashf qilishda inqilob qiladi. Tavsiyalarni individual manfaatlarga moslashtirib, ushbu tizimlar turli manbalar va mavzularni o'rganishni rag'batlantiradi, kutubxona foydalanuvchilarida umrbod ta'lim madaniyatini va intellektual qiziqishni rivojlantiradi.

Bundan tashqari, sun'iy intellekt texnologiyalari kataloglash, indekslash va metama'lumotlarni teglash kabi odatiy vazifalarni avtomatlashtirish imkonini beradi, kutubxona xodimlarining vaqtini foydalanuvchilarni jalb qilish, jamoatchilik bilan aloqa qilish va bilimlarni tarqatish tashabbuslari kabi qo'shimcha qiymatli faoliyat uchun rivojlantiradi. Bundan tashqari, sun'iy intellekt bo'yicha chatbotlar va virtual yordamchilar foydalanuvchilarga kechayu kunduz yordam ko'rsatadi, so'rovlarga javob beradi, tadqiqotni qo'llab-quvvatlaydi va kutubxona resurslari va xizmatlari bo'yicha mijozlarga yo'l-yo'riq ko'rsatadi, shu bilan an'anaviy ish soatlaridan tashqari kutubxona yordami doirasi va foydalanish imkoniyatini kengaytiradi.

Umuman olganda, kutubxona sohasida AI integratsiyasi natijalari axborotni boshqarish, foydalanuvchi xizmatlari va ulardan foydalanish imkoniyatlarini inqilob qiladi, bu kutubxonalar uchun bilim, o'rganish va jamoatchilikni jalb qilish markazlari sifatida o'z missiyasini bajarish uchun yangi imkoniyatlar ochadi.

MUHOKAMA

Kutubxonalar uchun yangi jabhalarni ochishda Aning transformatsion salohiyatini o'rganish juda muhimdir. Birinchidan, Aning ma'lumotlarga kirish va kashfiyotni yaxshilashdagi rolini muhokama qilish sun'iy intellektga asoslangan tizimlar qidiruv imkoniyatlarini, metama'lumotlarni tashkil etish va kontent tavsiyalarini qanday o'zgartirib, foydalanuvchi tajribasini yaxshilashga olib kelishini ta'kidlashi mumkin.

Ikkinchidan, Aning kutubxona xizmatlari va operatsiyalariga ta'sirini o'rganish kataloglashtirish, inventarizatsiyani boshqarish va foydalanuvchilarni qo'llab-quvvatlash kabi avtomatlashtirish orqali erishilgan samaradorlikni ochib beradi. Bu kutubxonachilarga e'tiborni yanada murakkab vazifalarga, foydalanuvchilarning o'zaro munosabatlariga va jamoatchilik bilan bog'liq tashabbuslarga qaratish imkonini beradi (Rahmatullayev, 2009).

Bundan tashqari, kutubxonalarda ma'lumotlar maxfiyligi, algoritmik tarafkashlik va foydalanuvchi ishonchi kabi AIning axloqiy jihatlarini muhokama qilish AI ni mas'uliyatli joylashtirish va boshqaruv tizimlari haqida fikr yuritishga undaydi.

Aytishimiz mumkinki, munozaralar AIning bilimga kirishni demokratlashtirish, umrbod ta'limni rivojlantirish va kutubxonalarini axborot, innovatsiyalar va raqamli asrda hamjamiyat ishtirokining dinamik markazlariga aylantirish salohiyatini rivojlantiradi.

XULOSA

Sun'iy intellekt (AI) integratsiyasi kutubxona sohasi uchun yangi imkoniyatlar davrini, an'anaviy amaliyotlarni o'zgartirishni va axborot va xizmatlardan foydalanishni kengaytirishni anglatadi. Ilg'or qidiruv algoritmlari, tavsiyalar tizimlari va avtomatlashtirish vositalari kabi sun'iy intellektga asoslangan texnologiyalar kutubxonalar ichidagi ma'lumotlarni qidirish, foydalanuvchi tajribasi va operatsion samaradorlikni inqilob qiladi.

Sun'iy intellektga asoslangan chatbotlar va virtual yordamchilarning keng qo'llanilishi kutubxona xizmatlarini jismoniy chegaralardan tashqariga kengaytirib, mijozlarga kechayu kunduz yordam va shaxsiy yordamni taklif qiladi. Bu nafaqat foydalanuvchi qoniqishini oshiradi, balki kutubxonachilarga ko'proq strategik vazifalar, innovatsiyalar va jamoatchilikni jalb qilish tashabbuslariga e'tibor qaratish imkonini beradi.

Biroq, kutubxonalarda AI ni amalga oshirishda ma'lumotlarning maxfiyligi, algoritmik tarafkashlik va shaffoflik kabi axloqiy jihatlar muhim bo'lib qolmoqda. Ushbu muammolarni hal qilish mas'uliyatli AI ni qo'llash, axloqiy me'yorlar va foydalanuvchi ishonchini ta'minlash uchun manfaatdor tomonlar o'rtasida hamkorlikdagi sa'y-harakatlarni talab qiladi.

Umuman olganda, sun'iy intellektning integratsiyasi kutubxonalar uchun raqamli asrda bilim, o'rganish va madaniy boyitishning dinamik, inklyuziv va texnologik jihatdan ilg'or markazlari sifatida rivojlanishi uchun yangi yo'llarni ochadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Anvarovich, P. A. ((2024).). SUN'IY INTELEKKTNING JAMIYAT TARAQQIYOTIDAGI O'RNI, FOYDALI VA ZARARLI JIHLTLARI. PEDAGOGIKA, PSIXOLOGIYA VA IJTIMOIIY TADQIQOTLAR|. *JOURNAL OF PEDAGOGY, PSYCHOLOGY AND SOCIAL RESEARCH*, 3(2), 7-13.

2. Connaway, L. S. ((2021).). Research methods in library and information science.

https://books.google.co.uz/books?hl=ru&lr=&id=qY_CEAAAQBAJ&oi=fnd&pg=PA2013&dq=library+and+information+science+research+reference+services&ots=B_i42gfZZx&sig=O5-

JAСуууW4L_6nnVLjxU8QR0jg&redir_esc=y#v=onepage&q=library%20and%20information%20science%20resea, Bloomsbury Publishing USA.

3. Eshbekov, T. L. (2019). *Axborot xizmatlari. O 'quv qo 'lanma*. Toshkent.
4. Fidel, R. ((1993)). Qualitative methods in information retrieval research. *Library and information science research*, 219-219.
5. Liu, B. H. ((2019).). Artificial intelligence and big data facilitated targeted drug discovery. . *Stroke and vascular neurology*, 4(4), China.
6. Rahmatullayev, M. A. (2009). *KORPORATIV AXBOROT-RESURS MARKAZLARINING AVTOMATLASHTIRILGAN TIZIMI* . Toshkent: Alisher Navoiy nomidagi O'zbekiston Milliy kutubxona nashryoti.
7. Smith, C. ((2022).). Automating intellectual freedom: Artificial intelligence, bias, and the information landscape. . *IFLA journal*, , 48(3), 422-431.
8. Tojiboyev, B. O. (2022). SUN'IY INTELLEKT: ZAMONAVIY YONDASHUV. . *ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ Заҳириддин Муҳаммад Бобур номидаги Андижон давлат университети Андижон машинасозлик институти*, , 193.
9. Toms, E. ((1998).). Browsing digital information : examining the affordances in the interaction of user and text.
10. Weaver, M. T. ((1988).). Implementing an Intelligent Retrieval System: . <https://eprints.cs.vt.edu/archive/00000091/>, The CODER System, Version 1.0.

TURIZM EKOLOGIYASI

Ubaydullayeva Munisa

Toshkent Kimyo xalqaro universiteti 3-bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqola turizm ekologiyasining konsepsiyasi va evolyutsiyasi haqida umumiy ma'lumot beradi, uning maqsadi va rivojlanishi haqida tushuncha beradi. U turizm va ekologiyaning kesishishini o'rganadi, ularning o'zaro bog'liq dinamikasini va barqaror turizm amaliyotiga ekologik tamoyillarning ta'sirini o'rganadi.

Kalit so'zlar: Turizm, ekologiya, barqarorlik, tabiatni muhofaza qilish, atrof-muhitga ta'sir, tabiatni muhofaza qilish turizmi, ekotizim, ijtimoiy-iqtisodiy manfaatlar.

Аннотация: В данной статье представлен обзор концепции и эволюции экологии туризма, дается представление о ее цели и развитии. Он исследует пересечение туризма и экологии, углубляясь в их взаимосвязанную динамику и влияние экологических принципов на практику устойчивого туризма.

Ключевые слова: Туризм, экология, устойчивость, сохранение, воздействие на окружающую среду, ответственный туризм, экосистема, социально-экономические выгоды.

Abstract: This paper provides an overview of the concept and evolution of tourism ecology, offering insights into its purpose and development. It examines the intersection of tourism and ecology, delving into their interconnected dynamics and the influence of ecological principles on sustainable tourism practices.

Key words: Tourism, ecology, sustainability, conservation, environmental impacts, responsible tourism, ecosystem, socio-economic benefits.

KIRISH/BВЕДЕНИЕ/INTRODUCTION

Maqolada barqaror turizm davrida muhim ahamiyatga ega bo'lgan turizm ekologiyasining rivojlanayotgan sohasi ko'rib chiqiladi. Ekologiyani muhofaza qilish global kun tartibida birinchi o'rinda tursa, turizm va atrof-muhit o'rtasidagi murakkab munosabatlarni tushunish juda muhimdir. Turizm ekologiyasining intizom sifatida paydo bo'lishi iqtisodiy va ijtimoiy manfaatlarni maksimal darajada oshirish bilan birga ekologik ta'sirni minimallashtirishga intilib, ekologik jihatdan mas'uliyatli turizm amaliyotiga bo'lgan ehtiyojni hal qiladi. Turizm ekologiyasining tamoyillari va amaliyotlarini yoritish orqali ushbu maqola barqaror turizm haqidagi munozaraga hissa qo'shish va turizm faoliyatini ekologiyani muhofaza qilish bilan uyg'unlashtirish muhimligini ta'kidlashni maqsad qilgan.

TADQIQOT USULLARI/METODY/METHODS

Tadqiqotda keng qamrovli adabiyotlar tahlili va turizm ekologiyasiga oid ilmiy maqolalar, ma'ruzalar va amaliy tadqiqotlar tahlili qo'llaniladi. U turizm amaliyotida ekologik tamoyillarning integratsiyalashuvini baholaydi va barqaror strategiyalar va innovatsion yondashuvlarni belgilaydi. Usullar, shuningdek, turizm faoliyatining ekologik oqibatlarini aniqlash uchun atrof-muhitga ta'sirni baholash ma'lumotlarini sintez qilishni o'z ichiga oladi.

NATIJALAR/РЕЗУЛЬТАТЫ/RESULTS

Turizm ekologiyasi sohasi o'sib borayotgan ekologik tashvishlar, tabiiy resurslar va ekotizimlarni saqlash majburiyatiga javoban yanada barqaror va mas'uliyatli turizm amaliyotiga o'tish bilan tavsiflangan evolyutsiya guvohi bo'ldi.[1] Turizm ekologiyasi konsepsiyasi turizm va ekologiyani muhofaza qilish o'rtasidagi muvozanatni mustahkamlashga qaratilgan asosiy paradigma sifatida paydo bo'ldi.[2] Turizm maqsadlarini ekologik barqarorlik imperativlari bilan uyg'unlashtirib, turizm ekologiyasi turizm faoliyati natijasida yuzaga keladigan zararli ekologik ta'sirni minimallashtirishga harakat qiladi. Natijada, bu soha ekoturizm, barqaror turizm va mas'uliyatli turizm tamoyillari bilan tobora chambarchas bog'lanib, turizm va tabiiy muhit o'rtasida bog'liq yashashga alohida e'tibor qaratilmoqda.

Turizm ekologiyasining rivojlanishi turizm faoliyatini ekologiyani muhofaza qilish va saqlash bilan uyg'unlashtirishga qaratilgan sa'y-harakatlar bilan belgilandi.[3] Bu turizm ekologiyasi amaliyotlarini targ'ib qilish, tabiiy muhitni chuqurroq tushunishni rivojlantirish va turistik yo'nalishlarni barqaror boshqarishni targ'ib qilish uchun paradigmani o'zgartirishni talab qildi. Turizm ekologiyasining maqsadi nafaqat sayyohlik faoliyatining salbiy ekologik ta'sirini yumshatish, balki atrof-muhitni muhofaza qilish haqida xabardorlikni oshirish va ekologik ahamiyatga ega hududlarda jamiyatning barqaror rivojlanishini rag'batlantirish vositasi sifatida turizm salohiyatidan foydalanishdir.[4]

Turizm ekologiyasining rivojlanishi turizm amaliyotida transformativ o'zgarishlarni amalga oshirishda muhim rol o'ynadi, sanoatni atrof-muhitni muhofaza qilish, jamoatchilik ishtiroki va barqaror turizmga institutsional yo'nalishiga yo'naltirdi.[5] Turizm va atrof-muhit o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni yaxlit tushunishni rag'batlantirish orqali turizm ekologiyasi sanoatni turizm faoliyati vaziyatida biologik xilma-xillik, ekotizimlar va atrof-muhit yaxlitligining ichki qiymatini mustahkamlab, barqaror va mas'uliyatli turizmni rivojlantirish trayektoriyasiga yo'naltirishga intiladi.

MUHOKAMA/OБСУЖДЕНИЕ/DISCUSSION

Turizm va ekologiyaning kesishishi inson faoliyati va tabiiy muhit o'rtasidagi murakkab o'zaro bog'liqlikni ko'rib chiqadigan muhim tadqiqot sohasidir. Ekologiya ilmiy fan sifatida organizmlar va ularning muhiti o'rtasidagi munosabatlar, ekotizimlar dinamikasi, tirik organizmlar va ularni o'rab turgan muhitning o'zaro bog'liqligi

to'g'risida muhim tushunchalarni beradi. Turizm holatida ekologik landshaft sayyohlar tajribasi uchun zamin bo'lib xizmat qiladi va turizm sanoati uchun asosiy bo'lgan bir qator tabiiy diqqatga sazovor joylarni va resurslarni taklif qiladi.

Ekologik tamoyillarning barqaror turizm amaliyotiga ta'siri turizm faoliyati bilan bog'liq atrof-muhitga salbiy ta'sirlarni kamaytirish uchun muhim ahamiyatga ega. Biologik xilma-xillikni saqlash, yashash muhitini muhofaza qilish va ekotizim barqarorligi kabi ekologik tamoyillarni turizmni rejalashtirish va rivojlantirishga integratsiyalashgan holda, tabiiy hududlarning ekologik yaxlitligi va funktsionalligini saqlashni maqsad qilishi mumkin.[6] Bu doimiy zarar yetkazmasdan turizm faoliyatini qo'llab-quvvatlash uchun ekotizimlarning salohiyatini ko'rib chiqishni va turistik operatsiyalarni atrof-muhitning tabiiy ritmlari va imkoniyatlariga moslashtirishni o'z ichiga oladi.

Bundan tashqari, turizm va ekologiyaning o'zaro bog'liq dinamikasi turizmni barqaror boshqarishga yaxlit yondashuvni talab qiladi. Bu barqaror infratuzilmani rivojlantirish, chiqindilarni qayta ishlash va tabiatga asoslangan turizm tajribasini targ'ib qilish kabi ekologik buzilishlarni minimallashtirish strategiyalarini o'z ichiga oladi. Ekologik tamoyillar nafaqat turizm muassasalarida barqaror amaliyotlarni boshqaradi, balki tashrif buyuruvchilarning xulq-atvori haqida ma'lumot beradi, tabiiy muhit va yovvoyi tabiatga hurmatni oshiradi.[7] Oxir oqibat, barqaror turizm amaliyotida ekologik tamoyillarni qo'llash turizmning iqtisodiy foydalari bilan tabiiy resurslar va ekotizimlarni saqlash bilan muvozanatlash uchun asosiy hisoblanadi.

XULOSA/ЗАКЛЮЧЕНИЕ/CONCLUSION

Turizm ekologiyasining kelajagi istiqbolli, turizmning rivojlanayotgan dinamikasini va ekologik barqarorlikni hal qilish uchun istiqbolli yondashuvni talab qiladi. Makonlar ortib borayotgan atrof-muhit va tabiatni muhofaza qilish muammolariga duch kelishda davom etar ekan, turizmni rejalashtirish va boshqarishga ekologik tamoyillarni integratsiyalashuvi tobora muhim ahamiyat kasb etadi. Turizm ekologiyasining kelajagi barqaror turizm amaliyotlarini amalga oshirish, ekologik muammolarni minimallashtirish uchun texnologik yutuqlardan foydalanish va ekologik jihatdan sezgir hududlarning uzoq muddatli hayotiyligini ta'minlash uchun manfaatdor tomonlar o'rtasidagi hamkorlikni rivojlantirishda faol pozitsiyani talab qiladi. Bundan tashqari, ekologik ta'limni vijdonan targ'ib qilish, tashrif buyuruvchilarning mas'uliyatli xulq-atvori va innovatsion tabiatga asoslangan turizm tajribasini rivojlantirish aholining ekologiyani muhofaza qilish haqidagi xabardorligini oshirishi va qadrlanishini oshirishi mumkin. Turizm ekologiyasining kelajagini qamrab olish ekologik ilm-fan, barqaror turizm strategiyalari va jamoatchilik ishtirokini birlashtirishni talab qiladi va shu bilan turizmni rivojlantirish va ekologik muhofaza o'rtasida uyg'un rivojlanishga yo'l ochadi.

**FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI/
СПИСОК ИСТОЧНИКОВ/REFERENCES:**

1. Bosco Ekka, Gaurav Das, Mohd Aarif. (2023). “Unveiling the Significance of Sustainability in Tourism: Environmental Conservation, Socioeconomic Development, and Destination Resilience.” *Rivista Italiana di Filosofia Analitica Junior*, Vol.14, No.1, pp.918-933
2. Anne Hardy, Robert JS Beeton, Leonie J. Pearson. (2002). “Sustainable Tourism: An Overview of the Concept and its Position in Relation to Conceptualisations of Tourism.” *Journal of Sustainable Tourism*, Vol.10, No.6, pp.475-496.
3. Lóránt Dénes Dr. Dávid. (2011). “Tourism ecology: Towards the responsible, sustainable tourism future.” *Worldwide Hospitality and Tourism Themes*, Vol.3, No.3, pp:210-216.
4. Dalia Streimikiene, Biruta Svagzdiene, Edmundas Jasinskas. (2020). “Sustainable tourism development and competitiveness: The systematic literature review.” *Sustainable Development*, Vol.29, No.6, pp:259-271.
5. Tek Dangi, Tazim Jamal. (2016). “An Integrated Approach to Sustainable Community-Based Tourism.” *Sustainability*, Vol.8, No.5, p:475.
6. Alper Bozkurt. (2015). “Sustainable Tourism: An Environmental Approach.” *Tourism Environment and Sustainability*, pp.9-24.
7. Marissa Balfour. (2016). “Wildlife-based ecotourism as sustainable conservation strategy: ecological and management indicators of conservation impact.” Pp:26-62

КОРЕЙС ТИЛИДА САЛОМЛАШИШНИНГ ЛИНГВОКУЛТУРОЛОГИК ТАҲЛИЛИ

Ҳакимова Барно Ҳаким қизи

*Тошкент иқтисодиёт ва педагогика институти
Тиллар ва мактабгача таълим факултети ўқитувчиси*

Корейс этикет қоидалари миллий анъаналар билан белгиланади, унинг асосини жамият ва оиладаги иерархик муносабатлар ташкил этади. Учрашув пайтида корейслар оғзаки саломлашишади: «Анненьхасимника!». Саломлашиш тантанали/маросим таъзим билан бирга бўлиши мумкин (айниқса, мамлакатнинг жанубида). Таъзимнинг чуқурлиги саломлашаётган ва салом қабул қилаётганнинг ижтимоий мавқеи ва ёшига қараб белгиланади. Оғзаки/вербал саломлашишдан ташқари, оғзаки бўлмаган/новербал саломлашиш ҳам мавжуд - корейслар учрашиш ва хайрлашиш пайтида ва одамни охириги сафарга кузатиб қўйиш пайтида таъзим қилишади: эркаклар икки марта, аёллар эса тўрт марта таъзим қилишади.

Корейс маданиятида қўл бериб кўришиш тобора кенг тарқалмоқда (айниқса Шимолда). Бунда ёши ва мавқеи бўйича энг каттаси қўл беради, аёли билан эркак сўрашганда, эркак биринчи бўлиб аёлга қўлини узатади. Мулоқот жараёнида сўзловчининг нутқ услуби ҳам суҳбатдошнинг ёши ва ижтимоий мавқеига боғлиқ.

Корейс маданиятида мулоқот маданияти ўзаро ҳурмат асосида қурилган. Ўтказилган сўровларнинг асосида олинган статистик маълумотларга кўра, корейсларнинг фикрича ўз-ўзини назорат қилиш мулоқотда асосий нарсадир, чунки агар одам ўзини назорат қилмаса, у ҳам ёмон дўст, ҳам ёмон суҳбатдошдир, у билан мулоқотда бўлиш қизиқ эмас, хаттоки бундай одам билан мулоқот қилишнинг ҳожати ҳам йўқ. Аммо агар инсон ўз сўзлари ва ҳаракатларини кузатса, назорат қилса, бу муваффақиятли мулоқотнинг калитидир.

Анъанавий корейс этикети қоидаларига қатъий риоя қилинмаса ҳам, этикет ҳатто энг замонавий, модернизациялашган ва ғарблашган ёшлар гуруҳларининг эътиборидан четда қолмайди.

Корейс этикети оиланинг ичи ҳамда иш муҳитида ҳам катталар ва кичиклар ўртасидаги вербал ва нонвербал хатти-ҳаракатларда аниқ ва ёрқин намоён бўлади.

Нутқ этикети, авваламбор, қуйидагиларда намоён бўлади: 1) махсус лексикадан фойдаланиш; 2) муайян адрессив (мурожаат) ва апеллятивлардан фойдаланиш; 3) одоб, хушмуомалалик даражасини ифодаловчи грамматик тузилмаларни танлаш, яъни гоноратив ва депрециатив функцияларини

бажарувчи тузилмаларни қўллаш. Бундан ташқари, корейс мулоқотида новербал компонент муҳим роль ўйнайди.

Новербал унсур/компонент ҳар хил турдаги таъзимларда, расмий ва норасмий байрамлар ва тадбирларда ўтирганларнинг позицияси/ҳолати, маъқуллаш ёки рад этиш, ҳурмат, розилик ва ҳоказоларни ифодаловчи имо-ишораларда ифодаланади.

Корейс жамиятида нутқ одоби миллий анъаналар билан шартланади ва шу билан бирга буларга Конфуций этикаси кучли таъсир ҳам этади. Жамият ва оиладаги иерархик муносабатларга асосланган Конфуций этикаси ва ахлоқи/маънавияти гарчи замонавий корейс жамиятида тақиқлар ва чекловларнинг жиддийлиги сезиларли даражада кучсизлашган бўлсада, ҳозирги кунгача ўзининг етакчи ролини сақлаб келмоқда. Корейс халқининг ахлоқий одатлари унинг анъанавий саломлашиш одобида ҳам ўз ифодасини топган.

Жанубий Кореяда қадимдан саломлашишнинг асосий усули бу таъзим қилиш бўлган. Оилавий ва ижтимоий ҳаёт талабларидан келиб чиққан ҳолда қўлланиладиган таъзим қилиш усули ҳам саломлашганда учрашиш вақти, жойи ва учратилган инсоннинг маънавиятига боғлиқ. 30 °га эгилиб, таъзимни 2-3 сония ушлаб туриш керак. Таъзимга жавобан, суҳбатдош бир хил шаклдаги таъзим билан жавоб беради, аммо у биринчи таъзимдан бироз қисқароқ давом этади.

Одобга риоя қилиб саломлашиш учун суҳбатдошнинг кўзларига бир сония қараб таъзим қилиш кифоя. Таъзим пайтида қуйидагиларни сўзлаш мумкин:

«안녕하세요? ёки 안녕하십니까? – *Ассалому алайкум!*». Бу иккала саломлашишнинг ичиди, яъни «안녕하세요?» ва «안녕하십니까?» ичиди савол мавжуд: «*Сиз тинч омонмисиз? / Ҳаммаси яхшими?*». Мазкур саломлашувни тушуниш учун бу икки 안녕하세요? ва 안녕하십니까? жумлани иероглиф тарзида қабул қилиш лозим. Биринчи 안 иероглифи том остидаги аёл деган маънони англатади, у хавфсизликни рамзидир, иккинчи 닮 иероглифи ҳам қалбдаги тинчлик ва осойишталикни кўрсатади. Иккала саломлашиш шакли ҳам савол шаклида берилади ва савол оҳангида бўлади. Уларнинг орасидаги фарқ биринчиси норасмий, иккинчиси эса расмийроқ характерга эгаллигидир. Биринчиси кундалик ҳаётда кўпроқ қўлланилса, иккинчиси эса расмий шароитда, оммавий нутқда, мақоми ёки мартабаси юқори бўлган одамлар билан мулоқотда кўпроқ қўлланилади.

Бундай саломлашишга жавоб қарама-қарши савол шаклида бўлади: 안녕하세요? или 안녕하십니까? *Сиз ҳам тинч омонмисиз? / Ҳаммаси яхшими?*

Бундан ташқари, корейс олими Мун Гумхён “бўш нутқ этикети” атамасини қўллайди ва унинг маъносини қуйидагича таърифлайди: “Бўш нутқ этикети адресатга ўзининг камтаринлигини кўрсатишга қаратилган расмий ифода ёки ҳаракатдир”.¹ Бўш нутқ этикет қоидаларига қуйидаги этикет формулалари мисол бўла олади: *아침 드셨어요?* – *Сиз нонушта қилдингизми?* *어디 가세요?* – *Қаерга кетяпсиз?* *어디가?* – *Қаерга кетяпсан?* Аслида мазкур саломлашув формулаларининг маъноси «*Ассалому алайкум!*» маъносига тенг. Бинобарин, расмий нутқ этикетининг клишелари шакл жиҳатдан ҳар хил, лекин уларнинг мақсади ва мазмуни бир-бирига яқин.

Расмий саломлашиш ва хайрлашишнинг тўлиқ бўлмаган таснифи Санхён Юн² ишида келтирилган. Муаллиф одоб-ахлоқ формулаларидан фойдаланиш ҳолатларини, уларнинг мақсадини тавсифлаб бериб, корейс тилида кўплаб мисоллар келтирган. Юн Санхён бу этикет формулаларини корейс этикети учун энг муҳим «хушмуомалалик максимаси» бўйича тақсимлайди.

Корейсча нутқ этикетида энг кўп ишлатиладиган саломлашиш ҳолатида эллиптик хабардорлик формулаларидир, масалан: “*Яхшимисиз? Омонмисиз?*” деган шакл хурмат ва хушмуомалалик даражасини англагучи якуний қўшимчалар билан фарқланадиган тўртта шаклда ифодаланади: *어떻게지내십니까?* – хурмат қилишнинг энг юқори шакли, *어떻게지내 세요?* – хурмат шаклига эга, аммо бироз дўстона шакл, *어떻게지내요?* – хурмат даражаси камроқ ифодаланган ва дўстона шакл, *어떻게지내?* – яқин дўстона шакл. “*Сизнинг аҳволингиз қандай?*” деган савол замонавий корейс нутқ этикетида сўровчининг энг сўнгги бўлган ишларга қизиқиши билан боғлиқ бўлиб, хушмуомалалик даражасига кўра, энг юқоридан пастгача бўлган тўрт шаклда амалга оширилади: *요즘하시는일은어떻습니까?* – хурмат энг юқори даражада ифодаланган шакл, *요즘하시는일은어때요?* – хурмат пастроқ даражада дўстона маъно билан ифодаланган шакл, *요즘하는일은어때요?* – хурмат ва дўстона шакл, *요즘하는일은어때?* – дўстона шакл.

¹ Юн Сан Хён. Исследование речевого этикета для обучения иностранных учащихся: Автореф. дис. ... докт. филол. наук. – Сеул: Седжонг ун-т, 2012. – 97 с.

² Юн Сан Хён. Исследование речевого этикета для обучения иностранных учащихся: Автореф. дис. ... докт. филол. наук. – Сеул: Седжонг ун-т, 2012. – 97 с.

Юқоридаги саволларга жавобларнинг учта гуруҳини ажратиш мумкин. Биринчисида, агар ишлар яхши кетаётган бўлса, жавоб одатда қуйидаги турдаги бўлади:

네, 잘지냅니다. – *Ха, раҳмат яхши яшаяпман.* Ҳурмат энг юқори даражада ифодаланган шакл.

네, 잘지내요. – *Ха, раҳмат яхши яшаяпман.* Ҳурмат пастрок даражада ифодаланган шакл.

응, 잘지내. – *Ха, раҳмат яхши яшаяпман.* Дўстона муносабат ифодаланган шакл.

Юқоридаги мисол тарзида келтирилган жавобларда корейсларнинг камтарлигини корейс халқига хос миллий хусусият сифатида кўриш мумкин. Жавобларда камдан-кам ҳолларда “Ажойиб! Шоҳона! Мухташам!» каби иборалар қўлланилади.

Жавобларнинг иккинчи гуруҳида корейс нутқ этикетида қуйидаги нутқий формулалар қўлланилади:

네, 괜찮습니다. – *Ха, мейёрида(яхши).* Ҳурмат энг юқори даражада ифодаланган шакл.

네, 괜찮아요. – *Ха, мейёрида(яхши).* Ҳурмат пастрок даражада ифодаланган шакл.

응, 괜찮아. – *Ха, мейёрида(яхши).* Дўстона муносабат ифодаланган шакл.

Учинчи гуруҳ жавоб ибораларида «ёмон» маъноси англатилади. Бу ибораларда корейс нутқи этикетининг бир хусусиятни қайд этиш мумкин. Гарчи гапирётганнинг ишлари ҳақиқатан ҳам ёмон кетаётган бўлса ҳам, корейслар «Мени аҳволим яхши эмас/Ишларим ёмон» демайдилар. Агар улар ўзаро жуда яқин бўлишса, қуйидаги жумлаларни қўллайдилар:

그리 좋지는 않습니다. – *Унчалик яхши эмас.* Ҳурмат энг юқори даражада ифодаланган шакл.

그리 좋지는 않아요. *Унчалик яхши эмас.* Ҳурмат пастрок даражада ифодаланган шакл.

그리 좋지는 않아. – *Унчалик яхши эмас.* Дўстона муносабат ифодаланган шакл.

Корейсча саломлашув ибораларнинг таҳлили оғзаки этикет формулалари ёрдамида корейслар учрашганда ўз муносабатини билдиришини кўрсатди. Шундай қилиб, корейс тилининг ўзига этикет формулалари фонди мавжуд.

Уларда саломлашиш мулоқот жойи ва вазияти, мулоқот комуникантларнинг, ёши, лавозими ва мақомига боғлиқ.

Маълумки, нутқ этикети таркибида мурожаат муҳим ўрин тутди. Мурожаат деганда “нутқда мурожаат қилинган кишини номлаш учун қўлланиладиган сўз ёки сўзлар туркуми” тушунилади³ Мурожаат гапнинг грамматик жиҳатдан мустақил ва интонацион жиҳатдан ажратилган таркибий қисми ёки ундан мураккаб синтактик яхлитлик бўлиб, нутқ қаратилган шахс ёки предметни билдиради. Мурожаат нутқнинг тўғридан-тўғри суҳбатдошга қаратилганлигини ифодалаганлиги сабабли, у оғзаки мулоқотнинг ёрқин ифодали воситаси бўлиб, сўзлашув-диалогик нутқ соҳасига киради.

Шу сабабли, мурожаат турли муаммолар билан боғлиқ илмий лингвистик тадқиқотлар марказида бўлади. Мурожаатлар диалогик нутқни, кўчирма ва ўзлаштира нутқни ўрганиш билан боғлиқ ҳолда тадқиқ этилади, уларга бадиий нутқ стилистикасига оид кўплаб ишлар бағишланган. Мурожаат ва гап ўртасидаги боғлиқлик табиати ҳақидаги савол кириш, ажратилган конструкциялар, сегментли конструкциялар ва ша кабиларга бағишланган тадқиқотларда кўтарилади.

---

³ Ким Гю Сон. Корейская речь в корейском обществе. –Сеул: Хангукмунхваса, 2001. –322 с. (на корейском языке).

THE SIGNIFICANCE OF PREVENTIVE MEASURES IN PREVENTING THE SPREAD OF TUBERCULOSIS AMONG THE POPULATION RESIDING IN THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN

Nomozboyeva Maftuna Abduhamid kizi

*Assistant Professor, Department of Hygiene, Samarkand State
Medical University*

maftunanomozboyeva@gmail.com

Normurodova Hulkaroy Furkatjonovna

*Samarkand State Medical University, student of the 4th stage of
medical prevention*

hulkaroynormurodova8@gmail.com

Abdurahmonova Dilnoza Komil qizi

*Samarkand State Medical University, student of the 4th stage of
medical prevention*

dilnozaabdurahmonova574@gmail.com

Abstract: In order to increase the importance of preventive measures in preventing the spread of tuberculosis among the population living in the Republic of Uzbekistan, the modern preventive measures and efforts aimed at preventing the modern epidemic in their spread are widely covered.

Keywords: epidemic process, sanitation, damage, measures, epidemic prevention, preventive measures, HIV, tuberculosis.

SIGNIFICANCE OF THE SUBJECT: It is of great importance to further improve the culture and standard of living of the population in the implementation of successful preventive measures against tuberculosis in almost all parts of the population living in the Republic of Uzbekistan. This urgent problem is considered one of the serious and necessary directions of medical reforms in the field of health care of every country. The spread of tuberculosis, which is a cause of concern for medical scientists all over the world, has gained significant social importance and is the focus of attention of all state and partner organizations. This disease, which has become a global problem, requires the medical specialists of our country to work on the basis of a new approach and treatment and prevention system. According to the latest statistical data, tuberculosis has decreased by an average of 5-5.2% annually over the past ten years, and is second only to AIDS. According to the World Health Organization, 8.6 million people a year. 1.43 million people have this disease. the patient dies from various complications caused by tuberculosis. According to the World Health Organization, approximately 2.1 billion people are infected with tuberculosis. In 10%

of them, tuberculosis is more likely to occur during their lifetime, and AIDS is of great importance. Despite the implementation of many measures against tuberculosis and international programs in the territory of the Republic of Uzbekistan, the epidemiological situation of tuberculosis is still in a critical state. One of the important reasons for the spread of tuberculosis in our republic is unfavorable eco-hygienic situation, socio-economic situation of the population, migration of the population to other countries, including the increase in the number of HIV-infection and AIDS patients. Nevertheless, in recent years, as a result of the implementation of preventive and anti-epidemic measures and strategies on a large scale, a certain stabilization and reduction of the indicators of disease and death has been achieved. Every year in the territory of Uzbekistan, about 18-20 thousand people suffer from active types of tuberculosis, and more than 2 thousand patients die. Accordingly, the activation of the epidemic process of tuberculosis is closely related to a number of medical and social factors, non-compliance with the norms and rules of personal hygiene of the population, and the principles of a healthy lifestyle. This situation determines the need for a detailed and comprehensive study of this global problem with the effective use of modern epidemiological features of the disease, methods of laboratory diagnosis, and the need to improve the epidemiological control system of this infection.

PURPOSE OF THE RESEARCH: To study the importance of preventive measures in preventing the spread of tuberculosis among the population living in the Republic of Uzbekistan.

RESEARCH MATERIALS: Official reports of the Sanitary Epidemiological Peace and Public Health Service of the Republic of Uzbekistan on tuberculosis. Analysis of maps of epidemiological investigation of tuberculosis epidemic foci.

RESEARCH RESULTS: Prevention of tuberculosis, measures to fight against it, health promotion and sanitary-hygiene measures are of great importance in the fight against the disease. One of the measures to prevent the disease is to improve the living and living conditions of the population, to provide the population with accommodation that meets sanitary and hygienic requirements, to improve the hygienic conditions at the workplaces of workers working in industrial enterprises, agricultural industry and other institutions, as well as to protect children and children. It includes physical training of children, always doing physical education and sports, feeding them nutritious and useful food at the right time, and so on. One of the most basic, reliable and effective measures is to identify and treat tuberculosis patients among the population in time, and to establish strong dispensary control over them. Current and final disinfection is carried out in the epidemic center. Early detection of tuberculosis patients, their consideration, effective treatment and dispensary control are very important in the fight against tuberculosis. In the fight against tuberculosis, the correct implementation of current disinfection works in the epidemic center will give effective

results. For this, patients should be provided with personal swabs that they always carry with them. Dishes, blankets, towels and similar items of patients should be separated. Before washing, patients' clothes are disinfected by boiling or freezing them in a 5% solution of chloramine for 4 hours. It is necessary to wipe the room with a wet cloth and ventilate it frequently. In the final disinfection, the walls of the room, furniture, the patient's bed, clothes, bathroom, kitchen, toilet and other rooms should be disinfected. Pre-school children with tuberculosis are excluded from institutions and schools, employees working in food enterprises are transferred to other enterprises. Vaccination with a live attenuated vaccine against this disease is effective in preventing tuberculosis. Vaccination is carried out in maternity hospitals 2-5 days after the birth of children according to the vaccination calendar plan of the state.

CONCLUSION: As it can be seen from the above information, the importance of preventive measures, sanitary promotion work, proper organization and carrying out of vaccination processes is extremely necessary in the prevention of tuberculosis.

LIST OF REFERENCES:

1. Maftuna, N. (2022). GIMENOLEPIDOZNING TARQALGANLIGI VA UNING PROFILAKTIK CHORA-TADBIRLARINI TAKOMILLASHTIRISH. *Involta Scientific Journal*, 1(4), 203-208.
2. Tuichievna, Musayeva Oltinoy, Nomozboeva Maftuna Abdukhamidovna, and Khalilova Barchinoy Rasulovna. "Risk Factors for the Development of Diseases in Old Age and their Prevention." *Research Journal of Trauma and Disability Studies* 2.3 (2023): 15-21.
3. Musayeva O., Nomozboyeva M., Khalilova B. FEATURES OF PROVIDING MEDICAL CARE TO ELDERLY AND SENILE CITIZENS //Евразийский журнал медицинских и естественных наук. – 2023. – Т. 3. – №. 2 Part 2. – С. 36-40.
4. Мусаева О. Т., Номозбоева М. А., Халилова Б. Р. ФАКТОРЫ РИСКА ПРИ ВОЗРОСТНЫХ ЗАБОЛЕВАНИЙ И ИХ ПРОФИЛАКТИКА //European Journal of Interdisciplinary Research and Development. – 2023. – Т. 14. – С. 8-14.
5. То'Хтаров В. Е., Nomozboyeva M. A. Q. DEVELOPMENT OF MEASURES TO PREVENT THE SPREAD OF HYMENOLEPIDOSIS IN UZBEKISTAN //Scientific progress. – 2023. – Т. 4. – №. 2. – С. 52-55.
6. Мусаева О. Т., Номозбоева М. А., Халилова Б. Р. Медицинская Помощь Для Людей Пожилого И Старческого Возраста В Узбекистане //Research Journal of Trauma and Disability Studies. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 4-8.
7. Furkatjonovna N. H. et al. THE PREVALENCE OF GEMINOLEPIDOSIS AMONG ADULT AND YOUNG POPULATIONS AND ITS EPIDEMIOLOGICAL FEATURES //Ta'lim innovatsiyasi va integratsiyasi. – 2024. – Т. 18. – №. 1. – С. 182-186.
8. Номозбоева М. А., Файзиев С. Ю., Нормуродова Х. Ф. РАСПРОСТРАНЕННОСТЬ ГИМЕНОЛЕПИДОЗА В УЗБЕКИСТАНЕ, ЕГО СОВРЕМЕННЫЕ ЭПИДЕМИОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ //Ta'lim innovatsiyasi va integratsiyasi. – 2024. – Т. 18. – №. 1. – С. 177-181.

9. Намозбоева М. А., Тухтаров Б. Э., Абдумуминова Р. Н. ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИДА ГИМЕНОЛЕПИДОЗ БИЛАН КАСАЛЛАНГАНЛАРНИНГ ЭПИДЕМИОЛОГИК ТАҲЛИЛИ //PROSPECTS OF DEVELOPMENT OF SCIENCE AND EDUCATION. – 2022. – Т. 1. – №. 5. – С. 58-60.
10. Furkatjonovna N. H. et al. MODERNIZATION OF GELMINT PROFILING AND MEASURES AGAINST THE EPIDEMIC IN ALL RESIDENTIAL REGIONS OF THE REPUBLIC UZBEKISTAN //ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ. – 2024. – Т. 43. – №. 1. – С. 17-22.
11. Furkatjonovna N. H. et al. RESPUBLIKAMIZNING BARCHA TURAR JOY MINTAQALARIDA GELMINTLARNING PROFILAKTIKASI VA EPIDEMIYAGA QARSHI CHORA-TADBIRLARINI ZAMONAVIYLASHTIRISH //ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ. – 2024. – Т. 43. – №. 1. – С. 37-42.
12. Номозбоева М. А., Нормуродова Х. Ф., Абдурахмонова Д. К. МОДЕРНИЗАЦИЯ ГЕЛЬМИНТНОГО ПРОФИЛИРОВАНИЯ И ПРОТИВОЭПИДЕМИЧЕСКИХ МЕРОПРИЯТИЙ ВО ВСЕХ НАСЕЛЕННЫХ ПУНКТАХ НАШЕЙ СТРАНЫ //ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ. – 2024. – Т. 43. – №. 1. – С. 23-28.
13. Furkatjonovna N. H. et al. PREVALENCE OF HYMENOLEPIDOSIS IN UZBEKISTAN AND ITS MODERN EPIDEMIOLOGY CHARACTERISTICS //INTERNATIONAL JOURNAL OF EUROPEAN RESEARCH OUTPUT. – 2024. – Т. 3. – №. 4. – С. 24-29.
14. Yunus o'g'li F. S. et al. O'ZBEKISTONDA GIMENOLEPIDOZ KASALLIGINING TARQALGANLIGI VA UNING ZAMONAVIY EPIDEMIOLOGIK XUSUSIYATLARI //Ta'lim innovatsiyasi va integratsiyasi. – 2024. – Т. 18. – №. 1. – С. 172-176.
15. Faxriddin U. et al. МАКТАБГАЧА ТА'ЛИМ ТАШКИЛОТИДА БОЛАЛАРНИНГ ОВҚАТЛАНИШ ТАРТИБИ. FARZANLARIMIZNING KUNLIK RATSIONI //Global Interdisciplinary Science Review. – 2024. – Т. 1. – №. 1.
16. Baxriddin o'g'li U. F. et al. BOLALARDA QANDLI DIABET KASALLIGINI UCHRASHI, SABABLARI VA PROFLAKTIKASI //JOURNAL OF INNOVATIONS IN SCIENTIFIC AND EDUCATIONAL RESEARCH. – 2024. – Т. 7. – №. 2. – С. 73-76.
17. Baxriddin o'g'li U. F. et al. STREPTOKOKK AVLODLARIDAGI (STREPTOCOCCUS MUTANTS, STREPTOCOCCUS VIRIDANS, VEYLONELLA) БАКТЕРИЯЛАРНИНГ ОГ'ИЗ БО'SHЛИГ'IGA ТА'SIRINI O'RGANISH //Научный Фокус. – 2024. – Т. 1. – №. 10. – С. 476-479.
18. qizi Elmurodova L. X., Mahammadiyev B. F., Ibragimova F. C. ICHIMLIK SUVINI SAMARALI ZARARSIZLANTIRISH USULLARI //GOLDEN BRAIN. – 2024. – Т. 2. – №. 2. – С. 18-23.
19. Аблакулов И. Д., Тухтаров Б. Э., Валиева М. У. СИЛ КАСАЛЛИГИНИНГ ОЛДИНИ ОЛИШДА ПРОФИЛАКТИК ЧОРА-ТАДБИРЛАРНИНГ АҲАМИЯТИ //PROSPECTS OF DEVELOPMENT OF SCIENCE AND EDUCATION. – 2022. – Т. 1. – №. 5. – С. 46-49.

ЗНАЧЕНИЕ ПРОФИЛАКТИЧЕСКИХ МЕР В ПРЕДОТВРАЩЕНИИ РАСПРОСТРАНЕНИЯ ТУБЕРКУЛЕЗА СРЕДИ НАСЕЛЕНИЯ, ПРОЖИВАЮЩЕГО В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН

Номозбоева Мафтуна Абдухамидовна

*Ассистент кафедры Гигиены Самаркандского Государственного
Медицинского Университета*

maftunanomozboyeva@gmail.com

Абдурахманова Дилноза Камиловна

*Студентка 4 ступени Лечебно-Профилактической работы
Самаркандского Государственного Медицинского Университета*

dilnozaabdurahmonova574@gmail.com

Аннотация: В целях повышения значимости профилактических мероприятий в предупреждении распространения туберкулеза среди населения, проживающего в Республике Узбекистан, широко освещаются современные профилактические меры и усилия, направленные на предотвращение современной эпидемии при их распространении.

Ключевые слова: эпидемический процесс, санитарная пропаганда, инфекция, меры профилактики эпидемии, профилактические меры, ВИЧ, туберкулез.

Значимость Темы: Большое значение имеет дальнейшее повышение культуры и уровня жизни населения при осуществлении успешных профилактических мероприятий против туберкулеза практически во всех слоях населения, проживающих в Республике Узбекистан. Эта актуальная проблема считается одним из серьезных и необходимых направлений медицинских реформ в сфере здравоохранения каждой страны. Распространение туберкулеза, вызывающее беспокойство ученых-медиков всего мира, приобрело значительную социальную значимость и находится в центре внимания всех государственных и партнерских организаций. Это заболевание, ставшее глобальной проблемой, требует от медицинских специалистов нашей страны работы на основе нового подхода и системы лечения и профилактики. По последним статистическим данным, за последние десять лет заболеваемость туберкулезом снижается в среднем на 5-5,2% ежегодно и уступает только СПИДу. По данным Всемирной организации здравоохранения, 8,6 миллиона человек в год. Этим заболеванием страдают 1,43 миллиона человек. больной умирает от различных осложнений, вызванных туберкулезом. По данным Всемирной организации здравоохранения, около 2,1 миллиарда человек

инфицированы туберкулезом. У 10% из них туберкулез может возникнуть в течение жизни, и большое значение имеет СПИД. Несмотря на реализацию многих мер по борьбе с туберкулезом и международных программ на территории Республики Узбекистан, эпидемиологическая ситуация по туберкулезу по-прежнему находится в критическом состоянии. Одной из важных причин распространения туберкулеза в нашей республике является неблагоприятная эколого-гигиеническая ситуация, социально-экономическое положение населения, миграция населения в другие страны, в том числе рост числа больных ВИЧ-инфекцией и СПИДом. Тем не менее, в последние годы в результате реализации широкомасштабных профилактических и противоэпидемических мер и стратегий достигнута определенная стабилизация и снижение показателей заболеваемости и смертности. Ежегодно на территории Узбекистана активными формами туберкулеза болеют около 18-20 тысяч человек, умирает более 2 тысяч больных. Соответственно, активизация эпидемического процесса туберкулеза тесно связана с рядом медицинских и социальных факторов, несоблюдением норм и правил личной гигиены населения, принципов здорового образа жизни. Такая ситуация определяет необходимость детального и всестороннего изучения этой глобальной проблемы с эффективным использованием современных эпидемиологических особенностей заболевания, методов лабораторной диагностики, а также необходимость совершенствования системы эпидемиологического контроля этой инфекции.

Цель исследования: Изучить значение профилактических мер в предупреждении распространения туберкулеза среди населения, проживающего в Республике Узбекистан.

Материалы исследования: Официальные отчеты Службы санитарно-эпидемиологического мира и общественного здравоохранения Республики Узбекистан по туберкулезу. Анализ карт эпидемиологического расследования эпидемических очагов туберкулеза.

Результаты исследования: Большое значение в борьбе с заболеванием имеют профилактика туберкулеза, меры борьбы с ним, оздоровительные и санитарно-гигиенические мероприятия. Одной из мер профилактики заболевания является улучшение быта и бытовых условий населения, обеспечение населения жильем, соответствующим санитарно-гигиеническим требованиям, улучшение санитарно-гигиенических условий на рабочих местах работников промышленных предприятий, сельскохозяйственной отрасли и других учреждениях, а также по охране детей и детей. Сюда входит физическое воспитание детей, постоянное занятие физкультурой и спортом, кормление их питательной и полезной пищей в нужное время и так далее. Одной из наиболее основных, надежных и эффективных мер является своевременное выявление и

лечение больных туберкулезом среди населения, установление за ними усиленного диспансерного контроля. В эпидемическом центре проводится текущая и заключительная дезинфекция. Раннее выявление больных туберкулезом, их учет, эффективное лечение и диспансерный контроль имеют большое значение в борьбе с туберкулезом. В борьбе с туберкулезом правильное проведение текущих дезинфекционных работ в эпидемическом центре даст эффективные результаты. Для этого пациентам следует предоставить индивидуальные тампоны, которые они всегда носят с собой. Посуда, одеяла, полотенца и подобные предметы пациентов должны быть разделены. Перед стиркой одежду больных дезинфицируют кипячением или замораживанием в 5% растворе хлорамина в течение 4 часов. Необходимо протирать помещение влажной тряпкой и часто проветривать. При заключительной дезинфекции следует дезинфицировать стены помещения, мебель, кровать больного, одежду, ванную, кухню, туалет и другие помещения. Дети дошкольного возраста, больные туберкулезом, исключаются из учреждений и школ, работники, работающие на пищевых предприятиях, переводятся на другие предприятия. Вакцинация живой аттенуированной вакциной против этого заболевания эффективна для профилактики туберкулеза. Вакцинация проводится в родильных домах через 2-5 дней после рождения детей согласно календарному плану прививок государства.

Заключение: Как видно из вышеизложенной информации, в профилактике туберкулеза крайне необходимо значение профилактических мероприятий, санитарно-пропагандистской работы, правильной организации и проведения процессов вакцинации.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Maftuna, N. (2022). GIMENOLEPIDOZNING TARQALGANLIGI VA UNING PROFILAKTIK CHORA-TADBIRLARINI TAKOMILLASHTIRISH. *Involta Scientific Journal*, 1(4), 203-208.
2. Tuichieva, Musayeva Oltinoy, Nomozboeva Maftuna Abdukhamidovna, and Khalilova Barchinoy Rasulovna. "Risk Factors for the Development of Diseases in Old Age and their Prevention." *Research Journal of Trauma and Disability Studies* 2.3 (2023): 15-21.
3. Musayeva O., Nomozboyeva M., Khalilova B. FEATURES OF PROVIDING MEDICAL CARE TO ELDERLY AND SENILE CITIZENS //Евразийский журнал медицинских и естественных наук. – 2023. – Т. 3. – №. 2 Part 2. – С. 36-40.
4. Мусаева О. Т., Номозбоева М. А., Халилова Б. Р. ФАКТОРЫ РИСКА ПРИ ВОЗРОСТНЫХ ЗАБОЛЕВАНИЙ И ИХ ПРОФИЛАКТИКА //European Journal of Interdisciplinary Research and Development. – 2023. – Т. 14. – С. 8-14.

5. To'xtarov B. E., Nomozboyeva M. A. Q. DEVELOPMENT OF MEASURES TO PREVENT THE SPREAD OF HYMENOLEPIDOSIS IN UZBEKISTAN //Scientific progress. – 2023. – Т. 4. – №. 2. – С. 52-55.
6. Мусаева О. Т., Номозбоева М. А., Халилова Б. Р. Медицинская Помощь Для Людей Пожилого И Старческого Возраста В Узбекистане //Research Journal of Trauma and Disability Studies. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 4-8.
7. Furkatjonovna N. H. et al. THE PREVALENCE OF GEMINOLEPIDOSIS AMONG ADULT AND YOUNG POPULATIONS AND ITS EPIDEMIOLOGICAL FEATURES //Ta'lim innovatsiyasi va integratsiyasi. – 2024. – Т. 18. – №. 1. – С. 182-186.
8. Номозбоева М. А., Файзиев С. Ю., Нормуродова Х. Ф. РАСПРОСТРАНЕННОСТЬ ГИМЕНОЛЕПИДОЗА В УЗБЕКИСТАНЕ, ЕГО СОВРЕМЕННЫЕ ЭПИДЕМИОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ //Ta'lim innovatsiyasi va integratsiyasi. – 2024. – Т. 18. – №. 1. – С. 177-181.
9. Намозбоева М. А., Тухтаров Б. Э., Абдумуминова Р. Н. ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИДА ГИМЕНОЛЕПИДОЗ БИЛАН КАСАЛЛАНГАНЛАРНИНГ ЭПИДЕМИОЛОГИК ТАҲЛИЛИ //PROSPECTS OF DEVELOPMENT OF SCIENCE AND EDUCATION. – 2022. – Т. 1. – №. 5. – С. 58-60.
10. Furkatjonovna N. H. et al. MODERNIZATION OF GELMINT PROFILING AND MEASURES AGAINST THE EPIDEMIC IN ALL RESIDENTIAL REGIONS OF THE REPUBLIC UZBEKISTAN //ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ. – 2024. – Т. 43. – №. 1. – С. 17-22.
11. Furkatjonovna N. H. et al. RESPUBLIKAMIZNING BARCHA TURAR JOY MINTAQALARIDA GELMINTLARNING PROFILAKTIKASI VA EPIDEMIYAGA QARSHI CHORA-TADBIRLARINI ZAMONAVIYLASHTIRISH //ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ. – 2024. – Т. 43. – №. 1. – С. 37-42.
12. Номозбоева М. А., Нормуродова Х. Ф., Абдурахмонова Д. К. МОДЕРНИЗАЦИЯ ГЕЛЬМИНТНОГО ПРОФИЛИРОВАНИЯ И ПРОТИВОЭПИДЕМИЧЕСКИХ МЕРОПРИЯТИЙ ВО ВСЕХ НАСЕЛЕННЫХ ПУНКТАХ НАШЕЙ СТРАНЫ //ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ. – 2024. – Т. 43. – №. 1. – С. 23-28.
13. Furkatjonovna N. H. et al. PREVALENCE OF HYMENOLEPIDOSIS IN UZBEKISTAN AND ITS MODERN EPIDEMIOLOGY CHARACTERISTICS //INTERNATIONAL JOURNAL OF EUROPEAN RESEARCH OUTPUT. – 2024. – Т. 3. – №. 4. – С. 24-29.
14. Yunus o'g'li F. S. et al. O'ZBEKISTONDA GIMENOLEPIDOZ KASALLIGINING TARQALGANLIGI VA UNING ZAMONAVIY EPIDEMIOLOGIK XUSUSIYATLARI //Ta'lim innovatsiyasi va integratsiyasi. – 2024. – Т. 18. – №. 1. – С. 172-176.
15. Faxriddin U. et al. МАКТАБГАЧА ТА'ЛИМ ТАШКИЛОТИДА БОЛАЛАРНИНГ ОВҚАТЛАНИШ ТАРТИБИ. FARZANDLARIMIZNING KUNLIK RATSIONI //Global Interdisciplinary Science Review. – 2024. – Т. 1. – №. 1.

16. Baxriddin o'g'li U. F. et al. BOLALARDA QANDLI DIABET KASALLIGINI UCHRASHI, SABABLARI VA PROFLAKTIKASI //JOURNAL OF INNOVATIONS IN SCIENTIFIC AND EDUCATIONAL RESEARCH. – 2024. – Т. 7. – №. 2. – С. 73-76.
17. Baxriddin o'g'li U. F. et al. STREPTOKOKK AVLODLARIDAGI (STREPTOCOCCUS MUTANTS, STREPTOCOCCUS VIRIDANS, VEYLONELLA) BAKTERIYALARINING OG'IZ BO'SHLIG'IGA TA'SIRINI O'RGANISH //Научный Фокус. – 2024. – Т. 1. – №. 10. – С. 476-479.
18. qizi Elmurodova L. X., Mahammadiyev B. F., Ibragimova F. C. ICHIMLIK SUVINI SAMARALI ZARARSIZLANTIRISH USULLARI //GOLDEN BRAIN. – 2024. – Т. 2. – №. 2. – С. 18-23.
19. Аблакулов И. Д., Тухтаров Б. Э., Валиева М. У. СИЛ КАСАЛЛИГИНИНГ ОЛДИНИ ОЛИШДА ПРОФИЛАКТИК ЧОРА-ТАДБИРЛАРНИНГ АҲАМИЯТИ //PROSPECTS OF DEVELOPMENT OF SCIENCE AND EDUCATION. – 2022. – Т. 1. – №. 5. – С. 46-49.

О'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA ISTIQOMAT QILUVCHI AHOLI O'RTASIDA SIL KASALLIGINING TARQALISHINI OLDINI OLISHDA PROFILAKTIK CHORA-TADBIRLARNING AHAMIYATI

Nomozboyeva Maftuna Abduhamid qizi

*Samarqand Davlat Tibbiyot Universiteti, Gigiyena kafedrası assistenti
maftunanomozboyeva@gmail.com*

Normurodova Hulkaroy Furkatjonovna

*Samarqand Davlat Tibbiyot Universiteti Tibbiy profilaktika ishi yo'nalishi
4-bosqich talabasi
hulkaroynormurodova8@gmail.com*

Anotatsiya: Maqolada O'zbekiston Respublikasida istiqomat qiluvchi aholi o'rtasida sil kasalligining tarqalishini oldini olishda profilaktik chora-tadbirlarning ahamiyatini oshirish uchun zamonaviy profilaktik choralarini va ularni tarqalishida zamonaviy epidemiyani oldini olishga qaratilgan say harakatlar keng yoritilgan.

Kalit so'zlar: epidemik jarayon, sanitariya-targ'ibot, zararlanish, chora tadbirlar, epidemiyani oldini olish, profilaktik chora, OIV, sil kasalligi.

Mavzuning dolzarbligi: O'zbekiston Respublikasida istiqomat qiluvchi aholining deyarli barcha qismida sil kasalligiga qarshi muvaffaqiyatli profilaktik tadbirlarni amalga oshirishda aholining madaniyati va turmush darajasini yanada oshirish katta ahamiyatga ega.

Ushbu dolzarb muammoli masala har bitta davlatning Sog'liqni Saqlash sohasidagi jiddiy, tibbiyot islohotlarining zarur yo'nalishlaridan biri hisoblanib kelmoqda. Butun dunyodagi tibbiyot olimlarining xavotiriga sabab bo'lib kelayotgan sil kasalligining tarqalib borishi o'z-o'zidan muhim ijtimoiy ahamiyat kasb etib, barcha davlat va hamkor tashkilotlarning diqqat markazida bo'lib kelmoqda. Global muammo tusini olgan mazkur kasallik mamlakatimiz tibbiyot mutaxassislarining ham yangicha yondashuv va davolash profilaktika tizimi asosida ish tutishlarini taqozo etib kelmoqda. So'nggi statistik ma'lumotlar bo'yicha o'n yil ichida sil kasalligi har yili o'rtacha 5-5.2 foizga qisqarsada, OITS kasalligidan keyin ikkinchi o'rinni egallamoqda. Jahon sog'liqni saqlash tashkilotining ma'lumotiga ko'ra, yiliga 8,6 mln. kishi ushbu xastalanib, 1,43 mln. bemor sil kasalligi keltirib chiqaruvchi har xil asoratlaridan vafot etadi. Jahon Sog'liqni Saqlash Tashkilotining xabarlariga ko'ra, yer yuzida taxminan 2,1 milliard odam sil kasalligi bilan zararlangan. Shularning 10 foizida, hayoti davomida sil kasalligi yuzaga kelishi ehtimoliyuqori, bunda OITS kasalligi juda ham katta ahamiyatga ega. O'zbekiston Respublikasi hududida sil kasalligiga qarshi juda ko'plab tadbirlarning olib borilishiga va xalqaro dasturlarga

qaramasdan, sil kasalligi bo'yicha epidemiologik vaziyat haligacha og'ir ahvolda qolmoqda. Respublikamizda sil kasalligining tarqalishiga noqulay ekogo-gigiyenik vaziyat, aholining ijtimoiy-iqtisodiy ahvoli, aholi o'rtasidagi boshqa davlatlarga migratsiyasi, shu jumladan, OIV-infeksiyasi va OITS bemorlar sonining ko'payib borishi muhim sabablardan biri bo'lmoqda. Shunga qaramasdan, ohirgi yillarda jadal va keng ko'lamda profilaktik va epidemiyaga qarshi tadbirlarning hamda strategiyasining tadbiriq qilinishi natijasida kasallik bilan zararlanish, o'lim ko'rsatkichlarining bir qadar barqarorlashishiga va kamayishiga erishildi. O'zbekiston hududida har yili, qariyb 18-20 ming nafar kishi sil kasalligining faol turlari bilan og'riydi va 2 mingdan ko'proq bemorlar vafot etadi. Shunga ko'ra, sil kasalligi epidemik jarayoning faollashishi qator tibbiy - ijtimoiy omillarga, aholining shaxsiy gigiena me'yorlariva qoidalariga, sog'lom turmush tarzi tamoyillariga rioya etilmasligiga chambarchas bog'liq. Bu holat mazkur global muammoni kasallikning zamonaviy epidemiologik xususiyatlari, laboratoriya tashxisoti usullaridan samarali foydalanib batafsil va keng o'rganishni, ushbu infeksiya epidemiologik nazorat tizimini takomillashtirish zaruriyatini belgilab beradi.

Tadqiqot maqsadi: O'zbekiston Respublikasida istiqomat qiluvchi aholi o'rtasida sil kasalligining tarqalishini oldini olishda profilaktik chora-tadbirlarning ahamiyatini o'rganish.

Tadqiqot materiallari: O'zbekiston Respublikasi Sanitariya epidemiologik osoyishtalik va jamoat salomatligi xizmatining sil bilan kasallanishi bo'yicha rasmiy hisobotlari. Sil kasalligi epidemik o'choqlarini epidemiologik tekshirish xaritalarining tahlili.

Tadqiqot natijalari: Sil kasalligini oldini olish, unga qarshi kurash chora-tadbirlari, kasallikka qarshi kurashda sog'lomlashtirish va sanitariya-gigiyena chora-tadbirlarinnng ahamiyati katta. Kasallikning oldini olish choralaridan biri aholining yashash va turmush sharoitini yaxshilab borish, aholini sanitariya-gigiyena talablariga javob beraoladigan turar joy bilan ta'minlash, sanoat korxonolari, qishloq xo'jaligi sanoati va boshqa muassasalarda ishlovchi ischilarning ish joylarida gigiyenik sharoitni yaxshilash, shuningdek bolalar va o'smirlarni jismonan chiniqtirib borish, doimo badan tarbiya va sport bilan shug'ullantirib borish, o'z vaqtida to'yimli va foydali ovqatlanitirish va shu kabilar kiradi. Aholi o'rtasida sil bilan og'riyan bemorlarni o'z vaqtida aniqlab olish va ularni davolash, ular ustidan mustahkam dispanser nazoratini o'rnatish eng asosiy, ishonchli va samarali choralardan biridir. Epidemik o'choqda joriy va yakunlovchi dezinfeksiya o'tkaziladi. Sil kasalligi bilan og'riyan bemorlarni erta aniqlash, ularni hisobga olish, samarali davolash va dispanser nazorati olib borish sil kasalligiga qarshi kurashda juda muhim ahamiyatga ega. Sil kasalligiga qarshi kurashda epidemik o'choqda joriy dezinfeksiya ishlarini to'g'ri yo'lga qo'yish samarali natija beradi. Buning uchun bemorlar o'zi bilan doimo olib

yuradigan shaxsiy tufdonlar bilan ta'minlanishi kerak, tufdon xloramin yoki xlorli ohakning 3-5% eritmasi, balg'am esa qaynatish yo'li bilan dezinfeksiya qilinishi lozim. Bemorlarni idish-tovog'i, ko'rpa-yostig'i, sochig'i va shunga o'xshash buyumlari alohidalanishi kerak. Bemorlarning kiyim kechaklarini yuvishdan oldin qaynatiladi yoki xloraminning 5% eritmasiga 4 soat mobaynida ivitib qo'yib dezinfeksiya qilinadi. Xonani ho'l latta bilan artib tozalab tez-tez shamollatib turish lozim. Yakunlovchi dezinfeksiyada xonaning devorlari, mebellar, bemorning ko'rpa-to'shagi, kiyim-kechaklar, vannaxona, oshxona, xojatxona va boshqa xonalar dezinfeksiya qilinishi lozim. Sil kasalligi bilan og'rigan maktabgacha yoshdagi bolalar muassasalaridan va maktablardan chetlatiladi, oziq-ovqat korxonalarida ishlovchi xodimlar boshqa korxonalariga ishga o'tkaziladi. Silning oldini olishda bu kasallikka qarshi kuchsizlantirilgan tirik vaksina (BSJ) bilan emlash samara beradi. Emlash bolalar tug'ilgandan keyin 2-5 kunligida tug'ruqxonalarda davlat tomonidan emlash kalendar rejasiga asosan o'tkaziladi.

Xulosa: Yuqoridagi ma'lumotlardan ko'rinib turibdiki sil kasalligining oldini olishda profilaktik chora-tadbirlar, sanitariya targ'ibot ishlari, emlash jarayonlarini to'g'ri tashkil etilishi va o'tkazilishining ahamiyati nihoyatda zarur hisoblanadi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Maftuna, N. (2022). GIMENOLEPIDOZNING TARQALGANLIGI VA UNING PROFILAKTIK CHORA-TADBIRLARINI TAKOMILLASHTIRISH. *Involta Scientific Journal*, 1(4), 203-208.
2. Tuichievna, Musayeva Oltinoy, Nomozboeva Maftuna Abdukhomidovna, and Khalilova Barchinoy Rasulovna. "Risk Factors for the Development of Diseases in Old Age and their Prevention." *Research Journal of Trauma and Disability Studies* 2.3 (2023): 15-21.
3. Musayeva O., Nomozboyeva M., Khalilova B. FEATURES OF PROVIDING MEDICAL CARE TO ELDERLY AND SENILE CITIZENS //Евразийский журнал медицинских и естественных наук. – 2023. – Т. 3. – №. 2 Part 2. – С. 36-40.
4. Мусаева О. Т., Номозбоева М. А., Халилова Б. Р. ФАКТОРЫ РИСКА ПРИ ВОЗРОСТНЫХ ЗАБОЛЕВАНИЙ И ИХ ПРОФИЛАКТИКА //European Journal of Interdisciplinary Research and Development. – 2023. – Т. 14. – С. 8-14.
5. To'xtarov V. E., Nomozboyeva M. A. Q. DEVELOPMENT OF MEASURES TO PREVENT THE SPREAD OF HYMENOLEPIDOSIS IN UZBEKISTAN //Scientific progress. – 2023. – Т. 4. – №. 2. – С. 52-55.
6. Мусаева О. Т., Номозбоева М. А., Халилова Б. Р. Медицинская Помощь Для Людей Пожилого И Старческого Возраста В Узбекистане //Research Journal

- of Trauma and Disability Studies. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 4-8.
7. Furkatjonovna N. H. et al. THE PREVALENCE OF GEMINOLEPIDOSIS AMONG ADULT AND YOUNG POPULATIONS AND ITS EPIDEMIOLOGICAL FEATURES //Ta'lim innovatsiyasi va integratsiyasi. – 2024. – Т. 18. – №. 1. – С. 182-186.
  8. Номозбоева М. А., Файзиев С. Ю., Нормуродова Х. Ф. РАСПРОСТРАНЕННОСТЬ ГИМЕНОЛЕПИДОЗА В УЗБЕКИСТАНЕ, ЕГО СОВРЕМЕННЫЕ ЭПИДЕМИОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ //Ta'lim innovatsiyasi va integratsiyasi. – 2024. – Т. 18. – №. 1. – С. 177-181.
  9. Намозбоева М. А., Тухтаров Б. Э., Абдумуминова Р. Н. ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИДА ГИМЕНОЛЕПИДОЗ БИЛАН КАСАЛЛАНГАНЛАРНИНГ ЭПИДЕМИОЛОГИК ТАҲЛИЛИ //PROSPECTS OF DEVELOPMENT OF SCIENCE AND EDUCATION. – 2022. – Т. 1. – №. 5. – С. 58-60.
  10. Furkatjonovna N. H. et al. MODERNIZATION OF GELMINT PROFILING AND MEASURES AGAINST THE EPIDEMIC IN ALL RESIDENTIAL REGIONS OF THE REPUBLIC UZBEKISTAN //ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ. – 2024. – Т. 43. – №. 1. – С. 17-22.
  11. Furkatjonovna N. H. et al. RESPUBLIKAMIZNING BARCHA TURAR JOY MINTAQALARIDA GELMINTLARNING PROFILAKTIKASI VA EPIDEMIYAGA QARSHI CHORA-TADBIRLARINI ZAMONAVIYLASHTIRISH //ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ. – 2024. – Т. 43. – №. 1. – С. 37-42.
  12. Номозбоева М. А., Нормуродова Х. Ф., Абдурахмонова Д. К. МОДЕРНИЗАЦИЯ ГЕЛЬМИНТНОГО ПРОФИЛИРОВАНИЯ И ПРОТИВОЭПИДЕМИЧЕСКИХ МЕРОПРИЯТИЙ ВО ВСЕХ НАСЕЛЕННЫХ ПУНКТАХ НАШЕЙ СТРАНЫ //ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ. – 2024. – Т. 43. – №. 1. – С. 23-28.
  13. Furkatjonovna N. H. et al. PREVALENCE OF HYMENOLEPIDOSIS IN UZBEKISTAN AND ITS MODERN EPIDEMIOLOGY CHARACTERISTICS //INTERNATIONAL JOURNAL OF EUROPEAN RESEARCH OUTPUT. – 2024. – Т. 3. – №. 4. – С. 24-29.
  14. Yunus o'g'li F. S. et al. O'ZBEKISTONDA GIMENOLEPIDOZ KASALLIGINING TARQALGANLIGI VA UNING ZAMONAVIY EPIDEMIOLOGIK XUSUSIYATLARI //Ta'lim innovatsiyasi va integratsiyasi. – 2024. – Т. 18. – №. 1. – С. 172-176.
  15. Faxriddin U. et al. МАКТАБГАЧА ТА'ЛИМ ТАШКИЛОТИДА БОЛАЛАРНИНГ ОВҚАТЛАНИШ ТАРТИБИ. FARZANLARIMIZNING

- KUNLIK RATSIONI //Global Interdisciplinary Science Review. – 2024. – Т. 1. – №. 1.
16. Baxriddin o'g'li U. F. et al. BOLALARDA QANDLI DIABET KASALLIGINI UCHRASHI, SABABLARI VA PROFLAKTIKASI //JOURNAL OF INNOVATIONS IN SCIENTIFIC AND EDUCATIONAL RESEARCH. – 2024. – Т. 7. – №. 2. – С. 73-76.
17. Baxriddin o'g'li U. F. et al. STREPTOKOKK AVLODLARIDAGI (STREPTOCOCCUS MUTANTS, STREPTOCOCCUS VIRIDANS, VEYLONELLA) BAKTERIYALARINING OG'IZ BO'SHLIG'IGA TA'SIRINI O'RGANISH //Научный Фокус. – 2024. – Т. 1. – №. 10. – С. 476-479.
18. qizi Elmurodova L. X., Mahammadiyev B. F., Ibragimova F. S. ICHIMLIK SUVINI SAMARALI ZARARSIZLANTIRISH USULLARI //GOLDEN BRAIN. – 2024. – Т. 2. – №. 2. – С. 18-23.
19. Аблакулов И. Д., Тухтаров Б. Э., Валиева М. У. СИЛ КАСАЛЛИГИНИНГ ОЛДИНИ ОЛИЩДА ПРОФИЛАКТИК ЧОРА-ТАДБИРЛАРНИНГ АҲАМИЯТИ //PROSPECTS OF DEVELOPMENT OF SCIENCE AND EDUCATION. – 2022. – Т. 1. – №. 5. – С. 46-49.

MOYLI KUNGABOQARDA MINERAL O'G'ITLAR ASOSIDA TAYYORLANGAN SUSPENZIYA QO'LLASHNING O'SIMLIKNING O'SISHI, RIVOJLANISHI VA HOSILDORLIGIGA TA'SIRI

Po'latov Sarvar Mustafoyevich

Samarqand davlat veterinariya meditsinasi, chorvachilik va biotexnologiyalar universitetining Toshkent filiali Agrobiologiya va dorivor o'simliklar yetishtirish kafedrasini mudiri, q.x.f.f.d. (PhD), dotsent

Qurbonov Ahmad Alavxonovich

Toshkent davlat agrar universiteti O'simlikshunoslik va moyli ekinlar kafedrasini dotsenti, q.x.f.f.d. (PhD)

Raxmonova Madina Ulug'bek qizi

Samarqand davlat veterinariya meditsinasi, chorvachilik va biotexnologiyalar universitetining Toshkent filiali stajyor-tadqiqotchisi

Respublikamiz sharoitida kungaboqardan yuqori va sifatli hosil yetishtirish uchun mineral va organik o'g'itlarni maqbul me'yorlarda qo'llash muhim ahamiyatga ega hisoblanadi. O'g'itlarning samaradorligi ularni qo'llash muddatlariga ham bog'liq. O'simlik oziqa moddalarni miqdor jihatdan ham, sifat jihatdan ham doim bir xil talab qilmaydi. Bu omil o'simlikni o'sishi, rivojlanishiga va umuman mavsum davomidagi talabiga qarab turlicha bo'ladi. Kungaboqar o'simligini oladigan bo'lsak, mazkur o'simlik o'suv davri mobaynida uzoq muddat oziqlanadigan o'simlikdir. U urug' unib chiqqandan boshlab o'suv davrining oxiriga qadar tuproqdagi oziqa moddalarni o'zlashtira oladi. Kungaboqar o'suv davri davomida sifat jihatdan farq qiladigan bir nechta rivojlanish davrlarini o'taydi, bu hol oziqlanish jarayoniga ham ta'sir etadi.

X.N.Atabaeva, J.B.Xudayqulov va boshqa olimlarning yozishicha, Olimlar kungaboqarning vatani Meksika va Peru deb hisoblashgan, ammo, hujjatlar asosida Shimoliy Amerika-Kanada deb topilgan. Botaniklar tomonidan kungaboqar tavsifi ilk bor Lobel tomonidan yozilgan va uni "Quyosh guli" deb nomlagan.

Kungaboqar sug'oriladigan sharoitda ertagi ekin sifatida o'stirilganda, gektaridan 35-37 sentnergacha, boshqoli don ekinlaridan bo'shagan yerlarda takroriy ekilganda 25-28 sentner urug' hosili yoki gektaridan 2,4-2,8 tonna moy olish mumkinligi aniqlangan.

Kungaboqarning urug' hosildorligi tuproqning ildiz qatlamidagi namlik zaxiralariga bog'liq va bu namlik o'simliklarning optimal zichligini shakllantirishda hal qiluvchi omil hisoblanadi. O'simliklarning maqbul ko'chat qalinligi kungaboqar yetishtirish har xil tuproq-iqlim sharoitlariga hamda kungaboqar navlari va duragaylarining vegetatsiya davriga bog'liq. Yetishtirish mintaqalariga qarab,

o'simlikning maqbul ko'chat qalinligi hosil yig'ish davrida gektariga 30 dan 60 ming tupgacha bo'ladi.

Olimlarning Noqoratuproq va Sharqiy Sibir xududlarida o'tkazilgan tajribalari shuni ko'rsatadiki, kungaboqardan tayyorlangan silos tarkibida 25% protein, 8% yog', 17% uglevod bo'lib, to'yimliliigi jihatidan makkajo'xoridan qolishmaydi. Bundan tashqari, kungaboqar chiqindilaridan tayyorlanadigan yem to'yimli bo'lib, tarkibida A, B, Ye vitaminlari borligi aniqlangan. Kungaboqar singari yuqori rentabelli ekinlarni kam hosilli, sho'rhoq yerlarda yetishtirish mumkinligi keltirilgan.

Qishloq xo'jalik ekinlarini oziqlantirishda birinchi o'rinni mineral o'g'itlar egallaydi. Agar tuproqda azot moddasi yetishmasa o'simlikning o'sishi sekinlashib, barglari maydalashadi va och yashil tusga kiradi. Poyalar ham ingichka bo'lib, meva hosil qilishi sekinlashadi. Har bir o'simlik azot elementi bilan yaxshi ta'minlanganda poya va barglari to'q yashil rangda bo'lib, hosil bo'laklari shakllanishi yaxshilanadi. Natijada hosildorlik ortadi. Bundan tashqari azot tuproq unumdorligi va ekinlardan yuqori va sifatli hosil olishning asosiy manbai hisoblangan gumus tarkibiga kiradi. Azotli o'g'itlarning maqbul me'yorlari turli omillarga, jumladan, fosfor va kaliyli o'g'itlar hamda mahalliy o'g'itlarga ham bog'liqdir.

Mineral o'g'itlar ichida azotli o'g'itlar alohida ahamiyatga ega hisoblanib, o'simliklarning o'sishi va rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. O'simlikning o'sish va rivojlanish davrlarida kechadigan fiziologik jarayonlarni jadal sur'atlarda o'tishiga xizmat qiladi hamda fiziologik boshqaruvni me'yorida ushlab turadi.

O'simliklarning yuqori mahsuldorligi fotosintez jarayoni, moddalarning harakatlanishi, to'planishi va o'sishi bilan belgilanadi. O'simliklardagi fotosintez jarayonida organik moddalar hosil bo'ladi. O'simliklar samaradorligini belgilovchi yuqori potensialning morfologik ko'rsatkichi, xususan, kungaboqarning biometrik ko'rsatkichlari: fotosintez organlari (barglar) va ularning soni, o'simliklarning o'sish ko'rsatkichlari bilan bir qatorda, savat diametrining kattaligi bilan bevosita bog'liq. Shunga qaramasdan, o'simlik o'sishining chiziqli ko'rsatkichlari har doim ham hosildorlik bilan bog'liq emasligini tan olish kerak, ba'zan bu korrelyatsiya salbiy bo'lishi mumkin.

Kungaboqar qurg'oqchilikka chidamli o'simlik bo'lib, butun o'suv davri davomida $3200-5000\text{m}^3$ /ga suvni o'zlashtiradi. Yoki 1 tonna urug' shakllanishi uchun 1850m^3 suv talab etadi. O'simlikning suvga bo'lgan talabi rivojlanish fazalarida turlicha bo'lib, umumiy talab etiladigan suvni - urug' unib chiqishi uchun 3-5%, unib chiqqandan hosil savatchalari shakllanganacha 23%, hosil savatchalarini shakllangandan gullashgacha 55% va gullashdan pishishgacha 17% suvni o'zlashtiradi.

G'.Satipov ma'lumotlariga ko'ra, qishloq xo'jalik ekinlarini mineral o'g'itlar bilan oziqlanishida azotli o'g'itlar eng muhim rol o'ynaydi. O'simlik tuproqdan azotni

минерал бирикmalarini o'zlashtiradi va oqsil moddalarga aylantiradi. O'g'it - bu o'simlik oziqlanishi va tuproq unumdorligini oshiruvchi organik va mineral modda xisoblanadi. Barcha mineral o'g'itlar deyarli noorganik tuzlardan va havo tarkibidagi azotdan olinadi.

Azotli o'g'itlarni o'simlik o'sishi va rivojlanishiga ta'siri, undan olinadigan hosilni oshirish hamda sifat ko'rsatkichlarini yaxshilashdagi samaradorligini aniqlash borasida Sh.Nurmatov va boshqa ko'plab olimlar kuzgi shudgordan boshlab barcha bajariladigan agrotexnik tadbirlarni nazarda tutib, kuchsiz, o'rtacha va kuchli sho'rlangan maydonlarga urug' ekish rejalashtirilganda azotli o'g'itlardan foydalanishda tuproqlarning holatiga hamda o'tmishdosh ekin turlariga qarab o'g'itlardan foydalanishga alohida e'tibor berganlar.

Mineral o'g'itlardan foydalanish samaradorligini oshirishda tuproqning agrokimyoviy xossalarini hisobga olgan holda o'g'itlarning yillik me'yorlarini belgilash borasida N.M.Ibragimov va boshqa ko'plab olimlar tomonidan bir qancha ilmiy-tadqiqot ishlari olib borilgan bo'lib, ekilgan o'simlikning mineral o'g'itlarga bo'lgan talablarini inobatga olgan holda o'g'itlardan foydalanishning muddat va me'yorlarini hamda ularning nisbatlarini chuqur tahlil qilganlar.

Moyli kungaboqarning Spartak naviga $N_{30} P_{30} K_{30}$ va $N_{60} P_{60} K_{60}$ miqdorda mineral o'g'itlar qo'llanilgan. Urug'ni Megamiks bilan ishlanib $N_{30} P_{30} K_{30}$ mineral o'g'iti qo'llanilganda hosildorlik gektariga 2,86 tonna bo'lgan.

Qishloq xo'jalik ekinlarining hosildorligini ortishi bilan birga tuproqdagi mineral moddalar kamayib boradi. Har yili azot, fosfor va kaliy solinishi natijasida ular tuproqdan o'simliklar oladigan hissasini to'ldirib turadi. Tuproqqa har gal yuqori konsentratsiyadagi o'g'itlar solib turilishi va mikroelementlarga boy bo'ladigan organik o'g'itlardan yaxshi foydalanmasligi mikroelementlar miqdorini yanada kamaytirib yuboradi. Bu esa o'z navbatida ekinlardan olinadigan hosildorlikni kamayishiga sabab bo'ladi.

T.Azizov., I.Anarbaev, S.Tuxtaeva va boshqa olimlarning tajribalarida kungaboqar qator oralari kengligi 70-90, tuplar orasi 25-30 sm qilib ekilganda, yaxshi natija bergan. Ekishda pnevmatik seyalkadan foydalanilganda gektariga 6-8 kg urug' sarflangan. Urug' unib chiqqandan keyin $1m^2$ ga 3,5-4 dona ko'chat qoldirish sharti bilan yagana qilingan. Unda kungaboqar ko'chat qalinligi 35-40 ming donani tashkil qiladi, deb ko'rsatilgan.

T.B.Azizov ta'kidlashicha, Surxondaryo va Qashqadaryo viloyatlarida takroriy ekin sifatida kungaboqarning tezpishar va o'rtapishar navlarini ekish kerak. Kungaboqarni bir qatorlab, qator oralig'i 90 sm qilib ekiladi. Ko'chat qalinligi 90x20, 90x30, 90x40 sm bo'lib, mutanosib ravishda gektariga 27, 37, 55 ming dona unuvchan urug' hisobida ekilgan. Olib borilgan ko'p yillik kuzatuv va tahlillarga qaraganda kungaboqar o'simligidan 90x30, 90x40 qalinlikda ekib yuqori hosil olingan.

Sh. Nurmatov, T. Azizov, L. Tursunov, I. Anarbaev va boshqalarning ma'lumotiga ko'ra, kungaboqar bir qatorlab, qator oralig'i 70 sm qilib ekiladi. Ko'chat qalinligi 70x20, 70x30, 70x40 sm bo'lib, mutanosib ravishda gektariga 28, 42, 56 ming dona unuvchan urug' hisobida ekiladi. Olib borilgan ko'p yillik kuzatuv va tahlillarga qaraganda kungaboqar o'simligidan 70x30, 70x40 qalinlikda ekib yuqori hosil olish mumkin.

D.T.Abdukarimov va boshqalar ma'lumotiga ko'ra, kungaboqar qator oralari 60, 70 santimetr kenglikda ekilgan. Ang'izga ekilgan past bo'yli (buyi 0,8-1,2 metr) erta pishar navlar gektariga 70 ming tup qalinlikda ekilishi yaxshi natija bergan. Moyli kungaboqar urug'ining ekish me'yori gektariga 5-10 kg, silos uchun ekiladigan navlariniki 35-40 kilogramm, ekish chuqurligi 6-7 santimetr, yengil tuproqlarda 8-10 santimetrni tashkil etishi maqsadga muvofiqligi aniqlangan.

Kungaboqar urug'i ekish oldidan tuproqning yuza qatlamida harorat 10-12°C ga yetganda mart oyining oxirida yoki aprel oyining boshlarida, takroriy ekinlar sifatida esa kuzgi boshqali don ekinlaridan keyin iyun oyining o'rtalarida ekilishi kerak. Kungaboqar bir qatorlab, qator oralig'i 70 sm qilib ekiladi. Ekish sxemasi 70x20, 70x30 bo'lganda, ko'chat qalinligi mos ravishda gektariga 42 va 56 ming donani tashkil qiladi. Takroriy ekin sifatida kuzgi arpa va bug'doydan keyin ham ekish mumkin.

Shunday ekan, Toshkent viloyatining tipik bo'z tuproqlari sharoitida kungaboqardan yuqori va sifatli hosil yetishtirish uchun tuproqning ta'minlanganlik darajasidan kelib chiqqan holda qishloq xo'jalik ekinlarini oziqlantirish, mineral o'g'itlariga qo'shimcha ravishda ekinlarni bargidan oziqlantirishni ham samarasi yuqori bo'lishini hisobga olgan holda ilmiy tadqiqot ishlarini olib borish dolzarb masalalardan hisoblanadi.

Mineral o'g'itlar asosida tayyorlangan suspenziyalar kungaboqar yetishtirishda samarali qo'llaniladi. Kungaboqarning azotli o'g'itlarga bo'lgan ehtiyoji, o'simlikning dastlabki rivojlanish davrlaridan boshlanib, pishish davrigacha davom etadi. O'simlikda kechadigan barcha fiziologik jarayonlarda azot elementi bevosita ishtirok etadi. Kungaboqardan olinadigan hosilni yuqori va sifatli bo'lishi o'simlikning azot bilan ta'minlanish darajasiga ham bog'liq. Kungaboqar hosilini yuqori bo'lishi bilan birga uning sifatini saqlab qolish uchun o'simlikning rivojlanish davrlarida azotli o'g'itlarga bo'lgan ehtiyojlarini mavsum davomida to'liq qondirish zarur. Shu boisdan kungaboqarni bargidan oziqlantirish ham uning hosildorligini oshirish va sifatini yaxshilashda yaxshi samara beradi.

I.U. Anarbaev., D.L. Idiyatullina va boshqa olimlar ma'lumoticha, "Navro'z" navi ertapishar navlar guruhiga kiradi, amal davri 85-90 kun, o'simlik balandligi – 165-175 sm, poya diametri – 10-12 mm, savatcha diametri 28-30 sm, bitta o'simlik hosildorligi 60-65 g., 1000 dona urug' massasi – 75-80 g., moy miqdori – 50-52 %, 1 ta savatchadagi urug' soni – 1100-1200 dona. Kungaboqar asosiy ekin sifatida mart

oyining oxirgi dekadasi yoki aprel oyining boshida ekilgan. Kungaboqar bir qatorlab, qator oralig'i 70 sm qilib, o'simliklar orasi 30-35 sm ekilganda 1 ga maydonda 50-55 ming tup ko'chat eng maqbul ko'chat soni hisoblanadi. Urug' ekish chuqurligi boshqa navlardan farq qilmagan.

Tajribada kungaboqar navlari 8 iyulda qo'lda ekilib, ekish sxemasi 60x18, urug'lik sarfi gektariga 60-65 ming donani tashkil etgan. Tajriba natijasiga ko'ra hosildorlik "Yangi zamon" navida 30,2 s/ga, "Osiyo" navida 30,2 s/ga, "Buzuluk" navida 25,3 s/ga bo'lgan. Moydorlik "Yangi zamon" navida 56,3 foiz, "Buzuluk" navida 52,4 %, "Osiyo" navida 52,6% ni tashkil qilgan. Eng yuqori natija "Yangi zamon" navida kuzatilgan.

Hozirgi paytda kungaboqarning urug'idan olinadigan mahsulot yer yuzi aholisining iste'moli uchun ishlatiladigan o'simlik moyining asosiylaridan biri hisoblanadi. Kungaboqarning yer yuzidagi 23 mln/ga, o'rtacha hosildorligi 14-15 s/ga, mutloq quruq urug'idagi moy miqdori 55-56 foizni tashkil etadi. Ayrim davlatlarning ilg'or xo'jaliklarida kungaboqardan 40-43 s/ga hosil yetishtirilmoqda.

Qoraqalpog'iston Respublikasining o'tloqi allyuvial tuproqlari sharoitida qisqa rotatsiyali almashlab ekish tizimlarida kuzgi bug'doy, undan so'ng takroriy kungaboqar va mosh ekinlaridan keyingi yili g'o'za maqbul ekinlarni tanlab hamda ulardan qo'llaniladigan mineral o'g'itlar me'yorlarini ilmiy –amaliy asoslangan tavsiyalar asosida foydalanish yuqori paxta hosili olishni ta'minlaydi [43; 38-39-b.].

B.Sodiqov, K.Xoldarovlarning ma'lumotlariga ko'ra, mikroelementlar ta'sirida o'simlik barglaridagi xlorofillar ortib, fotosintez jarayoni yaxshilanadi, o'simlikning barcha organlarida hayotiy faollik oshadi. Tuproqda mikroelementlar yetarli darajada bo'lsa, o'simliklar azot, fosfor, kaliy va boshqa turdagi elementlarni yaxshi o'zlashtiradi.

V.I.Veter ma'lumoti bo'yicha, dala tajribalarida kungaboqarning o'rganilayotgan SUR, Magistr navlari, Kuban 930 va Kuban 931 gibridlari o'simlik soni 30-70 ming dona /gektargacha qalinlikda bo'lganida savatning samarali maydoni, savatdagi urug'lar soni va urug'lar massasi, o'simlik organlarining quruq biomassasi va 1000 dona urug'ning massasi kamaygan.

A.S.Baymanov ma'lumoticha, G'arbiy Sibir sharoitida kungaboqar gibridlarining shartli urug'lantirilgan uchastkalaridan maksimal darajada gibridizatsiyasini olish uchun Avangard va Avropa ota-ona shakllarining gibridlari optimal o'simlik qalinligi 80 ming o'simlik/ga miqdorda ekilgan Xarkov va Cherkas viloyatlari sharoitlarida KAS eritmasini samaradorligi o'rganilgan. Uni granullangan ammiakli selitra va karbamiddan qolishmasligi aniqlangan. Ammiakli selitra bilan karbamidni quruq holdagi aralashmasi KASga ekvivalent miqdorda qo'llanilsa, KAS eritmasidan kamroq ta'sir etishi aniqlangan,

I.U.Anarbaev va boshqa olimlarning ilmiy izlanishlari shuni ko'rsatdiki, ajratib olingan kungaboqar namunalarning unib chiqishidan gullashgacha 45-48 kunni, gullashdan pishishgacha 35-40 kunni tashkil etgan. Shunda kungaboqarning o'suv davri 80-85 kunga to'g'ri keladi. O'zbekiston sharoitida kungaboqarning ertapishar navlaridan takroriy ekin sifatida bug'doydan keyin ekilib, o'rtacha gektariga 12-25 sentner hosil olish mumkinligi keltirib o'tilgan.

Farg'ona viloyatida o'tkazilgan tadqiqotlarda "Bioenergiya" bioo'g'itining kungaboqar hosilini oshirishdagi samaradorligi "Uzgumi" stimulyatorini qo'llanilishidagi samaradorligi teng bo'lgan. Bunga asosiy sabab, bioo'g'it tarkibidagi stimulyatorlarga xos organik moddalar mavjudligidir.

Mineral o'g'itlardan fosforli o'g'itlarni qo'llashning maqbul yillik me'yorlari yog'ingarchilik bilan yarim ta'minlangan mintaqalarda fizik holda 60 kg/ga ammafos yoki 120 kg/ga superfos, tog'oldi va tog'li mintaqalarda ammafos 75 kg/ga va superfos 150 kg/ga, azotli o'g'itlar me'yori esa 50 kg/ga karbamid yoki ammiakli selitra holida 100 kg/ga ni tashkil etishi lozim. Yog'ingarchilik kam bo'lgan yillarda suspenziya bilan g'alla ekinlarini oziqlantirish ham hosildorlik salmog'ini sezilarli darajada oshishiga olib keladi.

AQShda qo'llanilayotgan azotli o'g'itlarni asosiy qismini suyuq shakldagi o'g'itlar tashkil qiladi. Fransiya, Kanada, Daniya, Germaniya, Italiya, Angliya, Meksika, Belgiya, Gollandiya va boshqa bir qator mamlakatlarda esa bu turdagi o'g'itlardan foydalanishga endi kirishila boshlandi.

R.Nazarovning ta'kidlashicha, qishloq xo'jalik ekinlaridan yuqori va sifatli hosil yetishtirish uchun o'simlikni ildizi orqali oziqlantirishni boshqarish orqali fotosintez sof mahsuldorlikni oshirish lozim. Ya'ni, o'simliklarda fotosintez sof mahsuldorlikni ortishi bevosita tuproq bilan bog'liq bo'lib, o'simlik bargi orqali oziqlantirilganda tuproqdan oziqa elementlarni o'zlashtirilishi kamayadi va ildizdan oziqlantirish hosilga yaxshi samara bermaydi.

Qishloq xo'jaligi ekinlarida fotosintez jarayonning kechishi, o'simlik tarkibidagi fermentlar faolligi, aminokislotalar, nuklein kislotalar va oqsil biosintezi, fitogormonlar almashinuvi va moddalar qayta taqsimotiga kimyoviy va biologik asosga ega bo'lgan turli xil o'sishni sozlovchi moddalar ijobiy ta'sir etishi ko'pgina olimlar tomonidan qayd etilgan.

M.K.Lukov, A.B.Hayitovlar tajribasida Samarqand, Surxondaryo, Toshkent, Qashqadaryo, Namangan viloyatlarida ekish uchun tavsiya etilgan SamQXI 20-80 navidan 33s/ga va Mash'al F1. Duragayidan 38s/ga hosil yetishtirishga erishish uchun, gektariga 55-57 ming tup, ma'danli o'g'itlarning yillik me'eri sof holda Azot 250, Fosfor 175 va Kaliy 275kg. bo'lishi va ChDNS 75-75-60% tartibda 4 marta sug'orish o'tkazish tavsiya etilgan.

Qishloq xo'jaligi ekinlarining vegetatsiyasi boshqa viloyatlarga nisbatan 10-12 kun oldin boshlanadigan Surxondaryo viloyatida kungaboqarning ekish muddati 10-15 mart, Buxoro, Qashqadaryo viloyatlarida 5-apreldan kechikmasdan urug'larni ekish lozim. Kuzgi g'alla ekinlaridan bo'shagan maydonlarga kungaboqarni ertaroq, ya'ni 20 iyun kuni ekilganda hosildorlik gektariga 30-32 sentnerni tashkil qiladi. 1-iyul kuni ekilganda esa hosildorlikning gektariga 2-3 sentnerga pasayishi kuzatiladi.

Adabiyotlardan ko'rinib turibdiki, o'tgan asrning 40-50 yillarida fanda yangi yo'nalish paydo bo'lib, endogen va ekzogen preparatlar yoki o'sishni sozlovchi moddalar to'g'risida dastlabki tushunchalar paydo bo'lgan bo'lsa, bu yo'nalish asta sekinlik bilan rivojlana bordi. Natijada ko'pgina olimlar tomonidan so'nggi yillarda dunyoda va respublikamiz sharoitida turli xil qishloq xo'jalik ekinlarida, jumladan kungaboqar yetishtirish sohasida turli xil suspenziyalar, stimulyatorlar, retardantlar, bioo'g'itlar o'rganilmoqda va joriy etish bo'yicha tavsiyalar berilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Atabayeva X.N., Umarov Z.U., Bo'riyev X.Ch. va boshqalar. «O'simlikshunoslik». «Mehnat» nashriyoti, 2000 y. B. 235 – 238.
2. Atabayeva X.N., Xudoyqulov J.B., Israilov I.A., Azizov B.M. “Yem-xashak yetishtirish fanidan amaliy mashg'ulotlar. Toshkent-2011. 90-91.B.
3. Atabayeva X., Yuldasheva Z., Israilov I. “Agronomiya va yem-xashak yetishtirish”.Toshkent “Iqtisod-Moliya”-2010.153.B.
4. Atabayeva X.N., Xudayqulov J.B. “O'simlikshunoslik”.”Fan va texnologiya” nashriyoti.Toshkent-2018.B.321.
5. Azizov T.B. «Moyli ekinlarni yetishtirish agrotexnologiyasi» O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi “Fan “ nashriyoti Toshkent-2015. 88-89,91-93.b.
6. Amanova M.E., Rustamov A.S., Allanazarova L.R. “Kungaboqar ekinining urug'chiligini tashkil etish bo'yicha tavsiyanoma” Toshkent- 2018. B. 8-9.
7. Dala tajribalarini o'tkazish uslublari T-2007 y. B. 133-138.
8. Доспехов Б.А. Методика полевого опыта. М.: Колос,1985. 416 с.
9. Yormatova D., Xushvaqtova X.S. ”Moyli ekinlar” “Zarafshon”. 2008.69-70.B.
10. Nurmatov Sh., Azizov T., Tursunov L., Anarbayev I va boshqalar.”Moyli ekinlardan yuqori hosil yetishtirish agrotexnologiyasi bo'yicha tavsiyalar”.Toshkent - 2012. “Turon –Iqbol”. 54-55.B.
11. Satipov G'. O'simlikshunoslik. Toshkent mehnat 1991y. 113-116 betlar.
12. O'zbekiston Respublikasi hududida ekish uchun tavsiya etilgan qishloq xo'jalik ekinlari davlat reestri. 2021-2022 yillar.
13. Amanova. M.E. Kungaboqar urug'chiligining muhim jihatlari // J. Agro-Ilm. T. 2012. № 1(21). B.31.

14. Amanova M. Kungaboqar urug'chiligining muhim jihatlari//J.Agro Ilm. 2014.№ 1(22).B.35-39.
15. Azizov T., Anarbayerov I., Balkibekova R., Fayziyev O. Moyli o'simliklardan kungaboqar, yeryong'oq, kunjutning rivojlanishiga mineral va bioo'g'itlarning ta'siri //J.Agro Ilm. 2013.№ 3(27).B.27-28
16. Anorboyev I., Orolov X. Moyli ekinlar //Kungaboqar. O'zbekiston qishloq xo'jaligi. J. 2009. № 2. B.10-11
17. Anarboyev I., Balkibekova R. Kungaboqar- qaraganga boqar. "O'zbekiston Qishloq xo'jaligi jurnali" . 2015.№ 6. B.15.
18. Anarboyev I., Isroilov A. Kungaboqar yetishtirish agrotexnikasi O'zbekiston qishloq xo'jaligi jurnali. № 3.2016 y B.16
19. Abdulkarimov D.A., Lukov M., Isroilov A., Zaynitdinov R. Ertagi kungaboqar parvarishi //J. O'zbekiston qishloq xo'jaligi. 2017.№3.B.9.
20. Abdulkarimov D.A., Lukov M. Kungaboqar seleksiyasida uzoq duragaylashning natijalari// Agro ilm. 2019. №1(57).B-23.
21. Aytjanov U., Berdikoev B., Aytjanov B., Nagimetov O. KK-1 kungaboqar navi agrotexnologiyasi // AGRO ILM – O'zbekiston qishloq xo'jaligi.T. 2009. -№ 3 (11). B.28
22. Aytjanov B., Aytjanov U. Qoraqalpog'iston sharoitida kungaboqarning yangi tizmalarini o'rganish // Agro ilm. 2017. №5(49). B.38-39.

ЭФФЕКТИВНАЯ ШКОЛА И ЕЁ ОЦЕНКА

*Умарова Ф.З., кандидат педагогических наук, доцент
Университет общественной безопасности
Республики Узбекистан*

Аннотация. В статье рассматриваются критерии оценки эффективности образовательного учреждения с точки зрения личностно ориентированности. Автор даёт характеристику процессов мониторинга и оценки, разновидностей оценки. В статье также говорится о преимуществах оценки и пользе для получателей услуг.

Ключевые слова: образовательное учреждение, оценка, мониторинг.

Избравший путь независимости и процветания, Узбекистан переживает неимоверный подъем во всех сферах экономического и социального развития. Особые успехи наблюдаются в системе непрерывного образования, в результате чего уровень грамотности в стране остается одним из самых высоких в мире – 99,2 % [1].

Ключевыми приоритетами реформирования системы образования в Узбекистане являются предоставление равных возможностей в получении образования на всех уровнях, а также создание условий для обеспечения качества образования в соответствии с современными требованиями. В соответствии с Законом Республики Узбекистан «Об образовании» в стране внедрено обязательное бесплатное 12-летнее образование, которое включает 9-летнее общее среднее и 3-летнее профессиональное образование.

Принятая 11 сентября 2023 года Стратегия «Узбекистан-2030» определила новые рубежи для развития системы непрерывного образования. Среди намеченных показателей можно перечислить следующие:

- организация бесплатных автобусов для учащихся 715 средних общеобразовательных учреждений, расположенных в отдаленных и труднодоступных местностях;
- полное обеспечение средних общеобразовательных учреждений чистой питьевой водой и современной санитарно-гигиенической инфраструктурой;
- создание около 700 наименований новых учебников, тетрадей для упражнений, методических пособий и мобильных приложений для педагогов;
- создание 1 000 мультимедийных программ для планшетов на основе учебников нового поколения;
- привлечение в образовательные организации ежегодно 500 зарубежных специалистов — носителей языка;

- внедрение во всех средних общеобразовательных учреждениях курсов обучения профессиям;

- внедрение в учебный процесс всех средних общеобразовательных учреждений образовательной методики Президентских школ и специализированных школ. и др. [2].

Известно, что в почти десяти тысячах общеобразовательных школах Узбекистана обучение ведется на семи языках: узбекский, каракалпакский, туркменский, таджикский, киргизский, казахский, русский. Особое внимание уделяется и даются льготы широкому привлечению частного сектора для развития общего среднего образования. В частности. В Стратегии поставлены задачи до 2030 года доведение количества негосударственных средних общеобразовательных организаций до 1 000; выделение льготных кредитов в размере 1 триллиона сумов для налаживания деятельности негосударственных средних общеобразовательных организаций в ближайшие пять лет; начиная с 2024 года заключение договоров на строительство ежегодно не менее 100 средних общеобразовательных учреждений на основе государственно-частного партнерства; увеличение в 3 раза доли учащихся, обучающихся в негосударственных средних общеобразовательных организациях; реализация проектов расширения сети средних общеобразовательных организаций на 2 миллиарда долларов на основе государственно-частного партнерства и за счет средств, привлекаемых из международных финансовых институтов [2].

Государственная стратегия решения проблем в среднем образовании предусматривает комплекс конкретных мер:

√ по развитию материально-технической базы общеобразовательных школ, в том числе расположенных в труднодоступных регионах и сельской местности;

√ оснащению школ учебным и лабораторным оборудованием, компьютерной техникой, учебниками и учебно-методическими материалами;

√ совершенствованию применяемых в системе образования учебных стандартов и учебных программ;

√ обеспечение общеобразовательных школ, в первую очередь в сельской местности, квалифицированными педагогическими кадрами, повышению качественного состава педагогических кадров, созданию эффективной системы подготовки, переподготовки и повышению квалификации учителей, усилению стимулирования труда учителей и др.

Перечисленные выше направления по децентрализации отрасли уже реализуются в стране. Ответственность за выполнение большинства вопросов по реализации программных мер возложены на органы власти на местах.

Важным аспектом улучшения качества услуг в сфере образования является его финансирование и, в частности, критерии или нормативы государственного финансирования. Опыт стран, осуществляющих реформирование системы финансирования образования, показывает, что наиболее приемлемым, с точки зрения эффективного использования финансовых ресурсов, улучшения качества образования и сохранения социальной справедливости, является финансирование на основе среднедушевых (на 1 учащегося) нормативов.

Именно такой подход способствует заинтересованности руководителей общеобразовательных учреждений в увеличении контингента учащихся, и соответственно, в повышении качества образования. И, что особенно важно, введение среднедушевого нормативного бюджетного финансирования обеспечивает прозрачность финансовых потоков для всех участников образовательного процесса (руководителей органов управления образованием и образовательных учреждений, учителей, родителей и самих учащихся).

Какая школа должна считаться эффективной? Продвижение участия в управлении образованием, привлечение махалли, родителей, Камолот, НПО, создание детского Парламента, создание потенциала для эффективного участия родителей в управлении школой поможет демократизации, развитию, повышению эффективности средней общеобразовательной школы.

Известно, что задачи повышения эффективности любой организации, в том числе и школы, требуют более четкого упорядочения функций каждого звена. А для того, чтобы каждый распознал свои функции, у коллектива (организации) должно быть общее видение, общая цель.

По мере продвижения коллектива школы к цели необходимо отслеживание, оценивание хода развития, деятельности.

Оценка (отметка) – общий термин, принятый для характеристики результатов учебной деятельности по критерию их соответствия установленным требованиям. Употребляется в трех основных значениях: 1) применительно к учебному процессу – определение степени успешности в освоении знаний, навыков, умений, предусмотренных учебной программой. Оценки подразделяются на текущие, промежуточные, итоговые и выражаются числом баллов. Одной из форм промежуточной оценки являются зачеты, свидетельствующие об успешном усвоении определенной части какого-либо курса; 2) выявление степени готовности к освоению курса учебного заведения более высокого ранга – оценка результатов предшествующей учебной деятельности на вступительных экзаменах; 3) определение уровня реально имеющихся знаний в целях индивидуализации учебной программы в системе открытого образования или в каких-либо иных целях [3].

Развитие оценки в Узбекистане напрямую зависит от заинтересованности потенциальных пользователей в практическом использовании оценки, а заинтересованность в этом может возникнуть только в одном случае:

- когда руководитель видит в оценке выгоду для себя и своей организации.

Отрадно отметить, что, хотя до недавнего времени основными потребителями результатов оценки и, следовательно, основной группой лиц, формулирующих вопросы для проведения оценки, были те, кто эту оценку финансировал, в последнее время акцент начал смещаться, и руководители (менеджеры) некоммерческих организаций в Узбекистане проявляют больший интерес к ней как к эффективному и в своем роде уникальному инструменту управления.

Интерес этот закономерен, по причине роли и месте оценки в системе управления. **Оценка обеспечивает руководителей организации необходимой информацией для принятия грамотных и обоснованных решений, а это, в свою очередь, позволяет организации более успешно двигаться к намеченным целям.**

Деление единого процесса управления на относительно обособленные, но в то же время неразрывно связанные функции – *планирование, организация/координация, мотивация и контроль* – описывают систему менеджмента как интегрированный процесс, направленный на достижение четко поставленной цели.

Цель планирования – разрешить сложившуюся неопределенность и разработать последовательность действий (задач) в достижение четко сформулированных целей. Иначе говоря, планирование готовит плацдарм (основу) для того, чтобы оптимальными методами распределять ресурсы в достижение целей.

В свою очередь, организация/координация, как функция управления, исходя из установленных целей и задач, создает рабочую структуру – в виде установления взаимоотношений и связей, определения уровней полномочий и ответственности, распределения ролей, формирования подразделений, согласования деятельности и т.д. – главным компонентом которой выступают люди, способные выполнить возложенную на них работу.

Заметим, поведение человека всегда мотивированно. Он может усердно трудиться, с воодушевлением и энтузиазмом, а может уклоняться от работы, имитируя бурную деятельность. Поэтому после того, как были составлены планы и определена структура организации, очень важно продумать и внедрить систему мотивации персонала на продвижение к намеченным целям. В общем смысле, данная функция тесно связана с процессом активизации и побуждения к

деятельности людей (коллектива) путем использования финансовых и нефинансовых стимулов для достижения целей организации и реализации личностных целей каждого сотрудника.

Итак, остается еще один компонент управления - контроль. Без адекватной системы контроля, обеспечивающей обратную связь с его объектами даже сочетание спланированных действий, сильной организационной структуры и мотивации сотрудников имеет незначительные шансы на успех, если нельзя удостовериться, что усилия и ресурсы потрачены не зря и организация продвигается к намеченным целям.

Содержательным предназначением обратной связи, следовательно, и функции контроля, является обеспечение менеджеров или иных заинтересованных лиц необходимой информацией, как о процессе, так и о достижении результатов.

При построении систем контроля используется два основных инструмента – *мониторинг и оценка*.

МОНИТОРИНГ	ОЦЕНКА
<ul style="list-style-type: none"> • Проводится непрерывно • Модель принимается в существующем виде без изменений • Запланированная деятельность и результаты сравниваются с фактическими • Полученная информация используется для улучшения работы по проекту 	<ul style="list-style-type: none"> • Проводится на ключевых этапах реализации проекта • Модель подвергается анализу с целью оптимизации/улучшения • Анализируются причины достижения/не достижения запланированных результатов • Полученная информация может использоваться как для улучшения работы по данному проекту, так и для уточнения планов на будущее.

Майкл Скривен, которого называют «философом» оценки, придерживается следующего подхода к оценке: «Оценка есть только то, что она есть, и не более – а именно определение достоинства или ценности. А то, для чего она используется – это уже совсем другое дело» [4].

Таким образом, для проведения оценки необходимо:

- четко определить ее цели и задачи;
- понять, какие решения заказчикам оценки необходимо принять на основании результатов оценки;
- использовать систематический подход к сбору и анализу информации, следуя общепринятым стандартам.

В последнее время появилась еще одна группа заинтересованных в результатах оценки – это непосредственные получатели услуг.

Наконец, широкая общественность также имеет свой интерес к результатам оценки, как налогоплательщики, на средства которых проводятся те или иные

программы. Или же как добровольцы, помогающие осуществлению программ или проектов.

При наличии такого количества различных сторон, каждая из которых имеет свой интерес к целям оценки, исполнителям оценки необходимо четко понимать, кто будет являться первичным и непосредственным пользователем ее результатов.

Возможны два различных подхода к проведению оценки – внутренняя оценка и внешняя оценка.

Оценка внутренняя – оценивается эффективность вложений средств в осуществление образовательного процесса.¹ Внутренняя оценка проводится силами самой организации.

Альтернативный подход – внешняя оценка – предполагает заключение контракта на проведение оценки со сторонней организацией, которая занимается исследованиями и проведением оценки. **Оценка внешняя** – оценивается степень удовлетворения потребителя результатом (продвижение по службе и т.п.) [5].

Специалисты давно дискутируют по поводу того, какой из подходов – внутренняя или внешняя оценка – наиболее эффективен. По мнению специалистов, при внедрении лично-ориентированного обучения необходимо применять оба вида оценки – и внешнюю, и внутреннюю. Однако, как показывает практика, не каждый педагог готов открыть двери своего класса для наблюдения и проведения оценки [6; 7].

Каждый из подходов имеет свои преимущества и недостатки. При выборе того или иного подхода необходимо учитывать следующие факторы:

- уверенность в профессионализме оценщиков;
- объективность информации;
- понимание предмета (структуры школы);
- практическая польза оценки;
- автономность оценщиков.

В целях объективности для оценки школы целесообразно приглашать человека, не имеющего личной заинтересованности в результатах оценки.

При проведении оценки ее исполнители должны стремиться следовать основным четырем стандартам оценки: полезности оценки; выполнимости оценки; соблюдения принципов этичности и законности; точности и достоверности информации, полученной в ходе оценки.

В заключении хочется отметить важность для коллектива школы оглашения результатов оценки и выработки плана дальнейших действий.

---

¹ М.Зонис. Качество образовательных услуг – главное условие успеха.//Новые знания. – 2001. №2.

Список литературы:

1. Доклад о человеческом развитии. /Программа развития ООН; Центр экономических исследований. – 2005. - С. 47.
2. Стратегия «Узбекистан-2030». Приложение № 1 к Указу Президента Республики Узбекистан от 11 сентября 2023 года № УП-158.
3. Глоссарий федерального портала «Российское образование». www.edu.ru/db/portal/glossary/
4. Michael Scriven. The Logik of Evalution. Inverness. CA: Edgepress, 1980, p. 19.
5. Умарова, Ф. З. (2010). Готовность педагога к личностно-ориентированному образовательному процессу в школе. *Образование через всю жизнь: непрерывное образование в интересах устойчивого развития*, 8, 385-387.
6. Umarova, F. (2011). The student's personal development as a key to sustainable development. *Lifelong Learning: Continuous Education for Sustainable Development: proc. of Int. coop./arr. NA Lobanov*, 564.
7. Умарова, Ф. З. (2022). КОММУНИКАТИВНАЯ КОМПЕТЕНЦИЯ – ВАЖНОЕ ПРЕИМУЩЕСТВО БУДУЩЕГО СПЕЦИАЛИСТА. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(Special Issue 28), 429-434.
8. qizi Ikanova, L. S. (2020). IMPROVING LISTENING SKILLS THROUGH ICT. *Scientific Bulletin of Namangan State University*, 2(11), 334-338.
9. Ikanova, L. S. Q. (2024). SUDLANGAN SHAXSLAR VA MAHKUMLARNING XULQ ATVORI VA QAYTA JINOYAT SODIR ETISHINI BARTARAF QILISHDA TA'LIMNING TA'SIRI (AQSH TAJRIBASI MISOLIDA). *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 4(1), 433-439.
10. TA'LIM, D. V. T. DUNYONING RIVOJLANGAN DAVLATLARIDA MAHKUMLARNING TAKROR JINOYAT SODIR ETISHINING OLDINI OLISH BO'YICHA.
11. Ikanova, L. S. (2019). The impact of materials development, critical pedagogy and lgbt's issue on the language planning and policy. *Вестник педагогики: наука и практика*, (48), 68-70.
12. Ikanova, L. (2019). THE IMPACT OF THE MATERIALS DEVELOPMENT TO THE IMPLEMENTATION OF THE LANGUAGE PLANNING AND POLICY. *Electronic journal of actual problems of modern science, education and training*, 7-13.
13. Khasanova, D., Ulmasbaeva, M., & Ikanova, L. (2019). IT IS TIME TO CHANGE THE SUBJECT MATTER OF ENGLISH AT VOCATIONAL COLLEGE. *EPRAInternational Journal of Multidisciplinary Research*, 48-52.
14. Ikanova, L. (2019). Learners' digital literacy of students in language classrooms. *Trends in Teaching Foreign Languages: Achievements, Challenges and Solutions*, 98-99.
15. Nilufar, S., Nargiza, S., & Nosir, R. (2023). Study of the gradual relations in differentiation of substance and attributive meanings in the english and uzbek languages.
16. Ikanova, L. (2020). ANALYSIS OF TWO TASKS FROM THE POINT OF PRAGMATICS. *Modern trends in linguistics: problem and solutions*, 25-26.

17. Musayeva, S. I. (2023). KOMMUNIKATIV YONDASHUV VA INTERAKTIV METODLAR YORDAMIDA KURSANTLARNING MADANIYATLARARO MULOQOT KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISH. *ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ*, 18(2), 94-100.
18. Musayeva, S. I. (2024). KURSANTLARNING MADANIYATLARARO MULOQOT KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISHDA MULTIMEDIA VOSITALARINING O‘RNI. *Ustozlar uchun*, 28(2), 98-103.
19. Ibrohimovna, M. S. (2019). TECHNIQUES OF IMPROVING SPEAKING IN ESP CLASSES FOR MILITARY. *CONDUCT OF MODERN SCIENCE-2019*, 139.
20. Shirinova, N. D., & Shirinova, N. D. L. P. H. DOIR//ORIENSS. 2023.№ 1. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/lisoniy-parallelizm-hodisasiga-doir> (дата обращения: 10.10. 2023).
21. Ibrohimovna, M. S. (2019). BASICS OF TEACHING FOREIGN LANGUAGES THROUGH INTERCULTURAL COMMUNICATION COMPETENCE IN MILITARY EDUCATIONAL INSTITUTIONS. *European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol*, 7(12).
22. Shirinova, N. D., & Shirinova, N. D. ORIENSS. 2023.№ 1. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/lisoniy-parallelizm-hodisasiga-doir> (дата обращения: 10.10. 2023).
23. Shirinova, N. (2018). ORGANIZATION OF THE ENGLISH TEACHING PROCESS. *Irrigatsiya va Melioratsiya*, (2), 61-64.
24. Магдиева, С. С., Матенова, Ю. У., & Латипов, О. Ж. (2012). Методика преподавания русского языка в АЛ и ПК. *Учебное пособие*.
25. Latipov, O. J. (1997). Analysis of the semantic structure of the thematic spaces of "domestic animals" in different languages (On the material of Russian, Uzbek and Tajik languages): Author. dis. kand. filol. science. T., 1997.-28 p.
26. Магдиева, С. С., & Латипов, О. Ж. (2012). Русский язык. *Методическое руководство для учителей лицеев и колледжей по всем направлениям специальности*.
27. Латипов, О. (2021). К вопросу об обучении языкам посредством выявления аналогий. *Актуальное в филологии*, 4(4).

ИНГЛИЗ ТИЛИ ДАРСЛАРИДА КУРСАНТЛАРГА ЛЕКСИК МАТЕРИАЛНИ ЎРГАТИШ УСУЛЛАРИ

Наргиза Ширинова

Жамоат хавфсизлиги университети доценти

Инглиз тилини ўрганиш ҳозирги кунда соҳа вакиллари олдида турган асосий талаблардан биридир. Шунинг учун ҳам турли касб эгаларининг инглиз тилида мулоқот қила олиш кўникма ва малакаларини эгаллаши, улардан касбий фаолиятида фойдаланиши зарур. Шунингдек, инглиз тилини ўзлаштиришда лексик материални эгаллаш асосий вазифалардан биридир. Инглиз тили ўқитувчиси лексикани ўқитиш методикаси билан тўла қўроллантирилса, дарсларда курсантларнинг сўз бойлигини оширишга эришиш мумкин[1].

“Military food” мавзуси бўйича лексик кўникмани шакллантириш, яъни мавзу бўйича сўз ва сўз бирикмалари яшагга доир технологиялардан бири “Dance me your story” бўлиб, курсантларнинг лексик кўникмасини шакллантиришда муҳим аҳамиятга эга[3].

1-босқич. Гуруҳдаги курсантлар бир нечта кичик гуруҳларга бўлиниб, гуруҳлар рақамланади.

2-босқич. Ҳар бир гуруҳдан қуттини ичидан мавзу ёзилган қоғоз бўлагини олиш сўралади.

3-босқич. Ҳар бир гуруҳга ўнта бўш қоғозлар берилиб, мавзуга тегишли бўлган сўзлар ёзилиши сўралади.

4-босқич. Курсантлар томонидан ёзилган сўзлар асосида сўз бирикмалари тузилади.

5-босқич. Курсантлар гуруҳларида мавзу бўйича тузган сўз ва сўз бирикмаларини муҳокама қилиб, матн тузишга ва уни тақдим қилишга ҳаракат қилишади. Масалан,

Institute; Military institute

Breakfast; Have breakfast/ lunch/ dinner

Menu; Daily menu

Meals; Homemade meals

Food; Fried food

I am a cadet in a military institute. Every day we have three times-eating. They are: breakfast, lunch and dinner. There are more homemade meals, and less fast-food.

We have breakfast at 8 a.m. We eat some eggs, bread, butter and sugar; we drink some of tea/or coffee.

We have lunch at 1.00 p.m. We are given lagman, kebab and others for the first course. I like our national dishes, such as plov and manti, which are mostly tasty and

useful for our organism. There is less fried food and more healthy food on our menu every day. Apple, pear, and pomegranate juice are on our menu for lunch. They are important for our health.

At 7.00 p.m. we have our dinner. Vegetables (especially, cabbage-soup) and other meals are served. There are more boiled and steamed meals and less fried and/or baked food usually. We drink tea and fruit-juice preferably.

I like our daily menu. I think the food we eat is very useful for our health and being strong. Moreover, it is important for keeping to a military diet and control our weight regularly[2].

Бундай тарздаги усуллар инглиз тили ўқитиш жараёнининг самарадорлигини ошириш, курсантларнинг инглиз тилидаги лексик кўникмасини оширишга ёрдам беради.

АДАБИЁТЛАР:

1. Жалолов Ж.Ж. Чет тил ўқитиш методикаси: Чет тил ўқитиш методикаси.– Т.: Ўқитувчи, 2012.–429 б.
2. Nilufar, S., Nargiza, S., & Nosir, R. (2023). Study of the gradual relations in differentiation of substance and attributive meanings in the english and uzbek languages.
3. James Thomas. Focus on teaching.– Brno, Czechia, Versatile, 2018, P.-185.
4. Shirinova, N. D., & Shirinova, N. D. L. P. H. DOIR//ORIENSS. 2023.№ 1. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/lisoniy-parallelizm-hodisasiga-doir> (дата обращения: 10.10. 2023).
5. qizi Ikanova, L. S. (2020). IMPROVING LISTENING SKILLS THROUGH ICT. *Scientific Bulletin of Namangan State University*, 2(11), 334-338.
6. Ikanova, L. S. Q. (2024). SUDLANGAN SHAXSLAR VA MAHKUMLARNING XULQ ATVORI VA QAYTA JINOYAT SODIR ETISHINI BARTARAF QILISHDA TA'LIMNING TA'SIRI (AQSH TAJRIBASI MISOLIDA). *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 4(1), 433-439.
7. Shirinova, N. D., & Shirinova, N. D. ORIENSS. 2023.№ 1. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/lisoniy-parallelizm-hodisasiga-doir> (дата обращения: 10.10. 2023).
8. Ширинова, Н., & Ширинова, Н. (2022). ПОВЫШЕНИЕ ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ АКТИВНОСТИ КУРСАНТОВ ЭКОНОМИЧЕСКОГО НАПРАВЛЕНИЯ НА УРОКАХ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА. *Gospodarka i Innowacje.*, 24, 744-746.

9. TA'LIM, D. V. T. DUNYONING RIVOJLANGAN DAVLATLARIDA MANKUMLARNING TAKROR JINOYAT SODIR ETISHINING OLDINI OLISH VO'YICHA.

10. Умарова, Ф. З. (2016). КОМПЕТЕНТНОСТЬ И НРАВСТВЕННОСТЬ КАК ВЗАИМОДОПОЛНЯЮЩИЕ ФАКТОРЫ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ РАБОТНИКА. In *Образование через всю жизнь: непрерывное образование в интересах устойчивого развития* (pp. 495-497).

11. Умарова, Ф. З. (2010). Готовность педагога к личностно-ориентированному образовательному процессу в школе. *Образование через всю жизнь: непрерывное образование в интересах устойчивого развития*, 8, 385-387.

12. Ikanova, L. S. (2019). The impact of materials development, critical pedagogy and lgbt's issue on the language planning and policy. *Вестник педагогики: наука и практика*, (48), 68-70.

13. Ikanova, L. (2019). THE IMPACT OF THE MATERIALS DEVELOPMENT TO THE IMPLEMENTATION OF THE LANGUAGE PLANNING AND POLICY. *Electronic journal of actual problems of modern science, education and training*, 7-13.

14. Umarova, F. (2011). The student's personal development as a key to sustainable development. *Lifelong Learning: Continuous Education for Sustainable Development: proc. of Int. coop./arr. NA Lobanov*, 564.

15. Khasanova, D., Ulmasbaeva, M., & Ikanova, L. (2019). IT IS TIME TO CHANGE THE SUBJECT MATTER OF ENGLISH AT VOCATIONAL COLLEGE. *EPRAInternational Journal of Multidisciplinary Research*, 48-52.

16. Ikanova, L. (2019). Learners' digital literacy of students in language classrooms. *Trends in Teaching Foreign Languages: Achievements, Challenges and Solutions*, 98-99.

17. Ikanova, L. (2020). ANALYSIS OF TWO TASKS FROM THE POINT OF PRAGMATICS. *Modern trends in linguistics: problem and solutions*, 25-26.

18. Умарова, Ф. З. (2022). КОММУНИКАТИВНАЯ КОМПЕТЕНЦИЯ – ВАЖНОЕ ПРЕИМУЩЕСТВО БУДУЩЕГО СПЕЦИАЛИСТА. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(Special Issue 28), 429-434.

19. Musayeva, S. I. (2023). KOMMUNIKATIV YONDASHUV VA INTERAKTIV METODLAR YORDAMIDA KURSANTLARNING MADANIYATLARARO MULOQOT KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISH. *ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ*, 18(2), 94-100.

20. Musayeva, S. I. (2024). KURSANTLARNING MADANIYATLARARO MULOQOT KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISHDA MULTIMEDIA VOSITALARINING O‘RNI. *Ustozlar uchun*, 28(2), 98-103.

21. Латипов, О. (2023). РУС, О ‘ЗБЕК, ТОЖИК ВА ИНГЛИЗ ТИЛЛАРИДА “DOG/IT/SAG” ZOOMIM SO ‘ZINING KONSEPTUAL TALQINI. *Farg‘ona davlat universiteti ilmiy jurnali*, (1), 454-461.

22. Ibrohimovna, M. S. (2019). TECHNIQUES OF IMPROVING SPEAKING IN ESP CLASSES FOR MILITARY. *CONDUCT OF MODERN SCIENCE-2019*, 139.

23. Tlyavgulov, I. R., Latypov, O., & Tusenkov, A. (2011). Redistribution of electrostatic charge in stabilization of oil-water emulsion. In *Oil and Gas Horizons–2011: The Third International Student Scientific and Practical Conference/Gubkin Russian State University of Oil and Gas, Russia* (p. 54).

24. Ibrohimovna, M. S. (2019). BASICS OF TEACHING FOREIGN LANGUAGES THROUGH INTERCULTURAL COMMUNICATION COMPETENCE IN MILITARY EDUCATIONAL INSTITUTIONS. *European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol*, 7(12).

25. Латипов, О. (2021). К вопросу об обучении языкам посредством выявления аналогий. *Актуальное в филологии*, 4(4).

26. Latipov, O. J. (1997). Analysis of the semantic structure of the thematic spaces of " domestic animals" in different languages (On the material of Russian, Uzbek and Tajik languages): Author. dis. kand. filol. science. *T.*, 1997.-28 p.

ҲАЙВОНОТ ОЛАМИНИНГ ИНСОН ҲАЁТИДАГИ ЎЗИГА ХОС ЖИҲАТЛАРИ ХУСУСИДА

Латинов О.Ж.

Ўзбекистон Республикаси

Жамоат хавфсизлиги университети

Тилларни ўрганиш кафедраси доценти,

филология фанлари номзоди

Аннотация

Инсоннинг ҳайвонот олами билан уйғунлиги, ўхшашлиги ва фарқли жиҳатлари нимадан иборат эканлиги, мучал йилларининг айнан ҳайвонлар номларига алоқадорлиги, уларнинг қандай хислатлар ва шифобахш хусусиятларга эга эканлиги, улар билан боғлиқ бўлган баъзи бир бидъатлар, жаннатга инсондан ташқари қайси ҳавонлар ва нима сабабларга кўра киритилиши мумкинлиги, қайси ҳайвон гўшти истеъмол учун ҳалол қилинганлиги каби жумбоқлар ҳали ҳамон кўпгина баҳс-мунозараларга сабаб бўлиб келмоқда. Мазкур саволларнинг калитини муққадас китобларда топишимиз мумкин. Ҳар бир жонзотнинг инсон ҳаётидаги ўз ўрни ва рамзий маъно касб этган ҳолда ижобий ёки салбий хислатга эга. Мазкур мақола жонзотларнинг инсоният ҳаётидаги ўрни, уларга нисбатан мавжуд муносабатларни ижобий томонга ўзгартириш бағишланган.

Калит сўзлар: ибрат, ибора, коннотация, ҳайвонот олами, муқаддас манбалар.

ANIMAL WORLD IN HUMAN LIFE IN SPECIFIC ASPECTS

Latipov O.J.,

Republic of Uzbekistan

University of Public Security

Associate Professor of the Department

of Language Studies,

candidate of philological sciences

Abstract

What is the harmony, similarities and differences of man with the animal world, the relationship of the many years to the names of animals, what are their characteristics and healing properties, some heresies related to them, which other than humans can be admitted to heaven and for what reasons, Conundrums such as which animal meat is halal for consumption are still the subject of much debate. We can find the key to these

questions in the holy books. Each creature has its place in human life and has a positive or negative character, having acquired a symbolic meaning. This article is dedicated to the role of creatures in human life, changing existing attitudes towards them in a positive direction.

Key words: metaphor, phrase, connotation, animal kingdom, sacred sources.

Инсоният азалдан ҳайвонот оламининг ҳулқ-атворини ҳамда унинг сиру-синоатларини ўрганиб келади. Чунки инсоният ва ҳайвонот олами билан боғлиқ бўлган саволлар ҳар доим ҳам катта қизиқишларга сабаб бўлган, десак муболаға бўлмайди. Бундай саволлар сирасига қуйидагилар киради дейиш мумкин. Масалан, инсоннинг ҳайвонот олами билан уйғунлиги, ўхшашлиги ва фарқли жиҳатлари нимадан иборат эканлиги, мучал йилларининг айнан ҳайвонлар номларига алоқадорлиги, уларнинг қандай хислатлар ва шифобахш хусусиятларга эга эканлиги, улар билан боғлиқ бўлган баъзи бир бидъатлар, жаннатга инсондан ташқари қайси ҳайвонлар ва нима сабабларга кўра киритилиши мумкинлиги, қайси ҳайвон гўшти истеъмол учун ҳалол қилинганлиги каби жумбоқлар ҳали ҳамон кўпгина баҳс-мунозараларга сабаб бўлиб келмоқда. Мазкур саволларнинг калити муққадас китобларда ўз аксини топган. Биздаги эътиқод ҳайвонларга нисбатан бўлган муносабатларимизни шакллантиришга хизмат қилган. Онг фақат инсонга хос, десак янглишамиз. Айрим жониворлар борки, уларнинг номи Қуръони каримда ҳамда ҳадиси шарифларда зикр этилган. Ҳатто уларнинг жаннатга кириши айтилган.

Сиздан «*Ҳайвонлар ҳам жаннатга кирадими?*» - деб сўрашса, сиз уларга қуйидагича жавоб беринг: «Жаннатга қуйидаги ҳайвонлар киради: «Асҳоби Каҳфнинг ити; Исмоил (алайҳиссалом)нинг қўйи; Солиҳ (алайҳиссалом)нинг туяси; Узайр (алайҳиссалом)нинг эшаги; Набий алайҳиссаломнинг буроқ оти. Шунингдек, Аҳмад ибн Муҳаммад Ҳанафий ўзининг «Ширъатул Ислому» асарига битган хошиясида Муқотилдан ушбу ҳайвонлар сонини ўнта, деган ривоятни келтирган. Унда Набий алайҳиссаломни мерожга олиб чиққан буроқ оти ўрнига У зотнинг туялари зикр қилинган. Юқоридаги рўйхатдан ташқари, яна қуйидаги ҳайвонлар зикр қилинган: Муҳаммад алайҳиссаломнинг туяси, Иброҳим (алайҳиссалом)нинг бузоғи, Мусо (алайҳиссалом)нинг сигири, Юнус (алайҳиссалом)нинг балиғи,

Сулаймон (алайҳиссалом)нинг чумолиси, Билқиснинг худҳуди». Бинобарин, Абдурахмон Жомий жаннатга кирадиган ўнта ҳайвондан бири «Фор эгалари»нинг «Қитмир» деган итига атаб ёзган шеърида Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва салламга: «*Агар фор эгаларининг ити жаннатга кирса, мен ҳам киришим керак. У Фор эгаларининг ити бўлса, мен Сизнинг саҳобаларингизнинг итман*», дейди.

Сиздан бирор ким **«инсондаги ҳайвонийлик сифатлари деганда нима тушунилади?»** деб сўраса, сиз қуйидагича жавоб беринг: Қизганчиқлик, очкўзлик, жинсий ва қорин шаҳватини қондириш учун хирс билан ташланиш, зино, баччабозлик, ўғирлик, етимларнинг молига хиёнат, дунё орттиришга меҳр кабилар ҳайвоний сифатдан туғилади.

Сиздан кимдир: **«Мучал йили бор нарсами, шунга ишонса бўладими?»** деб сўраб қолса, сиз унга: «Мучал ҳисоби қадимдан кўп халқларда ишлатилиб келинади. Ўн икки йилни ўн иккита ҳайвон номи билан атаб, мазкур йилларда шу жониворларнинг кўпайиши ва уларнинг баъзи хислатлари ўша йили туғилган чақалоқларда намоён бўлиши тажрибада учраб келади. Шунинг учун мучал ҳисобига шаръий асос бўлмаса-да, кўп йиллик тажрибани эътиборга олиб, уни истеъмолдан бутунлай чиқариб юбормаслик айни муддао бўлур эди», - деб жавоб беринг.

Сиздан кимдир: **«Динимизда уйга учиб келадиган арвоҳқапалак тўғрисида нима дейилган?»** - деб сўраб қолса, сиз унга: «Одамлар орасида қадимдан арвоҳқапалак тушунчаси мавжуд бўлиб, у шаръий асосга эга эмас, балки бу каби хурофий тўқима гапларга ишониш ва рост деб эътиқод қилиш айни гуноҳ ҳисобланади. Зеро, бу каби нотўғри тушунчалар ислом динимизнинг ақидавий асосларига мутлақо зиддир», - деб жавоб беринг.

Сиздан бирор киши: **«Инсонларга зарар етказадиган дайди итларни ўлдирса бўладими?»** - деб сўраб қолса, қуйидагича жавоб беринг: «Динимизда зарар берадиган ҳайвонларни ўлдириш жоиздир. Хусусан, ёш болаларга ҳамла қилиши, касаллик тарқатиши ва шаҳар манзарасини бузиши каби зарарлари очиқ-ойдин бўлса, ўлдирилади. Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам илк бор Мадинага келганларида итларни ўлдиришга буюрганлар ва кейинчалик ундан қайтарганлар. Бироқ жониворни азобламай ўлдириш керак бўлади».

Сиздан **«таносух ҳақида»** сўрашса, сиз: «Таносух – руҳнинг кўчиб юриши ҳақидаги нотўғри ақида. Ўлганларнинг руҳи (жони) янги туғилган инсонларда, ҳатто ҳайвон ва ўсимликларда қайта мужассамланиши ҳақидаги тасаввурлар браҳманизм, ҳиндуизм ва Юнонистонда метемпсихоз каби ботил эътиқодларнинг илк шакллари билан боғлиқ равишда вужудга келган. Аммо ислом динида таносух ақидаси бутунлай рад этилади», деб жавоб беринг.

Сиздан бирор киши: **«Қандай ҳайвонлар гўштини еб бўлмайди?»** - деб сўраб қолса, сиз қуйидагича батафсил жавоб беринг: «Сувда яшайдиган жониворлар ичида балиқдан бошқасининг гўшти ейилмайди. Жумладан, қурбақа, қисқичбақа ва бошқа мўйнаси қимматбаҳо бўлган қундуз каби сувда

яшайдиган жониворларнинг барчасининг гўшти ҳаромдир. Агар балиқ ўлиб, сув юзасига чиқиб қолган бўлса, ейилмайди. Ҳашаротлар орасида чигирткадан

бошқаси ҳалол эмас. Илон, типратикан (кирпи) каби судралиб юрувчи, кемирувчи ва қурт-қумурсқаларни еб бўлмайди. Хонаки ҳайвонлардан туя, сигир ва қўй тезак ейдиган ёки дурда (вино сиқиб олинган қуйқа) бериб боқилган бўлса, гўштида қўланса ҳид бўлади. Уларга тоза ўт, ем бериб боқиб ҳидини йўқотиш керак. Қўланса ҳиди кетмай сўйилса, гўштини ейиш макруҳдир. Таҳовийнинг «Мухтасар»и шарҳида: «Уларни кўп кунлар қамаб, бошқа озуқалар бериб боқмасдан туриб, сўйиб истеъмол қилиш ҳалол бўлмайди», дейилган. Имом Абу Юсуф Абу Ҳанифадан (раҳимаҳумуллох) шундай ривоят қилади: «Нажосат ейдиган ҳайвон уч кун қамаб қўйилади». Имом Муҳаммад (раҳматуллох): «Уни қамаб қўйиш учун бирон вақт тайин қилинмаган», деган. Ибн Рустам Муҳаммаддан раҳматуллоҳи алайҳ қилган ривоятда: «Тезак ейдиган туя, қўй ва сигирларнинг сути ичилмайди...» дейилган. Барча йиртқич ҳайвонлар, йиртқич қушлар гўшти (тирноқли ва тумшукли) ҳалол эмас. Ўрдак, товуқ, кабутар, чумчук, қумри қуш, каклик, турналар ҳалолдир. Далада юрган товукнинг гўшти ейилаверади. Чунки товуқ далада нажосатдан бошқа дон-дунлар билан ҳам озуқаланади. Аммо нажосатхўр товукни қорнидаги овқати ҳазм бўлиб кетгунича, бир кун ё уч кун қамаб қўйган яхши. Уй эшагининг гўшти, сути, ёғи ҳаромдир (ҳалқимизда бежизга “эшакнинг меҳнати ҳалол, ўзи ҳаром” дейилмаган). Гўшти ҳалол ҳайвонларнинг қонини, олатини, икки моягини, урғочи ҳайвоннинг сийдик чиқиш жойини, безларни, сийдик қопини, ўт қопини ейиш таҳримий макруҳдир («Фатовойи Ҳиндия»).

Сиздан: *«Мўйнали ҳайвонлар терисига ишлов берса ёки офтобда обдон қуриса пок бўладими?»* - деб сўралса, сиз қуйидагича жавоб беринг: «Бўғизланмай ўлиб қолган ёки гўшти ҳаром ҳайвонларнинг (чўчкадан бошқа) териси ошлаш билан покланади. Офтобда қуриса ёки тупроқ билан нами кетказилса ҳам тери пок бўлади, бироқ сув тегса, у яна нажосатга айланади. Шу боис гўшти ейилмайдиган, ҳаром ўлиб қолган ҳайвонларнинг терисидан оёқ кийим ёки либослар тикишдан олдин уларни поклаш учун ошлаш зарур бўлади» («Виқоя», «Маслакул муттақин»).

Сиздан: *«Бўрсиқ ёғини даволикка ичса бўладими?»* - деб сўралса, сиз қуйидагича жавоб беринг: «Динимизда шер, қирғий, тулки, калхат, айик, бўри, сувсар, олмахон, қарчиғай, сиртлон, бургут, гўнқарға, фил, йўлбарс, бўрсиқ, маймун, типратикан, қоплон, мушук, жайра каби озик тишлари ва тирноқлари билан ов қиладиган барча ҳайвонларнинг гўштлиари ейилмайди, деб буюрилган. Бундай жониворларнинг ёғи ҳам, сути ҳам истеъмол қилинмайди («Фатовойи Ҳиндия»). Пайғамбаримиз алайҳиссалом шундай марҳамат қиладилар: *«Аллоҳ таоло сизларга ҳаром нарсаларни шифо қилмади»*, деганлар (Имом Табароний ривояти). Шифо бўлар экан, деб ҳаром нарсаларни истеъмол қилиш жоҳилликка далолат қилади. Оғир хаста одамга ўлим хавфи туғилганида, шифокорлар охириги

чора сифатида тавсия беришсагина, ундан зарурат миқдорида фойдаланиш жоиз бўлади. Аммо касаллик чекина бошлаши билан, уни тўхтатиб, бошқа дорилар истеъмол қилинади».

Сиздан: **«Баҳира, васила ва ҳомий» сўзларининг маъносини тушунтириб бера оласизми?»** - дейилса, сиз қуйидагича тушунтириб беринг: «Баҳира» – туянинг эркак туғилган бешинчи боласи. Унинг қулоғини тешиб, холи қўйиб юборишар эди. Уни сўйиш ҳам ман этилар эди. «Соиба» – сафардан саломат қайтилса ёки касалликдан фориғ бўлинса, бир туяни баҳира каби холи қўйиб юборишар эди. Шундай туяга «соиба» дер эдилар. «Васила» – қўй етти бор тукқач, еттинчиси эркак бўлса, сўйиб ер эдилар. Агар урғочи бўлса, подага қўшиб юборардилар. Шу қўй номини «васила» - деб атаганлар. «Ҳомий» – ўн марта тукқан чорва ҳайвонини минмасдан, юк юклмасдан, яйловга эркин қўйиб юборилар эди. Шу ҳимояланган жониворни «ҳомий» дер эдилар. Буларнинг ҳаммаси жоҳилият давридан қолган эскилик сарқитларидир.

Сиздан: **«Уйимда эшак ва бошқа уй ҳайвонлар бор, шулардан ҳам закот берилмади?»** - деб сўрашса, сиз қуйидагича жавоб беринг: «Эшак, хачир, қоплон, ўргатилган итлардан тижорат учун сақланаётган бўлсагина закот берилади. Туя, сигир, қўй, эчкиларнинг бир ёшга тўлмаган болалари алоҳида боқилаётган бўлса, улардан закот берилмайди. Аммо уларга битта катта ёшлиси қўшилса ҳам, ҳаммаси унга тобе бўлиб қолади ва нисоб учун ҳисобга олинади. Масалан, 39 та кўзи билан битта уч ёшга қадам қўйгани бўлса, бир қўй закотга ажратилади».

Сиздан бир чорвадор: **«Чорва молларидан ҳам закот бериладими?»** - деб сўраб қолса, сиз қуйидагича жавоб беринг: «Чорва молларининг эркагу урғочисидан нисобга етгач, закот берилади. Лекин шарти ярим йилдан ортиқ далада, ўтлоқда боқилган бўлиши ва мақсади сутидан фойдаланиш, наслини кўпайтириш, семиртириш, баҳосини ошириш бўлиши белгиланган. Ҳайвонларни боқишдан мақсади уларда юк ташиш, миниш бўлса, закот вожиб бўлмайди».

Сиздан: **«Парранда ва даррандаларнинг ахлати нажас ҳисобланадими?»** - деб сўралса, сиз қуйидагича жавоб беринг: «Товуқ, ўрдак, ғоздан бошқа гўшти ҳалол паррандаларнинг ахлати тоза ҳисобланади. Инсон, ит ва йиртқич ҳайвонларнинг ахлати нажасдир. Лочин, калхат каби йиртқич қушларнинг ахлати кийимни бенамоз қилмайди. Пашша, бит, бурга қони ҳам шундай. Гўшти ҳалол ҳайвонларнинг сийдиги, Имом Абу Ҳанифа раҳимахуллоҳ наздида, нажас, Имом Абу Юсуф раҳимахуллоҳ наздида, енгил

нажас, Имом Муҳаммад раҳимахуллоҳ наздида, тоза ҳисобланади. Йиртқич қушларнинг оғзидан қолган сув ёки таом макруҳдир. Лекин улар қафас ёки бошқа ихота қилинган жойларда тоза емиш билан боқилаётган, тумшуклари

нопок нарсдан ифлосланмаётган бўлса, уларнинг оғзидан қолган ёки оғзи теккан нарса макруҳ эмас. Бу Абу Юсуф раҳимахуллоҳнинг сўзлари бўлиб, шундай деб берилган фатвони машойихлар маъқуллашган. Итнинг сарқити нажасдир. Ит ялаган идиш уч марта ювилади. Чунки Расулуллоҳ соллаллоху

алайҳи васаллам: «*Ит ялаган идиш уч марта ювилади*», деганлар. Ит сув ичганида тили сувга тегади, идишга эмас. Демак, идиш нажас бўлар экан, сувнинг нажас бўлиши аниқдир. Бу ҳадис (ит сарқитининг) нажас эканини ва ювиш ададини ифодалайди. Мазкур ҳадис Шофееий розияллоху анхунинг «етти марта ювиш шарт» деганларига қарши ҳужжатдир. Чунки итнинг сийдиги теккан нарса уч марта ювиш билан пок бўлади. Сийдигидан енгилроқ бўлган сўлаги теккан нарсани (уч марта ювиш) лойикрокдир. Етти марта ювиш тўғрисида келган буйруқ Исломнинг аввалида ворид бўлган (ҳадис) деб, таъвил қилинган».

Сиздан бирор ким «*Маҳшар майдонида кимлар тўпланади?*» деб сўраб қолса, сиз қуйидагича жавоб беринг: У кунда Маҳшар майдонида етти фалак ва етти ер мавжудотлари тўпланадилар. Улар: фаришталар, жинлар, инсонлар, шайтон, ваҳший ҳайвонлару йиртқич қушлардан иборат халойиқ. Сўнгра куёш уларнинг боши узра икки ёй миқдорида яқинлаштирилади, у ерда бутун оламлар Парвардигори соясидан бошқа соя қолмайди. Фақат муқарраб зотларгин бу соя остида бўладилар. Инсонлар икки гуруҳга ажраладилар: бир гуруҳ Аршнинг соясида, бошқаси куёшнинг ёндирувчи ҳарорати остида. Эритиб юборувчи бу қайноқ ҳарорат ғам-андухни кучайтиради. Зич ва тикилинчдан оёқлари чалкашиб кетаётган халойиқ бир-бирини итаради. Бутун оламлар Парвардигори – Аллоҳ олдида бундай шармандали ҳолда бўлиш уларни янада каттикроқ ҳижолатга солади.

Демак, мазкур маълумотларга эга бўлиш орқали биз ўз хулқ-атворимиз, феълимизни ижобий томонга ўзгартирган ҳолда тегишли хулосалар қилиб, ҳалолликка юз тутишимиз ва албатта ибрат олишимиз мумкин бўлади.

Адабиётлар:

1. Аль-Бухари М. Сахих аль-Бухари [Свод хадисов имама аль-Бухари] (Краткое изложение): в 2-х томах / пер. с араб. В. А. Нирша. — 1-е изд. — М.: Благотворительный Фонд «Ибрагим Бин Абдулазиз Аль Ибрагим», 2002.
2. Атаев М. Сўранг – билиб оласиз. Т.: Ўзбекистон, 2022.
3. Латипов, О. (2023). RUS, O 'ZBEK, TOJK VA INGLIZ TILLARIDA "DOG/IT/SAG" ZOONIM SO 'ZINING KONSEPTUAL TALQINI. *Farg 'ona davlat universiteti ilmiy jurnali*, (1), 454-461.
4. Латипов, О. (2021). К вопросу об обучении языкам посредством выявления аналогий. *Актуальное в филологии*, 4(4).

5. Магдиева, С. С., Матенова, Ю. У., & Латипов, О. Ж. (2012). Методика преподавания русского языка в АЛ и ПК. *Учебное пособие*.
6. Магдиева, С. С., & Латипов, О. Ж. (2012). Русский язык. *Методическое руководство для учителей лицеев и колледжей по всем направлениям специальности*.
7. qizi Ikanova, L. S. (2020). IMPROVING LISTENING SKILLS THROUGH ICT. *Scientific Bulletin of Namangan State University*, 2(11), 334-338.
8. Ikanova, L. S. Q. (2024). SUDLANGAN SHAXSLAR VA MANKUMLARNING XULQ ATVORI VA QAYTA JINOYAT SODIR ETISHINI BARTARAF QILISHDA TA'LIMNING TA'SIRI (AQSH TAJRIBASI MISOLIDA). *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 4(1), 433-439.
9. Умарова, Ф. З. (2016). КОМПЕТЕНТНОСТЬ И НРАВСТВЕННОСТЬ КАК ВЗАИМОДОПОЛНЯЮЩИЕ ФАКТОРЫ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ РАБОТНИКА. In *Образование через всю жизнь: непрерывное образование в интересах устойчивого развития* (pp. 495-497).
10. TA'LIM, D. V. T. DUNYONING RIVOJLANGAN DAVLATLARIDA MANKUMLARNING TAKROR JINOYAT SODIR ETISHINING OLDINI OLISH BO'YICHA.
11. Umarova, F. (2011). The student's personal development as a key to sustainable development. *Lifelong Learning: Continuous Education for Sustainable Development: proc. of Int. coop./arr. NA Lobanov*, 564.
12. Ikanova, L. S. (2019). The impact of materials development, critical pedagogy and lgbt's issue on the language planning and policy. *Вестник педагогики: наука и практика*, (48), 68-70.
13. Ikanova, L. (2019). THE IMPACT OF THE MATERIALS DEVELOPMENT TO THE IMPLEMENTATION OF THE LANGUAGE PLANNING AND POLICY. *Electronic journal of actual problems of modern science, education and training*, 7-13.
14. Khasanova, D., Ulmasbaeva, M., & Ikanova, L. (2019). IT IS TIME TO CHANGE THE SUBJECT MATTER OF ENGLISH AT VOCATIONAL COLLEGE. *EPRAInternational Journal of Multidisciplinary Research*, 48-52.
15. Umarova, F. (2009). The introduction of a student-centered approach to learning in general secondary education. *Lifelong Education: Continuous Education for Sustainable Development: proc. of IAEA coop*, 7, 338.
16. Ikanova, L. (2019). Learners' digital literacy of students in language classrooms. *Trends in Teaching Foreign Languages: Achievements, Challenges and Solutions*, 98-99.

17. Умарова, Ф. З. (2022). КОММУНИКАТИВНАЯ КОМПЕТЕНЦИЯ – ВАЖНОЕ ПРЕИМУЩЕСТВО БУДУЩЕГО СПЕЦИАЛИСТА. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(Special Issue 28), 429-434.

18. Ikanova, L. (2020). ANALYSIS OF TWO TASKS FROM THE POINT OF PRAGMATICS. *Modern trends in linguistics: problem and solutions*, 25-26.

19. Musayeva, S. I. (2023). KOMMUNIKATIV YONDASHUV VA INTERAKTIV METODLAR YORDAMIDA KURSANTLARNING MADANIYATLARARO MULOQOT KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISH. *ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ*, 18(2), 94-100.

20. Musayeva, S. I. (2024). KURSANTLARNING MADANIYATLARARO MULOQOT KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISHDA MULTIMEDIA VOSITALARINING O‘RNI. *Ustozlar uchun*, 28(2), 98-103.

21. Ширинова, Н. (2023). ҲАРБИЙ ОЛИЙ ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИ КУРСАНТЛАРИНИНГ БИЛИШ ФАОЛЛИГИНИ ОШИРИШДА “ФАОЛЛИК” ТУШУНЧАСИ ТАЛҚИНИ. *MATERIALLARI TO‘PLAMI*, 330.

22. Ibrohimovna, M. S. (2019). TECHNIQUES OF IMPROVING SPEAKING IN ESP CLASSES FOR MILITARY. *CONDUCT OF MODERN SCIENCE-2019*, 139.

23. Ibrohimovna, M. S. (2019). BASICS OF TEACHING FOREIGN LANGUAGES THROUGH INTERCULTURAL COMMUNICATION COMPETENCE IN MILITARY EDUCATIONAL INSTITUTIONS. *European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol*, 7(12).

24. Nilufar, S., Nargiza, S., & Nosir, R. (2023). Study of the gradual relations in differentiation of substance and attributive meanings in the english and uzbek languages.

25. Shirinova, N. D., & Shirinova, N. D. L. P. H. DOIR//ORIENSS. 2023.№ 1. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/lisoniy-parallelizm-hodisasiga-doir> (дата обращения: 10.10. 2023).

26. Shirinova, N. D., & Shirinova, N. D. ORIENSS. 2023.№ 1. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/lisoniy-parallelizm-hodisasiga-doir> (дата обращения: 10.10. 2023).

SUDLANGAN SHAHSLARNING TA'LIMNI TASHKIL QILISH USTUVORLIGI

Ikanova Lazokat Sultonnazir qizi

O'zbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi universiteti

lazokat.ikanova@icloud.com

Annotatsiya: Qamoqxonadagi kundalik hayot ko'pincha resurs tanqisligiga duch keladi, bunga mas'ul davlat organlarining qamoqxonona ta'limiga e'tibor qaratmasligi sabab bo'ladi. Binobarin, dunyoning aksariyat qamoqxonalarda qamoqxonona ta'limiga yetarlicha ustuvorlik berilmagan. Milliy hukumatlar qamoqxonalardagi ta'limni moliyalashtirish ma'muriyatlarga marginal shaxslar uchun ikkinchi imkoniyat ta'limini osonlashtirish, fuqarolik ta'limini taklif qilish, savodxonlik va madaniyatdan foydalanishni targ'ib qilish va qamoqxonalarda tinchlikni saqlashga hissa qo'shadigan malakali o'qituvchilarni yollash imkonini berishini tan olishlari kerak. Bu mahbuslarga ozodlikka chiqqandan so'ng o'zlariga va jamiyatga foyda keltiradigan tinch-totuv yashash ko'nikmalarini o'rganish imkonini beradi. Shu nuqtai nazardan, jinoyatlarning takrorlanishini kamaytirishda ta'limning roli haqidagi munozaralar o'rinlidir.

Kalit so'zlar: *qamoqxonalardagi ta'lim, jamiyat, o'quvchi, qayta jinoyat sodir etish, madaniyat, professionallashtirish.*

Turli tadqiqot va amaliy tajribaga ega bo'lgan mualliflarning ushbu sohaga qo'shgan hissalarini qamoqxonona ta'limni ta'minlash va unda ishtirok etish muammolari haqida muhim tushunchalarni ommaga taqdim etadi. Uning tashkil etilishi ayniqsa murakkab bo'lib, mahkumlarning oldingi ta'lim tajribasi, ijtimoiy nomutanosiblik, qashshoqlik va ijtimoiy chetlanishni hisobga olishni talab qiladi. Qamoqxonalardagi ta'lim hamda ta'lim olish huquqini har bir o'quvchi uchun shartlarsiz ochiqligini tasdiqlovchi yondashuvni talab qiladi. Qamoqxonadagi ta'lim o'z muhitida va o'quvchining ko'pincha notinch sayohatida noyob bo'lsa-da, bu talabdan istisno emas.

Qamoqxonaga kirgach, mahbus o'quvchi nozik qoidalar bilan boshqariladigan ta'lim tizimiga duch keladi. Ko'pincha shoshqaloqlik bilan ishlab chiqilgan ushbu qoidalar o'quvchi tanlamagan joyda ta'lim uchun mos asos yaratish uchun kurashadi va ko'pincha individual ta'lim ehtiyojlarini qondira olmaydi. Qamoqxonadagi ta'limga ta'sir qilish mahkum o'quvchini maktab, oila, ko'cha yoki ijtimoiy doiralar kabi turli xil sharoitlarda ijobiy yoki salbiy, rasmiy yoki norasmiy ravishda olingan oldingi ta'lim tajribalari haqida fikr yuritishga undaydi. Qamoqxonadagi ta'lim o'quvchiga ularning qamoqqa olinishiga olib keladigan holatlarni tushunishga va ularning oldingi ta'lim ma'lumotlarini o'rganishga yordam beradigan ushbu xilma-xil elementlarni o'z ichiga

olishi kerak. Hibsga olishning o'zi rasmiy yoki norasmiy ta'limning etishmasligini anglatadi.

Qamoqxonaning mafkuraviy yo'nalishiga qarab, u kelajakda hech qanday mulohazalarsiz jazoli izolyatsiyani yoki jamiyatni qayta integratsiyalashuviga qaratilgan istiqbolli yondashuvni birinchi o'ringa qo'yishi mumkin. Sud muassasasi tomonidan qabul qilingan yondashuv, xoh jazolash, xoh reabilitatsiya qilish, qamoqxonada sinovdan o'tgan ta'lim tashabbuslarining turlariga ta'sir qiladi. Ushbu ikkilanish ushbu sondagi matnlarda to'g'ri aks ettirilgan.

Ta'lim, ayniqsa qamoqxonalarda kontekstida, hech qachon betaraf bo'lmaydi, u ko'plab ijtimoiy, siyosiy va individual murakkabliklar va qarama-qarshiliklarni o'z ichiga oladi. Qamoqxonalarda ko'pincha ayblash tamoyillari asosida ishlaydi va ta'lim dasturlari ushbu istiqbolni mustahkamlashini kutadi. Jamoatchilik fikri jazoni hamma uchun ta'lim olishning asosiy huquqidan ustun qo'yib, qasos olishni qo'llab-quvvatlaydi. Bu qamoqqa olish, birinchi navbatda, qasos, jazo va jamiyatdan chetlashtirish sifatida xizmat qilishi kerakmi yoki ozodlik, kechirimlilik va shaxslarni mas'uliyatli fuqarolar va jamiyatning qimmatli a'zolariga aylantirish uchun imkoniyat sifatida xizmat qilishi kerakmi degan asosiy savol tug'iladi. Bu savol qamoqxonada tizimidagi har qanday ta'lim yoki ijtimoiy aralashuvni baholashga kiradi.

Ushbu maxsus nashrda keltirilgan hissalar qamoqxonadagi ta'lim nafaqat ta'lim mazmunini qamoqxonada muhitiga moslashtirishdan ham ustun ekanligini ta'kidlaydi.

Biz "*Qamoqxonadagi ta'lim loyihasi*" sarlavhali maqola bilan boshlaymiz. Uning muallifi Renford Riz Kaliforniyadagi 12 ta axloq tuzatish muassasalarida mahbuslar uchun ta'lim olish imkoniyatlarini kengaytirgan Kaliforniya tashabbusini AQShda taqdim etadi. 800 nafar universitet talabasi va o'qituvchilari ko'magida 2011-yildan beri Qamoqxonadagi ta'lim loyihasi (PEP) minglab mahbuslarga xizmat ko'rsatmoqda. Rizning ta'kidlashicha, "*PEP akademik, hayotiy ko'nikmalar va martaba rivojlantirish dasturlarini taqdim etish orqali o'z maqsadini o'rgatish, kuchaytirish va o'zgartirishni maqsad qilgan. qamoqqa olinganlarning hayoti.*" Ko'ngillilik, shuningdek, dasturning markaziy tarkibiy qismi bo'lib, ko'ngillilar va mahbuslar bir-birlaridan o'rganadigan va o'rgatadigan "o'zaro refleksi" jarayoni bilan to'ldiriladi. Talabalar ko'ngillilarini jalb qilish nafaqat mavjud va bepul "mehnat" nuqtai nazaridan, balki uzoq muddatli istiqbolda - ta'lim tadbirlarini rag'batlantirish va professionallashtirish tushunchasini keng ko'lamda aks ettirish uchun etarli darajada davlat tomonidan qo'llab-quvvatlanmagan holda muhimdir. Bundan tashqari, bu ko'ngillilar/talabalar deyarli bilmaydigan haqiqatni tushunishga yordam beradi - shu paytgacha yanada uyg'unroq muhitda yashagan. Riz ta'kidlaganidek, "*o'zaro refleksi*" ham ko'ngillilar, ham mahbuslarning ishtiyoqi va minnatdorchiligini uyg'otadi ... Har bir guruh o'rganish tajribasi uchun bir-biriga chuqur minnatdorchilik bildirishi hayajonli simbiotik davrni va ilhomlantiradigan esprit de korpusni yaratadi. barcha

ishtirokchilarga kuch beradi". Haqiqatan ham, ushbu loyiha ishtirokchilarga imkoniyat beradigan minnatdorchilik kabi insoniy qadriyatlar haqidadir.

Insoniy qadriyatlar va shaxsga bo'lgan manfaatlar nuqtai nazaridan shuni ta'kidlash kerakki, dastlab ushbu maxsus nashrga kiritish uchun mo'ljallangan yana bir maqola avvalgi umumiy sonda e'lon qilingan (Giles va boshqalar. 2016). *"Kattalar qamoqxonalarda san'at ta'limining o'rni: G'arbiy Avstraliya tajribasi"* Margaret Giles, Liza Parij va Jakki Ueyl san'at darslari va kurslari (Avstraliya qamoqxonalarda kasbiy ta'lim va kattalar uchun asosiy ta'lim bilan bir qatorda) o'lchanadigan natijalar beradimi degan savolga ba'zi tushunchalar beradi. va agar bo'lmasa, san'at darslarini moliyalashtirishni davom ettirishning boshqa sabablari bormi? Ushbu masalalarni ko'rib chiqayotib, mualliflar o'lchanadigan natijalar qamoqxonada san'atni o'rganishning shaxs va hamjamiyat uchun murakkab, ammo kamroq miqdoriy foydalarini aks ettirmasligini ta'kidlaydilar ("san'at yaratish, badiiy ta'lim va art terapiya bo'yicha kengroq tadqiqotlar" tomonidan taklif qilingan foydalar), va qamoqxonalardagi san'atshunoslikning barcha ta'sirlarini, jumladan, sifat va gumanitar jihatlarni yaxshiroq o'lchash kerak.

Shuni ta'kidlash kerakki, dastlab ushbu maxsus nashrga mo'ljallangan boshqa maqola allaqachon oldingi umumiy sonda chop etilgan (Giles va boshqalar, 2016). *"Kattalar qamoqxonalarda san'at ta'limining roli: G'arbiy Avstraliya tajribasi"* deb nomlangan Margaret Giles, Liza Parij va Jakki Ueyl Avstraliya qamoqxonalarda kasbiy ta'lim va kattalar uchun asosiy ta'lim bilan bir qatorda taklif qilinadigan san'at darslari o'lchanadigan natijalar beradimi yoki yo'qligini o'rganmoqda. Ushbu masalalarni ko'rib chiqayotib, mualliflar o'lchanadigan natijalar qamoqxonada san'atni o'rganishning shaxs va hamjamiyat uchun murakkab, ammo kamroq miqdoriy foydalarini aks ettirmasligini ta'kidlaydilar ("san'at yaratish, badiiy ta'lim va art terapiya bo'yicha kengroq tadqiqotlar" tomonidan taklif qilingan foydalar), va qamoqxonalardagi san'atshunoslikning barcha ta'sirlarini, jumladan, sifat va gumanitar jihatlarni yaxshiroq o'lchash kerak.

Qamoqxonalardagi ta'lim maqsadi bilan bog'liq noaniqlikdan tashqari, ta'lim xodimlarining harakatlariga ko'plab to'siqlar halaqit bermoqda. Bu to'siqlar qamoqxona tizimidagi sharoitlardan ham, potentsial o'quvchilarning o'zidan ham kelib chiqadi. Manfaatdor tomonlarning majburiyatlari haqiqiy talabni hisobga olmasdan resurslar taqdim etilganda tekshiriladi. Ayrim axloq tuzatish muassasalarida mahkumlar ta'lim dasturlarida qatnashishga unchalik qiziqish bildirmaydilar. Butun umr bo'yi ta'limning bir qismi sifatida ochiq tizimni o'rnatishning o'zi etarli emas; mahkumlar, shuningdek, ular uchun mavjud bo'lgan ta'lim tashabbuslari haqida xabardor bo'lishi va ular bilan tanishishi kerak. Ularning nima uchun darslarga bormayotganini tushunish va ularning ishtirok etishiga to'siqinlik qilayotgan to'siqlarni aniqlash juda muhimdir. Moddiy va inson resurslarining etishmasligi barcha

qiyinchiliklarni hisobga olmaydi; rag'batlantirish masalalarini hal qilish va ushbu tashabbuslar tomonidan maqsad qilinganlarni qo'llab-quvvatlash juda muhimdir.

Ushbu maxsus nashr qamoqxonada ta'lim olish uchun da'vat va bu sohada tadqiqot ishlarini kuchaytirishga chaqiriq bo'lib xizmat qiladi. Turli global mintaqalarni qamrab olish uchun xalqaro tadqiqotchilar kadrini yig'ishda duch keladigan qiyinchiliklarni ta'kidlash joiz, bu tadqiqot juda zarur bo'lsa-da, ko'pincha rasmiy dasturlar va qamoqxonalarda faoliyat yuritayotgan tashkilotlar doirasida ham ustuvor ahamiyatga ega emasligini ko'rsatadi.

Qamoqxonalardagi ta'limni o'rganish ta'lim olimlari uchun yuqori darajadagi xavfsizlik muhitida qamoqqa olishning murakkab murakkabligi va qamoqxona sharoitlariga xos bo'lgan ko'p qirrali muammolar tufayli jiddiy muammolarni keltirib chiqaradi. Masalan, ta'lim dasturlari jinoiy xatti-harakatlarga yordam beradigan omillarni ko'rib chiqishi mumkin, masalan, g'azabni boshqarish, g'ayriijtimoiy munosabatlarga qarshi kurashish va giyohvand moddalarni suiiste'mol qilish bo'yicha ko'rsatmalar berish. Ushbu to'plamda tuzilgan maqolalar tadqiqotga turli yondashuvlarni namoyish etadi va tadqiqot metodologiyalarini qayta ko'rib chiqish zarurligini ta'kidlaydi. Misol uchun, ba'zi mualliflar ishtirok etishdagi to'siqlarni o'rganib, mablag'ning etarli emasligi haqida shikoyat qilsalar, boshqalari ko'ngillilarning hal qiluvchi rolini ta'kidlaydilar. Shunday qilib, tadqiqot harakatlari to'siqlarni engib o'tishda va ko'ngillilar ishtirokidagi foydali amaliyotlarni rivojlantirishda muhim rol o'ynashi mumkin.

Akademik va an'anaviy doiralarning shubhalariga qaramay, ta'lim sohasidagi tadqiqotlar shubhasiz ilmiy ahamiyatga ega (Mayer 2000). Binobarin, qamoqxona ta'limi sohasi ko'plab amaliy qo'llanmalarni taklif qiluvchi ilmiy izlanishlar orqali o'rganish uchun tayyor. Kashfiyotlar siyosatchilarga, qamoqxona ma'murlariga, o'qituvchilarga va amaliyotchilarga dalillarga asoslangan tushunchalar bilan ta'minlashi mumkin, shu bilan birga jamoatchilik fikrini shakllantirishi mumkin. Bunday tadqiqot ishlari axloq tuzatish muassasalarida o'qitish va o'qitishning akademik, pedagogik va ijtimoiy murakkabliklarini hal qilish uchun kattalar ta'limi tizimini yaratishga yordam beradi. Bir necha yil muqaddam ta'lim nazariyotchisi Maykl Apple savolni qo'ygan edi: *"Ta'lim jamiyatni o'zgartira oladimi?"*. Bu so'rov qamoqxona ta'limi sohasida alohida ahamiyatga ega. Jamiyat qamoqxonalardagi ta'limga moliyaviy va amaliy jihatdan qat'iy ravishda sarmoya kiritib, qamoqxonalarda va mahbuslar hayotida tub o'zgarishlarni amalga oshirishi mumkin. Shubhasiz, qamoqxonalardagi ta'limning yakuniy maqsadi axloq tuzatish muassasalarini insonparvarlashtirishdir.

Bundan tashqari, ushbu maqolada o'rganilgan maqolalar ta'limni xalqaro hamkorlikning keng kontekstida joylashtirishga yordam beradi. Qamoqxonalardagi ta'lim YUNESKOning faolroq pozitsiyasini egallashidan foyda ko'radi. Bir-birini

qo'llab-quvvatlash imkoniyatlari juda katta, jumladan, chet ellik mahbuslarning til ehtiyojlarini qondirish uchun o'quv materiallarini almashish va ilg'or tajribalarni tarqatish uchun tarmoqlarni rivojlantirish kabi tadbirlar.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Rangel Torrijo, H., De Maeyer, M. Education in prison: A basic right and an essential tool. *Int Rev Educ* 65, 671–685 (2019). <https://doi.org/10.1007/s11159-019-09809-x>
2. Mayer, R. (2000). What is the place of science in educational research? *Educational Researcher*, 29(6), 38–39.
3. Apple, M. (2013). *Can education change society?* New York: Routledge.
4. Giles, M., Paris, L., & Whale, J. (2016). The role of art education in adult prisons: The Western Australian experience. *International Review of Education*, 62(6), 689–709.
5. Riz, R (2015). *Prison education project*. California.
6. Умарова, Ф. З. (2022). КОММУНИКАТИВНАЯ КОМПЕТЕНЦИЯ– ВАЖНОЕ ПРЕИМУЩЕСТВО БУДУЩЕГО СПЕЦИАЛИСТА. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(Special Issue 28), 429-434.
7. qizi Ikanova, L. S. (2020). IMPROVING LISTENING SKILLS THROUGH ICT. *Scientific Bulletin of Namangan State University*, 2(11), 334-338.
8. Ikanova, L. S. Q. (2024). SUDLANGAN SHAXSLAR VA MAHKUMLARNING XULQ ATVORI VA QAYTA JINOYAT SODIR ETISHINI BARTARAF QILISHDA TA'LIMNING TA'SIRI (AQSH TAJRIBASI MISOLIDA). *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 4(1), 433-439.
9. Умарова, Ф. З. (2009). О внедрении личностно-ориентированного подхода к обучению в системе общего среднего образования. *Образование через всю жизнь: непрерывное образование в интересах устойчивого развития*, 7, 375-378.
10. TA'LIM, D. V. T. DUNYONING RIVOJLANGAN DAVLATLARIDA MAHKUMLARNING TAKROR JINOYAT SODIR ETISHINING OLDINI OLISH BO'YICHA.
11. Shirinova, N. D., & Shirinova, N. D. ORIENSS. 2023.№ 1. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/lisoniy-parallelizm-hodisasiga-doir> (дата обращения: 10.10. 2023).
12. Musayeva, S. I. (2023). KOMMUNIKATIV YONDASHUV VA INTERAKTIV METODLAR YORDAMIDA KURSANTLARNING MADANIYATLARARO MULOQOT KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISH. *ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ*, 18(2), 94-100.
13. Umarova, F. (2009). The introduction of a student-centered approach to learning in general secondary education. *Lifelong Education: Continuous Education for Sustainable Development: proc. of IAEA coop*, 7, 338.

14. Shirinova, N. D., & Shirinova, N. D. L. P. H. DOIR//ORIENSS. 2023.№ 1. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/lisoniy-parallelizm-hodisasiga-doir> (дата обращения: 10.10. 2023).
15. Musayeva, S. I. (2024). KURSANTLARNING MADANIYATLARARO MULOQOT KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISHDA MULTIMEDIA VOSITALARINING O‘RNI. *Ustozlar uchun*, 28(2), 98-103.
16. Ibrohimovna, M. S. (2019). TECHNIQUES OF IMPROVING SPEAKING IN ESP CLASSES FOR MILITARY. *CONDUCT OF MODERN SCIENCE-2019*, 139.
17. Умарова, Ф. З. (2010). Готовность педагога к личностно-ориентированному образовательному процессу в школе. *Образование через всю жизнь: непрерывное образование в интересах устойчивого развития*, 8, 385-387.
18. Ibrohimovna, M. S. (2019). BASICS OF TEACHING FOREIGN LANGUAGES THROUGH INTERCULTURAL COMMUNICATION COMPETENCE IN MILITARY EDUCATIONAL INSTITUTIONS. *European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol*, 7(12).
19. Shirinova, N. D. (2022). GRADUAL MORPHOLOGICAL DEMARCATION OF SUBSTANTIVE AND ATTRIBUTIVE MEANINGS IN UZBEK AND ENGLISH LANGUAGES. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(Special Issue 26), 665-668.
20. Nilufar, S., Nargiza, S., & Nosir, R. (2023). Study of the gradual relations in differentiation of substance and attributive meanings in the english and uzbek languages.
21. Латипов, О. (2023). РУС, О‘ЗБЕК, ТОЖИК ВА ИНГЛИЗ ТИЛЛАРИДА “ДОГ/ИТ/САГ” ЗООНИМ СО‘ЗИНИНГ КОНСЕПТУАЛ ТАЛҚИНИ. *Farg‘ona davlat universiteti ilmiy jurnali*, (1), 454-461.
22. Латипов, О. (2021). К вопросу об обучении языкам посредством выявления аналогий. *Актуальное в филологии*, 4(4).
23. Магдиева, С. С., Матенова, Ю. У., & Латипов, О. Ж. (2012). Методика преподавания русского языка в АЛ и ПК. *Учебное пособие*.
24. Latipov, O. J. (1997). Analysis of the semantic structure of the thematic spaces of "domestic animals" in different languages (On the material of Russian, Uzbek and Tajik languages): Author. dis. kand. filol. science. *T.*, 1997.-28 p.

QAMOQXONADA TA'LIM: ASOSIY HUQUQ VA MUHIM VOSITA

Ikanova Lazokat Sultonnazir qizi
O'zbekiston Respublikasi
Jamoat xavfsizligi universiteti
lazokat.ikanova@icloud.com

Annotatsiya: Barchani ta'lim bilan ta'minlash kontsepsiyasi uzoq vaqtdan beri G'arb jamiyatlarida 18-asrda fransuz faylasufi Nikoloya de Kondorsetning taklifi bilan boshlangan ijtimoiy adolatning asosi bo'lib kelgan. U inson huquqlari va umumbashariy tenglik tamoyillariga mos keladigan barcha fuqarolar uchun teng ta'limni ta'minlash vositasi sifatida bepul xalq ta'limini targ'ib qildi. Ushbu tamoyilga qaramay, ko'p odamlar, ayniqsa qamoqxonalardagi mahbuslar ta'lim olishda to'siqlarga duch kelishmoqda. Ba'zi konservativ guruhlar qamoqxona ta'limini jinoyatchilar uchun adolatsiz imtiyoz sifatida ko'rishadi, ba'zi rasmiylar esa bu qamoqxona xavfsizligini xavf ostiga qo'yishini ta'kidlaydilar. Ushbu maqola qamoqxonalardagi ta'limni targ'ib qilish va ta'lim ahamiyatini o'rgangan va tahlil qilgan maqolalarni tadqiqot qiladi.

Kalit so'zlar: *Ta'lim, mahbuslar, qamoqxona, sud, havfsizlik, maqola, ta'lim faoliyati, ta'lim ahamiyati.*

Biroq, qamoqxonadagi ta'limning afzalliklari bu tashvishlardan ancha ustundir. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, qamoqda saqlash vaqtida ta'lim va kasbiy dasturlarda ishtirok etish jinoyatchilarning ozodlikka chiqqandan kegin ish topish ehtimolini oshiradi va ularning ijtimoiy reintegratsiyasini osonlashtiradi. Shuning uchun qamoqxona ta'limini insonning asosiy huquqi sifatida tasdiqlash juda muhimdir. Quyidagi izlanish ushbu huquqning ijtimoiy e'tirof etilishini rag'batlantirish va qamoqxonalardagi ta'lim tashabbuslarini ko'proq qo'llab-quvvatlashga qaratilgan.

YUNESKO qamoqxonalardagi ta'limni rivojlantirishda, jumladan, 2011 yilda YUNESKOning qamoqxonalarda ta'lim bo'yicha amaliy tadqiqotlar kafedrasini tashkil etishda faol ishtirok etdi. Ushbu tashabbus axloq tuzatish ta'limi bo'yicha tadqiqotlarni rag'batlantirish va uning holatini global monitoring qilishdan iborat. Kanadaning Monreal shahridagi Mari-Viktorin kollejida joylashgan kafedraning ish jarayoni korreksion ta'limning turli jihatlarida amaliy tadqiqotlarni rag'batlantirishga qaratilgan.

Ushbu izlanish qamoqxona ta'limi oldida turgan ba'zi muammolarga oydinlik kiritadi. Voyaga yetganlar ta'limiga cheklangan e'tibor qaratilayotgan bo'lsa-da, qamoqxonadagi mahbuslar ta'limi yanada e'tibordan chetda qolmoqda. Biroq, u ijtimoiy fanlar bo'yicha tadqiqotlar uchun katta imkoniyatlarni taqdim etadi. Ushbu izlanish jarayonida o'rganilgan maqolalar turli masalalarni o'rganib chiqadi va qimmatli fikrlar va tajribalar bilan o'rtoqlashadi, fikr yuritadi va qamoqxona ta'limiga

oid tegishli savollarni ko'taradi. Ular turli manfaatdor tomonlarning, shu jumladan mahbuslar va ko'ngillilarning roli bo'yicha istiqbollarni taqdim etadi, qamoqxona ta'lim holatining keng ko'lamli ko'rinishini taklif qiladi va mahbus o'quvchilar duch keladigan holatlarni o'rganadi.

Maqolalar bilan tanishishdan oldin, qamoqxona muhitining o'ziga xos sharoitlariga to'xtalish kerak. Agar insonlar vaqt va makondan mahrum bo'lsa, hamma uchun ta'lim, shu jumladan umrbod ta'lim nimani anglatadi? Qamoqxonalarni tashkil etish va qamoqxonalardagi ta'lim davlat organlari, xususan, milliy adliya vazirliklari yurisdiksiyasiga kiradi. Siyosiy mafkuralardagi tafovutlarga qaramay, qamoq dunyo miqyosida umumbashariy amaliyot bo'lib, jamiyat tomonidan fuqarolarning tinch-totuv yashash uchun belgilangan qoidalarga rioya qilmaslik uchun javob sifatida xizmat qiladi.

Ushbu g'oyada sud organlari qamoqxona ma'murlariga qamoqxona jamoasida mahkumlar o'rtasida tinch-totuv yashashni ta'minlash vazifasini qo'yadi. Biroq, muassasalar ichidagi tinchlikni nazorat qilish va saqlash uchun resurslar ko'pincha yetarli emas va ta'lim mahbuslarni intizomga solish va reabilitatsiya qilish harakatlariga birlashtirilishi kerak. Axloq tuzatish ishlari xodimlari va ta'lim xodimlari uchun mahkumlarga nisbatan o'ziga xos rollari va yondashuvlarini belgilash juda muhimdir. O'qituvchilar o'quvchining nima uchun qamoqqa olinganini bilishlari shart bo'lmasa-da, axloq tuzatish ishlari xodimlari o'quvchilar va o'qituvchilar o'rtasidagi ishonchga tayanadigan ta'lim mazmuni va olib borilishiga aralashmasliklari kerak.

Quyidagi ikkita maqola mahbuslarning Norvegiya va Belgiyadagi qamoqxonalardagi ta'lim dasturlarida qatnashmasligi sabablarini ko'rib chiqadi. Ushbu tadqiqotlar muhim ahamiyatga ega, chunki mahbuslar nima uchun dasturda qatnashmaslikni tanlaganliklarini tushunish, ko'proq mahkumlarni bunday dasturlarda ishtirok etishga undash uchun strategiyalarni ishlab chiqish uchun juda muhimdir. Qamoqxonalardagi ichki muammolarni hal qilish va sobiq jinoyatchilar ozod qilingandan keyin jamiyatga qayta integratsiyalashuviga ko'maklashish uchun qamoqxonalardagi ta'limda ishtirok etishni kengaytirish va foydalanish imkoniyatini kengaytirish muhim ahamiyatga ega.

Terje Manger, Ole Yoxan Eykeland va Arve Asbyornsenning *"Nima uchun ko'proq mahbuslar kattalar ta'limida ishtirok etmaydi? Norvegiya qamoqxonalari ta'lim yo'lidagi to'siqlar tahlili"* sarlavhali birinchi maqolada ushbu mavzu yoritilgan. Mualliflar ta'lim bilan shug'ullanmagan norvegiyalik mahbuslar o'rtasida so'rov o'tkazib, ishtirok etishni to'xtatuvchi omillarni aniqlash uchun qamoqxonada ta'lim uchun qabul qilingan to'siqlar shkalasini ishlab chiqdilar. Ularning tahlili mahkumlarning ta'lim faoliyatida ishtirok etmasligiga hissa qo'shadigan institutsional, vaziyat va dispozitsiyaviy to'siqlarni aniqladi, bu esa ishtirok etmaslikning omillari haqida tushuncha beradi.

Xuddi shunday, Dorien Brosens, Flore Croux va Liesbet De Donder mualliflik qilgan *"Mahbuslarning ta'lim kurslarida ishtirok etishidagi to'siqlar: Belgiyadagi tergov hibsonasidan tushunchalar"* maqolasi qamoqda o'tirgan paytda rasmiy ta'lim dasturlariga kirmagan mahkumlarning profilini o'rganadi. Belgiyadagi tergov hibsonasida o'tkazilgan tadqiqot loyihasi orqali mualliflar ishtirok etish darajasiga ta'sir qiluvchi turli omillarni, jumladan, tilni ravon bilish, jazo muddati va ish kabi muqobil faoliyat turlarini afzal ko'rishni aniqladilar. Ishtirok etmaganlar vaziyat, axborot, institutsional va dispozitsiyaviy to'siqlarga duch keldilar, bu esa ularning ta'lim kurslarida ishtirok etishiga to'sqinlik qilayotgan muammolarni yoritib berdi.

Emma Lina F. Lopez tomonidan yozilgan keyingi maqola Filippinda 2000 yilda boshlangan dasturning samaradorligini baholaydi. Barcha bakalavr va texnik kasb-hunar talabalari uchun majburiy komponent bo'lgan Milliy xizmat ko'rsatish dasturi (NSTP) doirasida Savodxonlik o'rgatish yotadi. Xizmat moduli (LTS). Ushbu modul o'quvchilarga aholining turli qatlamlariga, jumladan maktab o'quvchilariga, maktabdan tashqari yoshlarga va qamoqxonadagi mahbuslarga savodxonlik va hisoblash ko'nikmalarini o'rgatish imkoniyatini beradi. Rasmiy ravishda tasdiqlangan ushbu dastur filippinlik talabalarni qamoqxonada hamjamiyati bilan muloqot qilish va ko'ngillilar faoliyatida ishtirok etish orqali ijtimoiy hamjihatlikni mustahkamlashga jalb qilishga intiladi. Lopez o'zining *"Yangi Bilibid qamoqxonasida (Filippin) Milliy xizmat ko'rsatish dasturining savodxonlikni o'rgatish xizmati komponentini qo'llash"* nomli maqolasida ham universitet talabalari, ham mahkum o'quvchilarining istiqbollari o'rganadi. Uning ta'kidlashicha, *"Universitet talabalari o'zlarini notanish muhitga tushib qolishdi va ular jamiyatga boshqacha qarash va tushunishni ta'minlovchi rollarni o'z zimmlariga olishdi. Shu bilan birga, mahkum talabalar ikkinchi imkoniyat ta'lim olish imkoniyatidan foydalanishga ishtiyoq bilan qarashdi."*

Yana bir ta'lim tadqiqotchisi Hugo Rangel Torrijo tomonidan yozilgan *"Qamoqxonadagi hamkorlik va ta'lim: Lotin Amerikasi penitentsiar inqirozidagi oqimga qarshi siyosat"* sarlavhali beshinchi maqolaga o'tamiz. Qamoqxonalarda ta'limning asosiy inson huquqi sifatidagi hal qiluvchi roli va uning Lotin Amerikasi mamlakatlarida demokratlashtirish sa'y-harakatlariga qo'shgan hissasiga qaramay, qamoqxonalarda ta'limni rivojlantirish, haddan tashqari olomon va zo'ravonlik bilan tavsiflangan penitentsiar inqiroz tufayli jiddiy muammolarga duch kelmoqda. Ushbu maqola Lotin Amerikasi bo'ylab penitentsiar idoralar bilan o'tkazilgan seminarlar va jamoaviy tadqiqotlardan olingan ma'lumotlarga asoslanadi. Mintaqadagi ko'p sonli tizimli muammolarga qaramay, maqolada qamoqxonada ta'limining istiqbolli amaliyotlari aniqlangan. Bu ijobiy tashabbuslarni qo'llab-quvvatlash uchun qamoqxonada ta'limi bilan shug'ullanadigan turli manfaatdor tomonlar va muassasalar o'rtasida hamkorlik qilish zarurligini ta'kidlaydi.

Nihoyat, fransuz tilida hammuallif muharrir Mark de Meyer tomonidan yozilgan "Hamma uchun ta'limning bir qismida qamoqxona ta'limi" maqolasi jahon qamoqxonalar ta'limi sektoridagi fundamental tadqiqotlarning yangi holatini ta'kidlaydi. Evropa, Lotin Amerikasi, Osiyo va Afrika bo'ylab turli guruhlar va tarmoqlar paydo bo'lib, universitet darajasida tadqiqot harakatlarining ko'rinishi ortib bormoqda. 70 dan ortiq mamlakatlarda qamoqxonalarga tashrif buyurgan va rasmiylar, manfaatdor tomonlar va mahbuslar bilan muloqotda bo'lgan YUNESKOning umrbod ta'lim institutida katta tadqiqotchi mutaxassis sifatidagi katta tajribasiga tayangan holda, de Meyer xalqaro muloqotni rivojlantirish muhimligini ta'kidlaydi. maxsus masala oldinga intiladi. U ta'lim olishning asosiy huquqini yana bir bor tasdiqlagan holda o'qituvchilar va siyosatchilarning ba'zan qarama-qarshi maqsadlarini ta'kidlaydi.

Ushbu maqolada ko'rsatilgan hissalar ko'p qirrali va jiddiy muammolarni hal qiladi. Ular ta'limga bo'lgan talabni rag'batlantirish va boshqarish, ta'lim mashg'ulotlari mavjud bo'lganda ham qo'llab-quvvatlanmasligini tushunish, ko'ngillilarni birlashtirish va hayotiy tajribalarni solishtirish, kechirim va ayblash tushunchalarini shubha ostiga qo'yish, taklif qilingan tashabbuslarni optimallashtirishga to'sqinlik qiladigan to'siqlarni yo'q qilish zarurligini ta'kidlaydilar. mintaqaviy zo'ravonlikni hisobga olgan holda huquqbuzarlikning murakkabliklari. Bundan tashqari, mahbuslar va o'qituvchilarning motivatsiyasini tushunish, ta'lim va sud tizimining turli sohalarida harakat qilish, qamoqxonada vaqt o'tishi haqida o'ylash va rasmiy va norasmiy ta'limning roli haqida muzokaralar olib borishga e'tibor qaratilgan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Rangel Torrijo, H., De Maeyer, M. Education in prison: A basic right and an essential tool. *Int Rev Educ* **65**, 671–685 (2019). <https://doi.org/10.1007/s11159-019-09809-x>
2. To maximise the impact of its work and benefit from academic expertise, UNESCO uses a system of UNESCO Chairs, one of which is the UNESCO Chair in Applied Research for Education in Prison. The current president of that Chair's science committee is Paul Bélanger, who was involved in conceptualising this special issue. For more information, visit the Chair's homepage at <http://www.cmv-educare.com/en/> [accessed 9 August 2019].
3. qizi Ikanova, L. S. (2020). IMPROVING LISTENING SKILLS THROUGH ICT. *Scientific Bulletin of Namangan State University*, 2(11), 334-338.
4. Ikanova, L. S. Q. (2024). SUDLANGAN SHAXSLAR VA MAHKUMLARNING XULQ ATVORI VA QAYTA JINOYAT SODIR ETISHINI BARTARAF QILISHDA TA'LIMNING TA'SIRI (AQSH TAJRIBASI MISOLIDA). *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 4(1), 433-439.

5. TA'LIM, D. V. T. DUNYONING RIVOJLANGAN DAVLATLARIDA MAHKUMLARNING TAKROR JINOYAT SODIR ETISHINING OLDINI OLISH BO'YICHA.

6. Umarova, F. (2009). The introduction of a student-centered approach to learning in general secondary education. *Lifelong Education: Continuous Education for Sustainable Development: proc. of IAEA coop*, 7, 338.

7. Ikanova, L. S. (2019). The impact of materials development, critical pedagogy and lgbt's issue on the language planning and policy. *Вестник педагогике: наука и практика*, (48), 68-70.

8. Ikanova, L. (2019). THE IMPACT OF THE MATERIALS DEVELOPMENT TO THE IMPLEMENTATION OF THE LANGUAGE PLANNING AND POLICY. *Electronic journal of actual problems of modern science, education and training*, 7-13.

9. Умарова, Ф. З. (2022). КОММУНИКАТИВНАЯ КОМПЕТЕНЦИЯ – ВАЖНОЕ ПРЕИМУЩЕСТВО БУДУЩЕГО СПЕЦИАЛИСТА. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(Special Issue 28), 429-434.

10. Khasanova, D., Ulmasbaeva, M., & Ikanova, L. (2019). IT IS TIME TO CHANGE THE SUBJECT MATTER OF ENGLISH AT VOCATIONAL COLLEGE. *EPRAInternational Journal of Multidisciplinary Research*, 48-52.

11. Ikanova, L. (2019). Learners' digital literacy of students in language classrooms. *Trends in Teaching Foreign Languages: Achievements, Challenges and Solutions*, 98-99.

12. Ikanova, L. (2020). ANALYSIS OF TWO TASKS FROM THE POINT OF PRAGMATICS. *Modern trends in linguistics: problem and solutions*, 25-26.

13. Умарова, Ф. З. (2010). Готовность педагога к личностно-ориентированному образовательному процессу в школе. *Образование через всю жизнь: непрерывное образование в интересах устойчивого развития*, 8, 385-387.

14. Musayeva, S. I. (2023). KOMMUNIKATIV YONDASHUV VA INTERAKTIV METODLAR YORDAMIDA KURSANTLARNING MADANIYATLARARO MULOQOT KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISH. *ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ*, 18(2), 94-100.

15. Умарова, Ф. З. (2000). Обучение учащихся русскоязычных школ использованию в узбекской речи вспомогательных глаголов.

16. Musayeva, S. I. (2024). KURSANTLARNING MADANIYATLARARO MULOQOT KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISHDA MULTIMEDIA VOSITALARINING O'RNI. *Ustozlar uchun*, 28(2), 98-103.

17. Shirinova, N. (2018). USING GAMES IN TEACHING ENGLISH VOCABULARY FOR STUDENTS OF ENGINEERING. *Irrigatsiya va Melioratsiya*, (3), 89-92.

18. Ibrohimovna, M. S. (2019). TECHNIQUES OF IMPROVING SPEAKING IN ESP CLASSES FOR MILITARY. *CONDUCT OF MODERN SCIENCE-2019*, 139.

19. Shirinova, N. D., & Shirinova, N. D. L. P. H. DOIR//ORIENSS. 2023.№ 1. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/lisoniy-parallelizm-hodisasiga-doir> (дата обращения: 10.10. 2023).

20. Ibrohimovna, M. S. (2019). BASICS OF TEACHING FOREIGN LANGUAGES THROUGH INTERCULTURAL COMMUNICATION COMPETENCE IN MILITARY EDUCATIONAL INSTITUTIONS. *European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol*, 7(12).

21. Shirinova, N. D., & Shirinova, N. D. ORIENSS. 2023.№ 1. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/lisoniy-parallelizm-hodisasiga-doir> (дата обращения: 10.10. 2023).

22. Nilufar, S., Nargiza, S., & Nosir, R. (2023). Study of the gradual relations in differentiation of substance and attributive meanings in the english and uzbek languages.

23. Латипов, О. (2023). RUS, O ‘ZBEK, TOJIK VA INGLIZ TILLARIDA “DOG/IT/SAG” ZONIM SO ‘ZINING KONSEPTUAL TALQINI. *Farg ‘ona davlat universiteti ilmiy jurnali*, (1), 454-461.

24. Латипов, О. (2021). К вопросу об обучении языкам посредством выявления аналогий. *Актуальное в филологии*, 4(4).

25. Магдиева, С. С., Матенова, Ю. У., & Латипов, О. Ж. (2012). Методика преподавания русского языка в АЛ и ПК. *Учебное пособие*.

26. Latipov, O. J. (1997). Analysis of the semantic structure of the thematic spaces of " domestic animals" in different languages (On the material of Russian, Uzbek and Tajik languages): Author. dis. kand. filol. science. *T.*, 1997.-28 p.

KURSANTLARGA HARBIY TERMINLARNI O'RGATISHDA INTERFAOL METODLARDAN FOYDALANISH

*Jamoat xavfsizligi universiteti "Tillarni o'rganish"
kafedrasida o'qituvchisi - Sh.I.Musayeva*

Dunyoda ijtimoiy-madaniy hamkorlik va madaniyatlararo aloqalarning kuchayishi, jahon ta'lim tizimida yangi ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlarga tez moslashadigan, raqobatbardosh va ijodiy faol yoshlarni tayyorlash dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Shu bilan bir qatorda, dunyo hamjamiyatida davlatlarning nafaqat ijtimoiy-iqtisodiy sohadagi hamkorligi, balki, harbiy sohada ham olib borilayotgan o'zaro bitimlar, qo'shma harbiy mashg'ulotlarni olib borishni yuz berishi, harbiy mutaxassislarning soha bo'yicha madaniyatlararo muloqot qilish bo'yicha ko'nikmalarini ortarli darajada shakllanmaganligi natijasida ko'plab hamkorlikda amalga oshirilishi lozim bo'lgan harakatlarni amalga oshirilmasligiga olib kelmoqda. Albatta bu esa, harbiy faoliyatning ko'plab sohalarida, harbiy mutaxassisning til tayyorgarligi bilan bir qatorda madaniyatlararo muloqot kompetentligi darajasiga qo'yiladigan talablarni ham ortib borishiga sabab bo'lmoqda.

Jahonda ijtimoiy-madaniy strategiyalar samaradorligini oshirish uchun bo'lg'usi harbiy mutaxassislarning chet tili ta'limi bo'yicha madaniyatlararo muloqot kompetentligini rivojlantirishda lingvodidaktik va psixologik omillarni aniqlash, ularning madaniyatlararo muloqot kompetensiyalarini bosqichma-bosqich uzluksiz rivojlantirish yo'nalishlarida tadqiqotlar olib borilmoqda. Shuningdek, madaniyatlararo muloqot kompetensiyasini tadqiq qilish, harbiy va fuqarolik madaniyatning farqlarini ochib berish, bo'lajak harbiylarning madaniyatlararo muloqot kompetensiyasini rivojlantirish masalalarini tadqiq etish va bu jarayonga interfaol metodlardan foydalanishning didaktik asoslarini ko'rib chiqish, ushbu sohani takomillashtirishga qaratilgan tajriba-sinovlarni o'tkazishga qaratilgan ilmiy tadqiqot ishlarini olib borish muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Mamlakatimizda so'nggi yillarda zamonaviy talablar asosida ta'lim sifatini oshirish, jumladan, kursantlar, harbiy xizmatchilarni tayyorlash tizimini xalqaro malaka talablar asosida tashkil etish kabi ishlarga alohida e'tibor qaratilmoqda. 2022-1026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasida "milatlararo munosabatlar sohasida O'zbekiston Respublikasi davlat siyosati Konsepsiyasining izchil amalga oshirilishini ta'minlash, xorijiy mamlakatlar bilan do'stlik aloqalarini rivojlantirish"[1] ustivor vazifalardan biri sifatida belgilanganligi, ko'p sohalar kabi harbiy ta'lim muassasalarida kursantlarning madaniyatlararo muloqot kompetensiyasini ingliz tili orqali rivojlantirishni ilmiy tadqiq etish zarurligini taqozo etmoqda.

Bugungi kunda chuqur bilimga ega, zamonaviy fikrlaydigan yetuk ofitserlarni tayyorlash va tarbiyalash maqsadida oliy harbiy bilim yurtlarida ham bir qancha ishlar amalga oshirib kelinmoqda. Harbiy bilim yurtlarida tahsil oluvchilarni o'z kasbiga tegishli xorijiy tillardagi adabiyotlarni, internet ma'lumotlarni o'qib tushinishi, muloqot qila olish ko'nikma va malakalarini shakllantirish, xorijlik mutahassislar bilan fikr almasha olish ustivor maqsadlardan biri hisoblanadi.

Shu o'rinda ta'kidlab o'tishimiz kerakki, bizning Jamoat xavfsizligi universitetida ham ingliz tili amaliy mashg'ulotlari bo'yicha barcha bosqich kursantlari uchun takomillashtirilgan dasturlar yaratilgan bo'lib, ushbu dasturlarga ko'ra kursantlarni ijodiy va mustaqil fikrlashga undaydigan noan'anaviy interfaol metodlardan foydalanish va uni dars jarayoniga tadbiiq etish samarali amalga oshirilmoqda. Bunga misol tariqasida bir qancha interfaol metodlarni aytib o'tishimiz mumkin. GTM(grammar translation method), TPR(teaching physical response), CLT(communivative language teaching), Direct method, ADEPT method, Silent way, Audio-lingual, TBL(task based learning), CBL(content based learning), PPP(presentation practice product) va boshqalar. Bular ichida CLT metodi judayam samarali bo'lib, dars jarayonida yaxshi, o'zimiz kutgandek natijani beradi. Chunki biz ushbu metodni dars jarayoniga tadbiiq etganimizda o'qituvchi emas o'rganuvchi nazorat qiladi, pedagogik jihatdan emas balki real hayotdan olinadi, albatta o'rganuvchiga tanlov bo'ladi bitta emas bir nechta javob bo'ladi hamda ohirida fikrlar jamlanadi. Bu esa kursantlarni fikrlashga, muloqotga o'rgatadi. ADEPT metodi ham kengroq mavzuni qisqacha yo'l bilan yoritishga yordam beradi. CBL metodi ham ayniqsa harbiy sohaga judayam mos bo'lib, unda xarita bilan ishlanadi.

Ushbu metodlarni dars jarayoniga tadbiiq etish biroz murakkab bo'lsada, uni darsga aniq va to'g'ri yo'naltira olsak, samarasi ijobiy bo'ladi. Nofilologik yo'nalishdagi bilim yurtlarida til muhitini yaratib olish o'qituvchining pedagogik mahoratiga bog'liq. Chunki terminlar bilan ishlash biroz mehnat va vaqt talab qiladi. Bizga ma'lumki, o'qitish metodlari ichida interaktiv metodlar zamonaviy pedagogika talabiga mos metodlardan bo'lib, u 3 guruhga bo'linadi[2].

- 1) Grafik organayzerlar
- 2) Interfaol strategiyalar
- 3) Interfaol metodlardir

Bularning har biri albatta o'ziga xos yo'nalishda ishlatiladi. Grafik organayzerlar vosita yoki ta'lim metodi vazifasini o'tasa, strategiyalar o'qituvchiga yo'nalish olishni, interfaol metodda esa kimdir baholanishi shart bo'ladi. Bular ichidan grafik organayzerlarga kiruvchi T-sxema, BBB, Sinkveyn, aqliy hujum va tushunchalar tahlili dars jarayonida juda ko'p ishlatiladi. Ayniqsa, "Tushunchalar tahlili" metodi atamalarni o'rganishda kursantlarga katta yordam beradi. Misol uchun, oldingi darsda o'tilgan bir qancha harbiy atamalar jadvalning bir tomoniga yozib tarqatiladi,

kursantlar jadvalning ikkinchi tomoniga ushbu soʻzlarning maʼnosini yozib chiqishadi[3].

Тушунча	Мазмуни
Battle	A major fight between armed forces during the course of a war
withdraw	If troops pull back they move away from contact with the enemy
Dig in	To prepare a defensive position
advance	To move forward towards the enemy

CLT yondashuviga kiruvchi va kursantlarning muloqot kompetensiyasi rivojlantirishga yordam beradigan yana bir metod bu “Discriminated-tandem”[4]. “Discriminated-tandem” oddiy “Tandem” usulidan farqli oʻlaroq, maxsus sohaga yoʻnaltirilgan bilimlarni qabul qilishni nazarda tutadi. Chunki harbiy sohani oʻzi mukammal, boʻlajak ofitserlarni chet tili orqali oʻzga millat madaniyatini oʻrgatish maxsus yondashuvni talab qiladi.

Ushbu metoddan foydalanish **besh bosqichda** bajariladi. Ushbu metod kursantlar oʻrtasidagi ochiq muloqotga yordam beradigan aralash faoliyat turi hisoblanadi. Masalan:

1. Discriminated-tandem hamkorlar uchun material tayyorlash.
2. Guruhni juftlikda shakllantirish.
3. Vazifani taqsimlash va tushuntirish.
4. Discriminated-tandem hamkorlari oʻz sherigini topadi va jadval asosida vazifani bajaradi.
5. Maʼlumotlarni dialog tartibida toʻgʻri shakllantirish.

Birinchi bosqichda, avvalo, kursantlarni juftliklarga boʻlib olamiz va juftliklarning har biriga oʻqituvchi tomonidan oldindan tayyorlangan jadval shaklidagi tarqatma materiallar beriladi. Har bir juftlikda turli xil mavzular beriladi hamda vazifa ustida qanday ishlash tushuntiriladi. Keyingi bosqichda ular mavzusi asosida guruhdagi kursantlar bilan “Mingling (aralashib ketish)” texnikasi yordamida savollar berish orqali oʻz Discriminated-tandem hamkorini topadi. Hamkorlarni Cadet A va Cadet B qilib belgilaymiz. Cadet A da oʻz mavzusi boʻyicha ingliz tilidagi soʻz birikmalari va gaplardan iborat maʼlumotlar, Cadet B da esa aynan shu maʼlumotlarning oʻzbek tilidagi tarjima varianti berilgan boʻladi. Hamkorlar ushbu maʼlumotlarni bir-biriga moslashtiradi, yaʼni Cadet A ingliz tilidagi variantini aytsa, Cadet B oʻzbek tilidagi varianti topib aytishi kerak. Hamkorlar vazifani tugatgandan soʻng oxirgi bosqichda ushbu maʼlumotlarni dialog shaklda shakllantirishlari kerak.

(Qo‘shimcha tarzda, faoliyatni “Role play” (rolli o‘yin) shaklda ham tomomlash mumkin. Misol uchun:

Radio communication

Cadet A	Cadet B
Wait	Tamom(aloqaga chiqqan shaxsning so‘zi tugasa ishlatiladi)
Send	Salom F90. Bu F5. Vaziyat haqidagi axborot. Tomom.
Message	Tushunarsiz(noma‘lum)
Over	Kutib turing
Roger(that’s correct)	Tushunarli,(bajaraman)
Negative(that’s incorrect)	Xabar
Wilco(I understand and I will carry)	Qabul(tog‘ri)
Out(the conversation ends)	F90. Yana bir marta kordinatani takrorlang.
Hello F90. This is F5. SITREP. Over.	Jo‘natildi
F90. Wait. Over.	Tamom(aloqa tugadi)
F90. Send. Over.	F90. Jo‘natildi. Tamom.
F5. Message.	F90. Qabul. Tamom.
F90. Say again grid. Over.	F90. Kuting. Tamom.
F90. Roger. Over.	F5. Xabar.

Biz o‘ylaymizki, discriminated-tandem metodi ularga kelajakda harbiy hamkorlari bilan bo‘ladigan muloqot jarayoniga ularni nafaqat madaniyatlararo o‘zaro ta’sirga bo‘lgan ehtiyoj, boshqa madaniyat vakillari haqida bilimga bo‘lgan ehtiyoj, lingvistik kompetensiya, o‘z va o‘zga madaniyatlarni bilish, madaniyatlarning o‘xshashlik va farqli tomonlari haqidagi qarashlar, begona madaniyatlarning qadr-qimmatini qabul qilish va tushunish, ularning madaniy o‘ziga xosliklariga nisbatan bag‘rikenglik, o‘ziga xos xususiyatlariga tanish xulq-atvor modelini moslashtirish qobiliyati, muloqot jarayonida juft tildan foydalanish qobiliyati, og‘zaki bo‘lmagan reaksiyalarni mos usullarda namoyish qilish qobiliyati bilan bir qatorda o‘ziga ishonch, harbiy vatanparvarlik va psixologik adaptatsiya kabi qobiliyatlarni rivojlantirish uchun ko‘mak beradi.

Yetuk ofitser kadrlarni tayyorlashda amaliy mashg‘ulotlarda kommunikativ metodning tarmoqlari bo‘lgan – loyihalash, masofaviy ta’lim, aqliy hujum, guruhli fikrlash, galereya, rotatsiya, dumaloq stol, Keys stady, Jigsaw kabi interfaol usullardan foydalanish, kichik guruh musobaqalari, internet yangiliklari va ilg‘or pedagogik texnologiyalarni qo‘llash maqsadga muvofiqdir[5]. Bundan tashqari, ko‘pincha badiiy asarlarni, autentik matnlarni o‘qish jarayonida realiyalarni anglash sezilarli qiyinchiliklarni tug‘diradi. Uni qabul qilishdagi qiyinchiliklar, bir tomondan, bu

olaning kuzatish va baholash uchun chinakamiga ochiq va mavjudligi tufayli yuzaga keladi. Ingliz va o'zbek realiyalarining o'ziga xos belgilarini o'rganmasdan turib, ularni qabul qilish ancha murakkab kechadi. Ular bir qarashda ahamiyatsizdek tuyulsa-da, u yoki bu obyektini eslatib o'tish orqasida nisbatan ancha katta mazmun yashiringanini bilish qiyin emas. Bunga bir qancha misollarni keltirib o'tish mumkin. Masalan, bizga ma'limki, Angliya yoki AQSH armiyasida dengiz floti bor. Agar biror ingliz tilida erkin muloqot qila oladigan ofitser O'zbekistondan Angliya yoki AQSH flotiga malaka oshirishga borsa, u albatta, leksik qiyinchiliklarga duch keladi, chunki biz o'rgangan ingliz tilidagi ayrim terminlar dengiz flotida umuman boshqa ma'nolarni anglatadi. Bu esa muloqot jarayonida muammoga aylanishi mumkin.

Misol uchun: 1. **Gangway, hot food!** means a command to step aside and make room for someone to pass, ya'ni kursantga *hot food(issiq ovqat)* birikmasining o'zbek tilidagi tarjimai ma'lum, ammo bu yerda u umuman boshqa ma'noga ega. *Gangway, hot food(yo'l bering)* ma'nosida ishlatiladi. 2. **Aye-aye sir!** means I understood and I will obey. Ikkinchi misolimizda ham *sir* so'zi kursant uchun tanish bo'lishi mumkin, ammo *aye-aye* iborasini u darslar davomida o'zlashtirmagan bo'lsa, uni qanday ma'no anglatishini tushunmay qolishi mumkin. *Aye-aye sir* iborasi bu yerda "*tushundim, buyruqqa bo'ysunaman*" ma'nolarini anglatadi[.]. Ko'rib turganimizdek, boshqa millat vakilini tushunish u bilan muloqotni tashkil etish harbiy terminologiyada yana ham katta qiyinchiliklarga duch kelishi mumkinligini ko'satmoqda[6].

Kursantlarning o'rganilayotgan amaliy chet tili fanini o'zlashtirishlari uchun o'qitishning ilg'or va zamonaviy usullaridan foydalanish, yangi informatsion-pedagogik texnologiyalarni tadbiq qilish muhim ahamiyatga egadir. Fanni o'zlashtirishda darslik, o'quv va uslubiy qo'llanmalar, tarqatma va elektron materiallardan foydalanish dars jarayonini faollashishi hamda kursantlarning fanga nisbatan qiziqishlarini uyg'otadi.

Ushbu fanni o'qitishda ta'limning zamonaviy metodlari: elektron pochta, chet el TV kanallari, virtual haqiqiylikni o'zida jamlagan internetdan foydalanish, ya'ni elektron o'quv adabiyotlari va ma'lumotlar bazasi bilan ishlash, internet tarmog'idan maqsadli foydalanish bilim va ko'nikmalarini hosil qilishda va rivojlantirishda katta samara beradi.

Yetuk ofitser kadrlarni tayyorlashda amaliy mashg'ulotlarda kommunikativ metodning tarmoqlari bo'lgan – loyihalash, masofaviy ta'lim, aqliy hujum, guruhli fikrlash, galereya, rotatsiya, dumaloq stol, case study, Jigsaw kabi interfaol usullardan foydalanish, kichik guruh musobaqalari, internet yangiliklari va ilg'or pedagogik texnologiyalarni qo'llash maqsadga muvofiqdir.[7]

Yuqoridagilardan xulosa qilib shuni aytish mumkinki, qilinayotgan keng ko'lamli ishlar natijasida ta'lim va xususan chet tili sohasida biz erishayotgan muvaffaqiyatlar "o'zbek modeli"ning qisqa davrda berayotgan muhim samaralari sifatida namoyon

bo'lmoqda. Eng xolis baho-chetdan berilgan bahodir. Ana shunday e'tiroflardan biri, mamlakatimiz ta'lim tizimini rivojlantirish darajasi bo'yicha dunyoda yetakchi o'rinlarni egallagani bilan ham faxrlidir. Bu esa davlatimiz rahbariyati tomonidan olib borilayotgan izchil islohotlarning, ta'lim-tarbiyaga qaratilayotgan yuksak e'tiborning amaldagi ifodasidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 28.01.2022 yildagi PF-60-son, <https://lex.uz/docs/-5841063>
2. Ibrohimovna, M. S. (2019). BASICS OF TEACHING FOREIGN LANGUAGES THROUGH INTERCULTURAL COMMUNICATION COMPETENCE IN MILITARY EDUCATIONAL INSTITUTIONS. *European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol, 7(12)*.
3. Musayeva, S. I. (2023). KOMMUNIKATIV YONDASHUV VA INTERAKTIV METODLAR YORDAMIDA KURSANTLARNING MADANIYATLARARO MULOQOT KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISH. *ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ, 18(2)*, 94-100.
4. Musayeva, S. I. (2024). KURSANTLARNING MADANIYATLARARO MULOQOT KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISHDA MULTIMEDIA VOSITALARINING O'RNI. *Ustozlar uchun, 28(2)*, 98-103.
5. Умарова, Ф. З. (2009). О внедрении личностно-ориентированного подхода к обучению в системе общего среднего образования. *Образование через всю жизнь: непрерывное образование в интересах устойчивого развития, 7*, 375-378.
6. Ibrohimovna, M. S. (2019). TECHNIQUES OF IMPROVING SPEAKING IN ESP CLASSES FOR MILITARY. *CONDUCT OF MODERN SCIENCE-2019*, 139.
7. Умарова, Ф. З. (2022). КОММУНИКАТИВНАЯ КОМПЕТЕНЦИЯ – ВАЖНОЕ ПРЕИМУЩЕСТВО БУДУЩЕГО СПЕЦИАЛИСТА. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 2(Special Issue 28)*, 429-434.
8. D.Ro'ziyeva, M.Usmonboyeva. "Interfaol metodlar: mohiyati va qo'llanilishi". T-., 2013.33-bet.
9. Campaign. English for the military. Simon Mellor – Clark, Yvonne Baker de Altamirano. Part II, 2009. – P. 67.
10. Умарова, Ф. З. (2010). Готовность педагога к личностно-ориентированному образовательному процессу в школе. *Образование через всю жизнь: непрерывное образование в интересах устойчивого развития, 8*, 385-387.

11. qizi Ikanova, L. S. (2020). IMPROVING LISTENING SKILLS THROUGH ICT. *Scientific Bulletin of Namangan State University*, 2(11), 334-338.
12. Умарова, Ф. З. (2016). КОМПЕТЕНТНОСТЬ И НРАВСТВЕННОСТЬ КАК ВЗАИМОДОПОЛНЯЮЩИЕ ФАКТОРЫ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ РАБОТНИКА. In *Образование через всю жизнь: непрерывное образование в интересах устойчивого развития* (pp. 495-497).
13. Ikanova, L. S. Q. (2024). SUDLANGAN SHAXSLAR VA MAHKUMLARNING XULQ ATVORI VA QAYTA JINOYAT SODIR ETISHINI BARTARAF QILISHDA TA'LIMNING TA'SIRI (AQSH TAJRIBASI MISOLIDA). *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 4(1), 433-439.
14. TA'LIM, D. V. T. DUNYONING RIVOJLANGAN DAVLATLARIDA MAHKUMLARNING TAKROR JINOYAT SODIR ETISHINING OLDINI OLISH BO'YICHA.
15. Tulkin, S., Nargiza, S., & Nilufar, S. (2022). ANALYSIS OF THE TRANSLATION OF ZAHIRIDDIN BABURS POEMS. *CURRENT RESEARCH JOURNAL OF PHILOLOGICAL SCIENCES*, 3(02), 42-48.
16. Ikanova, L. S. (2019). The impact of materials development, critical pedagogy and lgbt's issue on the language planning and policy. *Вестник педагогики: наука и практика*, (48), 68-70.
17. Ikanova, L. (2019). THE IMPACT OF THE MATERIALS DEVELOPMENT TO THE IMPLEMENTATION OF THE LANGUAGE PLANNING AND POLICY. *Electronic journal of actual problems of modern science, education and training*, 7-13.
18. Shirinova, N. D., & Shirinova, N. D. ORIENSS. 2023.№ 1. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/lisoniy-parallelizm-hodisasiga-doir> (дата обращения: 10.10. 2023).
19. Khasanova, D., Ulmasbaeva, M., & Ikanova, L. (2019). IT IS TIME TO CHANGE THE SUBJECT MATTER OF ENGLISH AT VOCATIONAL COLLEGE. *EPRAInternational Journal of Multidisciplinary Research*, 48-52.
20. Shirinova, N. D., & Shirinova, N. D. L. P. H. DOIR//ORIENSS. 2023.№ 1. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/lisoniy-parallelizm-hodisasiga-doir> (дата обращения: 10.10. 2023).
21. Ikanova, L. (2019). Learners' digital literacy of students in language classrooms. *Trends in Teaching Foreign Languages: Achievements, Challenges and Solutions*, 98-99.
22. Ikanova, L. (2020). ANALYSIS OF TWO TASKS FROM THE POINT OF PRAGMATICS. *Modern trends in linguistics: problem and solutions*, 25-26.

23. Tlyavgulov, I. R., Latypov, O., & Tusenkov, A. (2011). Redistribution of electrostatic charge in stabilization of oil-water emulsion. In *Oil and Gas Horizons–2011: The Third International Student Scientific and Practical Conference/Gubkin Russian State University of Oil and Gas, Russia* (p. 54).

24. Nilufar, S., Nargiza, S., & Nosir, R. (2023). Study of the gradual relations in differentiation of substance and attributive meanings in the english and uzbek languages.

25. Латипов, О. (2023). RUS, O ‘ZBEK, TOJIK VA INGLIZ TILLARIDA “DOG/IT/SAG” ZONIM SO ‘ZINING KONSEPTUAL TALQINI. *Farg ‘ona davlat universiteti ilmiy jurnali*, (1), 454-461.

26. Латипов, О. (2021). К вопросу об обучении языкам посредством выявления аналогий. *Актуальное в филологии*, 4(4).

27. Магдиева, С. С., & Латипов, О. Ж. (2012). Русский язык. *Методическое руководство для учителей лицеев и колледжей по всем направлениям специальности.*

THE ROLE AND IMAGE OF A TEACHER IN SOCIETY

*Mavlonova Gulnigor, teacher of the
Department of English Language Teaching Methodology
Termiz State University*

*Mamatmuratova Shahzoda Uralovna
Faculty of Foreign Philology 4th year student
mamatmuratovashahzoda@gmail.com*

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'qituvchilarning jamiyatdagi o'rni va qiyofasi o'rganilib, ularning kelajak avlodni shakllantirishda tarbiyachi, ustoz va ta'sir etuvchi sifatidagi ahamiyati ta'kidlanadi. O'quvchilarning intellektual, hissiy va ijtimoiy rivojlanishini rag'batlantirishda o'qituvchilarning ahamiyati, ularning ta'limga yordam beruvchi va ta'limda inklyuzivlik va tenglik tarafdori sifatidagi o'zgaruvchan roli ta'kidlangan. Qiyinchiliklar va noto'g'ri tushunchalarga qaramay, o'qituvchilar jamoalarni qurishda va jamiyat taraqqiyotiga hissa qo'shishda muhim rol o'ynaydi. Maqolada kelajak avlodlar porloq kelajakni ta'minlash uchun o'qituvchilarni yanada ko'proq e'tirof etish va qo'llab-quvvatlashga chaqiriladi.

Kalit so'zlar: O'qituvchi, rol, obraz, jamiyat, ta'lim, ta'sir, ta'sir, mas'uliyat, murabbiy, yo'l-yo'riq, ilhom, yetakchilik, qo'llab-quvvatlash, tarbiyachi.

Абстрактный: В данной статье рассматривается роль и имидж учителей в обществе и подчеркивается их значение как педагогов, наставников и влиятельных лиц в формировании будущего поколения. Подчеркивается важность учителей в содействии интеллектуальному, эмоциональному и социальному развитию учащихся, а также их меняющаяся роль как посредников в обучении и защитников инклюзивности и равенства в образовании. Несмотря на проблемы и заблуждения, учителя играют важную роль в построении сообществ и вносят вклад в их развитие. Статья призывает к большему признанию и поддержке учителей, чтобы обеспечить светлое будущее для будущих поколений.

Ключевые слова: Учитель, роль, имидж, сообщество, образование, влияние, воздействие, ответственность, наставник, руководство, вдохновение, лидерство, поддержка, педагог.

Abstract: This article explores the role and image of teachers in society, emphasizing their significance as educators, mentors, and influencers in shaping the future generation. The importance of teachers in fostering intellectual, emotional, and social development in students is highlighted, along with their evolving role as facilitators of learning and advocates for inclusivity and equity in education. Despite facing challenges and misconceptions, teachers play a vital role in building

communities and contributing to societal progress. The article calls for greater recognition and support for teachers to ensure a brighter future for generations to come.

Key words: Teacher, Role, Image, Society, Education, Influence, Impact, Responsibility, Mentor, Guidance, Inspiration, Leadership, Support, Educator.

Introduction:

Teachers play a crucial role in shaping the future of society by educating and guiding the next generation. They are not just educators but also mentors, role models, and influencers who have a profound impact on the lives of their students. In this article, we will explore the significance of teachers in society, their evolving role, and the image they hold in the eyes of the public.

The Importance of Teachers:

Teachers are often referred to as the builders of society as they impart knowledge, instill values, and nurture young minds. They play a vital role in shaping the intellectual, emotional, and social development of students. Teachers not only teach academic subjects but also help students develop critical thinking skills, creativity, and problem-solving abilities. They create a supportive learning environment that encourages students to reach their full potential.

The Evolving Role of Teachers:

In today's rapidly changing world, the role of teachers has evolved beyond traditional classroom instruction. Teachers are now expected to be facilitators of learning, adapting to new technologies and teaching methods to engage students effectively. They must also be advocates for inclusivity, diversity, and equity in education, ensuring that all students have equal opportunities to learn and succeed. Additionally, teachers are increasingly taking on the role of mentors and counselors, providing emotional support and guidance to students facing personal challenges.

In addition to the points mentioned in the abstract, here are some additional aspects that further illustrate the role and image of teachers in society:

1. **Cultural and Social Influencers:** Teachers often serve as cultural and social influencers, shaping students' values, beliefs, and attitudes towards various societal issues. They have the opportunity to instill important values such as empathy, respect, and social responsibility in their students.

2. **Community Builders:** Teachers are essential community builders, fostering a sense of belonging and connectedness among students, parents, and the broader community. They often play a key role in organizing community events, promoting collaboration, and creating a positive school culture.

3. Advocates for Social Justice: Many teachers are advocates for social justice and equity in education. They work to address disparities in educational opportunities, challenge systemic inequalities, and promote inclusivity and diversity in the classroom.

4. Mentors and Role Models: Teachers serve as mentors and role models for their students, providing guidance, support, and encouragement both academically and personally. They inspire students to reach their full potential and pursue their goals.

5. Lifelong Learners: Teachers themselves are lifelong learners, continuously seeking professional development opportunities to enhance their teaching skills, stay updated on educational trends, and adapt to the changing needs of students.

6. Collaborators and Team Players: Teachers often collaborate with colleagues, parents, and other stakeholders to create a supportive learning environment for students. They work as part of a team to ensure the success and well-being of all students.

7. Agents of Change: Teachers have the power to initiate positive change within the education system and society at large. By advocating for innovative teaching practices, curriculum reform, and policy changes, they can contribute to a more inclusive, equitable, and effective educational system.

The Image of Teachers in Society:

Despite the critical role they play, teachers often face challenges and misconceptions in society. They are sometimes undervalued and underappreciated, both financially and socially. The image of teachers can vary across different cultures and communities, with some societies holding educators in high regard while others may view teaching as a less prestigious profession. However, it is essential to recognize and celebrate the dedication, passion, and hard work that teachers put into their profession.

Conclusion:

Teachers are the backbone of society, shaping the minds of future generations and contributing to the progress and development of communities. Their role is multifaceted, encompassing not only academic instruction but also mentorship, guidance, and support for students. It is crucial for society to acknowledge the importance of teachers and provide them with the respect, resources, and support they need to fulfill their vital role effectively. By recognizing and valuing teachers, we can ensure a brighter future for generations to come.

References:

1. Darling-Hammond, L. (2017). Teacher education around the world: What can we learn from international practice? *European Journal of Teacher Education*, 40(3), 291-309.

2. Ingersoll, R. M., & Strong, M. (2011). The impact of induction and mentoring programs for beginning teachers: A critical review of the research. *Review of Educational Research*, 81(2), 201-233.

3. UNESCO. (2019). *Teaching and learning: Achieving quality for all*. Global Education Monitoring Report.

4. Hargreaves, A. (2003). *Teaching in the knowledge society: Education in the age of insecurity*. Teachers College Press.

5. Fullan, M., & Hargreaves, A. (2016). Bringing the profession back in: Call to action. *Journal of Professional Capital and Community*, 1(1), 4-16.

TEACHING ENGLISH VOCABULARY TO YOUNG LEARNERS

Imomova Sayyora

Student, TerDU

yusrosalira@gmail.com

Abstract: Teaching English vocabulary to young learners is a crucial aspect of language education, as vocabulary knowledge is foundational for developing proficiency in a second language. This abstract explores effective strategies and approaches for teaching English vocabulary to young learners, focusing on the unique challenges and considerations that arise when working with children. The abstract discusses the importance of creating a stimulating and engaging learning environment to facilitate vocabulary acquisition, as well as the use of visual aids, interactive activities, and games to make the learning process enjoyable and effective. Furthermore, the abstract highlights the significance of repetition, context-based learning, and age-appropriate materials in reinforcing and expanding young learners' vocabulary. By incorporating these principles and techniques into English language teaching for young learners, educators can support their language development and foster a lifelong love for language learning.

Introduction: Teaching children a new language is not an easy task, especially when it comes to a language with a different phonetic and script system than the one they already speak. This difficulty increases when it comes to teaching vocabulary. Teaching vocabulary is about the words in a language. It is rare, if not impossible, to find a speaker of a language who will say they have nothing to learn in terms of vocabulary. So vocabulary in language learning is a very important element; it is something that all learners need to be able to do well. In the context of foreign or second language learning, it is essential for learners to be able to use English vocabulary in speaking and writing and to understand the meaning when it is seen or heard. Knowing a word means being able to recognize and produce it in the four language skills of listening, speaking, reading, and writing. Learners have truly learned a word when they are able to use it in the right context, so knowing a word also means knowing its usage, collocation, and a certain level of formality or informality. In the wider picture, the goal for most learners is to have a wide enough vocabulary to understand native speakers and to be understood by them. This means knowing the meanings of many words and perhaps more importantly, understanding words which have more than one meaning or words with a range of connotations. A strong vocabulary is also necessary to understand written texts and spoken discourse. The main goal of this work is to provide effective teaching strategies that can be used to expand the productive

vocabulary of English language learners in the primary grades. The strategies are applicable to native English speakers as well as to English language learners who have limited English proficiency or who are at risk of being identified as having special needs. This is a vitally important topic because the size of a student's vocabulary is a direct predictor of academic success. The effects of vocabulary knowledge on school achievement in English are obvious because vocabulary knowledge is required at some level in all school subjects. Successful learning of second language vocabulary is crucial to the success in learning English as a second language. This work is targeted to classroom teachers, resource teachers, educational assistants, and parents who have an earnest desire to help their students improve vocabulary knowledge. This material is best used by those who are familiar with basic language acquisition terms and theories. The more familiar the readers are with terms and concepts discussed, the better they will be able to understand the teaching strategies and assessment procedures outlined. This work is not meant to be a complete vocabulary curriculum. Rather, it is intended to provide a variety of teaching strategies and assessment techniques to use with various types of word knowledge in different contexts. In other words, the ideas presented are meant to be integrated within a current language arts or content area curriculum to enhance the word knowledge of students.

Vocabulary is commonly known as a range of words known or used by a certain person or group. It is an important part of the language to understand, because the language is impossible without knowing its vocabulary. Harmer (1998) states that vocabulary is central to English language teaching because, without sufficient vocabulary, students cannot understand others or express their own ideas. Thus, it is crucial that language teachers pay great attention to teaching vocabulary. Nation (1990) suggests six reasons why vocabulary is so important for language learners. First, most of the language learners, be they first or second language learners, are primarily interested in understanding and being understood. They want to understand what is being said to them and also to be able to talk about a variety of topics. He adds that few people study a language with the intent of reading classical literature, though they sometimes say so. Second, most aspects of language knowledge are judged by native speakers and vocabulary is one of the most important aspects. Learners may be able to produce the sounds, sentence grammar and discourse of English fairly well, but if they do this and their vocabulary choice is wrong, communication will break down and they will be regarded as incompetent. Third, a large vocabulary will always help language learners improve their reading comprehension and speed. This is important because reading is an essential skill for a language learner's longer-term learning. Fourth, vocabulary is at the center of language learning. With limited vocabulary, learners essentially can't form utterances. The main reason many learners fail to speak a target language is not due to poor grammar but from being at a loss as to how to express what

they want to say. Fifth, a wide vocabulary is the foundation of language skills: grammar, listening, speaking, reading, and writing all depend on the knowledge of vocabulary. And finally, vocabulary knowledge is cumulative, success in learning a language is often measured in the number of words learners have in their heads. Thus, the better the vocabulary teaching, the greater chance of language success for learners. This also implies that language learning is a lifelong process, since there is no upper limit to how many words a person can learn and languages constantly add, change, and lose words. Given these reasons, the case for vocabulary learning is strong. However, with more recent understanding of language learning and cognitive psychology, we can see that there is a set of sound principles to follow for effective vocabulary teaching and learning. The first objective is to identify picture-texts that are able to attract young learners. This research is carried out by using a case study method. The pupils were exposed to four types of picture-texts, which are the single picture, static colorful picture, colorful picture, and picture strip. Each type of picture-text is introduced once a week to the pupils. A set of picture-texts consists of ten pictures. The set of picture-text is changed every week. At the end of each week, a simple test is given to the pupils in order to know whether they could remember the vocabulary learned or not. This is proven from the result of the test. Picture-texts which contribute high scores from the beginning until the end of the research are then chosen as the picture-texts that are able to attract young learners. The research was carried out at the Sekolah Rendah Islam Bakti, Bandar Baru Bangi. Two standard two classes were selected as a sample for the research. The research was carried out for three weeks. 278 pupils were chosen as the respondents. The pupils consisted of various races and social statuses. They already learned English for one year. The focus of the research is pupils aged 8 years old. The main aim of the thesis is to find an effective method in teaching English vocabulary to young learners. The thesis investigates the method of using picture-text as a medium to help young learners acquire vocabulary. Krashen emphasizes the importance of comprehensible input, meaning young learners acquire vocabulary best by exposure to language they understand slightly beyond their current level. This suggests focusing on creating rich learning environments with stories, songs, and games. Nation is known for his work on frequency lists and vocabulary size in language learning. He argues for a balance between focusing on high-frequency words and introducing learners to new, interesting vocabulary to expand their knowledge. Thornbury highlights the importance of making vocabulary learning engaging and relevant for young learners. He suggests using visuals, movement, and activities to connect new words to real-life experiences

Conclusion

In conclusion, teaching English vocabulary to young learners is a crucial aspect of language development that can greatly impact their ability to communicate effectively. By using engaging and interactive techniques, such as games, songs, and

visual aids, teachers can help young learners remember and understand new words in a fun and meaningful way. It is important to scaffold the learning, provide plenty of context and examples, and encourage personalization to help young learners internalize and use the new vocabulary in different situations. Regular review and reinforcement of previously learned vocabulary is also essential for retention. Overall, teaching English vocabulary to young learners should be a dynamic and enjoyable experience that helps them build a strong foundation in language skills for future success.

References

1. Gairns, R. & Redman, S. (1986). *Working with Words: A Guide to Teaching and Learning Vocabulary*. Cambridge University Press.
2. Zinck, A. L. (2015). *A Guide to Teaching English to Children: The Right Approach for the Right Age*. CreateSpace Independent Publishing Platform.
3. Vilá, M. & Pujol, M. (1994). *Teaching English to Young Learners: Methodological Guide for Teachers*. Universitat Autònoma de Barcelona.
4. Linse, C. T. (2005). *Practical English Language Teaching: Young Learners*. McGraw-Hill.
5. Ellis, G. & Brewster, J. (2014). *Tell it Again! The new storytelling handbook for primary English language teachers*. Pavilion Publishing and Media.
6. Cameron, L. (2001). *Teaching Languages to Young Learners*. Cambridge University Press.
7. Lee, P. (2013). *180 English Verb Learning Games for Young Learners: Kids' ESL Games for ESL/EFL Classroom Teaching*. Wayzalab.
8. Savage, A., Kimmel, K., & Murphy, L. (2013). *Effective and Efficient Vocabulary Instruction for Young Learners*. The Reading League.

ADABIYOT HAYOT VA HAQIQATNING BADIY TALQINIDA

*Amonova Shaxnoza Abdalimovna
Sirojova Nasiba Eshniyozovna
Chirchiq shahar kasb – hunar maktabi*

Annotatsiya: Maqolada adabiyot darslarida o`quvchilarga hayot va haqiqatni badiiy singdirish, ijtimoiy masalalarni o`rgatishda adabiy boylklarni qo`llash masalalari muhokama etiladi. Undan tashqari yosh avlodlarimizga berilgan to`g`ri tarbiya yuksak milliy axloq va e`tiqod kelajagimizni xayrli bo`lishini, millatimiz obro`sini va nufuzini saqlab qolishimizni va uni yanada yuqori cho`qqilarga ko`tarishimiz kerakligi haqida so`z boradi.

**Kalitso`zlar:** adabiyot, hayot, axloq, e`tiqod, haqiqat.

KIRISH

Mamlakatimiz rahbari Sh.Mirziyoevning 2017-yilning 19-sentyabrida BMT minbariga chiqib so`zlagan nutqida ham aynan yoshlar masalasi, yosh avlod tarbiyasi eng dolzarb muammolardan ekanligi aytib o`tilganedi...., odamlar birinchi navbatda, yoshlarning ong-u tafakkurini ma`rifat asosida shakllantirish vatarbiyalash eng muhim vazifadir. Buning uchun yosh avlodni ijtimoiy qo`llab-quvvatlash, ularning huquq va manfaatlarini himoya qilish borasidagi ko`ptomonlama hamkorlikni rivojlantirish lozim, deb hisoblayman degandilar.

Millat tarbiyasi hamma zamonlarda ham eng dolzarb masala bo`lib kelgan. Sharq mutafakkirlari farzand tarbiyasiga alohida e`tibor berib kelganlar. “Kalila va Dimna” nomi bilan mashhur bo`lgan hindlarning “Panchatatra” (Besh hikmat), “To`tinoma” shuhrat qozongan “Shukasaptati” (To`tining yetmish hikoyasi), Yusuf Xos Xojibning “Qutatg`ubilig” (Baxtsaodatgayo`llovchibilim), Muslihiddin Sa`diyning “Guliston” va “Bo`ston”, Nosiriddin Rag`buziyning “Qissasi Rag`buziy”, Alisher Navoiyning “Maxbulqulub” (Ko`ngillarning sevgani), “Hayratul-abror” (Yaxshikishilarning hayratlanishi), Gulxaniyning “Zarbulmasal” kabi o`nlab durdona asarlari ko`pasrlarda vomida farzandlar tarbiyasida dasturulamal vazifani o`tab kelmoqda.

TADQIQOT METODOLOGIYASI VA EMPIRIK TAHLIL

Bizga ma`lumki, sharq xalqlarida milliy an`ana, urf-odat, udum va hattoturmush tarzlaridabir-birigayaqinlik, o`xshashlik, qadriyatsirliumumiylik mavjud. Mana shu jihatlar G`arb xalqlaridan farqli, o`laroq Sharq xalqlarida o`zigaxos fazilatlar paydo qilganki, bunda biz yuqorida nomlarini qayd etgan tarbiyaviy asarlarning alohida o`rni bordebo`ylaymiz.

Ma`lumki, Sharq xalqlari hayotida ota-ona va farzandlar o`rtasidagi munosabatlar,

mehmonnavozlik, sahovatpeshalik kabi fazilatlar g'arb xalqlaridan tub danfarqqiladi. Buborado o'zbek xalq i hamboshqalarga ibrat bo'larli fazilatlarga ega. Masalan er-xotin o'rtasidaginikohniharikkalajinsvakilitomonidan muqaddas deb bilishi va uni umr bo'yi saqlab qolishga bo'lgan intilishi, shuningdek otalartomonidan farzandlargako'rsatilayotganmehr, ularniulg'aytiribjamiyatgafoydalis haxsetib, tarbiyalashgabo'lganintilish, farzandlarningota-onalargabo'lgan g'amxo'rliigi, ularningkeksaygan, kuchdanqolgan yoki kasalmand bo'lganlarida parvarishlashga bo'lgan intilishlari mana shusharqona tarbiya mahsuli bo'lib, uni har bir ota-ona yoki farzand maxsus buyruqyokiko'rsatmaorqaliemas, balkio'zxohishibilanvijdonanbajarishiumumsharqon atarbiyamahsulidir.

Buboradadiniyta'limtarbiyaninghammunosibo'rnibo'lib, "Qur'oniKarim" va "Hadisi Sharif"larda bayon qilingan ibratli kalimalar va ularningma'nosinito'g'ritalqin etishningmuhimahamiyatibor.

J. To'lanov o'zining "Qadiryatlar falsafasi" kitobida "Jamiyat taraqqiyotiquyibosqichlardanyuqoribosqichga, o'tmishdankelajakatomonrivojlanibborgan sari ijtimoiy-iqtisodiy, madaniy, siyosiy taraqqiyotga xalq ommasining roli, g'ayrati, uyushqoqligiortib vachuqurlashib, insonamaliy faoliyatijadallashibboradi. Bu umuminsoniyatga xos qonuniyatdir. Jamiyatimiz tarixiy maqsadlariningko'lami keng. Inson shaxsi barkamol bo'lsa, faol mexnat qilsa, ijtimoiy-siyosiyishlardafaolishtiroketsa, mamlakatimizshuqadartezrivojlanadivamustahkamlanadi. Insonningijodi, tashabbusijamiyatimizningkuchivahayotiyiliginingengmuhimmanbaidir" debta'rif bergan.

Darhaqiqat, oldimizgarivojlangandemokratikhuquqiyjamiyatqurishnimaqsad qilgan ekanmiz eng avval ushbu jamiyatni quruvchi fuqaroni ya'ni hartomonlamayetukkomilinsonni tarbiyalabyetishtirishimiz zarur.

Mustaqilligimizningdastlabkikunlaridanoqbuishgajadalkirishildi. Ayniqsata'lmni islohqilish1997-yilavgustoyidaqabulqilingan"Ta'limto'g'risida"gi va "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi to'g'risida"gi qonunlar hamdaularning bajarilishini muvoffaqiyat bilan olib borish jamiyatimiznng shu 24-yildavomidajadalrivojlanishinita'minladi. YurtboshimizI.A.Karimov"MenAbdullo Avloniyning "Tarbiya biz uchun yo hayot - yo mamot, yo najot - yohalokat, yo saodat - yo falokat masalasidir" degan fikrini ko'p mushohada qilaman. Buyuk ma'rifatparvarning bu so'zlari asrimiz boshida millatimiz uchun qanchalarmuhim va dolzarb bo'lgan bo'lsa, hozirgi kunda biz uchun ham shunchalik, balkiundan ham ko'ra muhim va dolzarbdir. Chunki ta'lim-tarbiya ong mahsuli, lekinayni vaqtda ong darajasi va uning rivojini ham belgilaydigan omildir. Binobarin, ta'lim-tarbiya tizimini o'zgartirmasdan turib ongni o'zgartirib bo'lmaydi. Ongnitafakkurni o'zgartirmasdan turib esa biz ko'zlagan oily maqsad-ozod va

obodjamiyatnibarpoetibbo‘lmaydi”deganedilar.

Milliy qadriyatlarimiz bo‘lmish tarixiy shaxslar, buyuk allomalarimizningqadriyatlaritiklanishinimustaqilligimizningdastlabkiyillaridaroyber ganiqtisodiyvasiyosiybo‘xtonlarsharoitidaamalgaoshirganimizchinakamqahramonlikb o‘lib,buninguchunxalqimizyurtboshimizdanminnatdordir.

XULOSA VA MUNOZARA

Xulosaqilibaytadigan bo‘lsak agarda biz yoshlarnima’naviy dunyosiniboyitmoqchi bo‘lsak, ularning tarbiyasida yuksak natijalargaerishmoqchi bo‘lsakyuqoridaaytilganfikrlargabefarq bo‘lmasligimiz kerak vabu sohada keskinozgarishlarqilishimizzarur.

Shundan kelib chiqadiki, yosh avlod bizning kelajagimiz, ularga berilganto‘g‘ritarbiyayuksakmilliyaxloqvae’tiqodkelajagimizxayrilibo‘lishini,millatim izobro‘sinivanufuzinisaqlabqolishimiznivauniyanadayuqoricho‘qqilarga ko‘tarishimizni ta‘minlaydi. Bu ishda bizgaeng yaxshi qo‘llanmaqanday janr va yo‘nalishda bo‘lmasino‘zidaaxloqiy g‘oyalar, ibratli jumlalarniaks ettirgan adabiyotlar bo‘lib qoladi. Radio va televideniya, teatr, kino san‘ati,musiqavatasviriysan‘at bu ishdabizgako‘makberadi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. S.Dolimov“Qobusnoma”Tosh.O‘qituvchinash,2006-yil.
2. J.To‘lanov“Qadryatlarfalsafasi”Tosh.O‘zbekistonnash.1998-yil.
3. Hasanova, N. K. (2021). Possibilities of musiceducation and upbringing in theformation of personal maturity. *ISJ Theoretical &Applied Science*, 08 (100),<http://s-o-i.org/1.1/TAS-08-100-79>
Doi:<https://dx.doi.org/10.15863/TAS.2021.08.100.79>
4. O‘zbekiston Davlat Milliy Universiteti “Ma’naviysalohiyati”Tosh.2009-yil.
4. Raxmatulloh Nosir“Olamyizinobodqil’Tosh.Yangi asr avlodi nash.2004-yil

АТОМ И ЕГО СТРОЕНИЕ

Мансуржонов Саидкамол Мирзаджахонбекович

Ученик Абу Али ибн Сина

Ключевые слова: атом, электрон, протон, нейтрон, молекула, изотоп, протий, ядро, ионы.

Аннотация

В данной статье рассматриваются теории строения и материалы сущности атома. Кроме этого в этой статье мы будем тщательно изучать мельчайшие составные частицы атома.

Атом (от др.-греч. ἄτομος неделимый, неразрезаемый) — частица вещества микроскопических размеров и массы, наименьшая часть химического элемента, являющаяся носителем его химических свойств.

Атомы состоят из ядра и электронов (точнее, электронного «облака»). Ядро атома состоит из протонов и нейтронов. Количество нейтронов в ядре может быть разным: от нуля до нескольких десятков. Если число электронов совпадает с числом протонов в ядре, то атом в целом оказывается электрически нейтральным. В противном случае он обладает некоторым положительным или отрицательным зарядом и называется ионом. В некоторых случаях под атомами понимают только электронейтральные системы, в которых заряд ядра равен суммарному заряду электронов, тем самым противопоставляя их электрически заряженным ионам.

Ядро, несущее почти всю (более чем 99,9 %) массу атома, состоит из положительно заряженных протонов и незаряженных нейтронов, связанных между собой при помощи сильного взаимодействия. Атомы классифицируются по количеству протонов и нейтронов в ядре: число протонов Z соответствует порядковому номеру атома в периодической системе Менделеева и определяет его принадлежность к некоторому химическому элементу, а число нейтронов N — определённому изотопу этого элемента. Единственный стабильный атом, не содержащий нейтронов в ядре — лёгкий водород (протий). Число Z также определяет суммарный положительный электрический заряд ($Z \times e$) атомного ядра и число электронов в нейтральном атоме, задающее его размер.

Атомы различного вида в разных количествах образуют молекулы.

Введение: Атом, фундаментальный строительный блок материи, на протяжении веков очаровывал ученых своей загадочной структурой и поведением. От концепций древних греков до революционных открытий современной физики наше понимание атома значительно изменилось. В этой статье мы отправляемся в путешествие по тонкостям структуры атома, изучая

открытия, которые сформировали наше нынешнее понимание. Древняя философия и ранние открытия. Понятие атома восходит к Древней Греции, где такие философы, как Демокрит, размышляли о существовании неделимых частиц, составляющих материю. Однако только в конце 19 и начале 20 веков были достигнуты значительные успехи в разгадке структуры атома.

Модель Резерфорда: взгляд на ядро

В 1911 году Эрнест Резерфорд провел свой знаменитый эксперимент с золотой фольгой, который предоставил убедительные доказательства существования плотного ядра внутри атома. Бомбардируя золотую фольгу альфа-частицами, Резерфорд заметил, что некоторые частицы отклонялись под большими углами, что позволяет предположить, что положительный заряд и масса атома сконцентрированы в крошечном плотном ядре в его центре.

Квантовая модель Бора: уровни энергии и орбиты электронов

Основываясь на модели Резерфорда, Нильс Бор предложил революционную квантовую модель атома в 1913 году. Бор ввел концепцию квантованных уровней энергии, на которых электроны вращаются вокруг ядра по определенным дискретным орбитам. Согласно модели Бора, электроны могут переходить между этими энергетическими уровнями, поглощая или излучая определенное количество энергии, вызывая появление спектральных линий, наблюдаемых в атомных спектрах.

Квантово-механическая модель: облака вероятностей и электронные орбитали

В 1920-х годах развитие квантовой механики произвело революцию в нашем понимании структуры атома. Такие ученые, как Вернер Гейзенберг и Эрвин Шрёдингер, предложили вероятностный подход, согласно которому электроны описываются не как частицы с определенными траекториями, а как облака вероятностей, окружающие ядро. Эти электронные облака, представленные математическими функциями, известными как орбитали, определяют области, где с большой вероятностью могут находиться электроны.

Субатомные частицы и современные достижения

Поиски понимания структуры атома не закончились с развитием квантовой механики. В последующие десятилетия исследователи открыли множество субатомных частиц, включая протоны, нейтроны, а также различные типы лептонов и кварков. Эти частицы, составляющие ядро и взаимодействующие с электронами, вносят свой вклад в богатое полотно атомной физики.

Атомная теория Дальтона: основы современной химии

В начале 19 века Джон Дальтон сформулировал свою атомную теорию, которая произвела революцию в химии, предположив, что атомы неделимы и соединяются в простых целочисленных соотношениях, образуя соединения.

Теория Дальтона обеспечила основу для понимания химических реакций и проложила путь к дальнейшим открытиям в атомной структуре.

Атом в основе ядерной энергетики

В основе ядерной энергетики лежит атом — структура, состоящая из протонов, нейтронов и электронов. Ядро, содержащее протоны и нейтроны, является средоточием ядерных реакций. Управляя ядром посредством таких процессов, как деление и синтез, ученые могут высвободить огромное количество энергии, которую можно использовать для различных целей.

Деление: расщепление атомов для высвобождения энергии

Ядерное деление включает расщепление тяжелых атомных ядер, таких как уран-235 или плутоний-239, на более легкие фрагменты. Этот процесс высвобождает огромное количество энергии в виде тепла и радиации. Контролируемые реакции деления служат основой для атомных электростанций, где тепло, образующееся в результате деления, используется для производства пара, приводящего в движение турбины для выработки электроэнергии.

Атомная энергетика: обеспечение чистой и надежной энергии

Атомные электростанции имеют ряд преимуществ перед традиционными электростанциями, работающими на ископаемом топливе. Они производят минимальные выбросы парниковых газов, снижая воздействие производства электроэнергии на окружающую среду. Кроме того, ядерная энергия обеспечивает надежный источник энергии для базовой нагрузки, обеспечивая стабильную подачу электроэнергии даже в периоды высокого спроса или колебаний объемов производства возобновляемой энергии.

Термоядерный синтез: Святой Грааль ядерной энергетики

Ядерный синтез, процесс объединения легких атомных ядер в более тяжелые, представляет собой конечную цель исследований в области ядерной энергетики. В отличие от деления, реакции синтеза не производят долгоживущих радиоактивных отходов и предлагают практически безграничные источники топлива, такие как изотопы водорода, которые в изобилии содержатся в морской воде. Хотя термоядерный синтез еще не реализован в коммерческих масштабах, текущие исследования обещают раскрыть его потенциал как чистого и устойчивого источника энергии.

Проблемы и соображения

Несмотря на свои преимущества, ядерная энергия создает проблемы и соображения, включая проблемы безопасности, риски распространения ядерного оружия и обращение с радиоактивными отходами. Такие аварии, как Чернобыль и Фукусима, служат ярким напоминанием о потенциальных последствиях ядерных аварий, подчеркивая важность строгих мер безопасности и контроля со стороны регулирующих органов.

Будущее атомной энергетики

Поскольку мир стремится перейти к низкоуглеродному энергетическому будущему, ядерная энергетика остается вызывающим разногласия, но неотъемлемым компонентом энергетического баланса. Достижения в области реакторных технологий, протоколов безопасности и методов обращения с отходами открывают возможности для решения проблем и повышения жизнеспособности ядерной энергетики. Благодаря постоянным инновациям и сотрудничеству ядерная энергетика может сыграть значительную роль в смягчении последствий изменения климата и удовлетворении растущего глобального спроса на электроэнергию. Ядерная энергия, получаемая за счет мощных сил внутри атомных ядер, обладает огромным потенциалом в качестве источника электричества и движения. Несмотря на свою противоречивую репутацию, ядерная энергия предлагает чистую, эффективную и надежную альтернативу традиционному ископаемому топливу. В этой статье мы углубляемся в науку, лежащую в основе ядерной энергии, ее применения, а также проблемы и возможности, которые она представляет в поисках устойчивых энергетических решений.

Заключение: продолжение пути открытий

Исследование структуры атома является свидетельством любознательности и изобретательности человечества. От древних размышлений до современных квантовых теорий наше понимание атома претерпело замечательную эволюцию, причем каждое открытие открывает новые уровни сложности. Поскольку ученые продолжают расширять границы знаний, загадки атома остаются неисчерпаемым источником восхищения и исследований.

О'ZBEKISTONDA NIZOLARNING ARBITRAJDA KO'RISH EHTIMOLLARI

Abraxmatova Ma'mura O'ktam qizi
Toshkent davlat yuridik universiteti
Xalqaro huquq va qiyosiy huquqshunoslik
3-bosqich talabasi
Abraxmatovamamura1@gmail.com

O'zbekistonda nizolarning arbitrajda ko'rish ehtimollari.

Annotatsiya: Ushbu maqolada O'zbekistonda nizolarning arbitrajda ko'rilishi bilan bog'liq masalalar shuningdek, huquqiy tartib –qoidalari mavjud. Bugungi kunda nizolarning arbitrajda ko'rish bilan bog'liq muammolarni hal qilish maqsadida Toshkent xalqaro arbitraj markazi tashkil etilishi, unda olib boriladigan arbitraj jarayoni, taraflarning huquq va majburiyatlari, arbitraj bilan bog'liq protsessual harakatlar o'z ifodasini topgan.

O'zbekistonda nizolarning ko'rilishi shuningdek, uni tartibga solishda ushbu arbitraj markazning reglamenti huquqiy asos bo'la oladi. **Ushbu reglament 2019- yil 1- apreldan** kuchga kirgan.

O'zbekistonda nizolarning hal qilinishi bilan bog'liq jarayonda, arbitraj markazining reglamentiga muvofiq, Toshkent arbitraj markazi kotibiyatiga da'vo arizasi bilan murojaat qiladi. Da'vo arizasi bilan murojaat qilish tartib qoidalari ushbu **reglamentning 4- moddasida** keltirib o'tilgan.

Unga ko'ra da'vo talabini kiritayotgan taraflar bir qator ma'lumotlarni o'z ichiga olgan hujjatlarni taqdim etishlari kerak :

- ✓ Nizoni arbitrajga taqdim etish to'g'risida rasmiy talab,
- ✓ Nizolashayotgan har bir tarafning, shuningdek vakilining aloqa ma'lumotlari, telefon raqami, faks raqami hamda electron pochta manzili
- ✓ Amalda mavjud bo'lgan arbitraj kelishuvining identifikatsiyasi va kelishuv nusxasi
- ✓ Agar da'vo bittadan ortiq arbitraj kelishuvi bo'yicha kelib chiqqan bo'lsa, har bitta da'vo qaysi kelishuvga oid ekanligini ko'rsatilishi kerak.
- ✓ Da'vo uchun asos bo'lgan nizo xarakterini va vaziyatlarini qisqacha ta'riflash
- ✓ Da'vo talabining qisqacha bildirilishi, shuningdek da'vo qilinayotgan talab summasi ko'rsatilishi kerak. ¹

¹ Toshkent xalqaro arbitraj markazi (TXAM) Arbitraj reglemanti 4-moddasi

Bundan tashqari, taraflar arbitraj joyi, arbitraj olib boriladigan til, arbitrajlar soni haqida oldindan kelishib olmagan bo'lsalar, bular xususida taklif berilishi kerak. Nizolashayotgan taraflar o'rtasida arbitrlar soni kelishib olinmagan bo'lsa arbitrlar sonini, shuningdek, moliyalashtiruvchi shaxslar to'g'risida ma'lumot taqdim etishi kerak. Shuningdek, **reglamentning 4-moddasida** nazarda tutilgan tarzda, ariza bojini to'lashi kerak. Toshkent xalqaro arbitraj markazida ariza boji to'langanidan keyin ish boshlangan sanaladi. Toshkent xalqaro arbitraj markaziga 15-kun muddatda javobgar markazga javobni taqdim etishi lozim. Javobgar qilishi kerak bo'lgan protsessual harakatlar Toshkent xalqaro arbitraj markazi **reglamentining**

5-moddasida o'z aksini topgan.

Javobgar TXAM Kotibiyatiga javobini taqdim etishi kerak va unda quydagilar aks etgan bo'lishi kerak.

- O'zining yoki vakilining to'liq nomi, tarifi, manzili shuningdek boshqa ma'lumotlari, jumladan telefon raqami, faks raqami va electron pochta manzili.
- Tribunal yuridiksiyaga qarshi ma'lum bo'lgan yoki boshqalardan tashqari, arbitraj kelishuvining haqiqiylikilllll, mavjudligi, qo'llanilish sohasida asoslangan holda ma'lum bo'lishi barcha etirozlar
- Agar mavjud bo'lsa qarshi da'vo xarakteri va vaziyatlar to'g'risidagi ariza, da'vo talabi va imkoni boricha qarshi da'vo summasining dastalabki identifikatsiyasi ko'rsatilishi lozim.
- Moliyalashtirish to'g'risidagi kelishuvning va har qanday begona homiy shaxsning mavjudligi.
- Arbitraj tili va joyi hamda ishni tartibga solishda foydalanadigan qonunlar
- Har qanday qarshi da'vo uchun ariza bojining to'langanligi to'g'risida dalililar.²

Toshkent xalqaro arbitraj markaziga bir va undan ortiq shartnomalar bilan murojaat etilganda har bir davvo uchun alohida da'vo arizasi taqdim etiladi. Arbitraj **reglamentining 6-moddasida** shartnomalar uchun alohida da'vo arizasi taqdim etilishi, ish uchun ahamiyatga ega bo'lgan hujjatlarni birlashtirish imkonini beradi. Bundan tashqari, arbitraj markazi arbitraj sudi konsolidatsiya arizasini rad etmasa va konsolidatsiya qilinmagan har bir arbitraj muhokamasi uchun ariza bojini talab qilmasa Markaz kotibiyati reglament qoidalariga muvofiq korilib chiqilishi lozim bo'lgan barcha arbitrajlar uchun yagona ariza bojini qabul qiladi. Agar tribunal tashkil etilgunga qadar arbitrni tayinlamagan yoki tribunalni tashkil etishda ishtirok etmagan har bir taraf arbitrni tayinlash va tribunalni tashkil huquqidan voz kechgan hisoblanadi, ushbu holat **reglamentning 7- moddaning 9 -qismida** belgilab qo'yilgan.

² Toshkent xalqaro arbitraj markazi (TXAM) Arbitraj reglemanti 5- moddasi

Qo'shimcha qilingan har bir ariza yoki boshqa qarshi da'vo arizasi uchun ariza boji to'lanishi lozim hisoblanadi. Bundan tashqari, Toshkent Arbitraj markazi **reglamentning 8-moddasida** Konsolidatsiya masalasi qayd etilgan. Ya'ni ushbu holatda, arbitraj markazi tomonidan hal qilinishi lozim bo'lgan bir yoki undan ortiq bo'lgan ishlar jamlanmasi kutib turgan bo'lsa va uni taraflar roziligi bilan birlashtirish imkoni bo'lsa ushbu holat ish yuzasidan **konsolidatsiya** deb ataladi. **Reglamentning 8-moddasida** Ushbu holatning vujudga keltirish uchun asosiy omillar sanab o'tilgan:

- ✓ Barcha taraflar birlashtirish uchun rozilik berishi
- ✓ Barcha da'volar bir xil arbitraj kelishuviga muvofiq ko'rsatilgan bo'lsa.
- ✓ Arbitraj kelishuvlari birlashtirilgan bo'lsa, agar qo'llanilishi mumkin bo'lsa har bir tribunal har bir arbitraj uchun tashkil etilgan bo'lsa
- ✓ Nizolar har xil huquqiy munosabatlardan kelib chiqqan bo'lsa, shuningdek, asosiy shartnoma va yordamchi shartnomalardan tarkib topgan shartnomalardan kelib chiqqan bo'lsa

Toshkent xalqaro arbitraj markazida arbitrajlarini tayinlash to'g'risida arbitraj boshlanishidan oldin kelishib olishmagan bo'lsa, Kotibiyatdan bildirishnoma olgan kundan boshlab 15kun davomida arbitrlar soni to'g'risida kelishib olishmagan bo'lsa TXAM kotibiyati tomonidan ish yakka arbitraj yoki 3 ta arbitraj ko'rib chiqishi to'g'risida qaror qabul qiladi. Shuningdek, **reglamentning 9-moddasida** arbitrlarni9 tayinlash masalasiga alohida to'xtalgan. Ushbu holatda arbitrlarni tayinlash bir yoki bir nechta taraf bilan tayinlashi mumkin.

Arbitrlarni xolisligiga shubha bo'ladigan holatda, **reglamentning 11-moddasida** arbitrni rad etish bosqichlari keltirib o'tilgan. Arbitrni rad etish to'g'risida ariza yozma shaklda taqdim etilishi, yetarli asos va dalillardan iborat bo'lishi kerak. Arbitrni rad qilmoqchi bo'lgan taraf, 15 kun davomida rad etish to'g'risida bildirishnoma yuborilishi kerak. Shuningdek, arbitrni rad etish bilan bog'liq masala agar arbitr istefoga bergan bo'lsa yoki rad etmayotgan taraf rad etish to'g'risida bildirishnoma olgan kundan 7 kun davomida bekor qilmasa, unda Arbitraj sudi sudyasi tominidan arbitrni rad qilishini kerak.

O'zbekistonda arbitrajda ish ko'rib chiqish taomili :

Reglamentning 12 –moddasida ishni korishning tartib – taomili keltrilgan bo'lib unga ko'ra ish reglament qoidlariga muvofiq o'tkaziladi. Shuningdek ishda masalaning murakkabligi, nizolarning soni, nizoni odilona hal etish bilan bogliq masalalarga alohida etibor beriladi. Tribunal barcha dalillarning maqbulligi, aktualligi, ahamiyati va samaradorligiga alohida etibor berishi kerak. Barcha hujjatlar yozma tarzda ikkinchi tarafga ham taqdim etilishi kerak. **Reglamentning 14 –moddasiga** muvofiq taraflar muhokama o'tkaziladigan joy to'g'risida yozma tarzda kelishib olishlari mumkin. Agar taraflar o'rtasida kelishuv yo'q bo'lgan holat bo'lganda esa arbitraj har tomonlama qulay bo'lgan joyni tanlaydi.

Арбитраж томонидан корилadigan til ham muhim ahamiyat kasb etadi, ya'ni tribunal tuzilgan vaqtda dastalabki til arbitraj bitimining tili yoki ustunlik qiluvchi til deb belgilanadi. Shuningdek, arbitrajda vakil tayinlash ham muhim ahamiyat kasb etadi. Taraflarning majburiyatini hisobga olgan holatda taraflar o'zlari uchun ishonchli vakil tayinlashi mumkin. Vakil ishda haqqoniy va holis, ish uchun muhim ahamiyatli darajada yordam berishi kerak.

Toshkent xalqaro arbitraj markazi reglamentiga muvofiq, ishda guvohlar, ekspertlar shuningdek boshqa ish uchun ko'maklashuvchi shaxslar jalb qilinishi mumkin. Bundan tashqari, tribunal tomonidan qo'llaniladigan huquq va vijdon va haqqoniylik bo'yicha murosaga keltiruvchi boshqa qonun- qoidalar ham mavjud. Tribunal tomonidan nizolarni hal qilishda, taraflaning huquq va manfaatlari hisobga olinadi, bunda davlat huquqining har qanday belgilanishi, agar boshqacha ko'rsatilmagan bo'lsa davlatning kollizion normalariga emas, balki moddiy huquq meyorlariga asosan huquq va manfaatlarni inobatga oladi.

Reglamantning 24-moddasida arbitraj qarori bo'lib unga ko'ra taraflardan yetarli darajada dalillar bo'lgan vaqtdan boshlab, arbitraj ishni ko'rish boshlanadi. Taraflar boshqa kelishuv qilishmagan bo'lsalar agar arbitr bittadan ko'p bo'lsa, Tribunalning har qanday qarori ko'pchilik bilan qabul qilinishi lozim. Agar ko'pchilik bo'lmasa faqat raislik qiluvchi tomonidan qabul qilanadi va hal qilinadi. Bunda, qaror TXAM kotibiyatiga beriladi, qarorning tasdiqlangan nusxalari arbitraj sarf- harajatlari to'la hal qilingandan so'ng taraflarga yuborilishi kerak. Agar taraflar qaror qabul qilgunga qadar kelishib olsa, Tribunal arbitraj xarajatlarini to'la hal qilib bo'lgandan so'ng tribunalni to'xatadi. Bundan tashqari, tamonlar qarorni 30 kun ichida tribunalga yozma shaklda xabarnoma, markazga va boshqa tomonga qarorning nusxalarini yuborib, unga Tribunaldan qarorni izohlab berishini, hisob- kitoblarda xatoliklarni, texnik xatoliklarni tuzatishni so'rashi mumkin. Shuningdek, arbitraj xarajatlari ichida boj va deposit masalalari ham mavjud bo'lib, arbitraj sudi tomonidan da'volar va qarshi da'volar bo'yicha alohida depozid to'lanashi mumkin. Taraflar arbitraj jarayonida umumiy javobgar hisoblanadi, bundan tashqari taraflar barcha arbitraj jarayonini Toshkent xalqaro arbitraj markazi reglamenti asosida amalga oshirar ekan bunda, taraflar yuridik va boshqa harajatlarni to'laligicha yoki qisman qoplanishini ko'rsatishga huquq va vakolatlar berishilishiga rozi bo'lishlari kerak. **Xalqaro tijorat arbitraji to'g'risidagi O'RQning 49-moddasida** arbitraj muhokamasi yakuniy arbitraj hal qiluv qarorini qabul qilish yoki ushbu moddaning **ikkinchi qismiga** muvofiq chiqarilgan arbitraj sudining qarori bilan tugatiladi Arbitraj sudi quyidagi hollarda arbitraj muhokamasini tugatish to'g'risida qaror chiqaradi, agar:

1) da'vogar o'z da'vosini chaqirib olsa, agar javobgar muhokama tugatilishiga qarshi e'tirozlar bildirmasa va arbitraj sudi javobgarning nizo uzil-kesil hal qilinishidan qonuniy manfaatdorligini tan olmasa;

2) taraflar muhokamani tugatish to'g'risida kelishib olsa;

3) arbitraj sudi biror-bir boshqa sababga ko'ra muhokamani davom ettirishni zarur emas yoki inkonsiz deb topsa.³

Ushbu asoslar va TIAC reglamentiga muvofiq Toshkent xalqaro arbitraj sudi arbitraj muhokamasini to'xtatishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- ✓ Toshkent xalqaro arbitraj markazi (TXAM) Arbitraj reglemanti
- ✓ ¹ O'RQ-674-сон 16.02.2021. Xalqaro tijorat arbitraji to'g'risida (lex.uz)

³ O'RQ-674-сон 16.02.2021. Xalqaro tijorat arbitraji to'g'risida (lex.uz)

MARKAZIY OSIYO INVESTITSIYA SHARTNOMALARIDA NIZOLARNI HAL QILISH MEXANIZMLARI

Abraxmatova Ma'mura O'ktam qizi
Toshkent davlat yuridik universiteti
Xalqaro huquq va qiyosiyhuquqshunoslik
fakulteti 3-bosqich talabasi

Markaziy Osiyo investitsiya shartnomalarida nizolarni hal qilish mexanizmlari

Annotatsiya: ushbu maqolada Markaziy Osiyo mamlakatlarida investitsiya shartnomalarida nizolarni hal qilish mexanizmlari, davlatlar va xorijiy mamlakatlar o'rtasida investitsiyaviy nizolalarning hal qilish tartibi to'g'risida Vashington konvensiyasi, shuningdek, ushbu konvensiyani ratifikatsiya qilgan davlatlarda nizolarning hal qilish mexanizmlari yoritiladi.

Investitsiya faoliyati bilan bog'liq bo'lgan har bir nizoni hal qilishda Vashington konvensiyaga alohida to'xtalib o'tilgan. 1965- yil 18-martda qabul qilgan, ushbu konvensiya, davlatlar va mamlakatlar o'rtasidagi investitsiya nizolarini hal qilishda muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu **konvensiyaning 25-moddasida** nizolarni hal qilish shuningdek, investitsiya nizolari nimalardan iborat ekanligi alohida ko'rsatib o'tilgan:

- chet el investitsiyalari bilan bog'liq bo'lgan munosabatlardan kelib chiqadigan investitsiyaviy nizolar;
- ishtirokchi davlat va chet el xususiy investori o'rtasida yuzaga keladigan nizo;
- taraflarning huquq va majburiyatlarining mohiyati va hajmi bo'yicha, investitsiya shartnomasida ko'rsatilgan majburiyatlar bajarilmaganligi uchun to'lanadigan kompensatsiya shartlari va hajmi bo'yicha huquqiy nizolar.¹

Markaziy Osiyoda investitsiya bilan bog'liq bo'lgan nizolar chet davlat investorlarining chet davlat hududida faoliyat olib borishda yuzaga keladigan nizolar investitsiya nizolari sanaladi. Markaziy osiyo hududida investitsiya shartnomasi bilan bog'liq bo'lgan nizolarni hal qilishda milliy huquq rejimi ham muhim o'rin tutadi. Jumladan, **“Investitsiyalar va investitsiya faoliyatini tartibga solish to'g'risidagi”** O'zbekiston Respublikasi qonuni ushbu Vashington konvensiyasi asosida qabul qilingan. O'zbekiston Respublikasi 1993- yil 7-maydagi **“ Davlatlar va xorijiy mamlakatlar o'rtasida investitsiyaviy nizolarni hal qilish tartibi to'g'risidagi konvensiyasiga qo'shilish to'g'risidagi”** qaroriga muvofiq Vashington Konvensiyasiga qo'shilgan. Ushbu konvensiyaga qo'shilgan, har bir a'zo davlat o'z

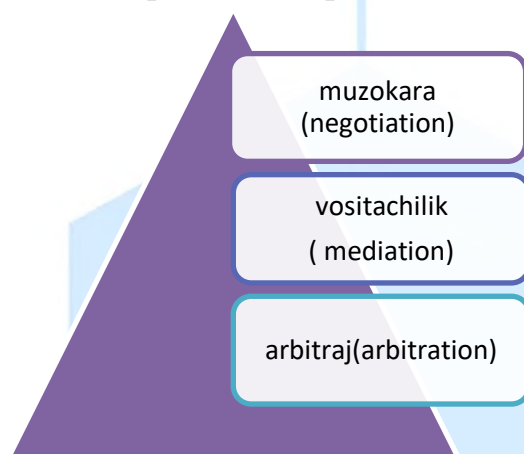
¹ Davlatlar va xorijiy mamlakatlar o'rtasida investitsiyaviy nizolarni hal qilish tartibi to'g'risidagi konvensiyasi 25-moddasi

ichki milliy rejimi orqali investitsiya faoliyatini tartibga solishi mumkin. Ikkinchidan davlat o'z ruxsati orqali tashkil etiladigan markazlarga vakolat berishi mumkin. Bugungi kunda zamonaviy investitsiya kelishuvlari investor va qabul qiluvchi davlatning huquq va majburiyatlarini inobatga olishi zarur. Qabul qiluvchi davlatning huquq va manfaatlari buzilgan yoki nizolar kelib chiqqan taqdirda, xalqaro davlatlar kelishmovchilikni keltirib chiqarishi mumkin. Agar ushbu holat yuzaga keladigan taqdirda, xalqaro huquq vositalari bilan tartibga solishini kerak. Vujudga keladigan ushbu holatda, albatta investor mahalliy davlat sudlariga murojaat qiladi. **O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiy protsessual kodeksining 30-moddasida** investitsiya bilan bog'liq nizolar keltirilgan. Jumladan:

- ✓ investitsiya shartnomalarini tuzish, o'zgartirish va bekor qilish bilan bog'liq nizolar;
- ✓ investitsiya shartnomalarini haqiqiy emas deb topish haqidagi nizolar;
- ✓ investitsiya shartnomasining bajarilishi bilan bog'liq nizolar;
- ✓ investitsiya shartnomasidan kelib chiqadigan soliq, bojxona, ijtimoiy, ekologik va boshqa majburiyatlarning investor tomonidan bajarilishi bilan bog'liq nizolar;
- ✓ investitsiya shartnomasi bo'yicha investorga berilgan mol-mulkni talab qilib olish yoki bunday shartnoma bo'yicha neustoyka undirish va (yoki) zararlar o'rnini qoplash to'g'risidagi nizolar.²

Investitsiyaviy nizolarni hal qilishning protsessual jihatiga o'tishdan oldin nizolarni sudgacha, yoki muqobil hal qilish tartibini yoritib o'tish lozim. Investitsiyaviy nizolarni muqobil hal qilish yo'llarini deyarli barcha investitsiyalarni himoya qilish kelishuvlari qo'llab quvvatlaydi.

Asosan nizolarni muqobil hal qilish vositalarining 3 ta turlari mavjud.

1. Muzokara (negotiation) – nizo taraflarining uchinchi shaxs jalb qilmagan holda o'zaro kelishib olishi.

² O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiy protsessual kodeksining 30-moddasi

2. Vositachilik (mediation) – mustaqil neytral vositachi yordamida nizoni hal qilish, bunda vositachi muzokaraga ko‘maklashadi.

3. Arbitraj (arbitration) – nizoni mustaqil neytral shaxs – arbitr yordamida hal qilish, bunda arbitr taraflar uchun majburiy qaror chiqaradi.³

Shuni alohida ta’kidlash kerakki, muzokaralar oson va egiluvchan vosita hisoblanib, taraflar bunda konfidensial tarzda muloqot qiladi, o‘zaro nizoga munosabatlarini bilib olishadi va unga yechim topishga harakat qilishadi.

Markaziy Osiyo mamlakatlarida investitsiya shartnomalari bilan bog‘liq nizolar o‘z yechimini adolatli, xalqaro huquq normalariga munosib ravishda hal qilinishi uchun, ratifikatsiya qilingan ushbu konvensiya nizolarni hal qilish uchun milliy markazning reglamenti hisoblanadi. Investitsiya bilan bog‘liq nizolarning hal qilinishida milliy markaz o‘z faoliyatini samarali amalga oshirmoqda.

Markaziy osiyo mamalakatlarida investitsiya nizolari bilan bog‘liq ishlar bo‘yicha xalqaro markaz tashkil etilgan bo‘lib, uning faoliyati Vashington Konvensiyasi asosida amalga oshiriladi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 24-iyulda qabul qilingan **«Sudlar faoliyatini yanada takomillashtirish va odil sudlov samaradorligini oshirishga doir qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida»gi** Farmoni bilan investorlar huquqlarini munosib himoya qilish maqsadida Oliy sudda investitsiyaviy nizolar va raqobatga oid ishlarni ko‘rish bo‘yicha maxsus sudlov tarkibi tashkil etildi.⁴

O‘zbekiston Respublikasida xalqaro investitsiya nizolarini hal qilish maqsadida Savdo-sanoat palatasi Ijroiya qo‘mitasining 2011-yil 1-fevraldagi qaroriga asosan **Xalqaro tijorat arbitraj (hakamlik) sudi** tashkil qilingan va 2011-yil 15-fevralda adliya organida hisob ro‘yxatidan o‘tkazilgan. O‘zbekiston Respublikasining **“Investitsiyalar va investitsiya faoliyati to‘g‘risida»gi Qonunning 63-moddasiga** ko‘ra, chet el investitsiyalari bilan bog‘liq bo‘lgan va O‘zbekiston Respublikasi hududida chet ellik investorning investitsiya faoliyatini amalga oshirishi chog‘ida yuzaga keladigan nizo (investitsiyaviy nizo) muzokaralar o‘tkazish yo‘li bilan hal etiladi. Agar investitsiyaviy nizoning taraflari muzokaralar o‘tkazish yo‘li bilan nizoni kelishilgan holda hal etishga erishishga qodir bo‘lmasa, bunday nizo mediatsiya yo‘li bilan tartibga solinishi kerak. Muzokaralar o‘tkazish va mediatsiya yo‘li bilan tartibga solinmagan investitsiyaviy nizo O‘zbekiston Respublikasining tegishli sudi tomonidan hal qilinishi kerak.

Investitsiyaviy nizolarni ushbu moddaning birinchi va ikkinchi qismlarida nazarda tutilgan tartibda hal qilish mumkin bo‘lmagan taqdirda, agar O‘zbekiston Respublikasining xalqaro shartnomasida va (yoki) investor hamda

³ TSUL

⁴ O‘zbekistonda investitsiyaga oid nizolarni hal qilishning huquqiy mexanizmi to‘la ta‘minlanmagan (xabar.uz)

O‘zbekiston Respublikasi o‘rtasida tuzilgan shartnomada tegishli va haqiqiy arbitraj sharti nazarda tutilgan bo‘lsa, bunday nizo xalqaro arbitraj vositasida hal etilishi mumkin.

Faqat O‘zbekiston Respublikasining imzolangan va amaldagi xalqaro shartnomalari va (yoki) investor hamda O‘zbekiston Respublikasi o‘rtasida xalqaro arbitrajga murojaat qilish paytida tuzilgan shartnoma doirasidagi yozma rozilik O‘zbekiston Respublikasining investitsiyaviy nizoni arbitraj yo‘li bilan hal etishga bo‘lgan roziligi hisoblanadi.⁵

Bundan tashqari, taraflar o‘rtasida vujudga kelishi mumkin bo‘lgan barcha investitsiya nizolarini hal qilish uchun arbitraj kelishuvi kelishib olinadi. Yozma rozilik 2006-yilgi Nyumont-Mayning kompaniyasi va O‘zbekiston o‘rtasida vujudga kelgan nizo sababli kiritilgan va ushbu modda investitsion nizolarni xalqaro arbitrajlarda ko‘rib chiqishini cheklaydi. Shuningdek, bugungi kunda davlatlar va chet el investorlari mahalliy sudlardan ko‘ra, arbitraj sudlarini tanlashining bir qator sabablarini keltriib o‘tish lozim.

Birinchidan, chetlik investor har doim mahalliy sudlarga nisbatan shubha bilan qaragan, chunki har qanday mahalliy sud o‘z davlati manfaatini himoya qiladi degan qarash mavjud;

Ikkinchidan, mahalliy sudyalar mahalliy qonunchilik bo‘yicha mutaxassis bo‘lsalarda, xalqaro huquq va xorijiy davlatlar qonunchiligi haqida ma’lumotlarga ega emaslar, arbitraj sudlari esa tomonlarga ma’lum bir huquq sohasi bo‘yicha mutaxassis bo‘lgan sudyani tanlash imkoniyatini beradi;

Uchinchidan, mahalliy sudlarda nizolarni ko‘rib chiqish juda uzoq muddat, ba’zida yillar davomida cho‘zilishi mumkin, arbitraj sudlarida esa bu jarayon tezroq yakunlanadi;

To‘rtinchidan, arbitraj sudlari mahalliy sudlardan farqli ravishda tomonlarning konfidensialligini ta’minlaydi.

O‘zbekiston Respublikasining “ **Investitsiya va investitsilar faoliyati to‘g‘risidagi**” qonuning 46-moddasida O‘zbekiston Respublikasida chet ellik investorlar va ularning investitsiyalari uchun huquqiy rejim keltirilgan bo‘lib unga ko‘ra:

Chet ellik investorlarga hamda chet el investitsiyalariga adolatli va teng huquqli rejim taqdim etiladi, ularni to‘liq va doimiy ravishda himoya qilish hamda ularning xavfsizligi ta’minlanadi. Bunday rejim O‘zbekiston Respublikasining xalqaro shartnomalarida belgilangan rejimga nisbatan noqulayroq bo‘lishi mumkin emas.

⁵ O‘RQ-598-сон 25.12.2019. Investitsiyalar va investitsiya faoliyati to‘g‘risida (lex.uz)

Chet el investitsiyalari uchun huquqiy rejim O'zbekiston Respublikasining yuridik va jismoniy shaxslari tomonidan amalga oshiriladigan investitsiyalarning tegishli rejimiga nisbatan noqulayroq bo'lishi mumkin emas.

O'zbekiston Respublikasining qonunchiligi O'zbekiston Respublikasining xalqaro shartnomalariga, xalqaro huquqning umum e'tirof etilgan prinsiplari va normalariga muvofiq iqtisodiyotning hamda aholi sog'lig'ini, hayvonot va o'simlik dunyosini, atrof-muhitni muhofaza qilishning, shuningdek O'zbekiston Respublikasining milliy xavfsizligiga doir manfaatlari himoya qilinishini ta'minlashning belgilangan sohalariga chet el investitsiyalarini kiritish uchun cheklavlarni yoki taqiqni o'z ichiga olishi mumkin.⁶

Chet ellik investorlarning O'zbekiston Respublikasi qonunlari bilan kafolatlangan, buzilgan huquq va manfaatlarini tiklash O'zbekiston Respublikasining qonunchiligi hamda xalqaro shartnomlari bilan tartibga solinadi. Chet mamlakat va mahalliy davlat investitsiyalarini o'rtasidagi nizolarini hal qilish maqsadida tashkil etilgan arbitraj markazlariga tomonlar tomonidan da'vo arizasi kiritilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar :

1. Davlatlar va xorijiy mamlakatlar o'rtasida investitsiyaviy nizolarni hal qilish tartibi to'g'risidagi konvensiya
2. O'RQ-598-сон 25.12.2019. Investitsiyalar va investitsiya faoliyati to'g'risida (lex.uz)
3. TSUL
4. 24.01.2018. O'zbekiston Respublikasining Iqtisodiy protsessual kodeksi (lex.uz)
5. O'zbekistonda investitsiyaga oid nizolarni hal qilishning huquqiy mexanizmi to'la ta'minlanmagan (xabar.uz)

⁶ O'RQ-598-сон 25.12.2019. Investitsiyalar va investitsiya faoliyati to'g'risida (lex.uz)

МАКТАБГАЧА ТА'ЛИМДА МУСИQA O'QITISHNING AYRIM XATO VA KAMCHILIKLARI

Nuraliyeva Zuxra

Guliston davlat pedagogika instituti o'qituvchisi

Abduvaxobova Nilufar

Musiqa ta'limi yo'nalishi 1-kurs talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada bolalarni maktab ta'limiga tayyorlashda tarbiyachilarni o'rgatayotgan ba'zi uslublari va bolalarga o'ranishi murakkab bo'layotgan mashg'ulotlar qo'llanmalar haqida va turli davlatlarda qo'llanilayotgan zamonaviy metodlar qandayligi haqida so'z yuritiladi

Kalit so'zlar: Aqliy, shaxsiy, nutq, maktabga tayyorlov, a'maliy ta'lim, nutq faoliyatini oshirish, kreativlikni va intellektni oshirish, metodlar, rivojlantirish, ta'rbiya, so'zlashuv, diqqatni jamlash.

НЕКОТОРЫЕ ОШИБКИ И НЕДОСТАТКИ ПРЕПОДАВАНИЯ МУЗЫКИ В ДОШКОЛЬНОМ ОБРАЗОВАНИИ.

Нуралиева Зухра-преподаватель

Гулистанского государственного педагогического института.

Абдувахобова Нилуфар-студентка

1 курса музыкального образования.

Анотация: В данной статье речь идет о некоторых методах, используемых педагогами для подготовки детей к школьному обучению, и применении видов деятельности, которые сложны для обучения детей, а также о современных методах, используемых в разных странах.

Ключевые слова: Психическое, личностное, речь, подготовка к школе, практическое обучение, совершенствование речевой деятельности, повышение творческих способностей и интеллекта, методы, развитие, воспитание, речь, концентрация.

SOME MISTAKES AND SHORTCOMINGS OF MUSIC TEACHING IN PRESCHOOL EDUCATIONAL INSTITUTIONS

Nuraliyeva Zuxra: is a teacher of Gulistan State Pedagogical Institute

Abduvakhobova Nilufar: is a 1nd year student of music education

Abstract: This article talks about some of the methods used by educators to prepare children for school education, and the exercises that are difficult for children to learn, and about the modern methods used in different countries

Key words: Mental, personal, speech, preparation for school, practical education, improving speech activity, increasing speech activity, increasing creativity and intellect, methods, development, education, speech, concentration.

MUHOKAMA

Maktabgacha bo'lgan bolalarni o'zlashtirishi judaham yaxshi rivojlangan bo'ladi. Ularning aqliy faoliyatini rivojlantirish asosan bog'cha tarbiyachilariga bog'liqdir. Ularni zamonaviy o'yinlar bilan dunyoqarashlarini kengaytirish va judaham qiziqarli o'quv mashg'ulotlarini qo'llash judaham foyda beradi. Masalan turli xil so'zlashuv mashqlari qarsak chalish bilan diqqatni jamlash o'yinlari va turli xil rasimlarda nima tasvirlanganligini so'rash orqali bolajonlar nimalarga qiziqishlarini bilib olsa bo'ladi. Bilib olgan qiziqishlariga qarab bolalar o'sha mashg'ulotlarga yo'naltiriladi. Bu yoshda bolalar ayni o'yinqaroq harakatchan payti bo'ladi. Bolalarni ayni qiziqishlarini o'rganib yo'nalish to'g'ri berilsa o'zlariga ham jamiyatga ham foyda beradigan farzandlar yetishtirib chiqariladi. Uyda ota onalar ham bolalariga yaxshi tarbiya berishi ham juda muxum o'rin tutadi. Yana bir eng kerakli jihati bolalarning yirik va mayda motorikasini rivojlantirish eng muhim ahamiyatga egadir. Bolalar 3 yoshigacha onalari bag'rida bo'lganligi sababli eng kerakli rivojlantiruvchi ta'limni onalari berishi va bolalarga vahtda e'tibor qaratib alohida shug'ullanishi zarurdir. Chunki bolalarning ongi 3 yoshigacha oppoq qog'ozdek bo'sh bo'ladi va ularga oila atrof muhit katta ta'sir qiladi nima o'rgatilsa nima bilan bola ko'p shug'ullansa keyinchalik shuning mahsuli bo'lib rivojlanadi. Jajji bolalarga musiqa o'qitish ularning fikrlash doirasini kengaytiradi aqliy faoliyati kuchli bo'lishini ta'minlab beradi. Maktabgacha ta'limdagi bolajonlarni musiqa o'qitishda ko'p hatoliklar mavjuddir. Bolalarga ular his etadigan darajada musiqalarni ko'rsatib berish, turli musiqa cholg'ularini ijro etib ulardan bu qanday ovoz kelayabdi bu qanday hayvon yoki qushning ovozi deb ularga o'xshatishlar orqali musiqalarni tushuntirish zarurdir. Chunki mitti bolajonlarning miyyasi o'zi hohlagan narsalarni ko'proq saqlab qolishga moyildir. Biz bolajonlarga turli o'yinlar orqali tushuntirsak bolalar musiqaga qiziqadi va yodda saqlashi kuchli bo'lib rivojlanadi. Yana bolalarga bitta musiqani bir necha marotaba eshittirish zarurdir ozgina eshittirib keyinroq yana eshittirsak bola tez anglaydi va eslab qoladi.

Yana ularga tarbiyachilari juda ko'p o'yinchoqlarni berib qo'yishadi lekin bunda bolalarni diqqati jamlanmaydi bolalarga musiqa asboblari va turli hil ashulalar ham shundaydir ularga bitta bitta ovozlarni eshittirish kerak birdaniga eshittirish bolalarda vahima uyg'otadi. Bolalarni tarbiyachilar judaham avaylab ularga ta'lim berishni

kechiktirishadi natijada bola o'z fikri yaxshi rivojlanmay qoladi. Tarbiyachilar bolalarga o'zlari yoqtirmagan qo'shiq va musiqalarni yod olishga uyga vazifa qilib berib yuborishadi keyin esa bolalar uylarida uni majburligidan yod olishadi to'g'ri bolaning o'rganishi va yod olish qobiliyatiga qarab beriladi ammo bolaning fikrini ham inobatga olgan holda o'zlarining tanlovlariga qo'yib berishimiz zarurdir.

Mashg'ulotning tuzulishi o'quv materiallarning mazmunidan kelib chiqishi kerak. Shunda asarlarning ta'lim tarbiyaviy ahamiyatiga e'tibor berishimiz, badiiy saviyasi, bolalarning yoshiga mosligiga e'tibor qaratishimiz lozimdir. Musiqa rahbari tomonidan yaxshi va mukammal tashkil etilgan musiqiy harakatlar o'yinlar jajji bolalarni barkamol inson bo'lib ulg'ayishlariga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Musiqa mashg'ulotlari bog'chada o'rgatiladigan boshqa mashg'ulotlardan ancha farq qiladi chunki musiqa mashg'ulotlarining o'ziga xos xususiyatlari va o'z faoliyat turlari mavjuddir. Musiqa mashg'ulotlarining tuzilishiva quyidagi faoliyat turlaridan tashkil topadi:

- 1 Musiqiy-ritmik harakatlarni bajarish.
- 2 Musiqa tinglash.
- 3 Musiqa savodi
- 4 Qo'shiq kuylash
- 5 Bolalar musiqa cholg'u asboblariida jo'r bo'lishi.

Hozirgi sanab o'tilgan har bir faoliyat turning o'ziga yarasha tavsiflari va vazifalari mavjuddir. Musiqiy- ritmik harakatlar bolalar ruhiyatiga musiqa asarning mazuni va kayfiyatiga singdirilishiga yordam beradi, musiqiy ritmik harakat bolaning jismniy sog'lom bo'lishiga ham yordam beradi. Musiqa tinglash- bolada fikrini jamlashiga rivojlanishiga katta yordam beradi. Bolada musiqa tinglash madaniyatining shakillanishi rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatadi. Musiqa savodi- musiqa mashg'ulotlarida bolalar qo'shiq kuylash, musiqa tinglash bilan birga qo'shiqlar musiqiy asarlarning tuzulishi, tempi, xarakteri, ladi, kuyi, ritmi, tovush balandligi ham ongli ravishda anglash lozim. bu ularning aqliy salohiyati, musiqiy o'quvi, xotirasi, nutqi, ongi va bilimni oshiradi. Qo'shiq kuylash- qo'shiq kuylash jarayonida bolalarning nutqi, musiqiy o'quvi, musiqiy qobiliyati, xotirasi rivojlanadi. Jamoa bo'ib kuylash bolalarni do'stlikka undaydi, ularning o'zaro hurmat, tabiatga mexr va Ota-Onaga Ona vatanga mexr muhabbat tuyg'ularini shakillantiradi va tarbiyalaydi Bolalarni musiqa cholg'u asboblariida jo'r bo'lishi – bolalar barcha jonli musiqa asboblariini judaham sevib qatnashadigan va ijro etib ko'rishga intiladigan faoliyat turi hisoblanadi. Jonli ijro har qanday mittivoy qalbini o'ziga jalb eta olish qobiliyatiga ega hisoblanadi. Ularning musiqaga bo'lgan qiziqishlarini yanada oshiradi. Bolajonlarda bu faoliyat zavqlanish, hayratlanish, quvonish kabi ruhiy emotsional holatlarni vujudga keltiradi. Bolalarda kreativlik va intellektni rivojlantirish uchun musiqa mashg'ulotlari ayni mudao bo'ladi. Iloji boricha

bolalarga maktabgacha ta'lim tarbiyachilaridan ko'proq sabr va ko'proq bilimlar musiqaviy turli hil metodlar orqali bolalarga o'rgatishlari zarurdir.

Kreativlik *-bu shaxsning yangi g'oyalarni yaratishi, tafakkurning an'anaviy sxemasidan chetga chiqib, o'ziga xos haqiqiy qarorlarni qabul qilishga qodirligi. mazkur atamaga ilk bora 1922-yilda D.Simpson tafakkurning nostandart usuli deb ta'rif bergan.

Intellekt *-(lotincha .Intellects-bilish, tushunish, idrok qilish) insonning aqliy qobiliyati hayotni, atrof muhitni ongda aks ettirish va o'zgartirish, fikirlash, o'qish o'rganishimoiy tajribani qabul qilish qobiliyatidir.

XULOSA:

Bog'chalarda tarbiyachilar ota-onalar bolalarga yaxshi muomila qilib tog'ri tarbiya berishsa kelajak avlodimizdan yaxshi yutuqlar kutamiz. Shu bilan bolalar yaxshi tarbiya egasi bo'lishadi va o'z maqsadlariga aniq yetisha oladigan va maqsadlari orqasidan vatanimizga foyda keltiradigan avlod bo'lishadi. Maktabgacha ta'lim muassasalari tarbiyachilari bolalarga har hil metodlarni qo'llashni bilishlari eng kerakli jihat bo'ladi. Bolalar o'sha tarbiyachi orqali rivojlanadi va o'rganadi. Oila ota-ona tarbiyachilar hamkorlikda ishlansa judaham zo'r katta natijalar olinadi. Musiqa bolalarda kreativ g'oyalarni rivojlantirishiga yordam berar ekan tarbiyachilarimiz kerakli darajada musiqiy metodlarni o'rgatsa bolalarning fikirlash doiralari kengayadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1 N.M. Kayumova. "Maktabgacha pedagogika". - TDPU, 2013
- 2 Xasanboyeva O.U. Maktabgacha ta'lim pedagogikasi. - T.: Ilm ziyo. 2006
- 3 Masaru Ibuka "Uchdan keyin kech"
- 4 Qodirov V., Quronov M. va boshqalar. Baxtli bola ma'naviyati. - T.: Sanosnandart. 2018
- 5 Kodirov V. Didaktik o'yinlarning bolalarni mustaqil fikrlashga yo'naltirishdagi metodik imkoniyatlari. AnDU Ilmiy xabarnomasi, 2020-yil, 1- son.
- 6 Qodirova F. va boshqalar. Maktabgacha pedagogika. T.: Tafakkur, 2019

IMPROVING COMMUNICATION SKILLS THROUGH GAMES FOR B2 LEARNERS

(PhD) Jabborova Shoirra

Termiz state university Department of Foreign filology

Supervisor: Senior teacher of Termez state

university, Doctor of Philosophy in Philology

Bahodirova Saftuna

A student of 4- course

saftunabokhodirova@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu tadqiqot B2 darajasidagi ingliz tilini o'rganuvchilar o'rtasida muloqot ko'nikmalarini oshirish uchun o'yinlardan foydalanish samaradorligini o'rganadi. Tadqiqot o'yinga asoslangan faoliyatning o'quvchilarning nutq va tinglash qobiliyatiga ta'sirini, shuningdek, ularning til o'rganish jarayonidagi umumiy motivatsiyasi va ishtirokini o'rganishga qaratilgan. Oldindan va keyingi testlardagi miqdoriy ma'lumotlarni talabalarning fikr-mulohazalari va kuzatishlaridan olingan sifatli tushunchalarni birlashtirgan aralash usullardan foydalaniladi.

Kalit so'zlar: Interaktiv, Jozibador, Rol o'ynash, Lug'atni kengaytirish, Tinglab tushunish, Ravon gapirish, Ijodkorlik, Hamkorlik, Fikr-mulohaza, Haqiqiy hayot stsenariylari

Абстрактный: В этом исследовании изучается эффективность использования игр для улучшения коммуникативных навыков среди изучающих английский язык уровня B2. Исследование направлено на изучение влияния игровой деятельности на навыки говорения и аудирования учащихся, а также на их общую мотивацию и участие в процессе изучения языка. Используется смешанный подход, сочетающий количественные данные до и после тестирования с качественной информацией, полученной на основе отзывов и наблюдений студентов.

Ключевые слова: интерактивность, вовлечение, ролевая игра, расширение словарного запаса, понимание на слух, беглость речи, креативность, сотрудничество, обратная связь, сценарии реальной жизни

Abstract: This study explores the effectiveness of using games to enhance communication skills among B2 level English language learners. The research aims to investigate the impact of game-based activities on students' speaking and listening abilities, as well as their overall motivation and engagement in the language learning process. A mixed-methods approach is employed, combining quantitative data from pre- and post-tests with qualitative insights from student feedback and observations.

Key words: Interactive, Engaging, Role-playing, Vocabulary expansion, Listening comprehension, Speaking fluency, Creativity, Collaboration, Feedback, Real-life scenarios

Introduction:

Communication is a crucial skill that plays a significant role in our personal and professional lives. For B2 learners, who have a good understanding of the language but still struggle with fluency and accuracy, improving their communication skills can be a challenging yet rewarding journey. One effective way to enhance communication skills for B2 learners is through engaging and interactive games that provide opportunities for practice, creativity, and fun.

Benefits of Using Games to Improve Communication Skills:

Games offer a dynamic and interactive way for B2 learners to practice their language skills in a relaxed and enjoyable setting. They provide a safe space for learners to experiment with new vocabulary, sentence structures, and communication strategies without the fear of making mistakes. Additionally, games encourage collaboration, teamwork, and active participation, which can boost learners' confidence and motivation to communicate in English.

Types of Games to Enhance Communication Skills:

1. Role-Playing Games: Role-playing games allow B2 learners to step into different roles and scenarios, enabling them to practice real-life conversations and situations. This type of game helps learners improve their speaking and listening skills, as well as their ability to think on their feet and respond spontaneously.

2. Vocabulary Games: Vocabulary games are a fun way for B2 learners to expand their word bank and improve their lexical range. Games such as word association, charades, or Pictionary can help learners reinforce new vocabulary in a playful and engaging manner.

3. Communication Challenge Games: Communication challenge games, such as "Two Truths and a Lie" or "20 Questions," require B2 learners to communicate effectively to achieve a common goal. These games promote critical thinking, problem-solving, and active listening skills while encouraging learners to express themselves clearly and concisely.

4. Storytelling Games: Storytelling games like "Story Cubes" or "Sentence Building" can help B2 learners practice narrative skills, sequencing, and coherence in their speech. By creating and sharing stories collaboratively, learners can enhance their storytelling abilities and develop their creativity in English.

Improving communication skills through games for B2 learners is a dynamic and effective approach to language learning that offers engaging opportunities for practice, creativity, and skill development. By incorporating interactive and challenging games

tailored to target specific communication areas, such as speaking fluency, listening comprehension, vocabulary expansion, and storytelling abilities, educators can create a stimulating learning environment that motivates B2 learners to actively participate and enhance their English proficiency.

Games designed for B2 learners should be diverse in type, ranging from role-playing games to vocabulary challenges, to provide a variety of practice opportunities. Clear instructions and objectives are essential to ensure that learners understand the rules and goals of each game, fostering a smooth and enjoyable gaming experience. Feedback and reflection after each game help learners identify strengths, areas for improvement, and strategies for enhancing their communication skills, promoting continuous growth and development.

Integrating real-life scenarios into games allows B2 learners to apply their language skills in practical contexts, preparing them for effective communication in authentic situations. Encouraging creativity, collaboration, and critical thinking through games fosters a supportive learning environment where learners can work together, think innovatively, and solve problems collectively. By utilizing games as a tool for communication skill development, educators can empower B2 learners to build confidence, fluency, and proficiency in English while enjoying a fun and interactive learning experience.

The findings suggest that incorporating games into the language classroom can significantly improve students' communication skills, with participants demonstrating increased fluency, accuracy, and confidence in speaking English. Moreover, the interactive and collaborative nature of games fosters a positive learning environment, enhancing students' motivation and willingness to engage in communicative tasks.

Overall, this study highlights the potential of game-based activities as a valuable tool for promoting effective communication skills among B2 level learners. By integrating games into language teaching practices, educators can create dynamic and engaging learning experiences that support students in developing their linguistic abilities and fostering a communicative competence in English.

Conclusion:

Incorporating games into language learning activities can significantly enhance B2 learners' communication skills by providing a fun and engaging platform for practice and improvement. Through interactive games, B2 learners can develop their speaking, listening, vocabulary, and storytelling skills while building confidence and fluency in English. By making learning enjoyable and interactive, educators can empower B2 learners to communicate effectively in various social and professional contexts.

References:

1. Dörnyei, Z., & Thurrell, S. (1994). Teaching conversational skills intensively: Course content and rationale. *ELT Journal*, 48(1), 40-49.
2. Johnson, D. W., & Johnson, R. T. (1996). Cooperation and the use of technology. In D. H. Jonassen (Ed.), *Handbook of research for educational communications and technology* (pp. 1017-1044). New York: Macmillan.
3. Kessler, G. (2000). *Using games and simulations for teaching and assessment: Key issues*. Calgary: University of Calgary Press.
4. Lee, J. (2008). Using games in language teaching: Theoretical and practical issues. *RELC Journal*, 39(1), 68-87.
5. Lin, C. H., & Lan, Y. J. (2018). The effects of digital games on EFL learners' vocabulary learning and motivation. *ReCALL*, 30(3), 306-322.
6. Prensky, M. (2001). *Digital game-based learning*. New York: McGraw-Hill.
7. Rixon, S. (2014). Using drama activities to promote speaking skills in the second language classroom. *ELT Journal*, 68(1), 17-28.
8. Ur, P. (1988). *Grammar practice activities: A practical guide for teachers*. Cambridge: Cambridge University Press.

“HISOR” DAVLAT QO‘RIQXONASIDA ANIQLANGAN YANGI FAUNA VAKILI

Qashqadaryo viloyati Shahrisabz shahri ipak yo‘li ko‘chasi 140 uy. O‘zbekiston Respublikasi Ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim o‘zgarishi vazirligi huzuridagi "Muhofaza etiladigan tabiiy hududlar departamenti" "Hisor" davlat qo‘riqxonasi direktori Q.Normuxammedov va ilmiy bo‘lim xodimlari Behruz Begaliev, Valijon Badirov, Uktam Salohiddinov va qo‘riqxonada Ilmiy Kengashi a‘zosi Yakubov Kamil tayyorladi

Annotatsiya: Qo‘riqxonada faunasida yangi tur aniqlandi.

Kalit so‘zlari: *Mustela erminea-gornastay, Oq larcha (Laska), Qaronko‘l, Tanxozdaryo, Suvsarlar turkumiga, Bushnel,*

Mustela erminea-gornastay, Oq larcha (Laska).

“Hisor” davlat qo‘riqxonasining Tanxozdaryo bo‘limining Sarituz, Karankul kengliklarida S-38⁰51’ shimoliy, E-67⁰25’ sharqiy va dengiz sathidan 2400-3500 metr balalikda, ilmiy bo‘lim va davlat nazoratchilari tomonidan o‘rnatilgan “Bushnel” rusumli yashirin foto-videoqopqonga, Sutemizuvchilar oilasining Suvsarlar turkumiga, mansub - **Oq larchaning ilk bor** foto tasvirga olindi.

Larchalar yirtqich sut emizuvchilar guruhiga mansub, tez harakatlanadigan va juda sezgir-hushyor hayvonlar sirasidan bo‘lib, tanasi ingichka, cho‘ziq va juda egiluvchan. Ular Markaziy Osiyoda, Yevropa, Shimoliy Afrika, Shimoliy Amerika va Shimoliy Muz okeanining Kanada qirg‘oqlarining arxipelaglarida ham uchraydi. Ularning yashash biotoplari o‘rmon yaqinidagi ochiq yalangliklarda, botqoqliklar atrofida, bo‘tazorlar, tog‘ oldi qoyalarning tosh uyumlarida asosiy chegeralangan areallarda uchratish mumkin. Ular o‘z o‘yalarini chirigan daraxtlar tagida, tosh yorig‘lari va qoya osti kamarlarda 300-500 mm chuqurlikda joylashtirib, uning yon qismlarida, ayozli qish mavsumi uchun ozuqa saqlash, odobxon va bolalari uchun aloxida bo‘limlarga bo‘lingan, yertula shaklidan iborat bo‘lib, barcha bo‘linmalar quritilgan o‘t-o‘lanlar va ozuqlangan hayvon terisi, qushlarning pati bilan qoplab chiqadi.

Qo‘riqxonada 2012 yildan buyon barcha sarhadlarda foto va video qopqonlar o‘rnatilganligi, bois juda ko‘p noyob fauna vakillarining bioekologik xususiyatlarini o‘rganishda, yashash areallarini aniqlashda, ilmiy ma’lumotlar to‘plashda va asosli

ilmiy xulosalarni yakuniga yetkazishda, ahamiyati beqiyos bo‘lmoqda. Chunki olingan tasvirlarda vaqt, havo harorati, dengiz sathidan balandlik nuqtasi, shimoliy va sharqiy kenglik koordinatalari ham qayd etilmoqda. Ushbu ma’lumotlar esa ilmiy izlanuvchilarga birmuncha qulayliklar yaratib, noyob fauna vakillarini yana qo‘riqxonaning qaysi hududlarida uchrashi, o‘rganish va yashirin kameralarni o‘rnatishda, xatoliklarga yo‘l qo‘yishni oldini olib, dala amaliyoti davridagi vaqtini besamar sarflashni oldini oladi.

Qo‘riqxonada ilk bor, foto qopqonga muhrlangan Oq larcha, Larchaga nisbatan bir- oz yirikroq, dumining uchi qora, uzunligi 16-38 sm, vazni esa 260 grammgacha bo‘ladi. Ularning asosiy ozuqasi, mayda kemiruvchilar-sichqonlar, suvda yaxshi suzaolgani bois baliqlar, baqalar bilan ozuqlanadi. Aslida yer hayvoni bo‘lgan larchalar, daraxtlarga epchil harakatlanish xususiyatiga egaligi tufayli, qushlar o‘yasidagi tuxum va yangi ochib chiqqan poloqonlar, xatto, o‘y mushugi, quyon, bo‘rilar och qolganda, turli mevalar va har xil organik chiqindilar bilan oziqlanish xususiyatiga ega fauna vakillari sirasiga mansubligi bilan ajralib turadi.

Yiliga bir marta, bahorning oxiri, yozning boshlanishida 3-18 tagacha avlod davomchisini 280 kundan keyin, dunyoga keltirishi kuzatilgan, lekin o‘rtacha 4-9 gacha bolalaydi. Erkak Larcha urg‘ochisiga nisbatan yirikroq bo‘ladi. Bu ikkala tur zararkunandalarni qirib, tabiatga va inson faoliyatiga, o‘y sichqon va kalamushlarga qiron keltirib, ma’lum darajada tabiiy ekologik muvozanantni saqlashda, tabiat sanitari sifatida Ona tabiatga foyda keltiradi. Larchalar kichik yirqichlar sirasiga mansub bo‘lsa ham, sut emizuvchilar ekotizimining mo‘him vakili xisoblanadi va tabiatdagi zararkunandalar populyatsiyasini nazoratchisi xisoblanadi. Oq larcha qimmatbaho mo‘ynasi tufayli, palto yoqalarini bezashda ishlatilgani uchun dunyoda bir mavsumda minglab larchalar ovlanadi.

Qo‘yidagi Oq larchaning foto tasviri qo‘riqxonaning Tanxozdaryo bo‘limi dalat nazoratchisi J.Berdialiev tomonidan unga berkitilgan 34 bo‘lak sarhadlarida yashirin “Bushnel” fotovideo qopqon yordamida 2021 yilning fenologik kuz faslida olingan.

1-Rasm

2- Rasm

3-Rasm

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Baker.Rollin H 1983г. Michiganskie mlekoritayushie, str. 472-478. Michiganskiy gosudarstvennyy universitet.
2. King, Kerolin M. 1983g. Vidy mlekoritayushix.195:1-8. Amerikanskoe obshество mammologov. Nyu-York.
3. Raff. S, Uilson D. 1999 g. Smitsonovskaya kniga Severoamerikanskiye mlekorityushie. Vashington, izd. Smitsonovskogo instituta sovmestno s Amerikanskim obshestvom mammologov.
4. Materialy iz interneta. «Baza dannykh istorii jizni jivotnykh»
5. Nauchnyy fond Gissarskogo goszarovednika 2021-2022gg.

WHAT CAN HUMANITY DO TO HELP THE ANIMAL AND PLANT WORLD AND TO REDUCE THE DISAPPEARANCE OF RARE GIFTS OF NATURE?

Erkinova Fozila Dilshodovna

O'zbekiston Respublikasi Prezident ta'lim muassasalari agentligi tizimidagi Abu Ali ibn Sino nomidagi ixtisoslashtirilgan maktab, 11-sinf o'quvchisi

Annotation. The rapid disappearance of rare animal and plant species poses a significant threat to biodiversity and ecosystem stability. This article explores various strategies that humanity can employ to protect and conserve these invaluable gifts of nature. Through a comprehensive literature analysis, methods employed in conservation efforts are evaluated, and their results are discussed. The study concludes with suggestions for future actions to ensure the long-term preservation of rare species and the ecosystems they inhabit.

Keywords: Conservation, biodiversity, rare species, habitat protection, sustainable practices.

The Earth's biodiversity is facing an unprecedented crisis due to human activities such as habitat destruction, climate change, pollution, and overexploitation. One of the most pressing concerns is the disappearance of rare animal and plant species, which often possess unique genetic traits and play crucial roles in their respective ecosystems. This article aims to examine the current state of rare species conservation efforts, analyze their effectiveness, and propose strategies to mitigate further loss.

Studies have shown that the loss of rare species can have cascading effects on ecosystems, leading to reduced resilience and productivity. Conservation efforts have primarily focused on habitat protection, restoration, captive breeding programs, and community engagement. However, challenges such as limited funding, inadequate enforcement of regulations, and lack of public awareness hinder these initiatives.

To evaluate the efficacy of conservation methods, data from various studies and reports were collected and analyzed. Key metrics included species population trends, habitat loss rates, and success rates of conservation interventions. Additionally, case studies from different regions provided insights into the practical application of conservation strategies.

Humanity can take several actions to help protect and conserve the animal and plant world, as well as reduce the disappearance of rare species:

- Conservation efforts: Governments, NGOs, and individuals can establish and support protected areas such as national parks, wildlife reserves, and marine

sanctuaries. These areas provide safe habitats for various species to thrive without human interference.

- **Sustainable practices:** Encouraging sustainable agriculture, forestry, and fishing practices can help minimize habitat destruction and ensure the long-term survival of species. This includes techniques such as crop rotation, agroforestry, sustainable logging, and responsible fishing methods.

- **Combating climate change:** Addressing climate change is crucial for protecting biodiversity. Reducing greenhouse gas emissions, transitioning to renewable energy sources, and promoting energy efficiency can mitigate the impacts of climate change on ecosystems and species.

- **Combating habitat loss:** Protecting and restoring natural habitats, such as forests, wetlands, and coral reefs, is essential for preserving biodiversity. Efforts should focus on preventing deforestation, restoring degraded habitats, and creating wildlife corridors to connect fragmented ecosystems.

- **Combating pollution:** Minimizing pollution, including plastic pollution, chemical pollution, and habitat pollution, is essential for the health of ecosystems and species. Implementing regulations, promoting recycling and waste reduction, and supporting cleanup efforts can help mitigate the impacts of pollution on wildlife.

- **Education and awareness:** Raising awareness about the importance of biodiversity and the threats facing it can inspire individuals and communities to take action. Education programs, public campaigns, and outreach efforts can help people understand the value of nature and their role in protecting it.

- **Supporting conservation initiatives:** Individuals can support conservation efforts by volunteering, donating to conservation organizations, and participating in citizen science projects. By contributing time, money, or expertise, people can help fund research, conservation projects, and advocacy efforts aimed at protecting endangered species and their habitats.

- **Legislation and policy:** Governments can enact and enforce laws and policies that protect wildlife and their habitats. This includes regulations on hunting, fishing, land use, and pollution, as well as international agreements and treaties aimed at conserving biodiversity.

By taking these actions, humanity can help protect the animal and plant world, reduce the disappearance of rare species, and preserve the planet's biodiversity for future generations.

While significant progress has been made in rare species conservation, considerable challenges persist. Climate change poses a growing threat, altering habitats and disrupting species' distributions. Furthermore, human activities such as illegal poaching and deforestation continue to exacerbate the problem. Collaborative

efforts involving governments, NGOs, local communities, and the private sector are essential to address these challenges effectively.

Conclusions and Suggestions:

In conclusion, protecting rare animal and plant species requires a multifaceted approach that integrates habitat conservation, sustainable development, and community engagement. Governments must enact and enforce robust environmental policies, while stakeholders must prioritize conservation in land-use planning and resource management. Public education and awareness campaigns can foster a culture of environmental stewardship, empowering individuals to take action in their daily lives. By working together, we can safeguard nature's treasures for future generations to cherish and enjoy.

In the coming years, investments in research and technology will be crucial to develop innovative solutions for conservation challenges. Embracing sustainable practices and promoting biodiversity-friendly policies will not only benefit rare species but also contribute to the health and well-being of ecosystems and human societies alike. Let us commit ourselves to the noble cause of preserving nature's wonders, for they are irreplaceable gifts that enrich our lives in countless ways.

References.

1. Alam, K., & Halder, U. K. (2018). A Pioneer of Environmental Movements in India: Bishnoi Movement. *Journal of Education and Development*, 8(15), 283-87.
2. Anthwal, A., Gupta, N., Sharma, A., Anthwal, S., & Kim, K. H. (2010). Conserving biodiversity through traditional beliefs in sacred groves in Uttarakhand Himalaya, India. *Resources, Conservation and Recycling*, 54(11), 962-971.
3. Anthwal, A., Sharma, R. C., & Sharma, A. (2006). *Sacred groves: traditional way of conserving plant diversity in Garhwal Himalaya, Uttaranchal*. Marsland Company
4. Balachandran, C., Dinakaran, S., Chandran, M. D. S., & Ramachandra, T. V. (2014, November). Stream insect diversity in a sacred and non-sacred forest of Ankola Taluk, Uttara Kannada, Karnataka. In *Conference on Conservation and Sustainable Management of Wetland Ecosystems in Western Ghats*.
5. Bharathi, S., & Prasad, A. D. (2017). Diversity, population structure and regeneration status of arboreal species in the four sacred groves of Kushalnagar, Karnataka. *Journal of forestry research*, 28(2), 357-370.
6. Das, S. (2020). A brief study of the sacred groves of Jharkhand and their non-brahmin priests. *International Journal of Humanities and Arts*, 2(1), 24-28.
7. Hangarge, L. M., Kulkarni, D. K., Gaikwad, V. B., & Mahajan, D. M. (2015). Soil organic carbon (SOC) in selected sacred groves from Bhor region of western ghats, Maharashtra. *Asian J Environ Sci*, 10(2), 166-171.
8. Jaryan, V., Uniyal, S. K., Singh, R. D., Lal, B., Kumar, A., & Sharma, V. (2010). Role of traditional conservation practice: highlighting the importance of Shivbari sacred grove in biodiversity conservation. *The Environmentalist*, 30(2), 101-110.
9. Khumbongmayum, A. D., Khan, M. L., & Tripathi, R. S. (2004). Sacred groves of Manipur—ideal centres for biodiversity conservation. *Current Science*, 87(4), 430-433.
10. Miria, A., Khan, A. B., & Rao, B. R. P. (2012). Orchids of Talakona Sacred Grove, Andhra Pradesh, India. *American-Eurasian Journal of Agricultural & Environmental Sciences*, 12(4), 469-471.

WHAT CAN HUMANITY DO TO HELP THE ANIMAL AND PLANT WORLD AND TO REDUCE THE DISAPPEARANCE OF RARE GIFTS OF NATURE?

Erkinova Fozila Dilshodovna

O'zbekiston Respublikasi Prezident ta'lim muassasalari agentligi tizimidagi Abu Ali ibn Sino nomidagi ixtisoslashtirilgan maktab, 11-sinf o'quvchisi

Annotation. The rapid disappearance of rare animal and plant species poses a significant threat to biodiversity and ecosystem stability. This article explores various strategies that humanity can employ to protect and conserve these invaluable gifts of nature. Through a comprehensive literature analysis, methods employed in conservation efforts are evaluated, and their results are discussed. The study concludes with suggestions for future actions to ensure the long-term preservation of rare species and the ecosystems they inhabit.

Keywords: Conservation, biodiversity, rare species, habitat protection, sustainable practices.

The Earth's biodiversity is facing an unprecedented crisis due to human activities such as habitat destruction, climate change, pollution, and overexploitation. One of the most pressing concerns is the disappearance of rare animal and plant species, which often possess unique genetic traits and play crucial roles in their respective ecosystems. This article aims to examine the current state of rare species conservation efforts, analyze their effectiveness, and propose strategies to mitigate further loss.

Studies have shown that the loss of rare species can have cascading effects on ecosystems, leading to reduced resilience and productivity. Conservation efforts have primarily focused on habitat protection, restoration, captive breeding programs, and community engagement. However, challenges such as limited funding, inadequate enforcement of regulations, and lack of public awareness hinder these initiatives.

To evaluate the efficacy of conservation methods, data from various studies and reports were collected and analyzed. Key metrics included species population trends, habitat loss rates, and success rates of conservation interventions. Additionally, case studies from different regions provided insights into the practical application of conservation strategies.

Humanity can take several actions to help protect and conserve the animal and plant world, as well as reduce the disappearance of rare species:

- Conservation efforts: Governments, NGOs, and individuals can establish and support protected areas such as national parks, wildlife reserves, and marine

sanctuaries. These areas provide safe habitats for various species to thrive without human interference.

- **Sustainable practices:** Encouraging sustainable agriculture, forestry, and fishing practices can help minimize habitat destruction and ensure the long-term survival of species. This includes techniques such as crop rotation, agroforestry, sustainable logging, and responsible fishing methods.

- **Combating climate change:** Addressing climate change is crucial for protecting biodiversity. Reducing greenhouse gas emissions, transitioning to renewable energy sources, and promoting energy efficiency can mitigate the impacts of climate change on ecosystems and species.

- **Combating habitat loss:** Protecting and restoring natural habitats, such as forests, wetlands, and coral reefs, is essential for preserving biodiversity. Efforts should focus on preventing deforestation, restoring degraded habitats, and creating wildlife corridors to connect fragmented ecosystems.

- **Combating pollution:** Minimizing pollution, including plastic pollution, chemical pollution, and habitat pollution, is essential for the health of ecosystems and species. Implementing regulations, promoting recycling and waste reduction, and supporting cleanup efforts can help mitigate the impacts of pollution on wildlife.

- **Education and awareness:** Raising awareness about the importance of biodiversity and the threats facing it can inspire individuals and communities to take action. Education programs, public campaigns, and outreach efforts can help people understand the value of nature and their role in protecting it.

- **Supporting conservation initiatives:** Individuals can support conservation efforts by volunteering, donating to conservation organizations, and participating in citizen science projects. By contributing time, money, or expertise, people can help fund research, conservation projects, and advocacy efforts aimed at protecting endangered species and their habitats.

- **Legislation and policy:** Governments can enact and enforce laws and policies that protect wildlife and their habitats. This includes regulations on hunting, fishing, land use, and pollution, as well as international agreements and treaties aimed at conserving biodiversity.

By taking these actions, humanity can help protect the animal and plant world, reduce the disappearance of rare species, and preserve the planet's biodiversity for future generations.

While significant progress has been made in rare species conservation, considerable challenges persist. Climate change poses a growing threat, altering habitats and disrupting species' distributions. Furthermore, human activities such as illegal poaching and deforestation continue to exacerbate the problem. Collaborative

efforts involving governments, NGOs, local communities, and the private sector are essential to address these challenges effectively.

Conclusions and Suggestions:

In conclusion, protecting rare animal and plant species requires a multifaceted approach that integrates habitat conservation, sustainable development, and community engagement. Governments must enact and enforce robust environmental policies, while stakeholders must prioritize conservation in land-use planning and resource management. Public education and awareness campaigns can foster a culture of environmental stewardship, empowering individuals to take action in their daily lives. By working together, we can safeguard nature's treasures for future generations to cherish and enjoy.

In the coming years, investments in research and technology will be crucial to develop innovative solutions for conservation challenges. Embracing sustainable practices and promoting biodiversity-friendly policies will not only benefit rare species but also contribute to the health and well-being of ecosystems and human societies alike. Let us commit ourselves to the noble cause of preserving nature's wonders, for they are irreplaceable gifts that enrich our lives in countless ways.

References:

1. Alam, K., & Halder, U. K. (2018). A Pioneer of Environmental Movements in India: Bishnoi Movement. *Journal of Education and Development*, 8(15), 283-87.
2. Anthwal, A., Gupta, N., Sharma, A., Anthwal, S., & Kim, K. H. (2010). Conserving biodiversity through traditional beliefs in sacred groves in Uttarakhand Himalaya, India. *Resources, Conservation and Recycling*, 54(11), 962-971.
3. Anthwal, A., Sharma, R. C., & Sharma, A. (2006). Sacred groves: traditional way of conserving plant diversity in Garhwal Himalaya, Uttaranchal. Marsland Company
4. Balachandran, C., Dinakaran, S., Chandran, M. D. S., & Ramachandra, T. V. (2014, November). Stream insect diversity in a sacred and non-sacred forest of Ankola Taluk, Uttara Kannada, Karnataka. In *Conference on Conservation and Sustainable Management of Wetland Ecosystems in Western Ghats*.
5. Bharathi, S., & Prasad, A. D. (2017). Diversity, population structure and regeneration status of arboreal species in the four sacred groves of Kushalnagar, Karnataka. *Journal of forestry research*, 28(2), 357-370.
6. Das, S. (2020). A brief study of the sacred groves of Jharkhand and their non-brahmin priests. *International Journal of Humanities and Arts*, 2(1), 24-28.

7. Hangarge, L. M., Kulkarni, D. K., Gaikwad, V. B., & Mahajan, D. M. (2015). Soil organic carbon (SOC) in selected sacred groves from Bhor region of western ghats, Maharashtra. *Asian J Environ Sci*, 10(2), 166-171.
8. Jaryan, V., Uniyal, S. K., Singh, R. D., Lal, B., Kumar, A., & Sharma, V. (2010). Role of traditional conservation practice: highlighting the importance of Shivbari sacred grove in biodiversity conservation. *The Environmentalist*, 30(2), 101-110.
9. Khumbongmayum, A. D., Khan, M. L., & Tripathi, R. S. (2004). Sacred groves of Manipur – ideal centres for biodiversity conservation. *Current Science*, 87(4), 430-433.
10. Miria, A., Khan, A. B., & Rao, B. R. P. (2012). Orchids of Talakona Sacred Grove, Andhra Pradesh, India. *American-Eurasian Journal of Agricultural & Environmental Sciences*, 12(4), 469-471.

POYABZAL SANOATIDA MEHNATNI MUHOFAZA QILISH VA SANOAT EKOLOGIYASI

*Abduraxmanova F.A. - katta o'qituvchi
Buxoro muhandislik-texnologiya instituti*

Annotatsiya. Maqolada poyabzal sanoatida mehnatni muhofaza qilish, mehnatning kiruvchi oqibatlarini bartaraf etish, korxonada xavfsiz, zararsiz, ekologik, ergonomik va estetik ishlab chiqarish sharoitlarini yaratish ishlab chiqarish madaniyatini, mehnat samaradorligini va ishlab chiqarilgan mahsulot miqdorini oshirish, Ishchilar uchun qulay mehnat sharoitlarini yaratish, texnologiyada qo'llaniladigan xavfli, zararli (toksik) moddalarning xususiyatlari keng yoritilgan

Tayanch so'zlar: Fuqarolar salomatligi, ishlab chiqarishdagi shikastlanish, mehnat sharoitlari, mehnat muhofazasi, texnologik normativi.

Mehnat inson uchun zarur va foydali bo'lib hisoblanadi. U bir tomondan ijtimoiy jarayon, u orqali odamlar ma'lum bir ishlab chiqarish munosabatlariga kirishadilar, boshqa tomondan har bir inson jismoniy va aqliy energiyasini sarflaydigan fiziologik jarayon. Shu sababli, mehnatni muhofaza qilish mehnatning kiruvchi oqibatlarini bartaraf etish uchun mehnat jarayonida inson energiya iste'moli va energiyani qayta tiklash o'rtasidagi optimal kombinatsiyani o'rnatish uchun mo'ljallangan. Fuqarolar salomatligini muhofaza qilish, mehnat xavfsizligini ta'minlash, kasb kasalliklari va ishlab chiqarishdagi shikastlanishlarni bartaraf etish davlatning asosiy g'amxo'rliklaridan biridir. Mehnatni muhofaza qilish muhim rol o'ynaydi, chunki korxonada xavfsiz, zararsiz, ekologik, ergonomik va estetik ishlab chiqarish sharoitlarini yaratish ishlab chiqarish madaniyatini, mehnat samaradorligini va ishlab chiqarilgan mahsulot miqdorini oshirishga yordam beradi. Zamonaviy yengil sanoat korxonalaridagi barcha texnologik jarayonlar asbob-uskunalarining maksimal yuklanishi, texnologik jarayonlarni kimyolashtirish, xom-ashyo va mahsulotlarni qayta ishlashning texnologik ko'rsatkichlariga rioya qilish bo'yicha qat'iy talablar, mehnat sifatini oshirish, ishlab chiqarishni mexanizatsiyalash, avtomatlashtirish kabi omillar bilan birga keladi. Bu sanoat korxonalarining ishlab chiqarish jarayonlarini loyihalash bosqichida ham, yangi mashinalarni loyihalashda ham, foydalanish paytida ham hisobga olinishi kerak. Ishchilar uchun qulay mehnat sharoitlarini yaratish mehnat unumdorligi va ishlab chiqarish samaradorligini oshirishning muhim zaxirasidir. Mehnat sharoitlarini yaxshilash chora-tadbirlari katta ahamiyat kasb etmoqda. Ishlab chiqarish birligiga ish vaqtining tannarxini kamaytirish hisobiga tejashga erishiladi; ikkinchidan, ishchilarning vaqtincha mehnatga layoqatsizligi bilan bog'liq smena ichidagi va to'liq kunlik xarajatlarni kamaytirish hisobiga ish vaqti fondining

samaradorligi natijasida; uchinchidan, kasallik ta'tillari va davolanish xarajatlari uchun to'lovlarni kamaytirish. Shu bois bironta korxonona, firma, ustaxona yoki uchastka, ularning barchasida mehnat sharoitlari ta'minlanmagan bo'lsa, qabul qilinishi va foydalanishga topshirilishi mumkin emas va kerak emas. Iqtisodiy maqsadga muvofiqlik va ekologik jihatlarni hisobga olish kerak.

Mehnat muhitining inson tanasiga zararli ta'sirini yo'q qiladigan yoki minimallashtiradigan bunday mehnat sharoitlarini yaratishni ta'minlaydigan ishni eng yaxshi tashkil etish muhim rol o'ynaydi.

Mehnatni ilmiy tashkil etish mehnat xavfsizligini ta'minlaydi va texnik intizomga qat'iy rioya qilishni va ilmiy asoslangan xavfsizlik standartlari va qoidalarini amalga oshirish ustidan tizimli malakali nazoratni talab qiladi.

Mehnatni muhofaza qilish – bu insonni mehnat jarayonida ishga layoqatliligini va sog'ligini, xavfsizligini ta'minlovchi ijtimoiy-iqtisodiy, tashkiliy, texnik, gigiena, davolash va profilaktika choralari va vositalari tizimi.

Yengil sanoat korxonalarida elektr jihozlari, o'lchash asboblari va avtomatlashtirishning to'yinganligi natijasida ishlab chiqarish jarayonlari shovqin va tebranish, tolali organik va mineral chang, ortiqcha issiqlik, namlik, gazlar va boshqa kimyoviy zararli moddalarning ko'p miqdorda ajralib chiqishi bilan birga kechadi, shuning uchun texnologik standartlarga rioya qilish talabi va mehnat muhofazasi texnologik normativlariga rioya qilish talabini oshiradi.

Xavfli va zararli omillar tahlili 6.1-jadvalda keltirilgan

6.1-jadval - Xavfli va zararli omillarning tahlili va ishlab chiqarishning umumiy tavsifi

Berilgan materiallar	Ishlab chiqiladigan parametrlarni qiymati
Xodimlar uchun elektr toki urishi xavfi bo'yicha binolar sinfi	Yuqori xavf bilan: jihozlarni tuproqlash va o'tkazuvchan pollar, texnik himoya vositalari: to'siqlar, blokirovkalar, kalitlar, avtomatik qurilmalar va izolyatsiya.
Binolarning yong'in va portlash xavfi sinfi	P -IIa yonuvchi changlarni o'z ichiga olgan xona NKPR 65 g/m ³ , B -IIa - suspenziyada tolalar va chang chiqariladigan xonalarda joylashgan zonalar

Yong'in xavfi bo'yicha ishlab chiqarish toifasi	B (qattiq holatda yonuvchan materiallar)
Ishlab chiqarishning sanitariya tasnifi	IV
Sanitariya muhofazasi zonasining o'lchami,mm	100

Texnologik jarayonlar va asbob-uskunalarga texnik xizmat ko'rsatish vaqtida operatsion xodimlarning xavfsizligini ta'minlash bo'yicha chora-tadbirlar 6. 2, 6.3-jadvallarda jamlangan.

6.2-jadval - Texnologiyada qo'llaniladigan xavfli, zararli (toksik) moddalarning xususiyatlari

Dastlabki qoidalar va xususiyatlar	Qiymatlar tavsifi	
Moddalarning nomi	charm	atseton
Moddaning agregat holati	Qattiq (chang)	(juftliklar)
Moddaning xavfli klassi	III	IV
Zararli moddalarning ruxsat etilgan maksimal kontsentratsiyasi, mg / m	2	200
Ishlaydigan hudud havosiga chiqadigan zararli moddalar miqdori, mg/m.	1,8	150
Odam organizmida moddalarning ta'siri	Kasb kasalliklari, bosh og`rig`I, charchoq, nafas yo`llarining achishishi, ko`zning shilliq pardasining zararlanishi	

6.3. Texnologiyada foydalaniladigan yong`inga va portlashga xavfli moddalar tavsifi

Dastlabki holat va xarakteristika	Tavsiflar qiymati	Ilovalar	
		Yelim	Erituvchi (atseton)
Nomlanishi	Tabiiy charm	Yelim	Erituvchi (atseton)
Yonish harorati, C	400	50	-19
O`z o`zidan yonish harorati, C	420	100	620
Chulg`alanish harorati, C	22	20	-18
Chulg`alanishning konsentratsion chegarasi, % hajm	-	-	6,4-20
Chulg`alanishning harorat chegarasi, C	40020	12020	-20(n) +6(v)

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. <https://lex.uz/docs/5554856>
2. Узакова Л. П., Абдурахманова Ф. А., Турсункулова М. С. Современные эксплуатационные и технологические требования, предъявляемые к деталям верха обуви //Техника. Технологии. Инженерия. – 2019. – №. 2. – С. 30-33.
3. Абдурахманова Ф. А. Рынок обуви: глобальные тенденции. перспективы развития кожевенно-обувной промышленности в бухарской области //Глобальная экономика и образование. – 2021. – Т. 1. – №. 2. – С. 15-21.
4. Узакова Л. П., Жабборов Ю. Ю. Научное обоснование современных материалов для изготовления спортивной обуви //Вестник науки. – 2022. – Т. 4. – №. 3 (48). – С. 196-203.
5. Абдурахманова Ф. А. Обоснование выбора специальной обуви для конных игр //Вестник науки. – 2022. – Т. 3. – №. 3 (48). – С. 104-111.
6. Абдурахманова Ф. А., Узакова Л. П., Турсункулова М. С. Закономерности изменчивости и распределения антропометрических признаков //Техника. Технологии. Инженерия. – 2019. – №. 2. – С. 27-30.
7. В.С. Макарова. Моделирование и конструировани обуви и колодок. Москва: Легпромбытиздат. 1987. – с.162
8. К.М. Зурабян и др. Материаловедение изделий из кожи. Москва. Легпромбытиздат. 1988. – с.412 .

POYABZAL KORXONALARIDAGI TRANSPORT VOSITALARI TAVSIFI

*Abduraxmanova F.A. - katta o'qituvchi
Buxoro muhandislik-texnologiya instituti*

Annotatsiya. Maqolada poyabzal va charm-attorlik sanoati korxonalarini texnik qayta jihozlash, ishlab chiqarish liniyasini takomillashtirish, ishlab chiqarishning tashkiliy shakllarini o'zgartirish va takomillashtirish, bu yangi dizayn yechimlari va eng so'nggi moda tendentsiyalariga mos keladigan yangi materiallardan foydalanish orqali mahsulotlar assortimentini tez va oson o'zgartirish imkoniyatlari ko'rsatib berilgan.

Tayanch so'zlar: jihoz, uskuna, yig'ish oqimi, tanovorni yig'ish oqimi, uzluksiz ishlab chiqarish, operatsiyalararo transport.

Yig'ish sexlaridagi konveyerning mo'ljallangan vazifasi jihozlarda yig'ish operatsiyalari uchun poyabzal tanovorini turli yig'ish joylariga yetkazib berishdir. Zamonaviy konveyer modellari ishlab chiqarishni eng qulay tashkil etish uchun lentani tezligini sozlash va boshqa parametrlarni o'zgartirish imkonini beradi.

Ishlab chiqarishni avtomatlashtirish energiya xarajatlarini kamaytirishga, shuningdek, ish sifatini yaxshilashga imkon beradi: har bir xodim aniq belgilangan talablar va parametrlar bilan faqat bitta operatsiyani bajaradi. Poyabzal va charm-attorlik sanoati korxonalarini texnik qayta jihozlash, ishlab chiqarish liniyasini takomillashtirish mehnat unumdorligini yanada oshirish, sifatini yaxshilash va ishlab chiqarish hajmini oshirishning asosiy zaxirasidir. Uzluksiz ishlab chiqarish samaradorligi ko'p jihatdan transport vositalari va ularning ishlab chiqarish tashkiloti talablariga muvofiqligi bilan belgilanadi. Ishlab chiqarilayotgan mahsulotlar assortimentini doimiy ravishda kengaytirish va uslublarni tez-tez o'zgartirish zarurati, mahsulot sifatiga talablarning ortib borishi mehnatni tashkil etishning yangi shakllarini va shunga mos ravishda yangi transport vositalarini talab qiladi.

Ishlab chiqarish samaradorligini oshirish usullaridan biri asosiy va yordamchi operatsiyalar va jarayonlarni mexanizatsiyalashdir. Texnologik jarayonlarning ajralmas qismi yarim tayyor mahsulotlarning operatsiyalararo harakatlaridir. Operatsiyalararo transport ishlab chiqarish jarayonining barcha bosqichlarida texnologik rejimning saqlanishini va tayyor mahsulotning talab qilinadigan sifatiga erishishni ta'minlashi kerak. Operatsiyalararo transport tizimi texnologik va transport konveyerlarini o'z ichiga oladi.

Texnologik konveyerlar texnologik operatsiyalarni bevosita ular ustida yoki konveyerlar bo'ylab joylashgan ish stollari va jihozlarida bajarish uchun ishlatiladi.

Texnologik operatsiya tugagandan so'ng, yarim tayyor mahsulot keyingi operatsiyaga va konveyerning harakat yo'nalishiga o'tkaziladi. Texnologik konveyerlarga ishchi xodimlar bevosita texnologik operatsiyalarni bajarmaydigan, lekin undagi yarim tayyor mahsulotlarni ko'chirish jarayonida turli texnologik bosqichlardan o'tib, tayyor mahsulotga aylanadigan konveyerlar ham kiradi.

Yuqori qismlarni andazalari naqliyot qilish telejkalar va binoning podvalida joylashgan kesish sexidan yuk lifti yordamida tashiladi; Pastki qismlar va butlovchi qismlar markaziy materiallar omboridan telejkalarda yuk lifti orqali etkazib beriladi; ombor binoning birinchi qavatida joylashtiriladi.

Tanovorni yig'ish oqimida yarim tayyor mahsulotlarni uzatish uchun konveyer tizimi qo'llaniladi. Konveyer va ustaxonaning devorlari orasidagi masofa standartlarga mos keladi, uskunani joylashtirish haqida esa bunday gapirish mumkin emas. Ko'pincha mashinalar orasidagi masofani joylashtirishda standartlarga rioya qilinmaydi. Misol uchun, konveyerning oxirgi uchastkalaridagi ba'zi ish stantsiyalari orasidagi masofa 65-70 sm ga etadi, standartlarga ko'ra u kamida 80 sm. Ish qismlari bo'lgan qutilar devor bo'ylab saqlanadi, shu bilan o'tish joyi va deraza teshiklari to'siladi.

Ishlab chiqarish maydoni ish qismini yig'uvchi konveyerning dum uchidagi bo'sh maydon shaklida oqilona foydalaniladi, taglik ishga tushirishga emas, balki butun ustaxona bo'ylab to'g'ridan-to'g'ri "Tagliklarni kimyoviy qayta ishlash" operatsiyasiga o'tkaziladi. inson va yuk oqimining keraksiz kesishishiga, shuningdek tortmalarni ish joyida tagliklar bilan to'ldiriladi.

Tanovorlarni yig'ish oqimidan poyafzal yig'ish oqimiga o'tkazish ishchi tomonidan telejkalar yordamida yoki qo'lda (kichik partiyalarda) amalga oshiriladi.

Maxsus ko'p qavatli aravalarda tayyor poyabzal ustaxonaning boshida joylashgan qadoqlash bo'limiga olib boriladi, ya'ni. deyarli darhol marra chizig'idan so'ng, bu yerda poyabzal qadoqlanadi va telejkalarda yuk lifti orqali binoning podvalida joylashgan tayyor mahsulotlar omboriga olib boriladi.

Poyafzal yig'ish liniyasida katta hajmdagi zaxira va nosoz uskunalar mavjud bo'lib, bu ishlab chiqarish maydonidan noratsional foydalanish, shuningdek, sanitariya va xavfsizlik me'yorlarining buzilishiga olib keladi (uskunalar orasidagi masofa standartlarga javob bermaydi).

Ustaxonaga kirish va yuk lifti ustaxonaning turli uchlarida joylashgan, shuning uchun inson va yuk oqimlarining kesishishi minimaldir. Oqimni texnik qayta jihozlash yo'nalishlarini ishlab chiqish. Ishlab chiqarilayotgan poyabzallarning assortimenti va sifatini, yelimli mahkamlash usulidan foydalangan holda erkaklar poyabzali ishlab chiqarish liniyasida ishlab chiqarishning texnik darajasi va tashkil etilishini tahlil qilish asosida quyidagi texnik qayta jihozlash yo'nalishlari ishlab chiqildi:

YERDA TEMIR BO'LMAGANIDA HAYOT BO'LARMIDI

Abdulahobova Mohiniso Yigitali qizi
Toshkent shahar, Olmazor tumani, ixtisoslashtirilgan
ta'lim muassalari agentligi tizimidagi Abu Ali Ibn Sino
nomidagi ixtisoslashgan maktabi 7-“v” sinf o'quvchisi

Annotatsiya: Temirning barcha tirik mavjudotlar hayotidagi ahamiyati haqidagi ushbu tadqiqot dolzarbdir, chunki olimlar bu kimyoviy elementsiz Yerda hayot bo'lishi mumkin emas deb hisoblashadi. Biroq, bu muammo to'liq o'rganilmagan, bu manbalarning etarli emasligidan dalolat beradi. Ko'pgina adabiyotlarda temirning er qobig'ida eng keng tarqalgan kimyoviy element ekanligi aytilgan. Shu bois tadqiqotimizdan maqsad aynan temir Yerda hayotning paydo bo'lishiga sharoit yaratilishiga hissa qo'shganligini va temir Yerning yadrosida, inson va hayvonlarning, ba'zi o'simliklar va bakteriyalar qonida mavjud bo'lgan hayotiy element ekanligini isbotlashdan iborat.

Barcha metallar orasida temir odamlar uchun eng hayotiy va muhim hisoblanadi. Yulduz yadrosida temirning to'planishi uning portlashiga olib keladi va shu bilan hayot uchun zarur bo'lgan temir atomlarining butun olam bo'ylab tarqalishiga imkon beradi. Yer paydo bo'lishining dastlabki bosqichida temir atomlari hosil qilgan harorat va yadro ichidagi tortishish kuchi sayyoramizning kimyoviy o'zgarishlariga sabab bo'ldi va natijada atmosfera va gidrosferaning rivojlanishi uchun zarur shart-sharoitlarni yaratdi. Er yadrosida joylashgan erigan temir kuchli magnit vazifasini bajaradi va Yerning magnit kamarini hosil qiladi. Bu kamar tufayli Yer kuydiruvchi kosmik nurlanish ta'siridan va kosmik nurlar ta'sirida Yerning ozon qatlamining buzilishidan himoydi.

Agar temir atomlari bo'lmaganida, hayotning paydo bo'lishining o'zi imkonsiz bo'lar edi, o'ta yangi yulduzlar bo'lmas edi, Yer o'zining shakllanishining dastlabki bosqichida mavjud bo'lgan haroratga yetmas edi, himoya magnit kamari bo'lmas, atmosfera va gidrosfera hamda ozon qatlami shakllanmas va tirik organizmlar Yerda paydo bo'lolmas edi.

Hayotning mavjudligi va Yer yadrosida joylashgan temir o'rtasidagi sirli va yaqin aloqa bu metalning Yerda hayot paydo bo'lishi uchun sharoit yaratish uchun qanchalik muhimligini ko'rsatadi. Biologik tizimlarda temir organik moddalar bilan bog'liq. Inson tanasidagi temir miqdori 0,01% ni tashkil qiladi. Temir gematopoez va hujayra ichidagi metabolizm jarayonlarida ajralmas hisoblanadi.

Temirning taxminan 55% eritrotsitlar gemoglobininining bir qismidir, taxminan 24% mushak bo'yog'ini (miyoglobini) hosil qilishda ishtirok etadi, hamda taxminan 21% jigar va taloqda "zaxirada" saqlanadi. Qizil qon tanachalari (eritrotsitlar)

gemoglobinni o'z ichiga oladi, gem-temir o'z ichiga olgan qism, globin- molekulaning oqsil qismi. Gemoglobin kislorod tashuvchisi, oq (limfotsitlar) esa immunitet uchun javobgardir. Shunday qilib, temir hujayralarni kislorod bilan ta'minlashga yordam beradi va immunitetni qo'llab-quvvatlaydi. Va nihoyat, temir hujayralarni oksidlanish mahsulotlarining halokatli ta'siridan himoya qiluvchi antioksidant katalaza va peroksidaza fermentlarining bir qismidir. Temirning to'rtidan uch qismi gemoglobinning bir qismidir va to'rtidan biri butun inson tanasida taqsimlanadi. Hatto qon tomirlaridan butunlay mahrum bo'lgan linzalar va shox parda kabi organlarning to'qimalarida temir mavjud. Jigar va taloq temirga eng boy.

Temir deyarli barcha hayvonlarning qonida mavjud. Ba'zi qurtlarning qonida boshqa hayvonlar va odamlarning qonidagi kabi uch valentli temir o'rniga ikki valentli temir mavjud. Temir tarkibida bo'lgan qon yashil rangga ega. Hatto oq qonli baliqlarning tanasida temir bor, garchi u oddiy qizil qonli baliqlarga qaraganda o'n baravar kam.

O'simlik dunyosida temirning roli kam emas. Ma'lumki, o'simliklarning tirik vaznining 99 foizi uglerod, vodorod, kislorod, kaltsiy, magniy, oltingugurt, temir, shuningdek, agrokimyogarlarning azot, fosfor, kaliydan iborat. Temir bakteriyalari bundan mustasno, barcha tirik organizmlar - o'simliklardan tortib to odamlargacha - nafas olayotgan kislorodni murakkab birikmalarga bog'laydi, ularning molekulalarining markazida metall atomi joylashgan. O'simliklar uchun bu magniy atomi, hayvonlar uchun esa temir atomi. Temir xlorofill hosil bo'lishi uchun zarur bo'lib, o'simliklar quyosh nuridan so'rilgan energiyadan foydalanib, havodan karbonat angidridni o'zlashtiradi. Temir xlorofill tarkibiga kirmasa ham, usiz bu pigment hosil bo'lmaydi.

Tuproqda temir etishmasligi o'simliklarning temir ochligi va kasallik - xlorozni keltirib chiqaradi. Temir tanqisligiga eng sezgir mevali daraxtlar - olma, nok, olxo'ri, shaftoli, sitrus mevalari, shuningdek, malina, uzum va boshqalar.

Salomatlik va hayot uchun javobgar.

Birinchiidan, bu mikroelement nima uchun kerakligini va u qanday rol o'ynashini aniqlab olishingiz kerak. Agar hisob-kitob sifatida o'rtacha kattalar tanasini oladigan bo'lsak, unda 3,5-4,5 g gacha temir mavjud. Ularning uchdan ikki qismi qonda, qolgan qismi esa jigar, taloq, suyak iligi va mushaklarda to'plangan. Bir necha gramm juda oz miqdorga o'xshaydi.

Biroq, eng muhim hayotiy reaksiyalar ushbu mikroelement miqdoriga bog'liq.

Birinchiidan, temir gemoglobinda mavjud. Biz o'pka va to'qimalar o'rtasida vositachi bo'lgan va quyidagi funktsiyalarni bajaradigan oqsil haqida gapiramiz:

- o'pka alveolaridan turli to'qimalarga kislorodni tashish;
- karbonat angidridni to'qimalardan o'pkaga teskari o'tkazish;
- bufer kislota-baz muvozanatini saqlash.

Agar tanada temir tanqisligi bo'lsa, u holda gemoglobin kontsentratsiyasi etarli darajada emas. Bunday holatda bemorga temir tanqisligi anemiyasi tashxisi qo'yiladi. Bu organlar va to'qimalar kislorod ochligini boshdan kechirishini bildiradi. Bundan tashqari, tanadagi temirning boshqa muhim funktsiyalari ham mavjud. Shu jumladan:

- metabolik: bu mikroelement DNK ishlab chiqarish, redoks reaksiyalari, xolesterin almashinuvi va boshqa ko'plab jarayonlar uchun "mas'ul" fermentlar va oqsillarni shakllantirish uchun zarurdir;
- endokrin: temir qalqonsimon bez uchun muhim bo'lib, u muhim gormonlar triiodotironin va tiroglobulin ishlab chiqaradi;
- immun: temirning mavjudligi granüler limfotsitlarning faolligini ta'minlaydi - viruslar bilan kasallangan hujayralarni yo'q qiladigan tabiiy "qotillar", shuningdek, o'sma shakllanishi.

Shunday qilib, agar temir darajasi tushib qolsa, temir tanqisligi anemiyasi rivojlanadi. Anemiya qizil qon hujayralari va limfotsitlar soni kamayadi. Immunitet pasayadi va yuqumli kasalliklar xavfi ortadi. Bolalarning o'sishi va aqliy rivojlanishi kechiktiriladi, kattalar doimiy charchoqni his qilishadi.

Temir tanqisligiga ayniqsa sezgir epiteliya to'qimalari - teri, og'iz bo'shlig'ining shilliq pardalari, oshqozon-ichak trakti va nafas olish yo'llari. Bu dermatit, ekzema va boshqa teri kasalliklarining sabablaridan biri bo'lishi mumkin.

Ko'p miqdorda temir o'z ichiga olgan ovqatlar mavjud. Ularni iste'mol qilish orqali odamlar ushbu mikroelement darajasini optimal chegaralarda ushlab turishi yoki kamqonlik bo'lsa, uni oshirishi mumkin. Ushbu ro'yxatga quyidagilar kiradi:

- atirgul: Fe miqdori bo'yicha "rekord egasi" - 20 mg;
- dengiz o'tlari (16 mg): boshqa narsalar bilan bir qatorda, u muvofiqlikda temirning "sherigi" bo'lgan yodni o'z ichiga oladi;
- olxo'ri (13 mg): ular ko'pincha homilador ayollarning ratsioniga kiritiladi, chunki bu quritilgan meva ko'p miqdorda foydali moddalarni o'z ichiga oladi;
- grechka (8 mg): quruq, maydalangan holda iste'mol qilinganda ayniqsa samarali;
- kungaboqar urug'lari (6 mg): ularning yuqori kaloriyali tarkibi tufayli ularni ko'p miqdorda eyish mumkin emas;
- qora smorodina (5,2 mg): shuningdek, S vitamini o'z ichiga oladi, bu organizm uchun temirning biologik mavjudligini yaxshilaydi;
- bodom (4,5 mg): bu yong'oqlar eng "temirga boy" yong'oqlar qatoriga kiradi; lekin ular juda ko'p yog'ni o'z ichiga olishini esdan chiqarmasligingiz kerak, shuning uchun siz kuniga bir hovuchdan ko'proq iste'mol qilishingiz kerak;
- shaftoli (4 mg): kam odam biladi, lekin u mevalar orasida temir tarkibi bo'yicha rekord o'rnatadi;

- olma (2,5 mg): siz tushunganingizdek, u biz o'rganayotgan mikroelementlar tarkibida etakchi emas, ammo bu meva tanani temir bilan to'yintirishga qaratilgan menyuga ajoyib qo'shimcha bo'ladi.

Bundan tashqari, temir anor, quritilgan o'rik, olxo'ri sharbati va bug'doy urug'ida mavjud.

Kundalik ratsioningizni ushbu oziq-ovqatlar bilan boyitib, tanangizdagi temir miqdorini oshirishingiz mumkin. Biroq, bu tezda sodir bo'lmasligini tushunishingiz kerak. Ko'pgina boshqa mikroelementlardan farqli o'laroq, ferrum asta-sekin hujayralarda to'planishga intiladi.

Temir sivilizatsiyaning asosiy metallidir

Temir insoniyat jamiyati taraqqiyotida katta rol o'ynagan va hozirgi kunda ham o'z ahamiyatini yo'qotmagan. Barcha metallar ichida u zamonaviy sanoatda eng ko'p qo'llaniladi. Er yuzida temir oltindan ham qimmatroq bo'lgan vaqtlar bo'lgan.

Temir insoniyatga qadim zamonlardan beri ma'lum bo'lgan metallardan biridir. Qadimgi Misrda uy anjomlari temirdan yasalgan.

Temir qishloq xo'jaligida katta rol o'ynagan: ketmonlar, pulluklar, belkuraklar va o'roqlar.

Harbiy ishlarda bu qilichlar, dubulg'alar, qalqonlar, jangchilarning boshqa zirhlari va qurollari.

Vaqt o'tishi bilan temirdan kema korpuslari, langarlar, qurollar, relslar, avtomobillar, traktorlar va qurilish konstruktsiyalari yasala boshlandi.

Xulosa

Temir nafaqat butun dunyoning asosi, bizni o'rab turgan tabiatning eng muhim metalli, u madaniyat va sanoatning asosi, u urush va tinch mehnat qurolidir.

READING STRATEGIES WITH BLOOM'S TAXONOMY

Mamarajabova Kholida Botir qizi

Student of Samarkand State Institute of foreign languages

Supervisor: Sirojiddinova Shahribonu Sirojiddinovna

Abstract: Appraisal is an fundamental portion of the teaching-learning handle. Students learning can be measured by distinctive methods. In spite of a noteworthy increment in test strategies, various issues encompassing testing of comprehension stay uncertain. This article examines the relationship between the level of considering forms in comprehension questions and the students` execution. The discoveries show that the level of questions planned agreeing to Blooms Taxonomy Scientific categorization impact the students execution in replying comprehension questions. The discoveries conclude that there a relationship between the level of considering forms required and the students capacity to reply these questions accurately.

Key words: Application, evaluation, Bloom's taxonomy, Illustrative General Instructional Objectives, comprehension, charts and graphs.

Introduction: Bloom's Taxonomy is an excellent tool for the development of teaching outcomes because it explains how to learn: you have to memorize concepts before you can actually understand them. You have to start understanding the concept before you can apply it. To rate this process, you must have analysed it. Blooms Scientific categorization could be a classification of the distinctive results and abilities that teachers set for their understudies (learning results). The scientific categorization was proposed in 1956 by Benjamin Blossom, an instructive analyst at the College of Chicago. The phrasing has been as of late upgraded to incorporate the taking after six levels of learning.

Since the 1950's, Bloom's Scientific categorization has been utilized to structure the considering handle in instruction. Afterward inquire about bolstered the concept that the normal considering handle starts with the lower levels of the Scientific classification, and continues to the higher levels. However, consequent investigate uncovered that up to 90 percent of educating happens at the information level, which is the least of Bloom's six levels (Davidson & Decker, 2006). Due to the amendment of guidelines and tests, instructors must guarantee that understudies are able to operate at higher cognitive levels. In this manner, a need has surfaced to extend the utilize of higher arrange considering abilities by the understudies. Since numerous instructors as it were utilize the lower levels of cognitive considering in their instruction, a worldview move in how instructors plan and conduct their lessons must happen . A challenge presently confronted by chairmen is how to assist instructors get it the require for

instruction and appraisal to winding to the higher levels, since instructing at the higher levels envelops the lower levels. A moment challenge is to create lessons containing the ordered substance that advance towards the higher levels of the scientific classification in a way that's not overpowering to understudies or instructors. Teachers are more cognizant of giving understudies openings for victory by creating numerous exposures to the desired substance based on the Virginia Guidelines of Learning (SOL). In this manner, understudies must have openings to hone and apply the particular aptitudes included within the appraisal some time recently the organization of the test. Understudies moreover ought to have openings to connected with the organize of the test some time recently endeavoring the genuine appraisal. The following are the strategies in Blooming's taxonomy:

1. Knowledge is defined as remembering previously learnt things. This may include recalling a wide range of material, from single facts to entire theories, but all that is necessary is the recollection of the relevant knowledge. Knowledge is the lowest level of learning outcomes in the cognitive domain. Illustrative General Instructional Objectives Understands popular terms. Knows particular facts. Knows the methodologies and procedures. Understands basic concepts.

2. Comprehension is defined as the ability to understand the meaning of something. This can be demonstrated by translating content from one form to another (words or numbers), interpreting material (explaining or summarizing), and forecasting future trends (predicting repercussions or impacts). These learning outcomes go one step beyond mere material recall and represent the lowest level.

3. Application is the ability to apply learnt material in new and concrete contexts. This may include the application of rules, procedures, concepts, principles, laws, and theories. The learning outcomes in this category demand a greater level of knowledge than comprehension.

Illustrative General Instructional Objectives Apply principles to new settings. Apply theory to real-world issues. Solves math difficulties. Creates charts and graphs. demonstrates proper use of a process.

4. Synthesis refers to the ability to combine pieces to generate a new entity. This could include creating a distinctive communication (theme or speech), a plan of operations (research proposal), or a collection of abstract relations (information classification scheme). This area's learning outcomes place a strong emphasis on creative behaviors, particularly the development of new patterns and structures.

5. Evaluation is concerned with the ability to assess the value of content (statement, novel, poem, or research paper) for a certain purpose. The judgments must be based on specific criteria. These criteria can be internal (organisation) or external (relevance and purpose), and the student can choose whether to set them or be provided them. Illustrative General Instructional Objectives Evaluates the uniformity of written

material. Judges the extent to which conclusions are backed by data. Uses internal criteria to determine the value of a piece (art, music, or literature). The value of a work (art, music, or writing) is determined by external standards.

6. Objectives (learning goals) should be established in a pedagogical exchange so that both teachers and students understand the purpose of the exchange. Using frameworks to organize objectives might help teachers clarify their own and students' objectives.

In conclusion, Bloom's Taxonomy is a valuable framework for understanding and organizing learning objectives. Using the framework in the classroom, workplace, or personal learning environment, you can also ensure that you make the most of your learning experiences and achieve the best possible outcomes and results.

References:

1. Jessica Shabatura "Assignments and Measuring Student Learning" 2022.07.26
2. Benjamin S.Bloom, Bertram B.Mesia, and David R.Krathwohl 1964. Taxonomy of Educational Objectives
3. Trankersley,n.d;"The Critical Thinking Community"2008
4. Irfan Hyder "Bloom's Taxonomy in Higher Education" 2016

VIKTORIA NAVLI QULUPNAY HOSILIGA TA'SIR ETUVCHI AGROTEKNOLOGIK EKSPERIMENTAL TADQIQOTLAR

R. R. Rashitxodjayeva

*Abu Ali Ibn Sino nomidagi iqtisoslashtirilgan maktabi
7 "A" sinf o'quvchisi*

ANNOTATSIYA

Mazkur ilmiy tadqiqot ishida qulupnayning o'ziga xos xususiyatlari, ahamiyati, agroteknologik ta'sir etuvchi omillar o'rganilgan. Bunda, Viktoria navli qulupnayni yetishtirish agroteknologiyasini o'rganishda eksperimental tadqiqotlar o'tkazilgan. Xususan, qulupnay hosiliga sog'lom ona qulupnaydan olingan ko'chatlar, ekish muddatlari va ko'chatlar oralig'i ta'sir etuvchi agroteknologik omillar o'rganilgan. Tahlilda, qulupnay hosiliga ta'sir etuvchi omillar o'rganilgan. O'tkazilgan eksperimental tadqiqotda Viktoria navli qulupnay hosiliga, ya'ni sog'lom ona qulupnaydan olingan ko'chat, ekish muddatlari va ko'chat oraliqlari ta'sir ko'rsatishi ilmiy asoslangan. Tahlil natijalari asosida ilmiy asoslangan xulosalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar. qulupnay, Viktoria navi, sog'lom ona qulupnay, qulupnay ko'chati, ekish muddatlari, ekish oraliqlari

ABSTRACT

In this scientific research work, the characteristics and importance of strawberries, factors affecting the agrotechnology of its cultivation were studied. In this, experimental studies were conducted to study the agrotechnology of Victoria strawberry cultivation. In particular, the agrotechnological factors that affect the strawberry yield are the seedlings obtained from healthy mother strawberries, the planting period and the spacing of the seedlings. In the analysis, the factors affecting the strawberry harvest were evaluated. In an experimental study, the yield of strawberry cultivar Victoria, i.e., seedlings obtained from healthy mother strawberry, was affected by planting dates and spacing is scientifically based. Based on the results of the analysis, scientifically based conclusions were developed.

Keywords: strawberry, Victoria variety, healthy mother strawberry, strawberry seedling, planting dates, planting intervals

Kirish. Dunyodagi kambag'al aholining 80 foizi qishloq joylarda yashaydi va ularning asosiy faoliyatidan keladigan daromadi qishloq xo'jaligi faoliyati bilan bog'liqdir. Bunday holda, qishloq xo'jalik faoliyatiga innovatsiyalarni joriy etish, yangi o'simlik navlarini yetishtirish texnologiyalarini ishlab chiqish va ishlab chiqarish samaradorligini barqaror rivojlantirish muhim ahamiyatga ega.

Tomorqa xo'jaliklarining barqaror rivojlanishi aholining oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlashda, atrof-muhitni saqlash va himoya qilishda, kambag'allikni qisqartirishda muhim ahamiyatga ega. Biroq, qishloq aholisining 1,5 milliardga yaqini tomorqa xo'jalik faoliyatidan kun kechirishi, dunyo aholisining o'sib borayotgan ehtiyojlarini qondirish uchun mavjud resurslardan samarali foydalanishni talab etiladi.

Qulupnayning tarkibida muhim oziq moddalar va foydali fitokimyoviy moddalar mavjud bo'lib, ular inson salomatligi uchun biologik faollikka egadir. Shuningdek, insonlar tomonidan uning o'ziga xos hidi, yorqin qizil rangi, suvli tuzilishi va shirinligi keng qadrlanib, mevasining sifati bir nechta xususiyatlar, genetik omillar, ekinning joylashuvi, yetishtirish usullari va boshqalar bilan belgilanadi.

Qulupnay AQSh, Italiya, Ispaniya, Turkiya va boshqa mamlakatlarda past namlikda yetishtirish uchun mos meva sifatida tanilgan. Bugungi kunda, qulupnay 76 mamlakatda tijorat maqsadida yetishtirilib, eng ko'p Xitoy, AQSH, Meksika, Turkiya va Ispaniya mamlakatlari hissasiga to'g'ri keladi. So'nggi 20 yilda 463 ta yangi qulupnay navlari tijorat maqsadida yetishtirilgan bo'lib, O'zbekistonda Muto,

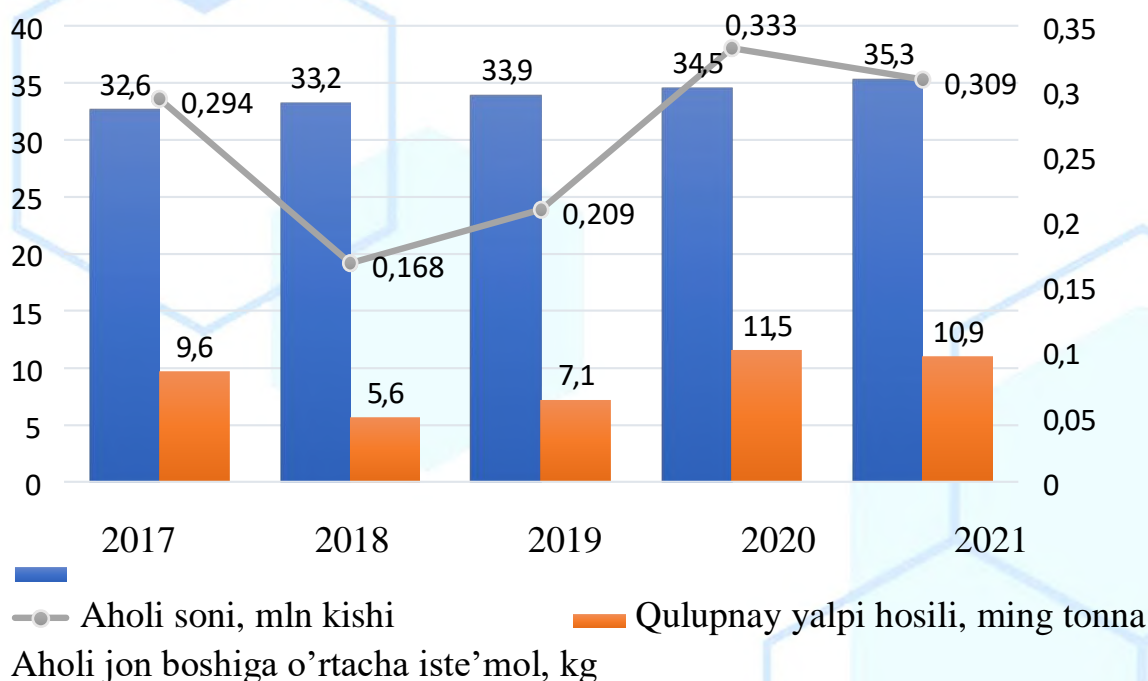
Tashkentskaya, Zenga-Zengana, O'zbekiston go'zali, Kobra, Medvey, Seolhyang, Alba va Viktoria navlari keng tarqalgan.

Avstraliyalik dehqonlar, qulupnayning Viktoria navidan 40 yildan beri foydalanib kelayotgani, qulupnay yetishtiruvchilar uchun hosildorlikni oshirishga katta yordam berdi. Viktoria qulupnay navi dala ekin maydonlari uchun eng yaxshi tanlov navidir. Bu nav avgust oyida dala ekin maydonlariga ekilib, yilliga 2 marta hosil berishi bilan, mamlakatimizda yaratilgan milliy qulupnay navlaridan farqlanadi. Shuningdek, eng yaxshi ta'mli mevalari, hosilining yirikligi bilan boshqa navlardan ajralib turadi. Viktoriya qulupnayi boshqa navlardan farqli o'laroq, yozning uzoq kunlarida yangi gullarni o'stirish qobiliyati ega bo'lib, o'simlik zararkunandalar va kasalliklarning ko'pchiligiga qarshi tura oladi. Qulupnay mevasini haftasiga 2-3 marta yig'ish va keyingi yil uchun yangi ko'chat sifatida ekilishi, qulupnay hosilining yirikligiga ta'sir ko'rsatadi.

O'simliklarni yetishtirishda agrotexnologiyalardan keng foydalanish qishloq xo'jalik faoliyatidan keladigan daromad va mamlakat aholisining oziq-ovqat mahsulotlariga bo'lgan talabini qondirishga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Garchan, oxirgi 2-3 yil davomida dehqonlar tomonidan qulupnayning Viktoria navidan keng foydalanib kelinayotgan bo'lsada, ba'zi viloyatlar iqlim sharoitida uni yetishtirish agrotexnologiyasi ilmiy o'rganilmagan va ilmiy asoslangan tavsiyalar ishlab chiqilmagan.

Ilmiy tadqiqot ishining maqsadi – qulupnayning Viktoria navini yetishtirishda sog'lom ona ko'chatlar, ekishda ko'chatlar oralig'i va ekish muddatlarining hosildorlikka ta'sirini o'rganish va ilmiy asoslangan tavsiyalar ishlab chiqish.

Foydalanilgan materiallar va usullar. Tadqiqotni o'rganishda dastlab, mamlakatimizda aholi jon boshiga o'rtacha qulupnay iste'moli holati o'rganildi, bunda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi(stat.uz) ning yillik statistik to'plam materiallaridan foydalanildi(1-chizma).

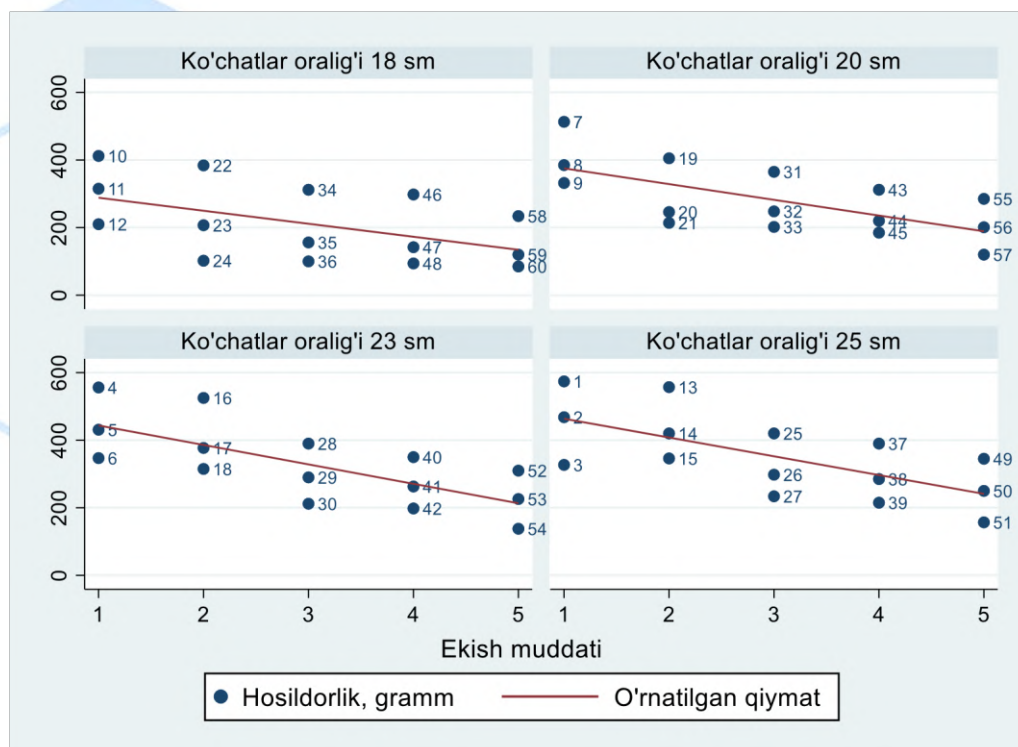

1-chizma. O'zbekistonda qulupnayning aholi jon boshiga o'rtacha iste'molining o'zgarish dinamikasi

O'zbekistonda qulupnayning aholi jon boshiga o'rtacha iste'moli 2018-2020-yillar davomida oshgan. Biroq, 2021-yilda aholi soning o'sishi va qulupnay yalpi hosilining 2021-yil 2020-yilga nisbatan 0,6 ming tonnaga kamayishi aholi jon boshiga o'rtacha iste'molning kamayishiga ta'sir ko'rsatgan. Vaholanki, O'zbekiston aholisi jon boshiga o'rtacha qulupnay iste'moli belgilangan tibbiy me'yorlardan pastdir. Eksperimental tadqiqotda qulupnayning Viktoria navi olingan. Bunda, Viktoria navli qulupnay o'simligidan ko'chat olishda uning joriy aprel-may oylarida yig'ishtirib olingan hosildorligini e'tiborga olgan holda, 3 turdagi ona ko'chatlardan ko'chatlar olindi. Olingan ko'chatlar 4 xil variantda, ya'ni 18 sm, 20 sm, 23 sm va 25 sm o'lchamda ekildi. Shuningdek, qulupnay ko'chatlarini ekish muddatlari 5 xil variantda olinib, 15 kunlik farqi bilan 15-avgustdan 15-oktiyabrgacha qulupnay ko'chatlari ekildi.

O'tkazilgan, variantlarda yetishtirilgan bir qulupnay o'simligidan 1 mavsumda olingan o'rtacha hosil 293,6 grammni tashkil etib, ona qulupnaydan olingan ko'chat hosili maksimum 574,0 gramm va minimum 85 grammni tashkil etdi. Bir hil navda bo'lgan qulupnay o'simligidan olingan hosilning turli-tuman bo'lishi ekish muddatlari,

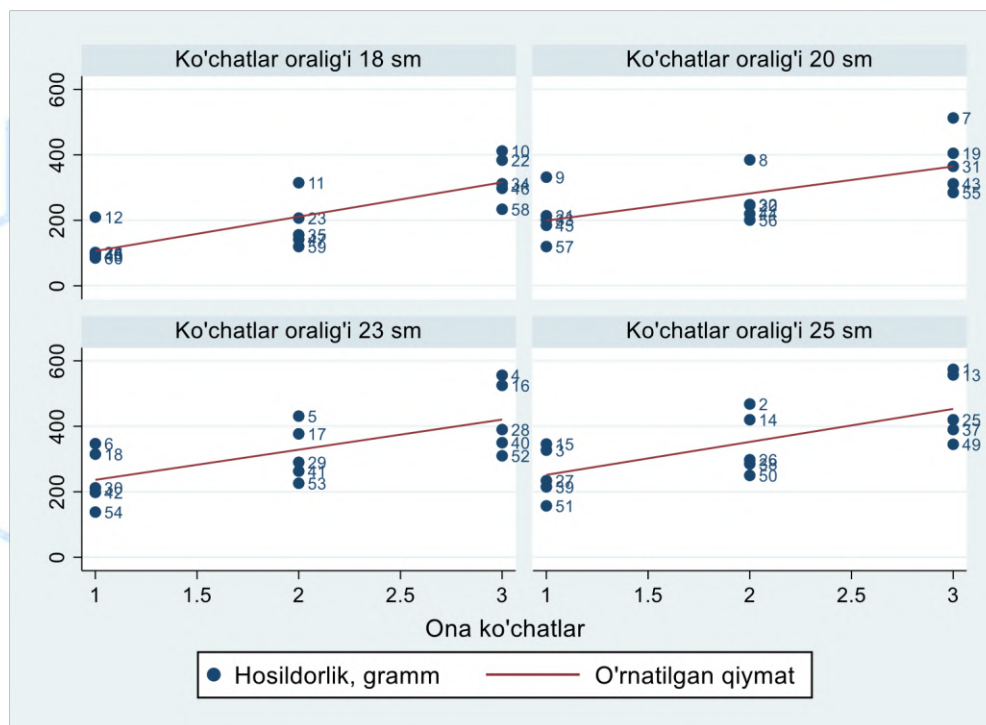
ko'chatlarni ekish oralig'i va sog'lom onadan olingan ko'chatlarga bog'liq bo'lishi mumkin.

2-chizma. Viktoria navli qulupnay hosiliga ko'chatlarini ekish muddatlari va ko'chat oraliqlari bog'liqligi

2-chizmaga ko'ra, qulupnay ko'chatlari oralig'larining ortib borishi, xususan 18 sm.dan 20 sm.ga o'zgarishi yoki 20 sm.dan 23 sm.ga o'zgarishi qulupnay hosiliga ta'sir ko'rsatmoqda. Shuningdek, qulupnay ko'chatlarini ekish mudatlarining har 15 kunga kechikishi ham uning hosildorligining kamayishiga ta'sir ko'rsatmoqda. Tadqiqotda asosiy maqsad, ularni yetishtirish agrotexnologiyasida ko'chatlar turi, ekish muddatlari va ko'chat oraliqlarining qulupnay hosiliga ta'sirini baholash bo'lganligi uchun mehnat sarfi, tuproq tarkibi, o'simlikka berilgan o'g'it va suv sarfi bir hil bo'ldi.

Tadqiqotimiz sog'lom, serhosil ona qulupnay o'simligidan olingan ko'chatlar va ularni ekish oralig'i qulupnaydan olingan hosil bilan bog'liqlik mavjudligini ko'rsatmoqda (3-rasm).

3-рasm. Viktoria navli qulupnay hosiliga ko'chat oralig'i va ona qulupnaylardan olingan ko'chatlarning bog'liqlik ifodasi

Sog'lom ona qulupnaydan olingan ko'chatlarning rivojlanish darajasi yuqori bo'lib, hosili 26-40 dona bo'lgan ona qulupnaylardan olingan ko'chatlarda hosil yuqoriligini ko'rsatmoqda. Qulupnay hosiliga sog'lom onadan olingan ko'chatlar va ulardan olingan hosil umumiy hosildorlikni oshirishga ijobiy ta'sir ko'rsatishi aniqlandi.

Umumiy tahlil natijalariga ko'ra, Viktoria navli qulupnay hosilining oshishida, sog'lom ona qulupnaydan olingan ko'chat, ekish muddatlari va ko'chat oraliqlari muhim ahamiyatga ega.

Xulosalar. Qulupnay mevasi inson salomatligi uchun muhim oziqa bo'lib, uning iste'moli mamlakatimiz o'rtacha aholi jon boshiga nisbatan past darajada. Aholining qulupnay mevasiga bo'lgan ehtiyojini qondirish yoki iste'molni tibbiy me'yor asosida ta'minlash bugungi kunda dolzarbligicha qolmoqda. Bu borada, mamlakatimizda sabzavot-poliz urug'larini yetishtirish agrotexnologiyasini rivojlantirish muhim ahamiyatga ega. Eksperimental tadqiqot natijalariga ko'ra, qulupnayning Viktoria navi, ona qulupnaydan olingan ko'chatni yetishtirishdan olingan qulupnay hosili maksimum 574,0 gramm va minimum 85 grammni tashkil etdi.

Qulupnay ko'chatlari oralig'larining ortib borishi, xususan 18 sm.dan 20 sm.ga o'zgarishi yoki 20 sm.dan 23 sm.ga o'zgarishi qulupnay hosiliga ta'sir ko'rsatdi.

Shuningdek, qulupnay ko'chatlarini ekish mudatlarining har 15 kunga kechikishi ham uning hosilining kamayishiga ta'sir ko'rsatdi. Sog'lom ona qulupnaydan olingan

ko'chatlarning rivojlanish darajasi yuqori bo'lib, hosili 26-40 dona bo'lgan ona qulupnaylardan olingan ko'chatlarning hosili yuqoriligini ko'rsatdi.

REFERENCES:

1. Growing the rural nonfarm economy to alleviate poverty an evaluation of the contribution of the World Bank Group. 201
2. FAO (2014) The state of food insecurity in the world 2014. Strengthening the enabling environment for food security and nutrition. Food and Agriculture Organization of the United Nation, FAO, Rome.
3. Muratov S. et al. The Role of Innovations in the Activities of Tomorka Farms in Samarkand Region //American Journal of Agricultural Science, Engineering, and Technology. – 2022. – Т. 6. – №. 3. – С. 135-141.
4. Muratov S. A. The Economic Assessment Of Factors Affecting Small Household (Tomorka) In Rural Areas And Their Income //Irrigation and Melioration. – 2021. – Т. 2021. – №. 3. – С. 45-51.
5. Giampieri F. et al. The strawberry: Composition, nutritional quality, and impact on human health //Nutrition. – 2012. – Т. 28. – №. 1. – С. 9-19.)
6. Temocico G., Sturzeanu M., Ion V. Choice of strawberry varieties by the Romanian growers //Scientific Papers: Management, Economic Engineering in Agriculture & Rural Development. – 2017. – Т. 17. – №. 1.)
7. Nishizawa T. Current status and future prospect of strawberry production in East Asia and Southeast Asia //IX International Strawberry Symposium 1309. – 2021. – С. 395-402.
8. Simpson D. The economic importance of strawberry crops //The genomes of rosaceous berries and their wild relatives. – 2018. – С. 1-7

JADIDCHILIK HARAKATINING IJTIMOYIY-SIYOSIY MOHIYATI VA JADIDLAR TAFAKKURI

Xomidova Sevinch Shuhratbek qizi

Andijon Davlat Universiteti

Tarix fakulteti 3-bosqich talabasi

Abdullayev Bekzod Xusniddin o'g'li

Ilmiy Rahbar: O'zbekiston tarixi kafedrasida o'qituvchisi

Annotatsiya: O'zbekistonning milliy davlat sifatida rivojlanish yo'liga o'tishi tarixiy xotirani tiklashga, milliy o'zlikni anglashga mezon yaratdi. 70 yillik sho'rolar istibdodi davrida o'zbek xalqining va umuman, Markaziy Osiyo xalqlarining ozodlik kurashi sahifalari kommunistik mafkura tazyiqi ostida ongli ravishda soxtalashtririldi. XIX-XX asrlardagi sharoitda milliy ozodlik harakatining, shu jumladan, uning alohida ijtimoiy- siyosiy oqimlarining tarixiy jarayondagi o'rni va ro'lini xolisona o'rganish, dolzarb masala sifatida ilmiy doiraga chiqdi.

Kalit so'zlar: Jadidlar, milliy qadriyat, jadidlar mafkurasi, demokratik inqilob, Behbudiy, Turkiston jadidlari, mustaqillik.

Abstract: Uzbekistan's transition to development as a nation-state created a criterion for restoration of historical memory and realization of national identity. During the 70-year dictatorship of the Soviets, the pages of the liberation struggle of the Uzbek people and the people of Central Asia in general were deliberately falsified under the pressure of communist ideology. In the conditions of the 19th and 20th centuries, an objective study of the place and role of the national liberation movement, including its separate socio-political currents, in the historical process, has become a scientific issue.

Key words: Jadids, national value, ideology of Jadids, democratic revolution, Behbudi, Jadids of Turkestan, independence.

Аннотация: Переход к обновлению Узбекистана как национального государства создал критерий восстановления исторической памяти и реализации национальной идентичности. В период 70-летней диктатуры Советов страницы освободительной борьбы узбекского народа и народов Средней Азии в целом сознательно фальсифицировались под давлением коммунистической идеологии. Таким образом, в научную сферу вышло объективное исследование места и роли национально-освободительного движения XIX-XX веков в историческом процессе отдельных политических движений, вопросов производства. общественно- политических движений, вопросов производства.

Ключесые слова: Джадиды, национальная ценность, идеология джадидов, демократическая революция, Бехбудии, джадиды Туркестана, независимость.

KIRISH

Yurtimiz tarixida ko‘plab ilm egalari chiqqan ammo bular orasida jadidlar nomini olgan insonlar alohida o‘rin egallaydi. Ular insonlarni ilm nuri orqali ko‘zlarini ochmoqchi bo‘lishgan shuning natijasida esa mustaqib sovet tuzumi tomonidan qatag‘on qilingan.

Tadqiqot metodlari: Ushbu maqola tarixiy tadqiqotlarning ilmiy holislik, mantiqiy izchillik, qiyosiy tahlil, xronologik izchillik kabi usullari asosida yozildi.

Natijalar: Jadidchilik, ma‘rifatparvarlikdan qudratli siyosiy harakatga qadar bo‘lgan murakkab rivojlanish yo‘lini bosib o‘tdi. Turkistondagi mustamlaka, uning turli tanazzulga yuz tutganligi, xalqning og‘ir iqtisodiy ahvoli, jahonning taraqqiy etgan mamlakatlaridan iqtisodiy jihatdan ortda qolishi, madaniy qoloqlik, ijtimoiy ongda turg‘unlik – jadidlarni jahon taraqqiyoti tajribasidan foydalanib, tezlikda bu holatdan chiqish yo‘llarini izlab topishga chorladi. Chunonchi, 1906-yilda Ismoil Obidovning muharrirligida "Taraqqiy", shu yili Munavvarqori rahbarligida "Xurshid" 1907-1908-yillarda Abdulla Avloniy muharrirligida "Shuhrat" ro‘znomalari chop etilgan.

Lekin tez orada chir ma‘muriyati o‘zining eksporti N.P.Ostroumovning bildirishnomasiga asoslanib, bu ro‘znomalarni man etdi [1]. Ma‘rifatchilikning yangi to‘lqinida 1913-1915-yillarda "Samarqand", "Sadoi Turkiston", "Sadoi Farg‘ona" ro‘znomalari, "Oyna" jurnali 1917-yilda esa "Xurriyat", "Farg‘ona" sahifasi kabi ommaviy axborot vositalari paydo bo‘ldi. Jadidlarning o‘zlari ham talaba yoshlar edi. Sharq ham G‘arb madaniyati yutuqlarini egallashga intildilar, o‘qidilar va o‘zgalarni ham shunga davat etdilar. Jadidlar xorijga chiqib, turli mamlakatlardagi madaniyat va ta‘lim taraqqiyoti darajasini ko‘ra oldilar, ularni solishtirdilar va bu zehni yoshlarda jahon taraqqiyoti yutuqlarini Turkistonga keltirish istagi paydo bo‘ldi. Natijada, jadidlarning diqqat markaziga birinchi bosqichda ta‘limni isloh etish vazifasi qo‘yildi. Ular bunday islohotlarni o‘tkazish zaruratini nafaqat nazariy jihatdan isbotlab berdilar, balki yangi usuldagi maktablar, kutubxonalar, o‘quv zallari ochib, darsliklar yozib, o‘z g‘oyalarini amalga oshirishga kata kuch sarfladilar. So‘ngga ma‘lumotlarga qaraganda, dastlabki jadid maktablari 1898-yilda Qo‘qonda Salohiddin domla, 1899-yilda Toshkentda Mannon Qori va shu yili Andijonda Shamsiddin domlalar tomonidan ochilgan. XX asr boshlarida bu harakat tezlik bilan rivojlanib ketdi. Jadidlar o‘z asarlarida "Ayrim ruhoniylarning o‘z manfaatlari yo‘lida islom mohiyatini buzib ko‘rsatganliklarini tanqid qiladilar va dindan foydalanilgan siyosiy tadbirlar qanchalar og‘ir oqibatlarga olib kelishini ko‘rsatib beradilar" [2]. Milliy ziyolilarning o‘zagini tashkil etuvchi jadidchilikning ko‘zga ko‘ringan vakillari – Munavvarqori Abdurashidxon o‘g‘li, Ubaydullo Asadullaxo‘ja o‘g‘li, Abdulla Avloniy, Toshpo‘lat Norbo‘tayev (Toshkent), Mahmudxo‘ja Behbudiy, Xoja Muin Shukrullo, Abdulqodir Shakuriy (Samarqand), Sadridin Ayniy, Fayzullo Xo‘jayev, Abdurauf Fitrat,

Ubaydullo Xo'jayev (Buxoro), Ashurali Zohidiy, Po'lat Soliyev, Obidjon Mahmudov (Qo'qon), Nosirxonto'ra Komolxonto'rayev, Is'hoqxon Ibrat (Namangan) kabilar harakatning yetakchilari edilar. N. O. Ostroumov aytgan: "Rus hukumati mahalliy aholini rus xalqi bilan aralashtirishga harakat qilishi kerak. Shu yo'nalishda mahalliy aholining maorifini ma'lum darajada rivojlantirish lozim" [3].

Jadidlar mafkurasida hozirgi kunda jamiyatni tashvishga solayotgan – dinning inson ma'naviy kamolotidagi o'rnini to'g'ri tushunish, taraqqiyparvar demokratik institutlarni vujudga keltirish, o'ziga xos milliy rivojlanishni shakllantirish kabi tarixiy vazifalar jamlangan edi. Bu vazifalarni amalga oshirish uchun muhim shartlar bo'lib, islom tushunchasini yangilash, uni mutaassiblikdan tozalash, fan yutuqlari va ilg'or texnologiyalarni egallash muammolarini hal etish lozim edi. Jadidlar islomning taraqqiyparvar ro'lini tushuntirish bilan ta'lim, iqtisod, madaniyat va umuman, jamiyat hayotining barcha sohalarini isloh etish zaruratini tushuntirishga intilganlar. Qur'on va uning tafsirini juda yaxshi bilgan Mahmudxo'ja Behbudiy o'z maqolalaridan birida Qur'on oyatlari va hadislardan namunalar keltirish bilan islom xalq ta'limi va barcha fanlarga, jumladan, tarix faniga qay darajada kata ahamiyat berganligini isbotlab bergan. U islom tarixini bilmasligi oqibatida, aksariyat hollarda, o'ng'aysiz vaziyatga tushib qoladigan din peshvolarini tanqid qiladi.

Jadidlarning xalqaro aloqalari juda keng qamrovli bo'lgan. Ular Rossiya, Turkiya, Misr va boshqa mamlakatlardagi jadidchilik oqimlari dasturlaridan xabardor bo'lganlar, o'zaro safarlar, muloqotlar orqali tajriba almashganlar. 1905-1906-yilgi Rossiyadagi inqilobiy harakatlar Turkistonga ham o'z ta'sirini ko'rsatdi. Progressiv kuchlar jipslasha boshladilar va jadidlar ma'rifatchilik faoliyatini jadallashtirdilar. O'tmishga nazar solib, uni o'rtanib, o'z davrini tahlil qilgan jadidlar o'z Vatanining kelajagi loyihasini tuza bildilar, uning rivojlanish yo'llarini rejalashtirdilar. Ularning deyarli barchasi oliy diniy ta'lim olganlari, Jomiy, Navoiy, Fuzuliy she'riyati, qadimgi Sharq mutafakkirlarining falsafiy asarlari ruhida tarbiyalanganlari holda, o'z bilimlarini chet el madaniyati, jumladan, ham Sharq, ham G'arb madaniyati yutuqlari bilan boyitdilar.

Markaziy Osiyo jadidchiligida Turkiya va 1905-1911-yillardagi Eron inqiloblari sezilarli ta'sir ko'rsatdi. Bu mamlakatdagi milliy ziyolilar vakillari monarx hokimiyatining konstitutsion doirada cheklanishiga, milliy burjuaziyaning iqtisodiy qudratini mustahkamlash uchun shart-shariotlarni qo'lga kiritishga erishishni o'z oldilariga maqsad qilib qo'yganlar.

Jadidlarning diqqat markazida yana, madaniy meros va xalqning o'z- o'zini anglashi to'g'risidagi muhim masalalar ham turgan. Muhiddin Darsaodat kitobxonlarga xalq qay darajada ulkan madaniy va ilmiy merosga ega ekanligini eslatib turgan edi. Unga ko'ra, Farobiy, Ibn Sino, Ulug'beklar haqiqatdan ham O'rta Osiyodagi ijtimoiy va ilmiy islohotlarning asoschilaridir. Jadidlarning fikricha,

Turkistonda taraqqiyotga erishishning bosh asosi iqtisodiyotni zarur oqimda rivojlantirishdadir. Shungdek, ular muhim muammolaran biri deb milliy matbuot va xalq ta'limini rivojlantirishni ham hisoblaganlar. Toj. Rizobaldi "Milliy matbuotsiz millatning o'zi yo'q" - deb yozganida, ancha ilgariga nazar tashlagan edi. Jadidlarning qarashlarini aniqlash uchun, Turkiston ijtimoiy-siyosiy hayotining turli dolzarb yo'nalishlariga bag'ishlangan bir qator yillardagi ishlarni kompleks o'rganib chiqish zarur. Ammo Turkiston tarixiga chuqur kirishish, uning taraqqiyotining gullab-yashnagan davrlarini ham, inqirozga uchragan bosqichlarini ham o'rganib chiqish jadidlarning amaliy, ma'rifatparvarlik faoliyatining muhim ko'makchisi bo'lgan. Ularning tarixiy asarlarini maxsus va sinchiklab o'rganishni talab etuvchi ko'p sonli publikatsiyalar tashkil etadi. Jadidlarning o'z Vatani tarixiga qiziqishlari keng va ko'p qirrali ekanligini tushunish uchun esa, Fitratning "Tarixiy va tanqidiy", "Istanbul", "Tarixi Muhammadiy", "Islomning muxtasar tarixi", Mirzo Qorining "O'z hollarimiz", Ibratning "Tarixi Farg'ona", "Tarixi madaniyat", "Mezon ul-zamon", Behbudiyning "Mirzo Ulug'bek", "Buxoro", "Tarix va jo'g'rofiya", "Xayrul umuri Avsatuxo", "Sart so'zi majxuldir", Ayniyning "Buxoro inqilobi tarixi uchun materiallar", M. Muhammadjonovning "Turmush urinishlari" kabi asarlarini sanab o'zi kifoya.

Jadidlar nafaqat Vatanga va milliy qadriyatlarga munosabati bilan, ayni paytda umuminsoniy taraqqiyot yutuqlarini tushunishda ham tarixiy namuna bo'lishlari mumkin. Ular hech qachon milliy doirada cheklanib qolmaganlar va ularning G'arb sivilizatsiyasi tomon intilishlarini tushunish mumkin. O'sha paytda G'arb, texnologiya va ishlab chiqarish darajasi jihatidan Sharqqa nisbatan ancha ilagrilab ketgan edi. Jadidlar o'zlarining kelajakdagi davlat tuzumini barcha millatlarning birligi asosida tasavvur etardilar. Bu haqda Behbudiy shunday degandi: "Biz joriy etgan qonunlar yahudiylarning ham, nasroniylarning ham, musulmonlarning ham va umuman, barchaning manfaatlarini himoya qilishi kerak. Agar biz Turkiston musulmonlari, birgalikda islohotlar o'lkamizni istasak, bizning ziyolilar, ma'rifatparvarlar, boylar, ruhoniylar va olimlar millat va vatan farovonligiga xizmat qilishlari kerak... Agar bizni mustamlakachilik qonunlari bilan boshqarayotgan ekanlar, buning sababchisi avvalo, o'zimizning noittifoqligimizdir!" [4].

Xulosa: Rivojlangan davlat qurishdagi o'z g'oyalarini amalga oshirishda jadidlar mustaassiblik, layoqatlik, qoloqlikka qarshi qarshi kurashga alohida ahamiyat berganlar. Bu vaziyatlarni amalga oshirishda ular taraqqiyparvar, bilimli yoshlarga tayanganlar. Ular o'z ishlarida Yevropa davlatlari taraqqiyotga qanday yo'llar bilan yetib kelganligini aks ettirib, asoslashga tarixiy misollar keltirganlar. Jadidlar xalqning madaniyat darajasini xalqaro saviyaga ko'tarishni orzu qilganlar, buning uchun esa yoshlarni Yevropaning eng yaxshi o'quv maskanlarida o'qitishni zarur deb hisoblaganlar.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Худайкулов А.М. Просветительская деятельность джадидов Туркестана, Ташкент, 1995. -С.109.
2. Behbudiy M. Tarix va jo'gtofiya//Oyna.-1914.-N_°27.-B.502-505
3. "Sharq yulduzi ", 1992-yil, 10-son, 173b
4. Behbudiy M.Bayoni haqiqat//Ulug' Turkiston.-1917.12-iyun.
5. J. Tulenov „Jadidlar harakatidan milliy mustaqillikka “ „Sharq “ 2000 y T.
6. I. A. Karimov „Tarixiy xotirasiz kelajak yo'q “ Toshkent. Sharq. 1998 yil

О‘ЗBEKISTON RESPUBLIKASI DAVLAT RAMIZLARINI QABUL QILISHINI VA ULARNING AHAMIYATI

Isomiddinov Abrorbek Sherzodbek o‘g‘li

Andijon davlat universiteti “Tarix” fakulteti 3-kurs talabasi

Abdullayev Bekzod Xusniddin o‘g‘li

Ilmiy rahbar: O‘zbekiston tarixi kafedrasida o‘qituvchisi

Abstrakt: Ushbu maqolada O‘zbekiston respublikasi mustaqil bo‘lganidan kegin O‘zbekistonni davlat sifatida Shakllanishi uchun zarur bo‘lgan ramizlar to‘grisida ma’lumot berilgan. Hamma davlatni o‘z ramzlar bo‘lgani kabi O‘zbekistonda ham ramzlar muhim ahamiyatga ega.

Kalit so‘zi: Bayroq, Gerb, Madixya, Ramzlar, Konstitutsiya, Qonunlar, Davlatchiligimiz.

Abstract: This article provides information about the symbols necessary for the formation of Uzbekistan as a state after the independence of the Republic of Uzbekistan. Symbols are important in Uzbekistan, just like every country has its own symbols.

Key words: Flag, Coat of Arms, Madikhya, Symbols, Constitution, Laws, Our Statehood.

Аннотация: В данной статье представлена информация о символах, необходимых для становления Узбекистана как государства после обретения независимости Республики Узбекистан. Символы важны в Узбекистане, так же, как каждая страна имеет свои собственные символы.

Ключевые слова: Флаг, Герб, Мадихья, Символика, Конституция, Законы, Наша государственность.

Kirish.

O‘zbekiston Respublikasi mustaqillikka erishgandan so‘ng boshqa davlatlar kabi o‘z Ramizlarini ishlab chiqdi, jumladan Davlat Bayrog‘i, Davlat Gerbi, Davlat Madihyasi, Davlat Konstitutsiyasiga ega bo‘ldi. Bu ramizlar Davlat uchun juda katta ahamiyatga ega bo‘lib, ularsiz davlat to‘la to‘kkis bo‘lmaydi. Ramzlar Davlatni ajralmas bir bo‘lagidir.

Natija.

Bayroq “O‘zbekiston Respublikasi Davlat bayrog‘i to‘g‘risida”gi qonun 1991-yil 18-noyabrda O‘zbekiston Respublikasi Oliy Kengashining navbatdan tashqari o‘tkazilgan VII sessiyasida qabul qilingan [1]. Uning rasmiy o‘lchamlari uzunligi 250 sm, kengligi 125 sm ga teng. Rassom: Pyotr Annenkov. Davlat bayrog‘i va uning ramzi bugungi O‘zbekiston sarhadida qadimda mavjud bo‘lgan davlatlar bilan tarixan

bog'liqligini anglatadi hamda respublikaning milliy-madaniy an'analarini o'zida mujassamlashtiradi.

Bayroqdagi moviy rang tiriklik mazmuni aks etgan mangu osmon va obihayot ramzi. Timsollar tilida bu – yaxshilikni, donishmandlikni, halollikni, shon-shuhrat va sadoqatni bildiradi. Binobarin, Amir Temur davlati bayrog'ining rangi ham moviy rangda edi.

Bayroqdagi oq rang – muqaddas tinchlik ramzi bo'lib, u kun charog'onligi va koinot yoritqichlari bilan uyg'unlashib ketadi. Oq rang – poklik, beg'uborlik, soflikni, orzu va xayollar tozaligi, ichki go'zallikka intilishning timsoli.

Yashil rang – tabiatning yangilanish ramzi. U ko'pgina xalqlarda navqironlik, umid va shodumonlik timsoli hisoblanadi.

Qizil chiziqlar – vujudimizda jo'shib oqayotgan hayotiy qudrat irmoqlarini anglatadi.

Gerb 1992-yil 2-iyulda Oliy Kengashning 10-sessiyasida tasdiqlangan [2]. Mualliflari: Anvar Mamajonov, Pyotr Annenkov Davlat gerbi dumaloq ko'rinishga ega bo'lib, bu shaklning so'l tomoni rizq-ro'zimiz timsoli — bug'doy boshloqlaridan, o'ng tomoni esa o'zbekning dong'ini dunyoga taratgan bebaho boyligimiz — chanoqlari ochilgan g'o'za shoxlaridan iborat chambarga o'ralgan, uzoqdagi tog'lar va daryolar manzarasida gullagan vodiy uzra quyosh zarrin nurlarini sochib turadi, ayni paytda bu O'zbekistonning serquyosh mamlakat ekanligini ham bildiradi. Gerbning yuqori qismida esa O'zbekiston ozodligining ramzi sifatida sakkizburchak yulduz, uning ichki qismida yarimoy va yulduz ma'nosi mamlakat aholisining ko'p qismi islom diniga etiqod qilishi, markazida — baxt va erksevarlik ramzi — qanotlarini yozgan Xumo qushi tasvirlangan. Gerbning pastki qismida O'zbekiston Respublikasi davlat bayrog'ini ifoda etuvchi chambar tasma „O'zbekiston“ deb yozib qo'yilgan.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi 1992-yil 8-dekabrda Oliy Kengashning 11-sessiyasida qabul qilingan. Ushbu konstitutsiyaning tuzilishi quyidagicha; Muqaddima, 6 bo'lim, 26 bob, 128 modda [3].

2023-yil 30-aprelda Konstitutsiya yangilandi. Ushbu yangilanishga ko'ra konstitutsiya 6 bo'lim 27 bob 155 moddadan iborat bo'ldi. Ushbu yangi konstitutsiyaning muqaddimasida shunday yozilgan edi: “Biz O'zbekistonning yagona xalqi, Inson huquq va erkinliklariga, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga, davlat suvereniteti prinsiplariga sodiqligimizni tantanali ravishda e'lon qilib,

Demokratiya, erkinlik va tenglik, ijtimoiy adolat va birdamlik g'oyalariga sadoqatimizni namoyon qilib,

Inson, uning hayoti, erkinligi, sha'ni va qadr-qimmati oliy qadriyat hisoblanadigan insonparvar demokratik davlatni, ochiq va adolatli jamiyatni barpo etish borasida hozirgi va kelajak avlodlar oldidagi yuksak mas'uliyatimizni anglagan holda,

Davlatchiligimiz rivojining uch ming yildan ziyod tarixiy tajribasiga, shuningdek jahon sivilizatsiyasiga beqiyos hissa qo‘shgan buyuk ajdodlarimizning ilmiy, madaniy va ma’naviy merosiga tayanib,

Mamlakatimizning bebaho tabiiy boyliklarini ko‘paytirishga hamda hozirgi va kelajak avlodlar uchun asrab-avaylashga hamda atrof-muhit musaffoligini saqlashga astoydil ahd qilib,

Xalqaro huquqning umume’tirof etilgan prinsip va normalariga asoslangan holda,

O‘zbekistonning jahon hamjamiyati, eng avvalo, qo‘shni davlatlar bilan do‘stona munosabatlarini hamkorlik, o‘zaro qo‘llab-quvvatlash, tinchlik va totuvlik asosida mustahkamlash hamda rivojlantirishga intilib,

Fuqarolarning munosib hayot kechirishini, millatlararo va konfessiyalararo totuvlikni, ko‘p millatli jonajon O‘zbekistonimizning farovonligini va gullab-yashnashini ta’minlashni maqsad qilgan holda,

Ushbu Konstitutsiyani qabul qilamiz va e’lon qilamiz.” Bu orqali o‘zbek xalqining barcha xalqlarni hurmat qilishi hamda ushbu xalqlar bilan teng ekanligi, o‘zgalarning mustaqilligini hurmat qilishi e’lon qilingan.

O‘zbekiston davlat madhiyasini musiqasini Mutavakkil (Mutal) Burhonov bastalagan. Davlat madhiyasi — (yunon. Hymnos — gimn, tantanali qo‘shiq) Vatanni, davlatni, tarixiy voqealarni, ularning qahramonlarini ulug‘lovchi she’riy-musiqiy asar, davlatning ramzlaridan biri. Madhiya tantanali qo‘shiq bo‘lib, rasmiy davlat marosimlari, bayram tantanalarida, davlat delegatsiyalari, mehmonlarni kutib olish va kuzatish chog‘ida ijro etiladi. Davlat madhiyasi ijro etilganda hamma ishtirokchilar o‘rnidan turadi. Harbiylar qo‘llarini chakkalariga tekizganicha („chest“ berib) turadi, fuqarolar bosh kiyimlarini yechib, tikka, qo‘lni ko‘krakka qo‘yib tinglaydi.

O‘zbekiston Respublikasining Davlat madhiyasi gerb va bayroq bilan birga O‘zbekiston Respublikasi Davlat suverenitetining ramzidir. O‘zbekiston Respublikasi Davlat madhiyasining matni va musiqasi O‘zbekiston Respublikasining 1992-yil 10-dekabrda 768-XII-sonli O‘zbekiston Respublikasining Davlat madhiyasi to‘g‘risidagi Qonuni bilan tasdiqlangan.

Qonunda madhiyamiz davlat suverenitetining ramzi, unga katta ehtirom bilan qarash har bir yurtdoshimizning vatanparvarlik burchidir, deb belgilab qo‘yilgan. O‘zbekiston fuqarolari, shuningdek, mamlakatimizda yashab turgan boshqa shaxslar ham madhiyamizni hurmat qilishi shartligi alohida ta’kidlangan.

Davlat madhiyasining muallifi O‘zbekiston Qahramoni, O‘zbekiston xalq shoiri Abdulla Oripov bo‘lib, musiqasini O‘zbekiston xalq artisti, atoqli bastakor Mutal Burhonov yaratgan. Madhiyada xalqimizning ezgu orzu-umidlari, kelajakka mustalika ishonchi teran ifodalangan. Unda mardona va sharaflarga boy o‘tmishimiz, milliy an’ana va qadriyatlarimiz, tinchligimiz, osoyishtalik, millatlararo totuvlik va birodarlik kabi umuminsoniy tuyg‘ular tarannum etilgan.

Madhiya — qalbida o‘z Vataniga muhabbat va sadoqat tuyg‘usi bor har qanday kishida milliy g‘urur, o‘ziga xos faxr, eng muhimi yurtga mehr uyg‘otadi. Bu milliy timsolda xalqning o‘tmishi, buguni va kelajagi, shuningdek, ziynati, orzu-o‘yi, maslak-maqsadi mujassam. O‘zbekiston Respublikasi madhiyasi yoshlarda Vatanga muhabbat, boy tariximizga, milliy o‘zligimizga chuqur hurmatni shakllantirishda, farzandlarimizning har tomonlama barkamol va yetuk insonlar bo‘lib voyaga yetishida muhim tarbiyaviy vosita bo‘lib xizmat qilmoqda.

O‘zbekiston Respublikasining Davlat madhiyasida yuksak ehtirom bilan qarash O‘zbekiston Respublikasi har bir fuqarosining vatanparvarlik burchidir.

Xulosa.

Xulosa qilib aytganda O‘zbekiston Respublikasi mustaqillikka erishgandan so‘ng barcha ramzlarini yangilangan xolda ishlab chiqdi. Ramzlarni har birini davlatimiz uchun katta ahamiyatga ega bo‘lib, ulardan Konstitutsiyani oladigan bo‘lsak konstitutsiya davlatni boshqarishda, nazorat qilishda muhim ahamiyatga ega

Foydalanilgan Adabiyotlar.

1. Lex Uz. URL: <https://lex.uz/acts/-100122>
2. Lex Uz. URL: <https://lex.uz/docs/-17260?ONDATE=02.07.1992>
3. Shamsutdinov R., Mo‘minov H. O‘zbekiston tarixi. Toshkent: Akademnashr, 2019. –B 453.

MUSTAQIL SUD TIZIMI O‘ZBEKISTONDA QURILAYOTGAN DEMOKRATIK JAMIYATNING ASOSI

Qodirjonov Omadjon Tavakkaljon o‘g‘li

Andijon davlat universiteti

“Tarix” fakulteti 3-kurs talabasi

Absrakt: Ushbu maqolada, O‘zbekiston Respublikasini demokratik davlatga aylantirishda sud institutining ahamiyati, hamda ushbu organning boshqa davlat institutlaridan mustaqil faoliyat olib borishining afzalliklari, bu organ qonunchiligiga kiritilgan o‘zgarishlar hamda ularning tarixiy ahamiyati va buning O‘zbekiston xalqi uchun ahamiyati yoritiladi.

Kalit so‘zlar: Demokratiya, islohot, izchillik, qonun, xalqaro me‘yor, norma.

Abstract: In this article, the importance of the judicial institution in the transformation of the Republic of Uzbekistan into a democratic state, as well as the advantages of this body's independent activity from other state institutions, the changes made to the legislation of this body and their historical significance and its importance for the people of Uzbekistan are highlighted.

Key words: Democracy, reform, consistency, law, international standard, norm.

Аннотация: В данной статье рассматривается значение судебного института в преобразовании Республики Узбекистан в демократическое государство, а также преимущества независимой деятельности этого органа от других государственных институтов, изменения, вносимые в законодательство этого органа и подчеркнута их историческое значение и значение для народа Узбекистана.

Ключевые слова: Демократия, реформа, последовательность, право, международный стандарт, норма.

Kirish

XXI asrda yashayotgan bo‘lsakda hali-hanuz, butun dunyodagi davlatlarda demokratik davlat boshqaruv tizimi to‘la joriy etilmagan. Umuman olganda demokratik boshqaruv tizimiga ega davlatlarning deyarli barchasi iqtisodiy va siyosiy jihatdan boshqa nodemokratik yoki o‘tish harakteriga ega bo‘lgan davlatlardan ancha ustun turadi. Buning o‘ziga yarasha muhim sabablaridan biri shundaki, demokratik boshqaruv tizimiga ega davlatlarda pluralizm yani fikrlar xilma-xilligiga to‘liq amal qilinadi. Bu esa iqtisodiy, siyosiy yoki ijtimoiy masalalarda eng optimal yechimlarni topishni osonlashtiradi. Eng muhimi esa demokratik rejim ostidagi davlatlarda qonun ustuvorligi hamda fuqarolarning tengligi hisoblanadi. Tabiiyki ushbu oxirgi ikki shartni bajarish uchun kuchli davlat institutlari tashkil etish kerak. Bunda sud

organining muhimligi yuqori hisoblanadi, chunki jinoyatchilarga qanday jazo qo'llanilishini belgilash ushbu organning vazifasi.

Natijalar

Ushbu organga "Oxford Languages" lug'ati quyidagicha ta'rif beradi: "sud – fuqarolik va jinoiy holatlar bo'yicha sud vazifasini bajaruvchi sudya raisligidagi guruh, sudya yoki hakam" [1]. "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi"da sud terminiga shunday ta'rif berilgan: "Sud (*slavyancha*, sud – "ish") — odil sudlovni amalga oshiruvchi davlat organi; muayyan davlatning qonunlariga asosan protsessual tartibda jinoiy, fuqarolik, ma'muriy va boshqa toifadagi ishlarni ko'rib chiqadi va hal qiladi. Ayrim shaxslar o'rtasida, ular bilan davlat idoralari, korxonalar, muassasa, tashkilot ma'muriyati, jamoat birlashmalari o'rtasida mulkiy va nomulkiy nizolarni, qonunbuzarliklarga doir ishlarni ko'rib chiqib, fuqarolarning huquq va erkinliklarini, korxonalar, muassasalar, tashkilot huquqlari va qonun bilan qo'riqlanadigan manfaatlarini himoya qiladi. Sud boshqa davlat organlaridan, jamoat birlashmalari va har qanday shaxsdan mustakil va xolisona faoliyat yuritishi, barcha ishlarni faqat qonunga bo'ysunib ko'rib chiqishi va hal etishi lozim" [2]. Bundan tashqari "O'zbek tilining izohli lug'ati"da esa "sud" deb — (qadimgi rus tilida, sud — "ish"; "hukm") 1. Muayyan fuqaroviy (ayrim shaxslar yoki muassasa va tashkilotlar o'rtasidagi, shaxslar bilan muassasa va tashkilotlar o'rtasidagi) nizolarni hal qiluvchi hamda jinoiy ishlarni ko'rib chiquvchi — odil sudlovni amalga oshiruvchi davlat organi. 2. Shunday organ joylashgan bino, xona, joy. 3. Shunday organ xodimlari yoki sudyalarning hay'ati. 4. Fuqaroviy yoki jinoiy ishning shunday organda ko'rilishi [3].

Buning uchun yurtimizda ayrim muhim ishlar amalga oshirilmoqda. Jumladan 1993-yildagi "Sudlar to'g'risida"gi qonunning 10-moddasida sudyalarning mustaqilligi va ularning faqat qonunga bo'ysunishi qoidasiga qat'iy rioya qilinishini O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi amalga oshirishi belgilangan edi [5]. 2000-yildagi qonunning 11-moddasida esa bu vazifa O'zbekiston Respublikasi Sudyalarning oliy kengashiga o'tkazildi. Yuqorida aytib o'tilgan hokimiyatning bo'linish prinsiplari qonuniyati, aynan ushbu o'zgarish orqali mustahkamlandi [6].

Ayni ushbu jarayon fonida yana sudyalarning daxlsizligi huquqi masalalari ham ko'tarildi. Sudyalarning daxlsizligi huquqi 1993-yilda qabul qilingan qonunning 70-moddasida, 2000-yildagi qonunning 70-moddasida belgilangan bo'lsa 2021-yilda qabul qilingan qonunda ushbu huquqqa ko'proq e'tibor berilgan holda 64-moddada belgilab qo'yilgan. Har uchchala qonunda ham sudyalarga nisbatan jinoyat ishini faqat O'zbekiston Respublikasi Bosh prokurori tomonidan qo'zg'atilishi mumkinligi belgilab qo'yilgan. Shuningdek sudyalarga qurol berish masalasi ham turli davrlardagi qonunlarda quyidagicha belgilangan. 1993-yildagi qonunning 70-moddasida hamda 2000-yildagi qonunning 70-moddasida (bu moddaning 2-qismidan 2017-yil 12-aprelda "Oliy xo'jalik sudi raisi" degan so'z

chiqarib tashlangan) “Sudyalarning shaxsiy xavfsizligini ta’minlash maqsadida ularga tegishli O‘zbekiston Respublikasi Oliy sudi Raisi, Oliy xo‘jalik sudi Raisi, Adliya vaziri tomonidan belgilangan ro‘yxatga binoan o‘qotar qurol beriladi. Zarur hollarda esa, tegishli sud raisining qaroriga binoan ichki ishlar organi unga va uning oilasi uchun qurolli soqchilar ajratadi.” deyilgan bo‘lsa, 2021-yildagi qonunning 64-moddasi 2-qismida “Sudyalarning shaxsiy xavfsizligini ta’minlash maqsadlarida ularga O‘zbekiston Respublikasi Oliy sudi raisi tomonidan belgilanadigan ro‘yxat bo‘yicha saqlash, olib yurish va undan foydalanish huquqi bilan xizmat quroli hamda shaxsiy himoya vositalari beriladi. Zarur hollarda tegishli sud raisining qaroriga binoan ichki ishlar organi sudya va uning oilasi uchun qurolli soqchilar ajratadi.” deb ko‘rsatilgan. Bu esa shuni ko‘rsatadiki sudyalarning daxlsizligini saqlash masalasi, ushbu islohotlar natijasida yanada mustahkamlandi hamda sud organining ijroiya hokimyatidan mustaqil holda faoliyat olib borishi prinsipini yanada mustahkamladi [7].

Yuqorida amalga oshirilayotgan islohotlar korrupsiya, tanish bilishchilik va shu singari ishlarni oldini oladi. Sud organining mustaqilligi esa siyosiy pluralizmning bo‘g‘ilishini oldini oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Oxford Languages. URL: <https://languages.oup.com/google-dictionary-en>
3. Суд // *Ўзбекистон миллий энциклопедияси. 8-жилд. – Тошкент: Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2004. – Б.106.*
4. Ўзбек тилининг изоҳли луғати: 80000 дан ортиқ сўз ва сўз бирикмаси. Ж. III. Н – Тартибли / Таҳрир хайъати: Т. Мирзаев (раҳбар) ва бошқ.; – Тошкент: Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2006. – В.580-581.
5. LexUz. URL: <https://lex.uz/ru/docs/-68425>
6. LexUz. URL: <https://lex.uz/docs/-68532>
7. Omadjon Tavakkaljon ugli Kodirjonov, & Khusanboy Madaminjonovich Muminov. (2024). COURT LEGISLATION OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*, 12(3), 517–520. Retrieved from <https://giirj.com/index.php/giirj/article/view/6493>

MUSTAQIL SUD TIZIMI O‘ZBEKISTONDA QURILAYOTGAN DEMOKRATIK JAMIYATNING ASOSI

Qodirjonov Omadjon Tavakkaljon o‘g‘li

Andijon davlat universiteti

“Tarix” fakulteti 3-kurs talabasi

Absrakt: Ushbu maqolada, O‘zbekiston Respublikasini demokratik davlatga aylantirishda sud institutining ahamiyati, hamda ushbu organning boshqa davlat institutlaridan mustaqil faoliyat olib borishining afzalliklari, bu organ qonunchiligiga kiritilgan o‘zgarishlar hamda ularning tarixiy ahamiyati va buning O‘zbekiston xalqi uchun ahamiyati yoritiladi.

Kalit so‘zlar: Demokratiya, islohot, izchillik, qonun, xalqaro me‘yor, norma.

Abstract: In this article, the importance of the judicial institution in the transformation of the Republic of Uzbekistan into a democratic state, as well as the advantages of this body's independent activity from other state institutions, the changes made to the legislation of this body and their historical significance and its importance for the people of Uzbekistan are highlighted.

Key words: Democracy, reform, consistency, law, international standard, norm.

Аннотация: В данной статье рассматривается значение судебного института в преобразовании Республики Узбекистан в демократическое государство, а также преимущества независимой деятельности этого органа от других государственных институтов, изменения, вносимые в законодательство этого органа и подчеркнута их историческое значение и значение для народа Узбекистана.

Ключевые слова: Демократия, реформа, последовательность, право, международный стандарт, норма.

Kirish

XXI asrda yashayotgan bo‘lsakda hali-hanuz, butun dunyodagi davlatlarda demokratik davlat boshqaruv tizimi to‘la joriy etilmagan. Umuman olganda demokratik boshqaruv tizimiga ega davlatlarning deyarli barchasi iqtisodiy va siyosiy jihatdan boshqa nodemokratik yoki o‘tish harakteriga ega bo‘lgan davlatlardan ancha ustun turadi. Buning o‘ziga yarasha muhim sabablaridan biri shundaki, demokratik boshqaruv tizimiga ega davlatlarda pluralizm yani fikrlar xilma-xilligiga to‘liq amal qilinadi. Bu esa iqtisodiy, siyosiy yoki ijtimoiy masalalarda eng optimal yechimlarni topishni osonlashtiradi. Eng muhimi esa demokratik rejim ostidagi davlatlarda qonun ustuvorligi hamda fuqarolarning tengligi hisoblanadi. Tabiiyki ushbu oxirgi ikki shartni bajarish uchun kuchli davlat institutlari tashkil etish kerak. Bunda sud

organining muhimligi yuqori hisoblanadi, chunki jinoyatchilarga qanday jazo qo'llanilishini belgilash ushbu organning vazifasi.

Natijalar

Ushbu organga "Oxford Languages" lug'ati quyidagicha ta'rif beradi: "sud – fuqarolik va jinoiy holatlar bo'yicha sud vazifasini bajaruvchi sudya raisligidagi guruh, sudya yoki hakam" [1]. "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi"da sud terminiga shunday ta'rif berilgan: "Sud (*slavyancha*, sud – "ish") — odil sudlovni amalga oshiruvchi davlat organi; muayyan davlatning qonunlariga asosan protsessual tartibda jinoiy, fuqarolik, ma'muriy va boshqa toifadagi ishlarni ko'rib chiqadi va hal qiladi. Ayrim shaxslar o'rtasida, ular bilan davlat idoralari, korxonalar, muassasa, tashkilot ma'muriyati, jamoat birlashmalari o'rtasida mulkiy va nomulkiy nizolarni, qonunbuzarliklarga doir ishlarni ko'rib chiqib, fuqarolarning huquq va erkinliklarini, korxonalar, muassasalar, tashkilot huquqlari va qonun bilan qo'riqlanadigan manfaatlarini himoya qiladi. Sud boshqa davlat organlaridan, jamoat birlashmalari va har qanday shaxsdan mustakil va xolisona faoliyat yuritishi, barcha ishlarni faqat qonunga bo'ysunib ko'rib chiqishi va hal etishi lozim" [2]. Bundan tashqari "O'zbek tilining izohli lug'ati"da esa "sud" deb — (qadimgi rus tilida, sud — "ish"; "hukm") 1. Muayyan fuqaroviy (ayrim shaxslar yoki muassasa va tashkilotlar o'rtasidagi, shaxslar bilan muassasa va tashkilotlar o'rtasidagi) nizolarni hal qiluvchi hamda jinoiy ishlarni ko'rib chiquvchi — odil sudlovni amalga oshiruvchi davlat organi. 2. Shunday organ joylashgan bino, xona, joy. 3. Shunday organ xodimlari yoki sudyalarning hay'ati. 4. Fuqaroviy yoki jinoiy ishning shunday organda ko'rilishi [3].

Buning uchun yurtimizda ayrim muhim ishlar amalga oshirilmoqda. Jumladan 1993-yildagi "Sudlar to'g'risida"gi qonunning 10-moddasida sudyalarning mustaqilligi va ularning faqat qonunga bo'ysunishi qoidasiga qat'iy rioya qilinishini O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi amalga oshirishi belgilangan edi [5]. 2000-yildagi qonunning 11-moddasida esa bu vazifa O'zbekiston Respublikasi Sudyalarning oliy kengashiga o'tkazildi. Yuqorida aytib o'tilgan hokimiyatning bo'linish prinsiplari qonuniyati, aynan ushbu o'zgarish orqali mustahkamlandi [6].

Ayni ushbu jarayon fonida yana sudyalarning daxlsizligi huquqi masalalari ham ko'tarildi. Sudyalarning daxlsizligi huquqi 1993-yilda qabul qilingan qonunning 70-moddasida, 2000-yildagi qonunning 70-moddasida belgilangan bo'lsa 2021-yilda qabul qilingan qonunda ushbu huquqqa ko'proq e'tibor berilgan holda 64-moddada belgilab qo'yilgan. Har uchchala qonunda ham sudyalarga nisbatan jinoyat ishini faqat O'zbekiston Respublikasi Bosh prokurori tomonidan qo'zg'atilishi mumkinligi belgilab qo'yilgan. Shuningdek sudyalarga qurol berish masalasi ham turli davrlardagi qonunlarda quyidagicha belgilangan. 1993-yildagi qonunning 70-moddasida hamda 2000-yildagi qonunning 70-moddasida (bu moddaning 2-qismidan 2017-yil 12-aprelda "Oliy xo'jalik sudi raisi" degan so'z

chiqarib tashlangan) “Sudyalarning shaxsiy xavfsizligini ta’minlash maqsadida ularga tegishli O‘zbekiston Respublikasi Oliy sudi Raisi, Oliy xo‘jalik sudi Raisi, Adliya vaziri tomonidan belgilangan ro‘yxatga binoan o‘qotar qurol beriladi. Zarur hollarda esa, tegishli sud raisining qaroriga binoan ichki ishlar organi unga va uning oilasi uchun qurolli soqchilar ajratadi.” deyilgan bo‘lsa, 2021-yildagi qonunning 64-moddasi 2-qismida “Sudyalarning shaxsiy xavfsizligini ta’minlash maqsadlarida ularga O‘zbekiston Respublikasi Oliy sudi raisi tomonidan belgilanadigan ro‘yxat bo‘yicha saqlash, olib yurish va undan foydalanish huquqi bilan xizmat quroli hamda shaxsiy himoya vositalari beriladi. Zarur hollarda tegishli sud raisining qaroriga binoan ichki ishlar organi sudya va uning oilasi uchun qurolli soqchilar ajratadi.” deb ko‘rsatilgan. Bu esa shuni ko‘rsatadiki sudyalarning daxlsizligini saqlash masalasi, ushbu islohotlar natijasida yanada mustahkamlandi hamda sud organining ijroiya hokimyatidan mustaqil holda faoliyat olib borishi prinsipini yanada mustahkamladi [7].

Yuqorida amalga oshirilayotgan islohotlar korrupsiya, tanish bilishchilik va shu singari ishlarni oldini oladi. Sud organining mustaqilligi esa siyosiy pluralizmning bo‘g‘ilishini oldini oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Oxford Languages. URL: <https://languages.oup.com/google-dictionary-en>
3. Суд // *Ўзбекистон миллий энциклопедияси. 8-жилд.* – Тошкент: *Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2004.* – Б.106.
4. Ўзбек тилининг изоҳли луғати: 80000 дан ортиқ сўз ва сўз бирикмаси. Ж. III. Н – Тартибли / Таҳрир хайъати: Т. Мирзаев (раҳбар) ва бошқ.; – Тошкент: *Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2006.* – В.580-581.
5. LexUz. URL: <https://lex.uz/ru/docs/-68425>
6. LexUz. URL: <https://lex.uz/docs/-68532>
7. Omadjon Tavakkaljon ugli Kodirjonov, & Khusanboy Madaminjonovich Muminov. (2024). COURT LEGISLATION OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*, 12(3), 517–520. Retrieved from <https://giirj.com/index.php/giirj/article/view/6493>

О‘ЗBEKISTONNING LOGISTIK IMKONIYATLARI

Muxammadjonov Muhammaddiyorbek Muzaffar o‘g‘li
Andijon davlat universiteti tarix fakulteti 3-kurs talabasi

Abdullayev Bekzod Xusniddin o‘g‘li

Ilmiy rahbar: O‘zbekiston tarixi kafedrasida o‘qituvchisi

Abstrakt: Bu maqolada Amerika Qo‘shma Shtatlari, Hindiston, Pokiston, Rossiya, NATO va Xitoy Xalq Respublikasining o‘zaro munosabatlarining buzilishi va buning natijasida Xitoy uchun O‘zbekiston Respublikasining logistika tizimini ahamiyati ortishi. Bundan O‘zbekiston Respublikasi qanday foyda olishi yoritiladi.

Kalit so‘zlar: temir yo‘l, quvur yo‘li, dengiz yo‘llari, iqtisodiy aloqa, eksport, import.

Abstract: In this article, the breakdown of relations between the United States of America, India, Pakistan, Russia, NATO and the People's Republic of China and, as a result, the increasing importance of the logistics system of the Republic of Uzbekistan for China. It will be explained how the Republic of Uzbekistan will benefit from this.

Key words: railway, pipeline, sea routes, economic communication, export, import.

Аннотация: В данной статье рассматривается разрыв отношений между Соединенными Штатами Америки, Индией, Пакистаном, Россией, НАТО и Китайской Народной Республикой и, как следствие, возрастание значения логистической системы Республики Узбекистан для Китая. Будет объяснено, какую выгоду от этого получит Республика Узбекистан.

Ключевые слова: железная дорога, трубопровод, морские пути, экономическое сообщение, экспорт, импорт.

Kirish

Butun insoniyat tarixi davomida savdo yo‘llari o‘zining muhim iqtisodiy va siyosiy ahamiyatiga ega bo‘lgan. Bunday muhim savdo yo‘llarga egalik qilish uchun esa qudratli davlatlar o‘rtasida ko‘pincha urshlar kelib chiqqan biroq bazi holatlarda urush qilishdan ko‘ra yangi savdo yo‘llarini ochish manfaatliroq bo‘lgan. Bunday holat Xitoy Xalq Respublikasi (XXR) uchun ham hos bo‘lib qolmoqda

XX asr oxiri – XXI asr boshlarida Markaziy va Sharqiy Osiyoda joylashgan rivojlangan davlatlarda iqtisodiy, harbiy, texnologik, ilmiy, siyosiy jihatdan kata yutuqlarga erishdilar. Bu yutuqlardan aksar davlatlar AQShning bir qutbli dunyo modeliga qarshi chiqish va ko‘p qutbli dunyo modeli holatida global kuchga aylanish uchun foydalanishga harakat qila boshladilar. Bu esa dunyo okeanida etakchi bo‘lgan Qo‘shma Shtatlar nazoratidagi suv yo‘llaridan voz kechishni talab etdi. Dengiz

yo'llarida harakat qilish uchun alternativ bo'lgan bir qancha yo'llar mavjud bo'lsa-da, lekin bunday yo'llarga nisbatan Xitoy uchun shabhasiz eng xavfsiz va qulay yo'l sifatida qadimdan Buyuk Ipak yo'li o'tgan O'rta Osiyo, xususan, O'zbekiston hududi muhim hisoblanadi. Albatta bugungi kunning eng gigant eksport va importchilaridan biri hisoblangan Xitoyning savdo yo'llarini O'zbekiston orqali olib o'tishi ham mamlakatimiz uchun foydali.

Tadqiqot metodlari

Ushbu maqola tarixiy tadqiqotlarning ilmiy holislik, mantiqiy izchillik, qiyosiy tahlil, xronologik izchillik kabi usullari asosida yozildi.

Natijalar

Ma'lumki Xitoyda Den Syaopin boshchiligidagi "pragmatiklar" tomonidan olib borilgan islohotlardan so'ng Xitoy iqtisodiyoti shiddat bilan o'sa boshladi [1]. SSSR qulagandan so'ng ham Xitoy iqtisodiyoti tez o'sishda davom etgan bo'lsada, uning AQSh bilan munosabatlari yomonlasha boshladi. Bunga Xitoyning Shimoliy Koreyani qo'llab quvvatlashi, Jahon bozorida AQShning o'rnini egallay boshlagani, AQShning ittifoqchilar hisoblangan Janubiy Koreya, Yaponiya, Tayvan va boshqa bir qancha davlatlar manfaatiga zid olib borilgan siyosat kabilar sabab bo'ldi. Qo'shma Shtatlar Xitoy iqtisodiyoti va harbiy salohiyati tez rivojlanib borayotgani tufayli XXI asr taqdiri Uzoq Sharqda hal bo'lishini tahmin qilgan holda bu mintaqani faol harbiylashtira boshladi.

2023-yil holatiga ko'ra AQShning dengiz ortidagi 750 harbiy bazasining 313 tasi Sharqiy Osiyoda joylashtirildi [2]. Buni esa Xitoy o'zi uchun katta xavf sifatida qabul qildi. Chunki Xitoy tashqi savdosining 60 foizi hamda gaz va neft importuning deyarli 70 foizi Malakka bo'g'izidan o'tadi (1-rasm) [3].

Bu esa Xitoyni quruqlik orqali yoki dengizda AQSh tasiri yetmaydigan yo'llarni qidirshga majbur qildi. Bular orasida Rossiya, Qozog'iston, Qirg'iziston, O'zbekiston, Pokiston, Afg'oniston kabi davlatlardan o'tuvchi yo'llar bor edi. Ushbu mamlakatlarga temir yo'llar qurish orqali Xitoy Yevropa, Yaqin Sharq, Afrika va uzoq kelajakda Amerika qit'asi bilan ham bog'lanishni reja qilgan edi.

Rossiya orqali borish mumkin bo'lgan yo'l 2022-yil 24-fevral sanasidan boshlangan Rossiya-Ukraina ziddiyatlari sababli nomalum muddatga yopildi [4]. Rossiya bilan NATO davlatlari orasida boshlangan o'zaro ishonmaslik holati sababli ikki tomon o'rtasida qarama-qarshi tarafning bosqini xavfidan qo'rqish hissi ham bu yo'nalishni Xitoy uchun berkitdi.

Pokiston orqali Arabiston dengiziga chiqish imkoniyati ham mavjud ammo bu yo'l Hindiston (Bxarat) va Pokiston o'rtasida Kashmir uchun urush sababli xavfli hisoblanadi. Bundan tashqari ushbu mamlakat orqali o'tuvchi temir yo'l loyihasini davom ettirish Xitoy budjeti uchun ham qimmatga tushadi.

Ayni ushbu tarixiy vaqt oralig'ida Hindiston va Xitoy o'rtasidagi munosabatlar ham hududiy davolar tufayli ancha yomonlashganligini hisobga olsak Xitoy Pokiston orqali o'tuvchi yo'llarga katta umid bog'lay olmaydi. Hozirgacha ushbu davlatlar o'rtasida chegaraviy mojarolar davom etib kelmoqda.

Yuqoridagi sabablarni inobatga olsak Xitoy uchun eng maqbul yo'l O'zbekiston va Qirg'izistondan o'tuvchi temir yo'l hisoblanadi. Xitoy-Qirg'iziston-O'zbekiston temir yo'l loyihasi 1990-yillardayoq muhokamaga qo'yilgan biroq bu muhokamalar faqat O'zbekiston Respublikasining yangi prezidenti Shvkat Mirziyoyev davridagina o'z yechimini topdi. Ushbu yo'lning qiymati tahminan 5 milliard dollarni tashkil etadi va tomonlarning o'zaro kelishuviga ko'ra moliyalashtirilishi ko'zda tutilgan [5]. Bu mablag'ning 2017-yildagi O'zbekiston va Xitoy o'rtasidagi tovar ayrboshlash qiymatiga tengligi ham yo'lning qanchalik muhim ekanligini ko'rsatib beradi [6]. Bundan tashqari kelajakda ushbu temir yo'l asosida turli yo'nalishlarga temir yo'l liniyalarini yo'naltirish va mamlakatimiz orqali neft-gaz quvurlarini ham o'tkazish mumkin. Ushbu yo'l orqali neft-gazga boy Fors ko'rfazi, Kavkaz, texnologik jihatdan rivojlangan Yevropa, Xitoy tovarlarini sotish qulay bo'lgan Yaqin Sharq va Afrika kiradi (2-rasm).

Rejalashtirilgan yo'llarga nisbatan ushbu temir yo'l narx jihatidan ham ancha ustunliklarga ega. Misol uchun 2023-yilgi ma'lumotlarga ko'ra, yangi Xitoy-Pokiston yo'lining narxi 400 milliard yuan yoki 57,7 milliard AQSh dollariga baholangan [7]. Bu ham shuni ko'rsatadiki, Xitoy uchun ham xavfsiz, ham arzon, ham iqtisodiy zarur mintaqalarga chiqish imkonini beruvchi yo'l O'zbekiston orqali o'tadi.

Albatta ushbu temir yo'l O'zbekiston iqtisodiyotiga ham katta ta'sir qiladi. Bu avvalo mahsulot tashish narxining pastlashi hamda mahsulotlarni uzluksiz va tez yetkazib berilishiga imkon beradi. Temir yo'l orqali tashiluvchi yuklardan olinadigan tranzit boj O'zbekiston Respublikasi budjetiga qo'shimcha kiritib bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Lafasov M. Jahon tarixi (1918-2014). – T.: TURON-IQBOL, 2018. –B.260.
2. Democracy Now! URL: https://www.democracynow.org/2023/2/14/david_vine_us_bases_china_philippines
3. Warsaw Institute. URL: <https://warsawinstitute.org/china-malacca-dilemma/>
4. Britanica. URL: <https://www.britannica.com/event/2022-Russian-invasion-of-Ukraine>
5. Omadjon Tavakkaljon ugli Kodirjonov, & Khusanboy Madaminjonovich Muminov. (2024). LOGISTICS OPPORTUNITIES OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN WHY FOR CHINA?. American Journal of Interdisciplinary Research and Development, 25, 261–264. Retrieved from <http://ajird.journalspark.org/index.php/ajird/article/view/997>
6. Shamsutdinov R, Mo'minov X. O'zbekiston Tarixi. – T.: Akademnashr 2019. –B.556.
7. South China Morning Post. URL: <https://www.scmp.com/news/china/science/article/3218413/china-pakistan-railway-worth-it-estimated-us58-billion-study>

TIJORAT BANKLARI TOMONIDAN YASHIL LOYIHALARNI MOLIYALASHTIRISH AMALIYOTINI RIVOJLANTIRISH YO‘LLARI

Талаба: Мусурмонов Хикматулла

Укитувчи: Абдувахобов Шахзод

Annotatsiya: Tijorat banklari tomonidan yashil loyihalarni moliyalashtirish amaliyotini rivojlantirish yo'llari quyidagilardan iborat bo'lishi mumkin:

Zamonaviy Texnologiyalardan Foydalanish: Banklar, texnologik innovatsiyalardan foydalanarak moliyalashtirish jarayonlarini avtomatlashtirish va tezlashtirishlari mumkin,

Qimmatli Ma'lumotlar Analitikasi: Banklar, ma'lumotlar analitikasi va ma'lumotlar madaniyati yordamida yashil loyihalarni qo'llab-quvvatlash orqali moliyalashtirish natijalarini ko'paytirishlari mumkin.

O'zaro Hamkorliklar: Tijorat banklari, boshqa korxonalar, startaplar va dasturlash loyihalari bilan hamkorlik qilish orqali yashil moliyalashtirish loyihalarini rivojlantirishlari mumkin.

Portfel Investitsiyalari: Banklar, yashil moliyalashtirish loyihalariga moliyalashtirish qobiliyatiga ega bo'lgan portfelli investitsiyalarni taqdim etish orqali moliyalashtirish amaliyotini rivojlantirishlari mumkin.

Ta'lim va Tarbiyalash: Tijorat banklari, xodimlarini va mijozlarini yashil moliyalashtirishga oid ta'lim va tarbiyalash orqali moliyalashtirishning rivojlanishini oshirishlari mumkin. Bu yo'llar banklarga yashil loyihalarni moliyalashtirishda yordam berishi mumkin, shuningdek jamiyatga ijtimoiy va ekologik foydali natijalar olishga imkoniyat yaratadi.[1]

Kalit so'zlar: "yaxshil" iqtisodiyot strategiyasi, tijorat banklari, "yashil platforma", YTTB dasturi, "yashil" loyiha.

Kirish: Yashil iqtisodiyotni rivojlantirish sohasida 2022 yil davomida amalga oshirilgan ishlar. "Yashil" iqtisodiyotga o'tish va "yashil" o'sish masalalari bugungi kundagi jahon iqtisodiyoti kun tartibidagi eng dolzarb vazifalardan biri bo'lib, O'zbekistonda ham bu borada rivojlanish bo'yicha xalqaro hamkor-tashkilotlar bilan birga qator ishlar amalga oshirildi. Xususan:

O'zbekiston Respublikasining 2022 yil 2 dekabrda "2030 yilgacha O'zbekiston Respublikasining "yashil" iqtisodiyotga o'tishiga qaratilgan islohotlar samaradorligini oshirish bo'yicha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PP-436-son qarori qabul qilindi. Qaror bilan quyidagi strategik hujjatlar va tizimlar tasdiqlandi:

- strategik maqsadlarga erishishga mo'ljallangan 2030 yilgacha O'zbekiston Respublikasida "yashil" iqtisodiyotga o'tish va "yashil" o'sishni ta'minlash Dasturi;

- sanoat tarmoqlarida “yashil” iqtisodiyotga o‘tish va energiya tejamkorligini ta’minlash bo‘yicha Konsepsiya;
- 2030 yilgacha O‘zbekiston Respublikasida “yashil” iqtisodiyotga o‘tish va “yashil” o‘sishni ta’minlash bo‘yicha Harakatlar rejasida;
- ishlab chiqarilgan mahsulotning energiya sig‘imi ko‘rsatkichini 2026-yilga kelib 2022 yilga nisbatan 20 foizga kamaytirishga qaratilgan 2022–2026 yillarda iqtisodiyot tarmoqlarida yoqilg‘i-energetika resurslarini tejashning Maqsadli parametrlari;
- O‘zbekiston Respublikasida “yashil” iqtisodiyotga o‘tish choralari muvofiqlashtirish bo‘yicha Idoralararo kengash tarkibi yangilandi;
- “Yashil” iqtisodiyotga o‘tish va «yashil» o‘sish bo‘yicha Donorlarning muvofiqlashtirish guruhi tasdiqlandi.
- Iqtisodiy taraqqiyot va kambag‘allikni qisqartirish vazirligida qo‘shimcha 4 ta shtat birligidan iborat.

Donorlarning muvofiqlashtirish guruhi faoliyatini tashkil qiluvchi, “Yashil” iqtisodiyot Strategiyasi, Dasturi va Harakatlar rejasida belgilangan vazifalarni amalga oshirishda uni Idoralararo kengash bilan o‘zaro muvofiqlashtirishga ko‘maklash ishchi organi vazifasini bajaruvchi loyiha ofisi Texnik kotibiyati tashkil etildi. Fransiya taraqqiyot agentligi (AFD – Agence Française de Développement) bilan hamkorlikda 2022 yilda “Yashil” iqtisodiyot bo‘yicha davlat siyosati sohasida loyiha amalga oshirildi. Mazkur dastur doirasida AFD tomonidan O‘zbekiston Respublikasini “yashil” iqtisodiyotga o‘tishiga ko‘maklashish ko‘zda tutilgan. Shuningdek, ushbu yo‘nalishda iqtisodiyotni dekarbonizatsiyalash bo‘yicha uzoq muddatli strategiyani ishlab chiqish, milliy miqyosda issiqxona gazli tashlanmalarining monitoringi, hisoboti va tekshiruvi (MRV) tizimi joriy etish, “yashil” budjetlashtirish joriy qilish hamda boshqa yo‘nalishlarda ishlar amalga oshirish boshlandi.[2]2023 yil davomida “yashil” o‘sish bo‘yicha salohiyatni oshirish va inson kapitalini rivojlantirish maqsadida “yashil” iqtisodiyot mavzularida seminar treninglar tashkil etilishi rejalashtirilgan. Seminarlar quyidagi yo‘nalishlarda tashkillashtiriladi:

- mahalliy hokimiyat organlari va jamoatchilikning iqlim o‘zgarishi va tabiiy ofatlarning ta’sirini kamaytirish bo‘yicha salohiyatlarini kuchaytirish;
- “yashil” iqtisodiyotga o‘tish ustuvorliklaridan kelib chiqib, davlat organlari boshqaruv xodimlarining boshqaruv va rejalashtirish salohiyatlarini oshirish;
- “yashil” iqtisodiyotga o‘tishni rejalashtirish, amalga oshirish va natijalarni doimiy baholab borish bo‘yicha davlat va xususiy tashkilotlarning texnologik salohiyatlarini mustahkamlash;
- “yashil” o‘sish bo‘yicha doimiy faoliyat yurituvchi mahalliy trenerlarni tayyorlash;

– “yashil” o’sish choralarini rejalashtirish, amalga oshirish borasida mahalliy davlat hokimiyati va boshqaruvi organlarining salohiyatini oshirish bo’yicha seminarlar tashkil qilish.

Shuningdek, “yashil” iqtisodiyot mavzularini ta’lim muassasalarining tegishli o’quv dasturlariga kiritish hamda oliy ta’lim muassasalarida “yashil” iqtisodiyot va barqaror biznes bo’yicha mutaxassislarni tayyorlash rejalashtirilgan.[2].

“Yashil” iqtisodiyot bilan bog’liq loyihalar muvaffaqiyatli bo’lishi uchun “yashil” kreditlar foydalaniladigan uskunaning o’zini qoplash muddatidan kam bo’lmagan muddatga va loyihaning rentabelligidan yuqori bo’lmagan foiz stavkasida berilishi kerak. Ba’zi mamlakatlarda yashil kredit imtiyozli sifatida tushuniladi, ya’ni u odatdagidan pastroq foiz stavkasiga ega. Ayni paytda O‘zbekistonda “yashil” loyihalarni rivojlantirishga harakat qilayotgan tadbirkorlarning so‘zlariga ko‘ra, xalqaro tashkilotlar O‘zbekiston banklarida “yashil” kredit liniyalarini yaratib, u yerga mablag‘ o‘tkazayotgan bo‘lsa-da, bunday kreditlarni hozircha olishning iloji йўқ. 29 fevral kuni U-enter markazida bo‘lib o‘tgan “Yashil platforma”ning navbatdagi uchrashuvida bu borada hozirgi vaziyat qanday va bu muammoning sabablari nimada bo‘lishi mumkinligi va uni hal qilish yo‘llari muhokama qilindi, bu safar tashkilotchilar tomonidan u “2024 yilda O‘zbekistonda kichik va o‘rta biznes uchun tiklanadigan energiya manbalari (TEM)ni rivojlantirish” deb nomlandi. Kadrlar taqchilligi va loyihadan oldingi tayyorgarlik yo‘qligi sharoitlarida muqobil energiya manbalariga o‘tish bilan bog‘liq texnik va tashkiliy masalalar hamda bu boradagi to‘siqlarni bartaraf etishning ehtimoliy yo‘llari atroflicha va kerakli darajada muhokama qilindi. Biroq, auditoriyaning e’tiborini “yashil” o‘tishdagi yana bir to‘siq – moliyaviy to‘siq jalb qilganini va buning sabablari juda jiddiy ekanligini sezmaslik qiyin эди. Ўзбекистонда “yashil moliyalashtirish” bo’yicha yangi loyihalar e’lon qilinganidan so‘ng darhol qizg‘in muhokama бошланди. ЕТТБ vakili, katta bankir Xurshida Uzoqova GEFF II kredit liniyasi ishga tushirilganini ma’lum qildi, buning uchun 100 million dollar ajratilgan. Ular Hamkor va Ipak yuli hamkor banklari tomonidan “yashil” loyihalar uchun “yashil” kreditlar ko‘rinishida berilishi kerak, Ipoteka banki ham yaqin kelajakda ularga qo‘shilishi lozim. GEFF II dan farqi nafaqat “yashil” loyihalar uchun o‘tgan yilgiga nisbatan 40 million dollar ko‘proq ajratilganida, balki bu safar davlat va xususiy kompaniyalardan tashqari jismoniy shaxslarga ham “yashil” kreditlar berish rejalashtirilganidadir (masalan, kvartiralar va uylarning issiqlik izolatsiyasi uchun), qarz oluvchilar tomonidan taklif qilingan «yashil» loyihalarning hayotiyligini baholash uchun YETTB o‘z hamkor banklariga o‘z maslahatchilarini taqdim etadi. Undan keyin Hamkor bank va Ipak Yoli banklarining vakillari chiqdi. Shunisi e’tiborga loyiqliki, ularning hech biri o‘z nutqida “yashil” kreditlar uchun foiz stavkasini айтмади. ЕТТБнинг “yashil” iqtisodiyotni qo‘llab-quvvatlash bo’yicha moliyaviy dasturi e’lon qilinganidan so‘ng hamda hamkor banklar vakillari chiqish qilganidan

keyin sahnadan ham, zaldan ham norozilik va chora-tadbirlarning yetarli emasligidan dalolat beruvchi keskin tanqidiy mulohazalar эшитилди. Мунозарани FAMILY GROUP MCHJ QKning texnik direktori Timur Mustafayev ochib berdi, u birinchi bo'lib O'zbekistonda "yashil" loyihalar uchun mablag' topmoqchi bo'lganlar duch keladigan real foiz stavkasini aytib o'tdi – 20 foizdan yuqori. Mavzuni Amerikaning "Astorios" kompaniyasining O'zbekistondagi filialining rivojlanish bo'yicha direktori Shohrux Baratov davom ettirdi: "Biz bu yerda ishlay boshladik, shu jarayonda shunday taassurot paydo bo'ldiki, banklar bank sifatida emas, ko'proq lombard sifatida ishlayapti, chunki kreditning 120% garov ta'minoti bo'lishi kerak. Birortayam bank faqat kredit tarixi, balans va loyiha asosida quyosh batareyalari kabi montaj loyihasini moliyalashtirish uchun kredit berishini тасдиқламади". Мутахассиснинг hisob-kitoblariga ko'ra, O'zbekistonda tabiiy quyosh radiatsiyasi tufayli 2-3 megavatt quvvatga ega loyiha 4 yil ichida o'zini qoplashi mumkin, bu esa Yevropa davlatlariga qaraganda ancha foydalidir. Demak, mamlakatimizda quyosh energetikasini rivojlantirish uchun xorijiy sarmoyadorlarni jalb qilish, ularning mablag'larini o'zlashtirish mumkin. Muammo mavjud munosabatlar тизимида. Йиғилганлар e'tiborini Ipak Yuli bankining ichki statistikasi jalb qildi, unga ko'ra, hozirgacha "yashil" kreditlarning asosiy qismi elektromobillar xarid qilish bilan bog'liq loyihalarga ajratilgan. Bu holat uchrashuv ishtirokchilarida unchalik yaxshi taassurot qoldirmadi. Paydo bo'lgan xavotirni tushunish qiyin emas. Muqobil manbalardan energiya oladigan yangi quvvatlarni ishga tushirmasdan va infratuzilmani rivojlantirmasdan turib elektromobillarga o'tishning o'zi energiya tarmog'iga tushadigan yuklamaning faqat oshishiga olib келади. Йиғилиш ishtirokchilari birin-ketin ta'kidlaganidek, qaysidir mutasaddi idoralar mamlakatimizga olib kirilayotgan elektrromobillarga qancha quyosh panellari yoki boshqa muqobil energiya manbalari o'rnatilishi, ishga tushirilishi va to'g'ri ishlashini hisoblab chiqishi va butun jarayonni nazorat qilishi kerak. Albatta, buning uchun muqobil energiyadan foydalanishni kafolatlaydigan elektr transport vositalari uchun zaryadlash jadvali ham talab qilinadi. Aks holda, yangi elektr transport vositalarining importi qazib olinadigan yoqilg'ining qo'shimcha yonishiga olib келади. Учрашув ishtirokchilarining hafsalasini pir qilgan yana bir jihat shu bo'ldiki, banklar odatda konsalting xarajatlarini to'laydi, ammo qimmat uskunalar haqida gap ketganda (bu yashil loyihalarda tez-tez uchraydigan holat) buning uchun kredit olish juda қийин. Иштирокчилар, shuningdek, yashil moliya bozorida "uzoq muddatli pul" hali kuzatilmayotganidan afsuslanishdi. YETTB dasturi o'rta muddatli, ya'ni to'rt yilga, lekin aslida uch yilga mo'ljallangan. Nihoyat, yig'ilganlar ayni damda o'z korxonasida ishlab chiqarilgan vodorodni yoqishga majbur bo'layotganini aytgan Navoiy viloyatida faoliyat ko'rsatuvchi tadbirkorning hikoyasini eshitdi. Axir, uning biznesining rentabelligi uzoq vaqtdan beri ma'lum bo'lgan vodorodni saqlash va ishlatish uchun o'zini yaxshi ko'rsatgan texnologiyadan

foydalanishni ta'minlaydigan kredit stavkasidan паст. Учрашувда халқаро ташкилотларга nisbatan ta'nalar ham yangradi, ular, yig'ilgan tadbirkorlarning fikricha, banklarga yordam beradi, ammo "yashil" biznesga yordam бермайди. Молия сектори vakillari tanqidlariga qo'llaridan kelganicha javob беришди. ЕТТБ vakili hozirda banklar ishiga hech qanday tarzda ta'sir o'tkaza olmasligini ta'kidladi, chunki YETTB o'zi hamkorlik qilayotgan mamlakatlarning moliya sektoridagi o'yin qoidalarini o'zgartirishga vakolatli emas. Bunga faqat davlatning vakolati bo'lishi mumkin, u bilan eng yaxshi holatda muzokaralar olib borish mumkin. Xurshida Uzoqovanning so'zlariga ko'ra, ayni damda, o'zi bilishicha, O'zbekistonda barcha kreditlar, jumladan, "yashil" kreditlar uchun garov ta'minoti talabi Markaziy bankdan келади. GEFF eksperti Stanislav Dubko, o'z navbatida, yig'ilganlarni jamg'arma portfelidagi elektr transport vositalari, shuningdek energiya samaradorligi va qayta tiklanadigan energiya manbalari bilan bog'liq loyihalarga investitsiyalar teng ekanligiga ishontirdi: mablag'larning katta qismi elektromobillar sotib olish uchun emas, balki energiya samaradorligi va qayta tiklanadigan energiya manbalariga йўналтирилади. Hamkor, bank vakili, o'z navbatida, ularning banki "yashil" mezonlarga javob beradigan loyihalarga yillik 10-14 foiz stavka bilan kreditlar berilayotganini, ammo bu faqat xorijiy valyutada ekanligini aytdi.

Bu holat O'zbekistonda energiya samaradorligiga erishish eng yirik va moliyaviy jihatdan barqaror tashkilotlardan boshlanadi, deb taxmin qilish imkonini beradi. Hozirgi sharoitda ular YETTB tomonidan "yashil" loyihalar uchun ajratiladigan mablag'larning eng ko'p oluvchilari ҳисобланади. Улар respublikadagi "yashil" o'tishning lokomotiviga aylanadimi? Unga kichik va o'rta biznes vakillari jalb qilinadimi? Ularni isloh qilish SO2 tashlanishlarini kamaytirishga maksimal darajada ta'sir qiladimi? Bu borada to'liq ishonch yo'q. Kichik va o'rta biznes hamda yakka tartibdagi uy xo'jaliklari uchun qulayroq bo'lgan turli xil kredit shartlari bilan dekarbonizatsiya jarayoni ancha tez davom etishi mumkin edi. Hozircha esa shuni aytish mumkinki, O'zbekistonda "yashil" moliyalashtirish faqat "yashil loyihalar" uchun kreditlarga maqsadli mablag'lar ko'rinishida mavjud, xolos. Biroq hukumat tomonidan qabul qilingan muayyan chora-tadbirlarga qaramasdan, imtiyozli foizlar haqida hozircha gap yo'q. Vaziyatni yumshatishga qaratilgan sa'y-harakatlar, masalan, yashil startaplar uchun bir yil oldin amalga оширилган. Учрашув moderatori Ivan Butuk yig'ilganlarni ishontirganidek, bir vaqtlar "yashil" o'tish yo'lini tanlagan ko'plab davlatlar shunga o'xshash muammolarga duch kelgan. Uning so'zlariga ko'ra, yetib oluvchi rivojlanishning o'z afzalliklari bor va O'zbekiston hali ham ulardan foydalanishi mumkin.[6]

Xulosa: Tijorat banklari tomonidan o'simlik loyihalarini moliyalashtirish amaliyotini rivojlantirish yo'llari ko'proq moliyaviy xizmatlarni taqdim etish, investitsiyalarni rag'batlantirish va iqtisodiy o'simliklar uchun maqbul kredit shartlari

tuzish orqali amalga oshirilishi mumkin. Bundan tashqari, innovatsion texnologiyalardan foydalanish, moliyalashtirish jarayonlarini avtomatlashtirish va hisobotlar tuzish, hisobotlash tizimlarini modernizatsiya qilish va o'quv kurslari tashkil etish ham rivojlantirish yo'llari bo'lishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. “ЯШИЛ” ИҚТИСОДИЁТНИ РИВОЖЛАНТИРИШ БЎЙИЧА ЙИЛЛИК ҲИСОБОТ (2022 йил якуни бўйича)
2. <https://lex.uz> > docs ПФ-5583-сон 24.11.2018. Тадбиркорлик ва инновациялар ...
3. https://tfi.uz/uz/news/yashil_moliya_061223
4. [Regulation.gov.uz](http://strategy.regulation.gov.uz) <http://strategy.regulation.gov.uz> > ...Система оценки воздействия актов законодательства
5. [Iqtisodiy taraqqiyot va tahlilhttps://e-itt.uz](https://e-itt.uz) > article > view ИНВЕСТИЦИОН ЛОЙИҲАЛАРНИ БАНКЛАР ...
6. [Anhor.uz](https://anhor.uz) <https://anhor.uz> > [vzglyad-iznutri](https://anhor.uz) Ўзбекистонда самарали “яшил” молиялаштириш....
7. Абдувахобов Шахзод Холмўмин уғли, Possibilities of Increasing the Activity of Banks in the Securities Market, Journal of Advanced Research and Scientific Progress (JARSP), Volume 02 Issue: 03/2023 ISSN: 2751-7551 (159-162)
8. Абдувахобов Шахзод Холмўмин уғли, Analysis of Existing Management Mechanisms and Assessment Methods of The Bank’s General Financial Risk, Journal of Intellectual Property and Human Rights, Volume:02 Issue: 05/ May-2023, ISSN:2720-6882 (227-231)
9. Абдувахобов Шахзод Холмўмин уғли, Improverment of Investment Activities in the Service Sector, Journal of Innovative Studies of Engineering Science (JISES), Volume:02 Issue:03/2023 (53-58)
10. Абдувахобов Шахзод Холмўмин уғли, Factors Causing Credit Risks in Commercial Banks and Their Assessment, Journal of Intellectual Property and Human, Volume:02 Issue:05/May-2023 ISSN:2720-6882 (221-226)
11. Sharipova N. D., Asadova S. D. THE ROLE OF BANKS IN THE MODERN MONETARY SYSTEM //Procedia of Theoretical and Applied Sciences. – 2023. – Т. 6. – С. 55-62.
12. Шарипова Н.Д., Чориев Я.А. СТРАХОВАНИЕ БАНКОВСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ //International Journal of Advanced Research in Education, Technology and Management. -2023- Т.2. - С. 92-99.
13. Sharipova N. D., Jurayev I. S. THEORETICAL FOUNDATIONS OF MONETARY POLICY// INTERNATIONAL JOURNAL OF INNOVATIONS IN ENGINEERING RESEARCH AND TECHNOLOGY. – 2023. -Т. 10. -С. 171-173.

14 Sharipova N. D., Aliboyev L.Sh. THE IMPORTANCE OF ANTI-INFLATIONARY POLICY AND INFLATION TRADING IN UZBEKISTAN// INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY JOURNAL FOR RESEARCH & DEVELOPMENT. -2023. -Т. 10. -С. 92-94.

15.Tursunov, F. M. (2023). TIJORAT BANKLARIDA MASOFAVIY BANK XIZMATLARINI RIVOJLANTIRISH MUAMMOLARI VA ULARNI BARTARAF ETISH AHAMIYATI. SCHOLAR, 1(30), 75–81.

16.Tursunov Faridun Mustafoevich. (2023). OPPORTUNITIES FOR REMOTE BANKING SERVICES TO GROW IN REPUBLIC OF UZBEKISTAN’S COMMERCIAL BANKS. Galaxy International Interdisciplinary Research Journal, 11(11), 4–7.

17.Каримова А.М., Махсудов О.Ш. Assessment of the Current State of the Market and Procedure For Lending to Subjects of Tourism Services of the Republic of Uzbekistan / Яшил иктисодиёт ва тараққиёт журнали,2023-йил, октябрь,10-сон, 79-83.

18.Ниязов З. Д., Махсудов О.Ш. Investment attractiveness of the enterprise, as well as factors influencing its development in the economy of Uzbekistan./ Иктисодиёт,молия ва инновациялар халқаро илмий журнали,декабрь 29, 2023 1(4) сон, 47-55.

19.Каримова А.М., Ниязов З. Д. Махсудов О.Ш. Кредитная поддержка инновационного развития / SCHOLAR 1(32) сон, ноябрь 2023, 171-179.

MODERN METHODS OF IDENTIFYING THE CAUSATIVE AGENTS OF RESPIRATORY DISEASES IN CHILDREN

Bakhodirov Behruz Shavkat o'g'li

Bukhara State Medical Institute named after Ali Abu ibn Sino

<https://orcid.org/0009-0001-4718-7138>

Annotation: The article provides a general understanding of the shortcomings, inconveniences and modern methods of using classic old methods to identify the causative agents of respiratory diseases in children, as well as the advantages of modern diagnostic criteria and methods for identifying the causative agents of diseases.

Keywords: Pneumonia, atypical pneumonia, respiratory diseases, mycoplasma, chlamydia, IFA, IXLA, Immunoglobulin M, Immunoglobulin G.

Difficulties in diagnosing respiratory diseases in children sometimes lead to irrational empiric prescription of antibacterial drugs, formation of resistant flora, prolongation of treatment and development of complications [3].

Diseases of respiratory organs in children occupy a leading place in the nosological forms of all diseases [1]. One of the important tasks of children's pulmonology is to determine the etiological factors of respiratory pathology. It is important to determine the etiology of the pathogen for the correct etiological diagnosis of serious diseases such as pneumonia outside the hospital and for the correct selection of antibacterial therapy. In recent years, it has been noted that the exacerbation of the inflammatory process of the lung parenchyma with the mild manifestation of intoxication in respiratory diseases, the lack of physical data and the absence of inflammatory changes in the peripheral blood possible [1,2]. These cases require a modern approach to the diagnosis of the etiology of respiratory diseases in children.

As a minimally invasive diagnostic method, a number of authors suggest studying the quantitative composition of neutrophils that have migrated from the general blood stream to the oral cavity. The essence of the method is that the absolute number of neutrophils in the oral cavity was calculated using a fluorescent microscope. The method shows the increased emigration of neutrophil granulocytes to the oral cavity and allows to identify different clinical forms of acute pneumonia. The disadvantage of this method is the lack of possibility to check and identify the causative agent, which means that it cannot provide information for prescribing etiotropic treatment [4].

In addition to the quantitative calculation of the composition of oral neutrophils, some authors propose to determine the indicators of oral granulocyte damage when stimulated by various bacterial antigens. Determining the structural or functional activity of neutrophils during incubation with B. Gervasieva antigen. After staining,

the number of damaged elements among 100 granulocytes using a fluorescent microscope, and then the calculation of the test index of neutrophil damage was conducted. *Mycoplasma* spp., *Chlamydia* spp. data on the activity of oral neutrophils against bacteria. That is, it can be assumed that various infectious diseases cause specific changes in the migration of neutrophils and their damage [5,6].

There is no doubt that the identification of the causative agent by bacterial inoculation of sputum is a traditional effective diagnostic method for diagnosis. However, this method is hampered by the lack of opportunity and difficulty of collecting sputum from children, the difficulty of obtaining a high-quality sample, and the duration of the research, which is on average 48 hours to 7 days. For this reason, this traditional method is not one of the less invasive, fast and time-consuming methods [3,4].

In recent studies, special attention has been paid to the study of oxidation status among the pathogenetic mechanisms of the initiation and kinetics of the inflammatory process in the lungs. This is due to an imbalance in the adaptive mechanism of homeostasis in response to inflammation: lipid peroxidation - antioxidant protection [5,6]. Excessive production of reactive oxygen species by neutrophil granulocytes, which damage phospholipids of cell structures and vascular endothelium, causes a cascade of inflammatory reactions. In this case, an oxidant-antioxidant imbalance occurs, which contributes to the development of oxidative stress [7]. Different pathogens may be able to change the parameters of the oxidation state to different degrees, which allows to use it to determine the etiology of pneumonia outside the hospital.

The ratio of pro- and anti-inflammatory cytokines in the blood plasma can be an indicator of the etiology of the pathogen. A balanced increase in pro-inflammatory interleukin-1 and anti-inflammatory interleukin-4 has been reported in community-acquired pneumonia caused by "typical" pathogens. In mycoplasma and chlamydia infections, there is a slight increase in the level of interleukin-1 and a high increase in the level of anti-inflammatory interleukin-4. These conditions should be taken into account not only when investigating the etiology of the pathogen, but also when explaining the fact that there is no clear inflammation of the lung parenchyma in atypical pneumonia and the disappearance of clinical symptoms [10].

There are also methods that allow you to predict the etiology of pneumonia outside the hospital with high probability. A number of works describe the relationship between the etiological factor and the characteristics of the morphological form of pneumonia outside the hospital. The work of some authors presented the results of a prospective study of more than six hundred children of preschool age who were treated in the hospital with a diagnosis of pneumonia outside the hospital. Accordingly, in children infected with mycoplasma or chlamydia, focal forms of damage to the lung

parenchyma are recorded in most cases. At the same time, not a single case of the development of massive inflammation, such as segmental and lobar forms, was recorded. In pneumonias caused by staphylococci, pneumococci, and Haemophilus influenzae, focal and focal mixed forms, as well as segmental and lobar forms are often detected. Thus, the characteristics of the morphological form of pneumonia outside the hospital allow us to indirectly estimate the nature of the pathogen based on the results of X-ray imaging [8,9].

In the etiology of diseases, it is important to use the method of determining blood saturation in the differential diagnosis of triggers. A number of researchers have provided convincing evidence that a saturation average of 92% or less is typical for pneumonia caused by pneumococci and Haemophilus influenzae. Respiratory diseases caused by atypical pathogens are characterized by normal saturation or their slight decrease [4,5].

Clinical appearance is very important in the differential diagnostic criteria of the etiology of pneumonia outside the hospital. In pneumonia caused by atypical pathogens, broncho-obstructive syndrome, rhinitis and family transmission of the disease prevail. Pneumonia caused by typical pathogens is characterized by signs of respiratory failure and auscultation of soft breathing over the inflammation [6].

One of the modern methods for determining the etiological agents of respiratory tract diseases is the examination of specific immunoglobulins in relation to the agent from the blood of a sick child. Determination of specific immunoglobulins by IFA and IXLA methods allows for high accuracy and specific response. The essence of this method is determined by the antibody immune reaction produced in the body against the provoking antigen. Immunoglobulin M is produced early in relation to the pathogen. Immunoglobulin G, which is produced relatively late, means that the disease has been transmitted, and immunity to this disease has been formed in the body [5].

In conclusion, it can be said that the use of modern methods of diagnosing the etiology of respiratory diseases in children allows to get more comprehensive information about the causative agent and the course of the disease. In addition, the use of modern methods makes it possible to diagnose the disease early, choose the right treatment tactics in time, and prevent the general condition of the child from getting worse.

Literature:

1. Tatochenko V.K. Diseases of the respiratory system in children: a practical guide. Moscow: «Pediatr'»; 2012. 480 p.
2. Baranov A.A. The state of health in children in the Russian Federation. *Pediatrics*. 2012;(3):4–9.

3. Lyutina E.I., Manerov F.K. Morbidity and mortality from community-acquired pneumonia in children and adolescents residing in Kuzbass. *Pediatrics*. 2015;(2):203–206.
4. Bahodirov Behruz Shavkatovich. (2023). Peculiarities of the clinic of pneumonia caused by atypical pathogens in children. *SCIENTIFIC JOURNAL OF APPLIED AND MEDICAL SCIENCES*, 2(12), 552–554. Retrieved from <https://www.sciencebox.uz/index.php/amaltibbiyot/article/view/8958>
5. Shavkat o'g'li, B. B. . (2023). SPECIFICITY OF THE CLINIC OF ATYPICAL PNEUMONIA IN CHILDREN. *SCIENTIFIC JOURNAL OF APPLIED AND MEDICAL SCIENCES*, 2(5), 167–170. Retrieved from <https://sciencebox.uz/index.php/amaltibbiyot/article/view/7147>
6. o'g'li, B. B. S. . (2022). Atypical Pneumonia in Children in Modern Conditions. *SCIENTIFIC JOURNAL OF APPLIED AND MEDICAL SCIENCES*, 1(6), 211–218. Retrieved from <https://www.sciencebox.uz/index.php/amaltibbiyot/article/view/4494>
7. Nabieva Zumrat Tukhtaevna. (2023). ETIOLOGICAL FACTORS OF PNEUMONIA IN CHILDREN. *Best Journal of Innovation in Science, Research and Development*, 671–675. Retrieved from <https://www.bjisrd.com/index.php/bjisrd/article/view/1168>
8. Tukhtaevna, N. Z. (2024). Diagnosis and Modern Methods of Treatment of Mycoplasma and Candida Pneumonia. *Research Journal of Trauma and Disability Studies*, 3(3), 289–293. Retrieved from <http://journals.academiczone.net/index.php/rjtds/article/view/2407>
9. Characteristics of Mycoplasma and Candida Pneumonia in Children. (2024). *Pedagogical Cluster-Journal of Pedagogical Developments*, 2(1), 331-338. <https://euroasianjournals.org/index.php/pc/article/view/148>
10. Temirovich, T. T., & Shakhlo, K. (2024). Technology of Monitoring of Premature Children with Atopylic Pneumonia with Anemia. *Research Journal of Trauma and Disability Studies*, 3(2), 18–23. Retrieved from <http://journals.academiczone.net/index.php/rjtds/article/view/2027>

TABLE OF CONTENTS / ОГЛАВЛЕНИЯ / MUNDARIJA

№	The subject of the article / Тема статьи / Maqola mavzusi	Page / Страница / Sahifa
1	CHIZIQLI DASTURLARNI BAJARISH ALGARITIMLARI	3
2	RAQAMLI TEXNOLOGIYA	7
3	RIVOJLANAYOTGAN MAMLAKATLARDA INVESTITSİYALARNI RAG'BATLANTIRISH VA HIMOYA QILISH AGENTLIKLARINING (IPPA) O'RNI	11
4	KUTUBXONA SOHASIGA SUN'IY INTELLEKTNI KIRIB KELISHI QANDAY IMKONIYATLARNI OCHIB BERADI	16
5	TURIZM EKOLOGIYASI	25
6	КОРЕЙС ТИЛИДА САЛОМЛАШИШНИНГ ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИК ТАҲЛИЛИ	30
7	THE SIGNIFICANCE OF PREVENTIVE MEASURES IN PREVENTING THE SPREAD OF TUBERCULOSIS AMONG THE POPULATION RESIDING IN THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN	35
8	ЗНАЧЕНИЕ ПРОФИЛАКТИЧЕСКИХ МЕР В ПРЕДОТВРАЩЕНИИ РАСПРОСТРАНЕНИЯ ТУБЕРКУЛЕЗА СРЕДИ НАСЕЛЕНИЯ, ПРОЖИВАЮЩЕГО В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН	39
9	O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA ISTIQOMAT QILUVCHI AHOLI O'RTASIDA SIL KASALLIGINING TARQALISHINI OLDINI OLISHDA PROFILAKTIK CHORA-TADBIRLARNING AHAMIYATI	44
10	MOYLI KUNGABOQARDA MINERAL O'G'ITLAR ASOSIDA TAYYORLANGAN SUSPENZIYA QO'LLASHNING O'SIMLIKNING O'SISHI, RIVOJLANISHI VA HOSILDORLIGIGA TA'SIRI	49
11	ЭФФЕКТИВНАЯ ШКОЛА И ЕЁ ОЦЕНКА	57
12	ИНГЛИЗ ТИЛИ ДАРСЛАРИДА КУРСАНТЛАРГА ЛЕКСИК МАТЕРИАЛНИ ЎРГАТИШ УСУЛЛАРИ	65
13	ҲАЙВОНОТ ОЛАМИНИНГ ИНСОН ҲАЁТИДАГИ ЎЗИГА ХОС ЖИҲАТЛАРИ ХУСУСИДА	69
14	SUDLANGAN SHAHSLARNING TA'LIMNI TASHKIL QILISH USTUVORLIGI	77
15	QAMOQXONADA TA'LIM: ASOSIY HUQUQ VA MUHIM VOSITA	83
16	KURSANTLARGA HARBIY TERMINLARNI O'RGATISHDA INTERFAOL METODLARDAN FOYDALANISH	89
17	THE ROLE AND IMAGE OF A TEACHER IN SOCIETY	97
18	TEACHING ENGLISH VOCABULARY TO YOUNG LEARNERS	101
19	ADABIYOT HAYOT VA HAQIQATNING BADIY TALQINIDA	105
20	АТОМ И ЕГО СТРОЕНИЕ	108
21	O'ZBEKISTONDA NIZOLARNING ARBITRAJDA KO'RISH EHTIMOLLARI	112
22	MARKAZIY OSIYO INVESTITSIYA SHARTNOMALARIDA NIZOLARNI HAL QILISH MEKANIZMLARI	117

23	MAKTABGACHA TA'LIMDA MUSIQA O'QITISHNING AYRIM XATO VA KAMCHILIKLARI	122
24	IMPROVING COMMUNICATION SKILLS THROUGH GAMES FOR B2 LEARNERS	126
25	“HISOR” DAVLAT QO‘RIQXONASIDA ANIQLANGAN YANGI FAUNA VAKILI	130
26	WHAT CAN HUMANITY DO TO HELP THE ANIMAL AND PLANT WORLD AND TO REDUCE THE DISAPPEARANCE OF RARE GIFTS OF NATURE?	133
27	WHAT CAN HUMANITY DO TO HELP THE ANIMAL AND PLANT WORLD AND TO REDUCE THE DISAPPEARANCE OF RARE GIFTS OF NATURE?	136
28	POYABZAL SANOATIDA MEHNATNI MUHOFAZA QILISH VA SANOAT EKOLOGIYASI	140
29	POYABZAL KORXONALARIDAGI TRANSPORT VOSITALARI TAVSIFI	145
30	YERDA TEMIR BO‘LMAGANIDA HAYOT BO‘LARMIDI	148
31	READING STRATEGIES WITH BLOOM’S TAXONOMY	152
32	VIKTORIA NAVLI QULUPNAY HOSILIGA TA’SIR ETUVCHI AGROTEXNOLOGIK EKSPERIMENTAL TADQIQOTLAR	155
33	JADIDCHILIK HARAKATINING IJTIMOYIY-SIYOSIY MOHIYATI VA JADIDLAR TAFAKKURI	161
34	O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI DAVLAT RAMIZLARINI QABUL QILISHINI VA ULARNING AHAMIYATI	166
35	MUSTAQIL SUD TIZIMI O‘ZBEKISTONDA QURILAYOTGAN DEMOKRATIK JAMIYATNING ASOSI	170
36	MUSTAQIL SUD TIZIMI O‘ZBEKISTONDA QURILAYOTGAN DEMOKRATIK JAMIYATNING ASOSI	173
37	O‘ZBEKISTONNING LOGISTIK IMKONIYATLARI	176
38	TIJORAT BANKLARI TOMONIDAN YASHIL LOYIHALARNI MOLIYALASHTIRISH AMALIYOTINI RIVOJLANTIRISH YO‘LLARI	179
39	MODERN METHODS OF IDENTIFYING THE CAUSATIVE AGENTS OF RESPIRATORY DISEASES IN CHILDREN	186

***Напоминание!** — Образование наука и инновационные идеи в мире || Авторы несут персональную ответственность за правильность цифр и данных в статьях и планах занятий, включенных в мировой научно-методический журнал, и за правильность приведенных цитат.*

**Главный редактор:
Семёнов Владимир Львович**

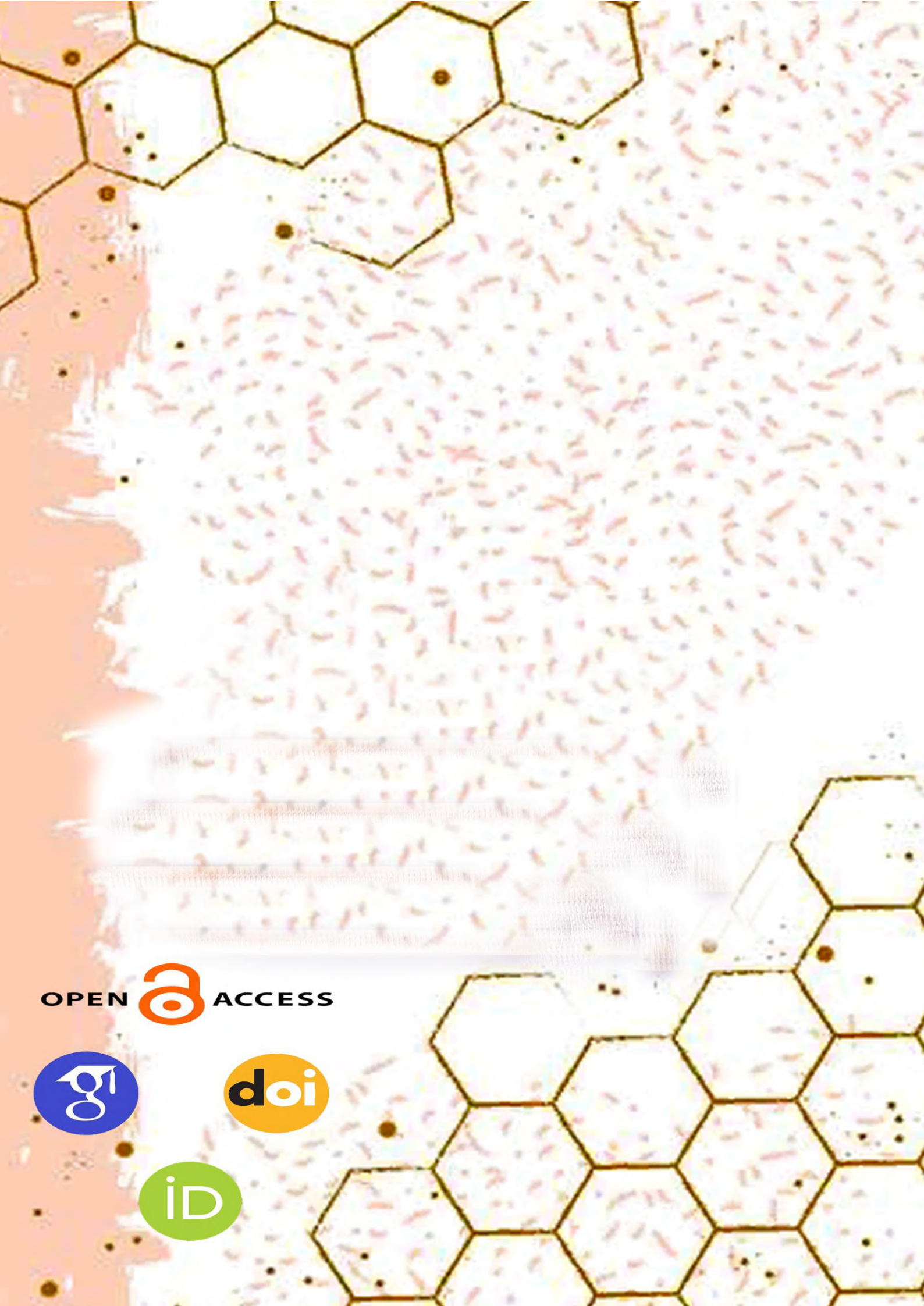
**Помощник редактора:
Абдурахманов Бобуржон**

**Подготовитель к публикации:
Халиков Тохирджон Шавкатжонович**

— Образование наука и инновационные идеи в мире всемирный научно-методический журнал, 2024-г.

OPEN ACCESS

